

৬-১৭

সন্দেহাত্মক
১৯৭২
১০.৫.৭৫

A.3103

অক্ষমালা

(প্রাচীন অক্ষীয়া নাটক সংকলন)

সম্পাদক

ডঃ সত্যেন্দ্রনাথ শর্মা

আধুনিক ভারতীয় ভাষা বিভাগ

গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়

গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়

১৯৭৩

Ankamala, a Collection of ten early Assamesee plays
edited by Dr. S. N. Sarma, Professor of Modern Indian
Languages. Gauhati University

Published by :
GAUHATI UNIVERSITY
1973

Printed by : Sri Prafulla Dawka
The Gauhati University Press
GAUHATI—14

সূচী পত্ৰ

বিষয়	লেখকৰ নাম	পৃষ্ঠা
১। আগ কথা —	ডঃ মহেশ্বৰ নেওগ —	
২। পাতনি —	ডঃ সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মা —	
৩। সুভদ্রাহৰণ-নাট —	শ্ৰীৰাম আতা —	১
৪। শ্যমভূহৰণ-নাটক —	অজ্ঞাত —	৩১
৫। জ্বাসন্ধবধ-নাট —	দীন গোপাল —	৫১
৬। সীতাহৰণ-নাট —	দীন গোপাল —	৬৩
৭। বলিছলন-নাট —	গোপাল —	১০৫
৮। কুমৰহৰণ-নাট —	লক্ষ্মীনাথ দাস —	১৩৩
৯। শতস্কন্ধ ৰাৱণবধ —	অজ্ঞাত —	১৭৩
১০। প্ৰভাসযাত্ৰা-নাট —	অজ্ঞাত —	২০৩
১১। কংসবধ-নাট —	কৈবলানন্দন —	২৩৩
১২। বোধোদয়-নাট —	দ্বিজ মহীন্দ্ৰ —	৩২১
১৩। শব্দসূচী আৰু অৰ্থ —	—	৩৭১

আগকথা

অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী আজিও পূৰ্ণাঙ্গ হৈ উঠা নাই। তাৰ বহুতোবোৰ বগা পাতত আজিও কলীয়া আখৰ পৰা নাই। তাৰ বহুতোবোৰ কথাই পৰিৱৰ্ত্তনৰ কলমৰ খোচৰ কাৰণে সাজু হৈ থাকিব লগীয়া হৈছে। আমাৰ সাহিত্যৰ সকলো সমল পাব পৰা পুথিভঁৰাল এটা নাই। আমাৰ দেশৰ সকলো পুথিভঁৰাল একেলগ কৰিলেও সাহিত্যৰ সমস্ত পৰিসৰ কিবাকপে সামৰিব পৰিবনে নোৱাৰে, ক'ব নোৱাৰোঁ। বোধহয় নোবাৰিব। পুৰণি সাহিত্যৰ বিষয়ত এনে উক্তি অধিক মাৰাত্মকভাৱে সত্য। অনেক লেখাৰ কথা আমি গুজবৰ লেখীয়াকৈহে জানো। পীতাম্বৰ কবিৰ ভাগৱতৰ দশমৰ দুটা শাৰী সকলোৰে মুখে মুখে : কোন অঙ্গে খুন দেখি। কিন্তু তাৰ বাকী হাজাৰ শাৰী আমাৰ অজ্ঞাত। সাহিত্য অকাদেমীৰ 'সঞ্চয়নত' সৰু এটা অংশ সন্নিৱিষ্ট হৈছে। কিন্তু পীতাম্বৰৰ দশম আৰু প্ৰথম স্কন্ধ, তেওঁৰ 'চণ্ডী', তেওঁৰ 'নল-দময়ন্তী'ৰ পূৰ্ণ পাঠ আজিও আমাৰ বাবে অজ্ঞাত বাসত। নাম জনাৰ ভিতৰতে এই অৱস্থা। নজনাকৈ বা কিমান ক'ত কি আছে! আৰু এটা কথা। আজিও আমাৰ পণ্ডিত সমাজত প্ৰাচীন গ্ৰন্থৰ সমীক্ষিত পাঠ বা সমীক্ষামূলক পাঠোদ্ধাৰৰ প্ৰতি আগ্ৰহ দেখা পোৱা নাযায়। অথচ এনে ধৰণৰ সমীক্ষা নহলে সাহিত্যৰ ৰূপ বৈজ্ঞানিকভাৱে নিৰূপিত হ'ব নোৱাৰে আৰু সেয়ে নহলে সাহিত্যৰ প্ৰকৃত মূল্যায়ন হ'ব নোৱাৰে। আচল সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী লেখাতো দূৰৰ কথা! 'কীৰ্ত্তন-ঘোষাৰ বজৰুৱা তাণ্ডৱত 'অসম জগতখান তোমাত উদ্ভৱ ভৈল'ৰ ঠাইত 'অনন্ত জগতখান তোমাত উদ্ভৱ ভৈল' পাঠ পঢ়ি আমি শঙ্কৰদেৱৰ বেদান্তবাদ কি বুজিম? কিম্বা হৰিবৰ বিপ্ৰৰ জতুৱা 'বুঢ়াৰ হাতৰ চেন্স সেহুৰে নেৰাস'ৰ ঠাইত 'বুঢ়াৰ হাতৰ চেন্স সেন্দুৰ

নেৰাস' পঢ়ি বজাবত চেং-সেন্দূৰ বোলা দ্ৰব্য এটা বিচাৰি ঘূৰি ফুৰাটো একেবাৰেই পৰুৱাই পোৱাৰ দুৰ্দশা ! এই সকলোবোৰ বিষয়ত আমাৰ আলস্য, অজ্ঞান, অৱজ্ঞা ফোজদাবী বিধিৰ ভিতৰত পৰিব লগীয়া হৈছে । অথচ আজি আমাৰ দেশত সাহিত্যিক আৰু পণ্ডিতৰ অভাৱ স্বীকাৰ কৰিবলৈ দুখ পাওঁ ।

পুৰণি অসমীয়া নাটৰ বুৰঞ্জীৰ বিষয়ে যদি ক'ব লাগিল, আমাৰ জ্ঞান-সাগৰৰ দুই পাৰত শঙ্কৰদেৱ-মাধৱদেৱক প্ৰায় অকলশৰীয়াকৈ আমন-জিমনকৈ বহি থকা দেখা পাওঁ । যেন সেই দুজনৰ পাছত আমাৰ কোনোৱে কাপ-কাঠি হাতত লোৱাই নাই ! অথচ আজিও অসমৰ গাঁৱে-ভূঁয়ে মহাপুৰুষৰ নাটকতকৈ অইন নাটৰে ভাওনা হয় অধিককৈ । কিন্তু সেইফালে সাহিত্যৰ নিপুণ আৰু শিষ্যসকলৰ দৃষ্টি বালিত গোজ মৰা উট-চৰাইৰ চকু । এইটো অৱশ্যে হয় যে ভাওনাৰ নাটৰ বজা অঙ্গীয়া নাট আৰু গুৰু দুজনৰ পিছতেই আদৰ্শ আৰু আৰ্টৰ ফালৰপৰা নাটকৰ লুইতীয়া ওখ বালি-গৰাত থহনীয়া ধৰিছিল । সেই বুলি মাধৱ পুৰুষ চলাৰ পিছৰপৰা বিংশ শতিকাৰ মাজ ভাগলৈকে ভাওনা নাটৰ সোঁতটো হিল-দ'ল ভাঙি নহলেও অন্ততঃ জিব-জিৰকৈ বৈ আছে । তাকনো আমি অৱজ্ঞা কৰিব লাগেনে ? এইছোৱা কালৰ এই পৰ্যায়ৰ নাটবোৰে আন কথাৰ লগতে এটা কথা আমাক সোঁৱৰাই দিয়া উচিত যে মহাপুৰুষৰ সাংস্কৃতিক দানৰ অনুশীলন ফুট-ছাই নহৈছিল আৰু দেশত অন্ততঃ সংশ্লিষ্ট মহলত সংস্কৃতিৰ চৰ্চা অবিৰল আছিল । বিৰিক্ণিকুমাৰ বৰুৱাৰ 'অঙ্গীয়া নাট'ত শঙ্কৰ-মাধৱৰ বাহিৰে গোপাল আতাৰ নাট এখনি ধৰা হৈছিল । কালিৰাম মেধিৰ 'অঙ্কালী'ত ৰামচৰণ, দৈত্যাৰি, ভূষণ আদিৰ কেইবাখনিও নাট সামৰা হৈছিল । সেইখিনিৰে আমাক অন্ততঃ সোঁৱৰাই দিছিল যে মহাপুৰুষ গুৰু দুজনক এৰি দিলেও আমাৰ মঞ্চৰ পাদ-প্ৰদীপ নিৰ্বাপিত নহয় । এতিয়া ডক্টৰ শৰ্মাই শঙ্কৰোত্তৰ দহখনি নাট খুঁপাই এই সঙ্কলনটি প্ৰকাশ কৰাত ভাওনা-ঘৰৰ জোৰ-মহতাৰ ফালে আমাৰ দৃষ্টি ভালকৈয়ে যাব বুলি আশা কৰিছোঁ । আৰু আশা কৰিছোঁ, গৱেষণাত ৰতি থকা কোনো তৰুণ পণ্ডিতে এই সমস্ত বিষয়টো মন্থন কৰি তাৰ অমৃত আৰু হলাহল বাছি উলিয়াবলৈ উৎসাহ পাব ।

সঙ্কলনটিৰ নাম শৰ্মাদেৱে 'অঙ্ক-মালা' থৈছে । ভালেই হৈছে অঙ্ক নামটোৰ নিজৰ এটি বুৰঞ্জীয়েই হৈছেগৈ । মহাপুৰুষৰ কালত এই নামটি নাছিল । শঙ্কৰদেৱৰ নাট, নাটক, নৃত্য আৰু যাত্ৰা নাম-কেই ব্যৱহাৰ কৰিছে ; তাৰ ভিতৰত নাটক, শব্দটোৰ ব্যৱহাৰেই সৰ্বাধিক । মহাপুৰুষৰ অৱাহিত পিছৰ চৰিত-বচনাৰ সময়ছোৱাত অঙ্ক আৰু বামুণ শব্দ দুটা ওলাল । লগতে বাৰ অঙ্ক বা বাৰ নাট আখ্যাটোও বোধ হয় তেতিয়াৰে উদ্ভৱ । কৃষ্ণদাস কবিরাজৰ 'চৈতন্য-চৰিতামৃত'তো অঙ্ক নামটো আছে— চৈতন্যদেৱে কৈছে, 'আজি কৰি-বাঙ নৃত্য অঙ্কৰ বিধান ।' ডক্টৰ সুশীলকুমাৰ দেই ক'বৰ দৰে, The word *anka* is used in medieval vernacular literature in the sense of drama in general, without any reference, express or implied, to the highly technical Anka of the Sanskrit drama. শঙ্কৰদেৱৰ বা আজিৰ ভাৰতীয় নাটকো সংস্কৃতৰ পৰ্য্যায় ৰূপক নহয় । আমাৰ পুৰণি নাটকবোৰক অঙ্ক আৰু বৰ্তমান-বোৰক নাটক বুলি নিশ্চয় সিহঁতৰ মাজত সীমাৰেখা এডাল বিচাৰি পাব পাৰি । অঙ্গীয়া নাট নামটো আকৌ অন্ততঃ কাৰণ অঙ্ক মানেই জানো নাট নহয় ? ই অৰ্বাচীন নামকৰণ, অতি ভাৰ্নেকুলাৰ । কিন্তু সেই নামাকৰণত এটা প্ৰয়োজন আছিল । এটা সময়ত মহাপুৰুষৰ নাট, ভাওনা আৰু বাজনাৰ ৰীতিটো 'হাই ষ্টাইল' আৰু কঠিন বুলি পৰিগণিত হ'ল । তেনে স্থলত সিবোৰৰ ভাৰ্নেকুলাৰ ষ্টাইল এটাৰ প্ৰয়োজন হ'ল । গতিকে একে সত্ৰৰ বা একে নামঘৰৰ নাট, ভাওনা, বাজনাতে দুটা ধাৰা চলিল । অৱশ্যে গাঁওবোৰৰ অধিকেই নিম্ন ফালতে থাকিব লাগিল । গতিকে অঙ্গীয়া নাট-ভাওনা-বাজনা আৰু তাৰ বাহিৰৰ অঙ্গীয়া নাট-ভাওনা-বাজনা হ'ল । সেই দেখিহে ৰাজ-ধানীৰ ভাওনাৰ কথা উল্লেখ কৰোঁতে সিহঁতে সেই হাই ষ্টাইলত হৈছিল, তাকে বুজাবলৈ 'অঙ্কৰ মতে' বুলি বুৰঞ্জীয়ে টিপ্সনী জোৰাই দিব লগীয়া হৈছিল । এইদৰে 'অঙ্গীয়া নাট,' 'অঙ্গীয়া ভাওনা,' 'অঙ্গীয়া বাজনা' আখ্যাবোৰ সিদ্ধ হৈছিল ।

শঙ্কৰদেৱী নাটক সেই কালৰ ভাৰতত অকলশৰীয়া এক বিকাশ নহয় । দক্ষিণৰ তামিল-তেলুগুৰ 'ভাগৱত-মেল' কন্নড়ৰ যক্ষগান,

আৰু মালয়ালমৰ কথাকলি আৰু উত্তৰৰ বামলীলা-বাসলীলাৰ ঐতিহ্যও প্ৰায় সমানেই পুৰণি। ক্লাছিকেল সংস্কৃত নাটকৰ হাড়ত এইবোৰ বনৰ দৰে গজি উঠিছিল আৰু সকলোবোৰৰে কিছুমান সন্দেশ্য লক্ষ্য কৰিব পাৰি। ডায়নিছাছৰ কোৰাছৰপৰা এক্সাইলাছ-ইউৰিপিডিছ-ছফোক্লিছৰ নাটক উদ্ভৱ হোৱাৰ সমান্তৰাল কৰি আমাৰ ওজা-পালিৰপৰা শঙ্কৰী নাটৰ জন্মৰ কথা ভবাটো পণ্ডিতৰ কল্পনাৰ এটা চৌখীন বিলাস। তথাপিচোন কথাবোৰ তেনেকৈ কুটি কুটি ভাল লাগে।

শঙ্কৰদেৱৰ নাটৰ ভাষাটোৰ নাম কি? নাটৰ ভিতৰত বা চৰিতত সেই নাম নাপাওঁ। চৰিতত শঙ্কৰদেৱে তীৰ্থৰ বেলা শুনি অহা 'মাত বলি ফাৰ্চী'ৰ কথা আছে। সিয়ে বোধহয় থলমূলভাৱে উত্তৰ ভাৰতৰ ভাষাৰ বৰ্ণনা। কিন্তু বৰগীত আৰু নাটৰ ভাষাক আমি 'ব্ৰজাৱলী ভাষা' বুলিয়ে মুখে মুখে জানি আহিছো। এজন পণ্ডিতে দায় ধৰি কৈছিল, সংস্কৃতৰ 'আৱলী' প্ৰত্যয় শাৰী অৰ্থতহে ব্যৱহাৰ হ'ব লাগে। পিছে, আমি কি কৰিম, স্বয়ং মহাপুৰুষেই তাক বিশেষণ প্ৰত্যয় কৰি 'চন্দ্ৰাৱলী বজনী দেখিয় বিতোপন' লেখিলে। এতেকে লোক-প্ৰজ্ঞায়ে তেনে কৰি 'ব্ৰজাৱলী' বিশেষণটো সিদ্ধ কৰি লৈছে, যেন এই ভাষা ব্ৰজ-ধাৰৰ ভাষাহে। কিন্তু স্পষ্টকৈয়ে ই ব্ৰজভাষা (ব্ৰজভাষা) নহয়। বৰং ইয়াৰ ভেটি হ'ল মৈথিল; তাৰ ওপৰতে অসমীয়া ৰূপতত্ত্ব-ধ্বনিতত্ত্বৰ ছাল-চৰিত খুটা লগাই, হিন্দী আদিবো খবুৱা, কুকুৰ আদি লগাই তাৰ ঘৰটো বন্ধা হৈছিল। অৱশ্যে শঙ্কৰ-মাধৱৰ দৰে সি দুজনৰ উত্তৰাধিকাৰীসকল সিমান নিপুণ বাঢ়ে নোহোৱা বাবে পিছত আৰু তেনে বাঙলী-চ'ৰা সাজেঁতা নোহোৱা হ'ল। সংস্কৃতৰ দৰে নাটৰ আন উপাদানৰ ক্ষেত্ৰতোয়ে একে আকালেই আমাৰ লগ ললে, তাকো শৰ্মাৰ এই সংকলন আৰু ভূমিকাই দেখুৱাব।

এই নাটবোৰ শঙ্কৰী নাটৰ অৱক্ষয়ৰ স্বাক্ষৰ হ'লেও, সিহঁতৰ সাহিত্যিক মূল্য বৰ সৰহ নহ'লেও, ঐতিহাসিক মূল্য নিশ্চয় হ'ব। ৰোমান সাম্ৰাজ্য অৱক্ষয় আৰু পতনৰ ইতিহাসো তাৰ গোঁৱৰৰ ইতিহাসৰ সমানেই প্ৰয়োজনীয় অধ্যয়ন। কিন্তু প্ৰকৃত মূল্য থকা নাটক

শঙ্কৰোত্তৰসকলে লেখা নাছিল, সিও নহয়। যি উৎসাহেৰে বৰদোৱাকে ধৰি নগাঁও অঞ্চলত আজিও বাৰণ-বধ'ৰ ভাওনা হয়, সি অক্ষীয়া ভাওনাৰ সমানেই হ'ব। এনে থলত ডক্টৰ শৰ্মাই শঙ্কৰোত্তৰ নাটৰ ইতিহাসৰ অধ্যয়নলৈ এইফেৰা ভাল বৰঙণি আগ বঢ়াই আমাৰ ধন্য-বাদৰ পাত্ৰ হ'ল। বাঞ্ছা কৰোঁ, সাহিত্যমোদীসকলে এইভাৱেই এই প্ৰকাশনখনি গ্ৰহণ কৰিব।

২৭ মেই ১৯৭৩

মহেশ্বৰ নেওগ

গাৱনি

পুৰনি অসমীয়া সাহিত্যত 'অঙ্ক' বা অঙ্কীয়া নাটসমূহে এক বিশিষ্ট স্থান অধিকাৰ কৰিছে। মধ্যযুগৰ প্ৰান্তীয় সাহিত্যৰ ভিতৰত অসমীয়া অঙ্কীয়া নাটসমূহে পৰম্পৰা আৰু প্ৰাচীনতা দাবী কৰিব পাৰে। এই ক্ষেত্ৰত মিথিলা নেপালো সম্মানৰ অধিকাৰী। ভাৰতৰ অন্য প্ৰদেশ বা ৰাজ্যত ৰচিত নাটৰ পৰম্পৰা দেখা নেযায়, কেৱল কেৱলত সপ্তদশ শতিকাৰ শেষৰপৰা 'কথাকলি' নাট ৰচনাৰ পৰম্পৰা আৰম্ভ হয়। মিথিলা আৰু নেপালত ৰচিত হোৱা নাটসমূহৰ মাত্ৰ গীতবোৰ মৈথিলী বা নেৱাৰী, বাকী সকলো সংস্কৃতত। বিদ্যাপতিৰচিত 'গোৰক্ষবিজয়' নাটেই এই বিষয়ত পথপ্ৰদৰ্শক বুলি কব পাৰি, অৱশ্যে অষ্টাদশ শতিকা মানৰপৰা সংস্কৃতৰ প্ৰাধান্য হ্ৰাস পাই আহে, তাৰ ঠাই অধিকাৰ কৰে মৈথিলী আৰু নেৱাৰী গদ্য আৰু গীতে। যাহোক, প্ৰাচীনতাৰ ফালৰপৰা অসমীয়া নাটৰ ঐতিহ্য অবিসম্বাদী।

অঙ্কীয়া নাটৰ প্ৰবৰ্ত্তক মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱ। তেখেতে কেনে পৰিস্থিতিত, 'কি উদ্দেশ্যে কি উপাদান লৈ অঙ্কীয়া নাট ৰচনা কৰিলে সেই বিষয়ে অনেক আলোচনা হৈছে, তাৰ পুনৰুজ্জীৱন নিষ্প্ৰয়োজন। সত্ৰ-সভা, ৰজাঘৰ-প্ৰজাঘৰ সকলোতে অঙ্কীয়া ভাওনাই প্ৰতিপত্তি লাভ কৰে। ডক্টৰ কাকতিৰ ভাষাত "ই কালক্ৰমত লোকমনোৰঞ্জন, লোকসংগ্ৰহ আৰু লোকহিতৰ মাধ্যম হৈ পৰিল।" অসমীয়া সংস্কৃতিৰ অপৰিহাৰ্য্য অঙ্গ হৈ এই নাট শ্ৰেণীয়ে জনমঙ্গল আৰু জনবিনোদত বৰঙণি যোগালে। মহাপুৰুষ দুগৰাকী আৰু তেখেতসকলৰ অব্যবহিত ভক্ত কৰিসকলে অঙ্কীয়া নাটৰ ঐতিহ্য পৰিপূৰ্ত্ত কৰাত যথেষ্ট অৰিহণা যোগায়। এইসকলৰ ভিতৰত ৰামচৰণ ঠাকুৰ, দৈত্যাৰি ঠাকুৰ, গোপাল আতা বিশেষ ভাবে উল্লেখযোগ্য। ৮কালিৰাম মেধিয়ে মহাপুৰুষ দুগৰাকীৰ নাট কেইখনৰ লগতে তেখেতসকলৰ প্ৰায় সমসাময়িক নাটৰচক কেইজনৰ

নাট্য অন্তর্ভুক্ত কবি সৰ্বমুঠ ২১ জন নাট্য সংকলন ১৯৫০ চনত প্ৰকাশ কৰিছিল। তেখেতে সেই সংকলনটোক প্ৰথম খণ্ড বুলিছে, গতিকে পৰৱৰ্তী কালত ৰচিত হোৱা নাট্য এটা সংকলন দ্বিতীয় খণ্ডৰূপে প্ৰকাশ কৰাৰ ইচ্ছা তেখেতৰ নিশ্চয় আছিল আৰু সেই উদ্দেশ্যে কিছু সময় সংগ্ৰহ কৰিছিল বুলি শুনা যায়। কিন্তু দুৰ্ভাগ্যক্ৰমে দ্বিতীয়-খণ্ডই প্ৰকাশৰ মুখ দেখা নাপালে।

অসমৰ বিভিন্ন পুৰাতত্ত্ব সঙ্ঘীয় গ্ৰন্থাগাৰত বহুখিনি ভাওনাৰ নাট সংৰক্ষিত হৈছে। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পুথিসংৰক্ষণ গ্ৰন্থাগাৰ, অসমৰ বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগ, কামৰূপ অনুসন্ধান সমিতি, অসম ৰাজ্যিক সংগ্ৰহালয়, আদি অনুষ্ঠানসমূহত বহুতো পুৰণি অঙ্কীয়া নাট সংৰক্ষিত আছে। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পুথিসংৰক্ষণ বিভাগতে শতাধিক পুৰণি নাট সংৰক্ষণ কৰা হৈছে। অৱশ্যে তাৰে কিছুমান খণ্ডিত অৱস্থাত পোৱা গৈছে। ইয়াৰ বাহিৰেও প্ৰত্যেক প্ৰতিষ্ঠানীল সত্ৰত বিভিন্ন সত্ৰাধিকাৰে ৰচনা কৰা অঙ্কীয়া নাট পুৰুষানুক্ৰমে সংৰক্ষিত হৈছে। ইয়াৰে আংশিক নাটৰ উল্লেখ অতুল চন্দ্ৰ হাজৰীকাৰ ‘মঞ্চ-লেখা’ ডক্টৰ হৰিচন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য্যৰ “অসমীয়া নাট্যসাহিত্যৰ জিলিঙনিত” ডঃ মহেশ্বৰ নেওগৰ “অসমীয়া সাহিত্যৰ ৰূপৰেখা”ত আৰু আমাৰ নিজা ‘নাট্য সাহিত্য’ৰ পাদটীকাত উল্লেখ কৰা হৈছে। কিন্তু সবহভাগ এতিয়াও উদ্ধাৰ হোৱা নাই; সময় থাকোঁতেই উদ্ধাৰ নহলে কালৰ সোঁতত লয় পাব আৰু অসমীয়া সাহিত্যৰ মূল্যবান সম্পদ এটা নষ্ট পাব।

মহাপুৰুষ দুজনে ৰচনা কৰি যোৱা নাটৰ আৰ্হিতে পাছৰ, বিশেষকৈ ১৭ শ—১৯ শ শতিকাৰ নাটসমূহ ৰচিত হৈছিল যদিও কিছুমান ক্ষেত্ৰত অৱক্ষয়ৰ বা অৱনতিৰ লক্ষণ পৰিস্ফুট হোৱা দেখা পাওঁ। দৰাচলতে কবলৈ গলে মাধৱদেৱৰ নাট কোনেও অনুসৰণ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰা আমাৰ চকুত এতিয়ালৈকে পৰা নাই। দুই-এখন মাধৱদেৱৰ নামতে ‘ঝুমুৰা’ প্ৰচলিত আছে। তাৰ বাহিৰে স্বকীয় নামত কোনো পৰৱৰ্তী নাট্যকাৰে ‘ঝুমুৰা’ ৰচনা কৰাৰ প্ৰয়াস কৰা নাই। ইও এটা ভাবিবলগীয়া কথা। কিয় বাক মাধৱদেৱৰ আৰ্হিত ‘ঝুমুৰা’ ৰচনা কৰিবলৈ চেষ্টা নকৰিলে? সম্ভৱতঃ শঙ্কৰদেৱৰ নাটৰ আৰ্হি অনুসৰণ কৰিবলৈ সহজ পাইছিল, কাৰণ তেনে নাটৰ নিমিত্তে একোটা

প্ৰস্তুত আখ্যান সহজে বাছি লব পাৰিছিল। মাধৱদেৱৰ নাটত প্ৰস্তুত আখ্যান (দক্ষিণখনৰ বাহিৰে) নাছিল, একোটা আমোদজনক পৰিস্থিতিক নাটকীয় ৰূপ দিছিল। এনে পৰিস্থিতিক আকৰ্ষণীয় ৰূপ দিবৰ ক্ষমতা নথকাৰ কাৰণেও হয়তো ‘ঝুমুৰা’ ৰচিত নহৈছিল। দ্বিতীয়তে ‘ঝুমুৰা’ জাতীয় নাটৰ অভিনয়ে আধাঘণ্টাকৈ অধিক সময় নলয়, গতিকে দৰ্শকক অধিক সময় আমোদ দিবৰ কাৰণে পূৰ্ণাঙ্গ কাহিনী থকা নাটৰ প্ৰয়োজনে ঝুমুৰা লেখিবলৈ অনুপ্ৰেৰণা নিদিছিল। যাওঁক, ১৭শ-১৯শ শতিকাৰ ভিতৰত অলেখ নাট ৰচিত হৈছিল। সেই নাটবোৰৰ প্ৰতিনিধিমূলক এটা ডাঙৰ সংগ্ৰহৰ প্ৰয়োজন। এই সংগ্ৰহত ১৭—১৮শ শতিকাত ৰচনা কৰা ১০খন নাট সংযোগ কৰা হৈছে। এটাইকেইখন বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পুথিসংৰক্ষণ বিভাগত সংৰক্ষিত আছে।

মহাপুৰুষ দুজনাৰ আৰু তেওঁলোকৰ প্ৰায় সমসাময়িক নাট্যকাৰ-সকলৰ নাটৰ লগত কি কি বিষয়ত পৰৱৰ্তী নাটসমূহৰ প্ৰভেদ পৰিলক্ষিত হয় সেই বিষয়ে আমি আলোচনা কৰি চাওঁ। প্ৰথমতে চকুত পৰে সংস্কৃত শ্লোকৰ গতানুগতিকতা, অৰ্থাৎ প্ৰৱেশৰ শ্লোকবোৰ একে মাৰ্কা মৰা হৈ পৰিল। শ্লোক ৰচনাত অজস্ৰ ছন্দ আৰু ব্যাকৰণৰ ভুল চকুত পৰে। মহাপুৰুষৰ নাটত শ্লোক থকা কাৰণেই জনাই নজনাই শ্লোক সংযোগ কৰাৰ ব্যৰ্থ প্ৰয়াস মনকৰিবলগীয়া বিশেষত্ব। বেছিভাগ ক্ষেত্ৰতে ভাবটো ৰাখি শ্লোকটো পুনৰ নিৰ্মাণ কৰি দিব লগাত পৰিছে। কোনো নাটত নান্দীশ্লোক আৰু মাজৰ শ্লোক পৰিহাৰ কৰাও দেখা যায়। আমাৰ সংগ্ৰহত অৱশ্যে তেনে নাট সংযোগ কৰা নাই। শ্লোকৰ অমৌলিকতা, অপৰিসুদ্ধতা আৰু ক্ৰম বিৰলতালৈ দৃষ্টি ৰাখি এইটো নিঃসন্দেহে কব পাৰি যে সত্ৰীয়া পৰিবেশত সংস্কৃত চৰ্চাৰ গুৰুত্ব কিছুপৰিমাণে কমি গৈছিল। অৱশ্যে বহু ক্ষেত্ৰত নকলকাৰেও ভুলৰ সংখ্যা বৃদ্ধি কৰে। কেতিয়াবা বিষয়বস্তুৰ লগত কোনো সম্পৰ্ক নথকা ক’বৰাৰ শ্লোক একোটাও ভুলভালে সংযোগ কৰা দেখা যায়। দ্বিতীয় মনকৰিবলগীয়া বিশেষত্ব হ’ল নাটবোৰত ভাৱীয়াৰ ৰচন হিচাপে প্ৰয়োগ হোৱা পদসমূহ। এই পদবোৰৰ সবহ ভাগেই ৰামায়ণ, ভাগৱত, মহাভাৰত আৰু কীৰ্তন আদিৰপৰা চয়ন কৰা। বিশেষকৈ যুদ্ধবিগ্ৰহৰ আদিত পাত্ৰ-পাত্ৰীয়ে প্ৰয়োগ কৰা বাক্যবোৰ পদবোৰ নাট্যকাৰ-

সকলে সহজতে নাটত প্ৰয়োগ কৰিবলৈ সুবিধা পাইছিল। শঙ্কৰদেৱ, মাধৱকন্দলী, বামসবস্তুতী, অনন্তকন্দলী আদিৰ কাব্যবোৰৰ পদবচনবোৰ অধিক পৰিমাণে প্ৰয়োগ হোৱা দেখা যায়। যত অন্য গ্ৰন্থৰ পদ লোকাৰ সুবিধা নাই, তাত লেখকে নিজেই পদাঙ্ক বচন বচনা কৰি দিছে। বচন বা ভাৱবীয়াৰ উক্তি-প্ৰত্যুক্তি পদাশ্ৰয়ী হোৱাৰ প্ৰৱণতা ই দেখা দিলে।

তৃতীয় চকুত পৰা বিশেষত্ব হল দীৰ্ঘ লেছাৰী বা মুক্তাৱলী ছন্দত বচনা কৰা বিলাপ গীতৰ প্ৰচুৰ প্ৰয়োগ। বিলাপ-গীত অভিনয়ৰ এটা প্ৰধান আকৰ্ষণৰ বিষয় হৈ পৰিল। আনকি সম্পূৰ্ণ ভাবে সংস্কৃতত বহুনা কৰা কবিচন্দ্ৰ দ্বিজৰ ‘কামকুমাৰ হৰণ’ নাটতো নাট্যকাৰে উষাৰ মুখত এটা অসমীয়া বিলাপৰ গীত দিয়াৰ লোভ সামৰিব নোৱাৰিলে। শ্ৰী-চৰিত্ৰৰ মুখত এনে মুক্তাৱলী ছন্দৰ বিলাপ গীত অধিক পৰিমাণে দেখা যায়, কিন্তু পুৰুষৰ ক্ষিত্ৰতো সি একেবাৰে বৰ্জিত হোৱা নাছিল। মহাপুৰুষ দুজনাৰ নাটত নথকা মুক্তাৱলী ছন্দৰ এনে বিলাপ গীতৰ জনপ্ৰিয়তা পাছত কিয় বাঢ়িল? সম্ভৱতঃ ব্ৰজাৱলী ভাষাৰ বাগতাল যুক্ত কৰণ গীত মহাপুৰুষসকলৰ, বিশেষকৈ শঙ্কৰদেৱৰ নাটত অভাৱ নাছিল যদিও, অসমীয়া ভাষাত কান্দোনৰ সুৰত গোৱা গীতে দৰ্শকক অধিক আকৰ্ষণ কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছিল। গালত বা কপালত হাত দি আঠুকাঢ়ি বা বহি বহি বাউচি জুৰি গোৱা সুৰে গাঁৱৰ দৰ্শকৰ হৃদতন্ত্রীত সহজে আঘাত কৰিব পাৰিছিল।

চতুৰ্থ চকুত পৰা পাৰ্থক্য হল মুক্তিমঙ্গল ভটিমাৰ অভাৱ। বহু নাটৰ পৰা মুক্তিমঙ্গল ভটিমা বাদ পৰিল। মুক্তিমঙ্গল ভটিমা কিয় লাহে লাহে হ্ৰাস কৰি অনা হল; ব্ৰজাৱলীত ৰচিত পয়াৰ কিয় পৰিহৃত হবলৈ ধৰিলে সেইটোও ভাবিব লগীয়া কথা। ব্ৰজাৱলী ভাষাৰ ওপৰত দখল কমি অহা এটা কাৰণ হয়তো হব পাৰে, কাৰণ বহু নাটতে ব্ৰজাৱলী পৰিহাৰ কৰাৰ প্ৰয়াস দেখা যায়। কিন্তু মুক্তি-মঙ্গল আৰু চপয় পৰিহৃত হোৱাৰ ফলত নাটৰ গাভীৰ্য্য বহুখিনি হ্ৰাস যে পালে সেই বিষয়ে সন্দেহ নাই। মুক্তিমঙ্গল ভটিমাই যি গাভীৰ্য্যপূৰ্ণ ধাৰ্মিক পৰিমণ্ডল সৃষ্টি কৰি নাটৰ সামৰণি পেলায়, সাধাৰণ মোখনি মৰা গীতে এই পৰিমণ্ডল সৃষ্টি কৰিব নোৱাৰে।

তদুপৰি নাটবোৰৰ মৌলিকতা হ্ৰাস পালে। কাহিনী ৰচনা, চৰিত্ৰ সৃষ্টি, সাংস্কৃতিক পৰিবেশৰ ৰচনা কৰিব—এই সকলোবোৰতে গতানুগতিকতা আৰু অনুকৰণধৰ্মিতাই প্ৰাধান্য বিস্তাৰ কৰিলে। শঙ্কৰদেৱে পাৰিজাতহৰণ বা কঙ্কণীহৰণত কম পৰিসৰৰ ভিতৰতে যেনেকৈ স্বকীয় প্ৰতিভাৰ ভাস্কৰ স্বাক্ষৰ ৰাখি গৈছে, তেনেকৈ মূল পৌৰাণিক কাহিনীৰ প্ৰাণবন্ত (Spirit) অব্যাহত, ৰাখি, কৰিত গীত, চৰিত্ৰ সৃষ্টিৰ স্বকীয়তাৰে কাহিনী উজলাই তুলিব পৰা নাট্যকাৰৰ সংখ্যা বৰ কম। সেইকাৰণেই অসমীয়া সাহিত্যৰ আন শাখাৰ দৰে নাট্য সাহিত্যই ১৭—১৯ শ শতিকাৰ বিস্মৃতি লাভ কৰিলেও গভীৰতা হেৰুৱালে; অৱসাদৰ যুগে সাহিত্যক আবৰি ধৰিলে।

আমাৰ আলোচ্য সংগ্ৰহত সন্নিবিষ্ট হোৱা ১০ খন নাট হল— (১) শ্ৰীৰামৰ সুভদ্ৰাহৰণ, (২) সামন্ত-হৰণ, (৩) গোপালৰ ‘জৰাসন্ধ-বধ’, (৪) গোপালৰ সীতাহৰণ-নাট, (৫) গোপালৰ বলিছলন, (৬) লক্ষ্মীনাথ দাসৰ ‘কুমৰহৰণ’ (৭) শতক্লম্ব ৰাৱণ-বধ, (৮) প্ৰভাস যাত্ৰা, (৯) কৈব-ল্যানন্দৰ ‘কংসবধ’ আৰু (১০) দ্বিজ মহীন্দ্ৰৰ ‘বোধোদয়’ এই নাটকেই খনত সপ্তদশ শতিকাৰপৰা অষ্টাদশৰ শেষলৈকে বা ঊনবিংশৰ আদি-লৈকে প্ৰায় দুশ বছৰৰ নাট প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে বুলি ক’ব পাৰি। বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পুথিসংৰক্ষণ গ্ৰন্থাগাৰত আৰু ভালে কেইখল অপ্ৰ-কাশিত নাট আছে, কিন্তু তাৰে কিছুমান খণ্ডিত আৰু কিছুমানৰ শ্লোকবোৰ একেবাৰে বাদ দিব লাগিব। ভৱিষ্যতে সময় আৰু সুবিধা বৃদ্ধি দ্বিতীয় এটা সংগ্ৰহ উলিয়াবলৈ চেষ্টা কৰা হ’ব।

(১) সুভদ্ৰাহৰণ-নাট : বিশ্ববিদ্যালয় পুথি সংৰক্ষণ বিভাগৰ ৪৪ নং পুথি। এই সাঁচিপতীয়া পুথি আঁহতগুৰি সত্ৰৰপৰা মোহন চন্দ্ৰ গোস্বামীৰ যোগেদি পোৱা যায়। নাট্যকাৰ শ্ৰীৰাম। সম্ভৱতঃ ভবানীপুৰীয়া গোপালদেৱৰ অন্যতম প্ৰধান শিষ্য আঁহতগুৰিৰ শ্ৰীৰাম আতাই এই নাটৰ নাট্যকাৰ। তেতিয়া হলে এই নাটৰ ৰচনাৰ কাল সপ্তদশ শতিকাৰ আদি ভাগ হ’ব। শ্ৰীৰাম আতাই বহুত দিন কালঝাৰ সত্ৰত আছিল পুতেক ৰামানন্দইহে আঁহতগুৰি সত্ৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰে বুলি “ৰাম গোপাল-চৰিতত পোৱা যায়। শ্ৰীৰাম আতাই কিছুদিন উজনিৰ বংশীগোপাল

দেৱৰ লগতো আছিল। তাৰ পাছত বৰ যত্নমণিৰ লগত ভটিয়াই আহি ভবানীপুথীয়া গোপাল আতাত শৰণ-ভজন লয়। শ্ৰীৰামৰ পিতৃৰ নাম গোবিন্দ মিশ্ৰ (মিশ্ৰ-গীতা বচক নহয়)।

‘সুভদ্রাহৰণ’ নাটখনৰ নাট্যকাৰৰ ওপৰত মহাপুৰুষৰ প্ৰভাৱ প্ৰকাশ পাইছে। নাৰদৰ যোগেদি সুভদ্ৰা আৰু অৰ্জুনৰ পূৰ্ববাগৰ সূচনা কৰাত শঙ্কৰদেৱৰ কল্পিণীহৰণৰ প্ৰভাৱ পৰিলক্ষিত হয়। আনবোৰ গীততো, বিশেষকৈ কল্পবীৰৰ দৰে বলৰামে অৰ্জুনলৈ সুভদ্ৰাক দিবলৈ ইচ্ছা নকৰাত সুভদ্ৰাৰ মনত যি প্ৰতিক্ৰিয়াৰ সৃষ্টি হৈছিল সেই প্ৰতিক্ৰিয়া কল্পিণীৰ ভাৱৰ অনুৰূপ। সত্যাসী বেশী অৰ্জুনৰ দ্বাৰকাত বলৰামৰ ঘৰত সুভদ্ৰাৰ লগত দৃষ্টি বিনময় আৰু অন্তৰৰ আদান-প্ৰদান, দেৱযাত্ৰা উৎসৱত ভণ্ডযোগী অৰ্জুনৰ সুভদ্ৰাৰ কাৰণে অপেক্ষাৰত অৱস্থা আৰু অৱশেষত কৃষ্ণই দিয়া ৰথত তুলি সুভদ্ৰাক অপহৰণ, বলৰামৰ যুদ্ধযাত্ৰা আৰু অৱশেষত কৃষ্ণৰ বুজনিত ভদ্ৰাৰ্জুনৰ বিয়াত সন্মতি প্ৰদান—এই গোটেইবোৰ কথা শ্ৰীৰামে আকৰ্ষণীয় ৰূপত উপস্থাপন কৰিছে। সুভদ্ৰাৰ ৰূপত হোমৰ গুৰিত পুৰোহিতৰ মূৰ্ছা প্ৰাপ্তও শঙ্কৰদেৱৰ নাটৰ অনুৰূপ পৰিস্থিতি। নাটখনত গীতখিনি আকৰ্ষণীয় আৰু কম পৰি সৰতে ‘নাট্যকাৰে চৰিত্ৰ কেইটাৰ বিশেষত্ব ফুটাই তুলিবলৈ সক্ষম হৈছে।

(২) স্যমন্তহৰণ-নাট। এই পুথিও আইতগুৰিৰ মোহন চন্দ্ৰ গোস্বামীৰ পৰা পোৱা হৈছিল। বিশ্ববিদ্যালয় পুথি সংৰক্ষণ বিভাগৰ ক্ৰমিক সংখ্যা ৪৩। সাঁচি পাতত লেখা পুথিখনৰ কতো নাট্যকাৰৰ নাম পোৱা নাযায়। প্ৰৱেশৰ শ্লোক কেইটাৰ বাহিৰে বাকীকেইটা শ্লোক ভাগৱতৰ দশম স্কন্ধৰ স্যমন্তহৰণ-জাম্বৱতীবিবাহ অংশৰ। দ্বিতীয় নান্দীশ্লোকত শঙ্কৰদেৱক প্ৰণাম কৰা কথা মন কৰিব লগীয়া, কাৰণ সাধাৰণতে দ্বিতীয় নান্দী শ্লোকত বিষয়বস্তুহে সূচনা কৰা পূৰ্বাপৰৰীতি। নাটখনৰ ভটিমাত নাট্যকাৰে ভাগৱত দশম স্কন্ধৰ (আদ্য, মধ্যম) এটি খুলমূল বিৱৰণ দিছে। নাটখনত গীত পদ আৰু বচনৰ যোগেদি কাহিনীটো কেৱল আগবঢ়াই নিছে, চৰিত্ৰসৃষ্টিৰ প্ৰয়াস নাই। ৰামচৰণ ঠাকুৰৰ নাটৰ বাহিৰে আৰু দুখনমান স্যমন্তহৰণ নাট পোৱা গৈছে, এখনৰ লেখক দ্বিজ গোবিন্দ (পুথি নং ৫০৫)

(২) জৰাসন্ধ বধ : বিশ্ববিদ্যালয় পুথি সংৰক্ষণ বিভাগৰ ৫৫৮ নং পুথি। লেখক কোনোবা এজন দীন গোপাল। দীন বিনয়সূচক বিশেষণ মাত্ৰ। এই নাটৰ ভটিমাটো শঙ্কৰদেৱৰ কেলিগোপাল নাটৰ পৰা লৈছে। নাট্যকাৰে অতি দ্ৰুতগতিত কাহিনী আগবঢ়াই নি কম পৰিসৰতে পৰি সমাপ্তি ঘটাইছে, মাধৱদেৱৰ ৰাজসূয় কাব্যৰ পদৰ কিছু প্ৰভাৱ নাটখনত পৰিছে।

(৪) সীতাহৰণ-নাট : বিশ্ববিদ্যালয় পুথি সংৰক্ষণ বিভাগৰ ৩৫৩ নং পুথি। ভোগবাৰী সত্ৰৰ সোমকান্ত মহন্তৰ পৰা পুথিখন সংগ্ৰহ কৰা হৈছিল। ‘জৰাসন্ধ বধ’ নাট লেখোতাজনৰপৰা এইজন গোপাল পৃথক। ৰচনাভঙ্গী আৰু শব্দ প্ৰয়োগ আদিত সাদৃশ্য নাই। সীতাহৰণ-নাটৰ লেখকৰ ওপৰত মাধৱ কন্দলীৰ ৰামায়ণৰ প্ৰচুৰ প্ৰভাৱ পৰিলক্ষিত হয়। মাধৱ কন্দলীৰ ৰামায়ণৰ পদ উদ্ধৃত কৰাৰ উপৰিও ঠায়ে ঠায়ে দৰ্শকৰ মনো-বঞ্জনৰ কাৰণে দুই এটা স্বৰচিত পদ আৰু গীত সুমুৱাই দিছে। এই প্ৰসঙ্গত ৯ নং পদলৈ পাঠকৰ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰা হ’ল। কিছুমান তৎসম নাম বাচক বিশেষ্যই তন্ত্ৰৰ ৰূপ লৈছে—যেনে জটায়ুৰ ঠাইত জটৌ, দণ্ডকাবনৰ ঠাইত দণ্ডকাবন, মাৰীচৰ ঠাইত মাৰুচ। নাটখনৰ কাহিনী চমুৱাবলৈ লেখকে যত্ন কৰা নাই। বিৰাধ বধৰপৰা আৰম্ভ কৰি খৰদূষণবধ, সীতাহৰণৰ মাজেদি অৱশেষত কবন্ধ বধলৈকে গোটেই খিনি কথা নাটখনে সামৰিছে ॥ তাৰ মাজতে প্ৰধান চৰিত্ৰকেইটাৰ কাৰ্য্যকলাপ আৰু চৰিত্ৰ ফুটাই তুলিবলৈ চেষ্টা কৰিছে।

(৫) বলিছলন-নাট : তিনিচুকীয়াৰ মোহন চন্দ্ৰ মহন্তৰ পৰা পোৱা এই নাটখনৰ ক্ৰমিক সংখ্যা ২৩০৫। ৰচক গোপাল দেৱ। তুলাপাতত লিখা এই পুথিখন অষ্টাদশৰ শেষ নাইবা ঊনবিংশ শতাব্দীৰ আদি ভাগৰ ৰচনা। এইজন গোপালদেৱ কোন আছিল জনা নাযায়, কিন্তু আগৰ দুজনৰ পৰা তেওঁ যে পৃথক সেই বিষয়ে সন্দেহ নাই। নাটখনত মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱৰ বলিছলন কাব্যৰ স্পষ্ট প্ৰভাৱ পৰিছে। নাটৰ সৰহ ভাগ গীত পদ বলিছলন-কাব্যৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত। এই প্ৰসঙ্গত নাটৰ ৮, ৯, ১০ সংখ্যক পদৰাজীলৈ দৃষ্টি আকৰ্ষণ কৰা হ’ল।

কাহিনীৰচনাত ভাগৱতৰপৰা লেখক আঁতৰি যোৱা নাই। দুই এটা গীতত নাট্যকাৰে বিষয় উপযোগী গীত ৰচনা কৰা ক্ষমতাও প্ৰদৰ্শন কৰিছে। প্ৰসঙ্গৰ লগত অপ্ৰাসঙ্গিক যদিও নটৰাজ শিৱৰ নৃত্যপ্ৰকাশক গীতটোৱে (১২ নং) এই ক্ষেত্ৰত আঙুলিয়াব পাৰি।

(৬) কুমৰহৰণ-নাট : বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পুথি সংৰক্ষণ বিভাগত ইয়াৰ ক্ৰমিক সংখ্যা হ'ল ৩৩৯,। লেখক লক্ষ্মীনাথ দাস। পুথিখন তুলা-পাতত লেখা। লক্ষ্মীনাথ দাসৰ সবিশেষ একো জনা নাযায়। ইয়াৰ এটা পাঠ পুৰাতত্ত্ব বিভাগতো সংৰক্ষিত আছে। নাটখন প্ৰথম অভিনীত হৈছিল মহাৰাজ চন্দ্ৰকান্ত সিংহৰ আদেশত। নাটৰ শেষ ভটিমাত এনে-দৰে পোৱা যায় :—

শ্ৰীচন্দ্ৰকান্ত ৰাজা নৃপতি প্ৰধানা।

কৰাৱত ওহি নাট নিৰমাণা ॥

সেই ভটিমাবে আন এঠাইত মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱক অৱতাৰী পুৰুষ-ৰূপে উল্লেখ কৰিছে :—

শ্ৰীমন্তশঙ্কৰদেৱ সন্ত অৱতাৰ।

যাৰ যশ-কীৰ্ত্তি গৈলা সকলে জগত।

সোহি কৰতু মুক্তিমঙ্গল বিধান ॥

নাটখনত অনন্ত কন্দলীৰ কঁজী, নাপিত, গণকসজ্জাত হাস্যজনক ঘটনাৰ প্ৰভাৱ মন কৰিব লগীয়া। কুমৰহৰণৰ পদো দুই এঠাইত উদ্ধৃত হৈছে। নাটখনে নান্দী, প্ৰাৰম্ভিক ভটিমা, মুক্তিমঙ্গল ভটিমা, পয়াৰ আদিৰে মহাপুৰুষৰ নাটৰ সম্পূৰ্ণ লক্ষণ পূৰ্ণ কৰিছে। কেইটামান ভাগৱতৰ শ্লোক আছে যদিও স্বৰচিত শ্লোকো দুই-চাৰিটা আছে। লেখকৰ নাট্য-সামৰ্থ্য নথকা নহয়। লেখকৰ লগত যে মূল ভাগৱতৰ পৰিচয় আছিল তাৰ আন এটা প্ৰমাণ ১৬৭ পৃষ্ঠাত থকা ২৯নং ভটিমাটো। এই মূলৰ শিৱস্ততিৰ ছবছ অনুবাদ। লেখকে উষা-অনিকন্ধৰ প্ৰণয়কাহিনী আৰু হৰিহৰৰ যুদ্ধ কম পৰিসৰতে গীতমাত্ৰেৰে আকৰ্ষণীয় ৰূপত ফুটাই তুলিছে।

(৭) শতস্কন্ধ ৰাৱণবধ : গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ত পুথি-সংৰক্ষণ বিভাগত এই নামৰ দুখন নাট সংৰক্ষিত হৈছে। এখন ওদালগুৰিৰ অমূল্য-নাৰায়ণ চৌধুৰীৰপৰা সংগ্ৰহ কৰা। এইখনৰ ক্ৰমিক সংখ্যা ৪৪৭, আৰু আনখন কৰপৰা সংগ্ৰহ কৰা উল্লেখ নাই, ক্ৰমিক সংখ্যা ৬৯। দ্বিতীয়খন সম্পূৰ্ণ কাৰণে অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হ'ল। শতস্কন্ধ ৰাৱণ বধৰ কাহিনী 'অদ্ভুত ৰামায়ণ'ৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত। ইয়াত সীতাই কালীৰূপ ধৰি শতস্কন্ধ ৰাৱণক বধ কৰিছে। শতস্কন্ধ ৰাৱণৰ হাতত ৰামৰ পৰাজয় ঘটে। গতিকে এইখন নাট শাস্ত্ৰপন্থী বুলিব পাৰি, কাৰণ সীতা ইয়াত কালী-ৰূপে অৱতীৰ্ণ হৈছে। নাটখনৰ ভাৱবীয়াৰ উক্তি-প্ৰত্যুক্তিবোৰ আমোদজনক, নাটকীয় গুণবিশিষ্ট। নাটখনত ৰামচৰিত্ৰৰ গাভীৰীয়া ৰক্ষা হোৱা নাই। কথাত বীৰত্ব প্ৰকাশ কৰিলেও কাৰ্য্যতঃ শতস্কন্ধৰ লগত দুয়ো-বাৰ পৰাজিত হৈছে আৰু শেষত সীতাৰ কালীমূৰ্ত্তি দেখি ভয়ত লৰ মাৰি দেৱসমাজত আত্মগোপন কৰিছে।

(৮) প্ৰভাস-যাত্ৰা : বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পুথি-সংৰক্ষণ বিভাগৰ ৪৬৫ নং পুথি। সংগ্ৰহস্থান জনা নাযায়। দৰাচলতে পুথিখনৰ নাম হব লাগিছিল ঘোষ-যাত্ৰা। কিন্তু নাটখনত পাণ্ডৱসকল প্ৰভাস তীৰ্থত থকা বুলি দেখুৱাই প্ৰভাস-যাত্ৰা নামকৰণ কৰিছে। বনবাসৰ দুখকষ্টত মূৰ্ছমান হৈ থকা পাণ্ডৱসকলৰ আগত বিভৱগোৱৰ দেখুৱাবলৈ গৈ চিত্ৰবথ গন্ধৰ্বৰ হাতত কোঁৱৰসকল লাক্ষিত হয়, দুৰ্য্যোধন বন্দী হয়। শেষত অৰ্জুনে গৈ চিত্ৰবথক যুদ্ধত পৰাজয় কৰি তেওঁলোকক মোকোলাই দিয়ে। দুৰ্য্যোধন শেনটোৰ দৰে আহি ফেঁচাৰ দৰে উভতি যাব লগা হ'ল। কাহিনীটোক ভাওনাৰ উপযোগী কৰি ৰূপ দিয়াৰ বাহিৰে অন্য বিশেষত্ব চকুত নপৰে। বচনবোৰত মহাভাৰতৰ ৰাম-সৰস্বতীৰ ঘোষযাত্ৰাৰ পদৰ প্ৰভাৱ সুস্পষ্ট।

(৯) কংসবধ : বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পুথি সংৰক্ষণ বিভাগত এই নামৰ দুখন নাটক আছে। এখন ৰামচৰণ ঠাকুৰৰ, (নং ৫৫৭) আৰু দ্বিতীয় দিহিং সত্ৰৰ কৈবল্যানন্দৰ 'কংস বধ'। প্ৰথমখন ৮মেধি ডাঙৰীয়াই প্ৰকাশ কৰে। সেইকাৰণে দ্বিতীয়খনকে প্ৰকাশ কৰিলে লোৱা হয়। নাটখন যথেষ্ট

ভাঙৰ। অক্লবৰ ব্ৰজাগমনৰ পৰা কংসবধলৈকে গোটেই ছোৱা ঘটনা বহুলাই
ৰূপায়িত কৰিছে। কৈৱল্যানন্দদেৱ (কৈৱল্যানন্দনন্দদেৱ বুলিও কয়) দিহিং
সত্ৰৰ পঞ্চম অধিকাৰ, চতুৰ্থ অধিকাৰ প্ৰেমভূষণৰ পুত্ৰ। এওঁৰ জন্ম
হয় ১৬৩৭ শকত আৰু ১৭০৪ শকত বৈকুণ্ঠী হয়। ৰাজেশ্বৰ সিংহ মহা-
ৰাজে এওঁৰ লগত সখিত্ব সূত্ৰত আৱদ্ধ হৈছিল। এওঁ 'চিকন গোসাঞি'
নামেও পৰিচিত। এওঁ ভালেখিনি গীত আৰু কেবাখনো নাট ৰচনা
কৰে। তাৰ ভিতৰত দুখন, 'শ্ৰীৰামচন্দ্ৰজন্ম-নাটক' আৰু 'অমৃত-মথন'
সংস্কৃত ঠাচত লিখা। অৰ্থাৎ গীতবোৰ বাহিৰে বাকীবোৰ সংস্কৃতত
ৰচিত। বিশ্ববিদ্যালয়ত সংৰক্ষিত পুথিদুখনৰ সংস্কৃত বিশুদ্ধ নহয়।

হয়তো নকলকাৰৰ "স্থূলহস্তাৱলোপ"ৰ ফলো হব পাৰে।

কংসবধৰ ভাষাৰ স্বকীয়তা আছে। শব্দ প্ৰয়োগ আৰু সমাসবদ্ধ
বাক্যৰ প্ৰয়োগ সমানে চকুত পৰে। প্ৰকাশভঙ্গী লয়স্বত্ব। ঠায়ে ঠায়ে
সম্পূৰ্ণ সংস্কৃততে দুই এটা বাক্য প্ৰয়োগ কৰাও লক্ষ্য কৰা যায়,
"কাচিহুজৱালা তাপিতমনা এৱম্বিধমভাষং।" (পৃঃ ২৬৯)। কোনো
কোনো ঠাইত সমাসবদ্ধ বাক্যই সংস্কৃতীয়া ঠাচ আনি দিছে—যেনে:-
"গোদোহনকৃত চাহন্তে দলপতি যৈচে পৰমাত্মত মনোহৰ ৰূপ ৰজত-
মৰুত-কনকৰচিত-শৈলনয়নু ৰামকৃষ্ণক ঐচন নিৰেক্ষি নয়ননীৰ
নিগৰি ভগৱৎ ৰূপ জানি মানি সান্দন চোড়ি সপদি ক্ষিতৌ চৰণ-
প্ৰান্তে দণ্ডৱতে প্ৰণাম কয়ল" (পৃঃ ২৬৩)। বিশেষণ প্ৰয়োগত কৈৱল্যা-
নন্দৰ বিশেষ উৎসাহ পৰিলক্ষিত হয়। অনেক ঠাইত ভাষাই বৃত্তগন্ধী
ৰূপ লৈছে, যথা:- 'তোহাত সম্প্ৰতি কহো, আগন্তুক কথা যেন তেন
মতে কৰিব। ৰামকৃষ্ণক বুজাই আনিবা এথা। কুবলয় দন্ত ভিৰি
মৰাইবো। ছলে বলে প্ৰাণ যদি ৰহে, বঙ্গশালা পাইলে মালবন্ধে
মাৰিবেক। তথা আনক আদি বান্ধৱগণ উগ্ৰসেন তাতক সহিতে কাটিবো।
অৱশ্যে উপায়েসে হোৱে কাৰ্য্যৰ সিদ্ধি যত। এহি উপায় কৰি আমাক
ৰাখিবো। বৈৰীক নাশি নিৰ্ভয়ে ৰাজ্যভোগ্য কৰিবো।" (২৪৬)।

কৈৱল্যানন্দ পণ্ডিত লোক, পাণ্ডিত্যৰ ছাপ শব্দপ্ৰয়োগত, বাক্য-
ৰচনাত স্পষ্ট। কিন্তু কাহিনীটো সবসৰূপত প্ৰকাশ হৈছে যদিও সূত্ৰ-
দ্বাৰাৰ প্ৰাধান্য আৰু বৰ্ণনাত্মক কথাৰ অধিক্য হেতুকে চৰিত্ৰাৱলীয়ে
উজ্জ্বল-স্বকীয়তা লৈ প্ৰকাশ হোৱাৰ সুবিধা নেপালে।

বোধোদয়ঃ—এই নাট বিশ্ববিদ্যালয় পুথিসংৰক্ষণ বিভাগৰ ৪৪৪নং পুথি।
ওদালগুৰিৰ অমূল্যনাৰায়ণ চৌধুৰীৰপৰা এই নাট সংগ্ৰহ কৰা হয়।
পুথি তুলাপাতৰ, বহুখিনি খণ্ডিত। পোকে খাই দুই কাষে বহু অংশ
নষ্ট কৰিছে। অক্ষীয়া নাটৰ পৰম্পৰাত প্ৰবোধ-বোধোদয় নাটকে এটা
নতুন দিশ উদঘাটন কৰিছে। এতিয়ালৈকে আৱিষ্কৃত হোৱা অক্ষীয়া
নাটবোৰৰ বিষয়বস্তু পৌৰাণিক কাহিনী। 'বোধোদয়' বুলি এখন সংস্কৃত
নাটক অষ্টাদশ শতিকাত ৰচিত হৈছিল। ইয়াত ঐতিহাসিক ঘটনা
এটা ৰূপকৰ ভিত্তিত ৰূপ দিয়া হৈছে। মোৱামৰীয়া বিদ্ৰোহৰ ফলত
লক্ষ্মীসিংহ ৰজা সাময়িক ভাবে সিংহাসনচ্যুত হৈছিল, ডা-ডাঙৰীয়া
সকলৰ চেঁচাত আকৌ সিংহাসন লাভ কৰে। নাট্যকাৰ ধৰ্ম্মদেৱে
ধৰ্ম্মক ৰাজকীয় শক্তিৰ প্ৰতীক আৰু অধৰ্ম্মক মায়ামৰীয়াৰ প্ৰতীক ৰূপে
লৈ ৰূপকৰ সৃষ্টি কৰি নাটখন ৰচনা কৰিছে। এইখিনিতে আমি মনত
ৰাখিব লাগিব যে সবহভাগ গোঁসাই-মহন্ত ৰাজকীয় শক্তিৰ পক্ষপাতী
আছিল, কাৰণ তেওঁলোকে মায়ামৰীয়া শক্তিৰ অভ্যুত্থানত তেওঁলোকৰ
স্বার্থ ব্যাঘাত হব বুলি ভয় কৰিছিল, আৰু দৰাচলতে কিছু গোঁসাই-
মহন্ত মায়ামৰীয়া মহন্তৰ ব্যৱহাৰত ক্ষুণ্ণ হৈছিল। ধৰ্ম্মদেৱে নিজে কৈহাটী
সত্ৰৰ গোঁসাই আছিল। অষ্টাদশ শতিকাৰ শেষৰ ফালে তেওঁ এই
নাট ৰচনা কৰে। অক্ষীয়া নাটৰ প্ৰভাৱ পৰিলেও সংস্কৃত নাটৰ পৰ-
ম্পৰতহে এই নাট ৰচিত হৈছিল। গতিকে এই নাটক অক্ষীয়া নাটৰ
উত্তৰাধিকাৰী বুলি কব নোৱাৰি। কিন্তু প্ৰবোধবোধোদয়ত অক্ষীয়া নাটৰ
ঐতিহ্য পূৰ্ণমাত্ৰাই ৰক্ষিত হৈছে।

প্ৰবোধবোধোদয় বা বোধোদয় নাটৰ মূল হ'ল সংস্কৃত প্ৰবোধ-
চন্দ্ৰোদয় নাট। এইখন নাটৰ বাহিৰে আন কোনো সংস্কৃত নাটৰ
পুৰণি অসমীয়া ৰূপান্তৰ আমি নাপাওঁ। প্ৰবোধচন্দ্ৰোদয়ৰ নাট্যকাৰ
হ'ল কৃষ্ণমিশ্ৰ; এওঁ খ্ৰিষ্টীয় একাদশ শতিকাৰ নাট্যকাৰ। চেন্দেলাৰাজ
কীৰ্ত্তিকৰ্ম্মা আৰু তেওঁৰ মন্ত্ৰী-সেনাপতি গোপালৰ অনুপ্ৰেৰণাত এই
নাট ৰচনা কৰে। নাটখন ৬টা অঙ্কত বিভক্ত আৰু বৈষ্ণৱ-অদ্বৈতবাদ
প্ৰতিষ্ঠা কৰিছে। ৰূপকাব্যক এই নাটখনে সংস্কৃত নাটৰ এটা নতুন
দিশ মুকলি কৰি দিয়ে। অল্প দিনৰ ভিতৰতে এই নাটৰ আৰ্হি
আৰু অনুকৰণত বহুত নাট ৰচিত হয়। প্ৰবোধচন্দ্ৰোদয়ৰ দৰে কবিত্ব

আৰু পাণ্ডিত্যৰ মণিকাঞ্চন সংযোগ নঘটিলেও এইবোৰৰ ভিতৰত দুই-চাৰিখন উল্লেখযোগ্য। চতুৰ্দশ শতিকাৰ বেঙ্কটনাথৰ 'সংকল্পসূৰ্য্যোদয়' ষোড়শ শতিকাৰ কবিকৰ্ণপুৰৰ 'চৈতন্যচন্দ্ৰোদয়', সপ্তদশ-অষ্টাদশ শতিকাৰ গোকুলনাথৰ 'অমৃতোদয়', আনন্দৰায়ৰ 'বিদ্যাপৰিণয়' আৰু প্ৰসিদ্ধ জৈন নাট 'মোহপৰাজয়' আদি নাট কৃষ্ণমিশ্ৰৰ অনুসৰণত ৰচনা কৰা ৰূপক নাট। নেপাল ৰাজকীয় সংগ্ৰহালয়ত এখন বৃহত প্ৰবোধচন্দ্ৰোদয় নাটো দেখা যায়, এইখন এখন মহানাটক। মূল প্ৰবোধচন্দ্ৰোদয় ঘটনা বহুখিনি বিস্তৃত কৰি ১৭টা অঙ্কত ইয়াক শেষ কৰিছে। এইদৰে দেখা যায় একাদশৰপৰা অষ্টাদশ শতিকাৰ ভিতৰত ভালেখিনি allegorical নাট ৰচিত হয়, এইবোৰৰ নাটকীয় মূল্য কম, নাট্য পৰম্পৰাবিশেষৰ বাহকৰূপেহে এইবোৰ উল্লেখ কৰা যায়।

গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পুথিসংৰক্ষণ বিভাগত আন পুথিৰ মাজত সংলগ্ন হৈ থকাত বহুত দিনলৈ ইয়াৰ অস্তিত্ব অনুভব কৰা নগৈছিল। পাছত বিৱৰণমূলক তালিকা প্ৰস্তুত কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰোঁতে ইয়াক আৱিষ্কাৰ কৰা হয় আৰু স্বতন্ত্ৰ পুথি হিছাপে (নং ৪৪৪) পৃথক কৰা হয়। পুথিখন তুলাপাতত লিখা, বৰ জৰাজীৰ্ণ। বহু অংশত উৰ্দ্ধলি যোৱাত পাঠ উদ্ধাৰ দুৰ্দ্ধ হৈ পৰে। তথাপি মেগ্লিফাইণ্ড কাচৰ যোগেদি সৰহভাগ পাঠ উদ্ধাৰ কৰা হয় যদিও কিছুদিনৰ পাছত প্ৰায় আধা অংশ ছিগি টুকুৰা-টুকুৰ হৈ যায়। বাকীখিনি নষ্ট পোৱাৰ পৰা ৰক্ষা কৰিবৰ কাৰণে পাছ যোৱা অংশ একৱাই পেলোৱা হয়। পুথিখনৰ অৱস্থা দেখি অনুমান হয় যে ই অন্ততঃ ১৫০১২০০ বছৰীয়া প্ৰাচীন। সেই হিচাপে ই অষ্টাদশ শতিকাৰ শেষৰ ফালৰ নাট যেন লাগে। পুথিখনৰ ভাষাত বৰ প্ৰাচীন নহয়, অষ্টাদশ শতিকাৰ আগৰ ভাষা যেন নেলাগে। গতিকে পুথিখন অষ্টাদশ শতিকাৰ শেষৰ ফালৰ ৰচনা বুলি আমি ধৰি লব পাৰোঁ।

'প্ৰবোধচন্দ্ৰোদয়, অসমীয়া পণ্ডিত সমাজ সমাদৃত গ্ৰন্থ। অসমৰ বিভিন্ন পুথি সংৰক্ষণ অনুষ্ঠানত এই নাটকৰ কেবাখনো পাণ্ডুলিপি সংৰক্ষিত হৈছে। ইয়ে পণ্ডিত সমাজত ইয়াৰ সমাদৰৰ কথা উনিকিয়াই দিয়ে। কথা-গুৰুচৰিতত উল্লেখ কৰা শঙ্কৰদেৱৰ দ্বাৰা অধীত গ্ৰন্থৰ ভিতৰত প্ৰবোধচন্দ্ৰোদয়ৰ নাম পোৱা যায় আৰু ভক্তিৰত্নাকৰ গ্ৰন্থত

প্ৰবোধচন্দ্ৰোদয়ৰ দুটা শ্লোক উদ্ধৃত কৰিছে। মাধৱদেৱৰ নামঘোষাত "শান্ত চিদানন্দ গুৰু" এই ঘোষাটো, আৰু পৰৱৰ্তী "হে হৰি সাৰশূন্য" এই দুটা ঘোষা প্ৰবোধচন্দ্ৰোদয়ৰ অনুবাদ। অন্যান্য সংগ্ৰহ গ্ৰন্থটো বিচাৰিলে দুই-এটা শ্লোকৰ অনুবাদ পোৱা যাব। গতিকে দেখা যায় প্ৰবোধচন্দ্ৰোদয় নাটখন অসমত বৈষ্ণৱসকলৰ দ্বাৰা বিশেষভাৱে সমাদৃত হৈছিল। "মহামোহকাব্য" নামৰ পুৰণি কাব্যখনৰ মূল ভেটি হল সংস্কৃত নাটখনেই। প্ৰবোধচন্দ্ৰোদয় নাটৰ বিষয়বস্তুৱেই এই কাব্যৰো বিষয়বস্তু। সংপ্ৰতিসমূহৰ নেতাস্বৰূপ বিবেকৰাজৰ লগত অসংপ্ৰতিসমূহৰ নেতা মহামোহৰ সংঘৰ্ষ আৰু মহামোহৰ পৰাজয় তথা জ্ঞানৰ অভ্যুদয়—এই কাব্যৰ বৰ্ণনীয় বিষয়। মহামোহ কাব্যত উল্লেখ আছে যে বাৰনসীৰপৰা এখন শাস্ত্ৰ আহিছিল। সেই শাস্ত্ৰক আউনি আটীসত্ৰৰ আদিজন গোঁসাই নিৰঞ্জনদেৱে কামৰূপৰ কাকতীৰ নামঘৰত অভিনয় কৰি দেখুৱায়। নাটকৰ ৰচক আছিল কোনোবা এজন দ্বিজ ৰামানন্দ। সম্ভৱতঃ ৰামানন্দই মূল সংস্কৃত নাটখনৰ অসমীয়া ৰূপান্তৰ কৰি ভাৱনাৰ উপযোগী কৰি লৈছিল। গতিকে একপ্ৰকাৰ সঠিক ভাবেই কব পাৰি যে ৰামানন্দই ভাৱনাৰ উপযোগী কৰি অসমীয়ালৈ অনুবাদ কৰা নাটখনেই প্ৰবোধচন্দ্ৰোদয়ৰ প্ৰথম অসমীয়া ভাঙনি। ৰামানন্দদ্বিজৰ নাটখনৰ অভিনয় চাই আহি ৰামানন্দৰ পুতেক (?) কাব্যৰ আকাৰত নাটৰ কাহিনী প্ৰকাশ কৰে। সম্ভৱতঃ এই কাব্য সপ্তদশৰ শেষ বা অষ্টাদশ শতিকাৰ আদিভাগত ৰচিত হৈছিল। নিৰঞ্জনদেৱ সপ্তদশ শতিকাৰ মাজভাগৰ লোক। তেওঁৰ দিনত কোমলবয়সীয়া লৰা আছিল মহামোহ কাব্যৰ কবি। এইটো অৱশ্যে অস্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰি যে প্ৰবোধচন্দ্ৰোদয়ৰ কাহিনীৰ লগত মহামোহ কাব্যৰ কাহিনীৰ সাধৰণ সাদৃশ্য থাকিলেও সাদৃশ্যপাশ্বে একে নহয়। হয়তো মূল নাটৰ পৰা অসমীয়া ৰূপলৈ আনোতে কিছু পৰিৱৰ্তন ঘটে আৰু অভিনয় চাই impression টো মনত ৰাখি পাছত সেই ভিত্তিত এখন কাব্য ৰচনা কৰোঁতে কিছু পৰিৱৰ্তন হয়তো সাধিত হয়। গতিকে মহামোহ কাব্যৰ লগত প্ৰবোধচন্দ্ৰোদয় নাটৰ মৌলিক প্ৰভেদ নাই যদিও বাহ্যিক কিছু

ঘটাটো স্বাভাবিক।^১ অসমীয়া বৈষ্ণৱ কবিসকলৰ প্ৰবোধচন্দ্ৰোদয় প্ৰিয় নাটক হোৱাৰ এটা কাৰণ হ'ল যে এই নাটক অদ্বৈতবাদী ভক্তিমাৰ্গৰ পৰিপোষক। মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱকে আদি কৰি বৈষ্ণৱ গুৰুসকলো আছিল অদ্বৈতবাদী ভক্তিপন্থৰ অনুসৰণকাৰী।

প্ৰবোধবোধোদয় নাটখনক কোনো কোনো ঠাইত চমুকৈ বোধোদয় নাটো বুলি কৈছে। নাট্যকাৰাদ্বজ মহীন্দ্রক পুথিৰ দুই-এটা ভণিতাত দ্বিজ মহেন্দ্ৰ ৰূপেও লিখা দেখা গৈছে। তাৰ পৰা অনুমান হয় পুথি-খন মূল লিখকৰ স্বহস্তাক্ষৰত লিখা নহয়, নহলে নিজৰ নামটো বিভিন্ন ৰূপত নেলিখিলেহেঁতেন। কিন্তু সবহভাগ ক্ষেত্ৰতে মহীন্দ্র নাম থকা কাৰণে তেওঁৰ প্ৰকৃত নাম মহীন্দ্র বুলিয়ে অনুমান কৰা হৈছে।

প্ৰবোধবোধোদয়ৰ কাহিনী ভাগত মূলৰ পৰা অলপো আঁতৰি যোৱা নাই। মূলৰ ৬টা অঙ্ক ভাওনাৰ উপযোগী কৰি এটা অঙ্কলৈ আনিবলৈ ঠায়ে ঠায়ে সংলাপবোৰ চমুৱাব লগা লগা হৈছে আৰু ঠায়ে ঠায়ে অসমীয়া দৰ্শকৰ পক্ষে অপ্ৰয়োজনীয়া বুলি ভবা দুই-এটা চৰিত্ৰ আৰু তেওঁলোকৰ সংলাপ-আলোচনা বাদ দিছে। কিন্তু নাটকখনৰ মূল কথাখিনি অব্যাহত ৰাখিছে। অসমীয়া কবিয়ে মূলৰ লগত কমান সঙ্গতি ৰাখিছে সেইটো বুজিবলৈ আমি প্ৰবোধচন্দ্ৰোদয়ৰ বিভিন্ন অঙ্কৰ এটা চমু পৰিচয় তলত দিলো।

প্ৰথম অঙ্ক — কামদেৱ আৰু ৰতিৰ সংলাপৰ যোগেদি বিবেক আৰু মহামোহৰ সংঘৰ্ষৰ আভাস দিছে। তেওঁলোকৰ কথাৰপৰা জনা যায় অদ্বৈতৰূপ আত্মাৰ মায়াসংযোগৰ ফলত মন নামৰ পুত্ৰ উদ্ভৱ হয়। মনৰ প্ৰবৃত্তি আৰু নিবৃত্তি দুই ভাৰ্য্যা। প্ৰবৃত্তিৰ যোগেদি মোহ আৰু নিবৃত্তিৰ যোগেদি বিবেকৰ উৎপত্তি হয়। কালক্ৰমত দুইটা ডাল বৃদ্ধি পায় আৰু মনে প্ৰবৃত্তিৰ বশৱৰ্তী হৈ আত্মাক বন্ধন দশা প্ৰাপ্ত কৰে আৰু তেওঁৰ মোহৰ প্ৰতি পক্ষপাতিতা প্ৰকাশ পায়। ফলত মোহ আৰু বিবেকৰ মাজত ৰাজ্য লৈ সংঘৰ্ষ অৱশ্যস্তাবী হৈ উঠে। ৰতি আৰু

(১) মহামোহ কাব্য সম্পৰ্কে শ্ৰীতীৰ্থনাথ শৰ্মাৰ পঞ্চপুষ্পৰ অন্তৰ্গত মহামোহকাব্য প্ৰবন্ধ নামৰ দ্ৰষ্টব্য।

কামদেৱৰ সংলাপৰ মাজেদি এই কথাও জনা যায় উপনিষদ কন্যাৰ লগত বিবেকৰ পুনৰ মিলন ঘটিলে বিদ্যা নামৰ এটি কন্যা আৰু প্ৰবোধ নামৰ যি সন্তান জন্ম হব সিহঁতৰ পৰা সবাক্ষৰে মোহৰ পৰা-জয় ঘটিব। গতিকে বিবেকৰ পৰা উপনিষদক আঁতৰাই ৰাখিবলৈ মহামোহৰ দলে চেষ্টা চলায়। ৰতি আৰু কামদেৱে এনে ধৰণে কথা পাতি থাকোঁতেই বিবেক আৰু তেওঁৰ অনাতমা পত্নী মতিৰ প্ৰৱেশ হয়। তেওঁলোকক দেখি ৰতি-কামদেৱ আঁতৰি যায়। কথা প্ৰসঙ্গত মতিয়ে বিবেকৰ লগত উপনিষদৰ পুনৰ মিলনৰ অনকূলে মত প্ৰকাশ কৰে।

দ্বিতীয় অঙ্ক : বিবেকৰ সমৰ আয়োজনত ভয় খাই মহামোহে বিবেকৰ প্ৰধান নগৰ বাৰানসী অধিকাৰ কৰিবলৈ মনস্থ কৰি তেওঁৰ অন্যতম প্ৰধান অনুচৰ দস্তক তাৰ আয়োজন কৰিবলৈ পঠায়। দস্তক পিতামহ অহংকাৰী সেই উদ্দেশ্যে বাৰানসীত উপস্থিত হয়। ছদ্মবেশত থাকিলেও তেওঁলোক পৰস্পৰে চিনাকি হয় আৰু মহামোহ অচিৰে স্বয়ং বাৰানসীত থাকি অভিযান পৰিচালনা কৰিব বুলি জানিব পৰা যায়। ইয়াৰ পাছত সদলবলে মহামোহে বাৰানসীত প্ৰৱেশ কৰে। চাৰ্কাৰকে তেওঁৰ সহযোগ কৰে। ক্ৰোধ-লোভাদিয়ে খবৰ দিয়ে যে শান্তি, শ্ৰদ্ধা আৰু বিয়ুভক্তিৰে মহামোহৰ প্ৰতিকূলাচৰণ কৰিছে আৰু উপনিষদ দেৱীয়ে বিবেকৰ লগত পুনৰ মিলনৰ কাৰণে তপস্যা আৰম্ভ কৰিছে। মহামোহে অনুবৰবৰ্গক আদেশ দিয়ে যে শ্ৰদ্ধাৰ কন্যা শান্তিক কাৰাগাৰত আবদ্ধ ৰাখিব লাগে আৰু শ্ৰদ্ধা আৰু উপনিষদক আঁতৰাই ৰাখিবৰ নিমিত্তে মিথ্যাটুকি নিৰ্দেশ দিয়ে।

তৃতীয় অঙ্ক : তৃতীয় অঙ্কৰ আৰম্ভতে শান্তি আৰু কৰুণাক দেখা পোওঁ। শ্ৰদ্ধাৰ সাময়িক অন্তৰ্দ্ধানে জীয়েক শান্তিক শোকাকুল কৰি তোলাত কৰুণাই সান্ত্বনা দিয়া দেখা যায়। তেওঁলোকে দিগম্বৰ জৈন, বৌদ্ধ ভিক্ষু আৰু কাপালিক সোমমতবাদীসকলৰ মাজত শ্ৰদ্ধাক অন্বেষণ কৰে। প্ৰত্যেক আচাৰ্য্যৰ লগত শ্ৰদ্ধা-বেশধাৰিণী তামসী শ্ৰদ্ধাক দেখা পোৱা যায়। বৌদ্ধাচাৰ্য্য আৰু দিগম্বৰাচাৰ্য্যৰ বিবাদ আৰম্ভ

হয়, আৰু তৰ্কাতৰ্কিৰ মাজেৰে নিজ নিজ পন্থৰ গৌৰৱ ঘোষণা কৰে, এনেতে কাপালিক সোমাচাৰ্য্য উপস্থিত হৈ তেওঁলোকক বশগত কৰে। কাপালিকে সাত্ত্বিকী শ্ৰদ্ধা আৰু নিষ্কাম ধৰ্ম্মক অন্বেষণ কৰি তেওঁলোকক আকৰ্ষণ কৰি আনিবলৈ মহাভৈৰৱীক নিয়োগ কৰে।

চতুৰ্থ অঙ্ক : এই অঙ্কৰ আৰম্ভতে মৈত্ৰীৰ উক্তিৰ পৰা সাত্ত্বিকী শ্ৰদ্ধা মহাবিপদত নিপতিত হৈ বিষ্ণুভক্তিৰ সাহায্যত উদ্ধাৰ পোৱাৰ সংবাদ পাওঁ। কাপালিকৰ আদেশানুসাৰে মহাভৈৰৱীয়ে সাত্ত্বিকী শ্ৰদ্ধাক বলপূৰ্ব্বক অপহৰণ কৰি নিওঁতে বিষ্ণুভক্তিয়ে উদ্ধাৰ কৰে। বিষ্ণুভক্তিৰ নিৰ্দেশক্ৰমে শ্ৰদ্ধা বিবেকৰ ওচৰলৈ গৈ মহামোহৰ বিকল্পে যুদ্ধ আয়োজন কৰিবলৈ কয়। বিষ্ণুভক্তিয়ে নিজেও যথাসাধা সাহায্যৰ প্ৰতিশ্ৰুতি দিয়ে। সেই মতে বিবেকে বহুবিচাৰ, ক্ষমা, সন্তোষ, বৈৰাগ্য আদি সহচৰ লগত লৈ সৈন্যবলেৰে বাৰানসীৰ যুদ্ধক্ষেত্ৰলৈ গমন কৰে।

পঞ্চম অঙ্ক : শ্ৰদ্ধা, বিষ্ণুভক্তি আৰু শান্তিৰ সংলাপৰপৰা যুদ্ধৰ বিৱৰণ আৰু মহামোহৰ শোচনীয় পৰাজয়ৰ সংবাদ পাওঁ। মহামোহৰ সৰংশে নিধন সংবাদ শুনি মনৰ অন্যতমা পত্নী প্ৰবৃত্তিয়ে প্ৰাণত্যাগ কৰে আৰু মনো শোকত অধীৰ হৈ পৰে। বৈয়াসিকী সৰস্বতীৰ (বেদান্ত) সাত্বনা আৰু বুজুনিয়ে মনৰ সমতা ঘূৰাই আনে, বৈৰাগ্যই তেওঁৰ অনাসক্তি ভাবৰ উৎপত্তিত সহায় কৰে। নিবৃত্তি পত্নীক সহচৰীৰূপে লৈ আৰু শম, দম, সন্তোষ, যম, নিয়ম আদিৰ সাহচৰ্য্য লাভ কৰি অনাসক্ত ভাবে জীৱন যাপন কৰিবলৈ মনে সংকল্প লয়।

ষষ্ঠ অঙ্ক : এই অঙ্কত মনৰ পিতৃ আত্মাৰ লগত পৰিচয় হয়। মহামোহৰ শোচনীয় অৱস্থাতো আত্মাক নিজ কবলত ৰাখিবৰ উদ্দেশ্যে কেইজনমান অনুচৰক নিয়োগ কৰে। মধুমতী সিদ্ধি আৰু যোগোপ-সৰ্গই আত্মাক ইন্দ্ৰজাল ভেল্লিৰাজী আদিৰ দ্বাৰা নানা সাংসাৰিক এলোভনত পেলাবলৈ চেষ্টা কৰে, কিন্তু পৰিষদৰ সত্বপদেশৰ বলত আত্মাই নিজকে চুফকবলৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰিবলৈ সক্ষম হয়। আত্মাৰ

ইচ্ছানুসাৰে শান্তিক লৈ উপনিষদ আৰু বিবেকক লৈ শ্ৰদ্ধা আত্মাৰ ওচৰত উপস্থিত হয় আৰু বিবেক-উপনিষদেৰীৰ পুনৰ মিলন হয়। প্ৰসঙ্গক্ৰমে উপনিষদে বিবেকৰ লগত বিচ্ছেদ কালুছোৱা কেনেকৈ ক'ত যাপন কৰিছিল, যজ্ঞবিদ্যা, ন্যায়, মৌমাংসা সাংখ্যবিদ্যা আদিৰ লগত হোৱা অভিজ্ঞতা বৰ্ণনা কৰে। উপনিষদে আত্মা আৰু ব্ৰহ্ম এক বুলি প্ৰতিপন্ন কৰে। কিন্তু আত্মাই সেই অভেদত্ব বা অদ্বৈতাৱস্থা প্ৰথমতে বুজিব নোৱাৰে। পাছত অৱশ্যে বিবেক আৰু উপনিষদৰ মিলনৰ ফলত প্ৰবোধচন্দ্ৰৰ উদ্ভৱ হোৱাত (জ্ঞানৰ উদ্ভৱ) সেই সন্দেহ দূৰীভূত হয়। বিষ্ণুভক্তিৰ আৱিৰ্ভাবে সকলোৰে সন্তোষ বিধান কৰে আৰু সিমানতে নাটৰ পৰিসমাপ্তিও ঘটে।

ওপৰত চমুকৈ মূল 'প্ৰবোধচন্দ্ৰোদয়' নাটৰ কাহিনীভাগৰ পৰিচয় দিয়া হ'ল। অসমীয়া নাটৰ কাহিনীভাগৰ লগত ওপৰৰ কাহিনী ভাগ মিলাই চালে বিশেষ প্ৰভেদ চকুত নপৰে। মূল সংলাপ আৰু বৰ্ণনাবাহুল্য অসমীয়াত নাই। তদুপৰি মূলৰ চাৰ্কাৰ বা লোকাৱত মতবাদ, বৌদ্ধ মতবাদ, কাপালিক মতবাদ আদি কিছু কথা বাদ দিছে। মাত্ৰ এটা বিষয়ত মূলৰ লগত চকুত লগা বৈষম্য পৰি লক্ষিত হয়। অসমীয়া নাট্যকাৰে মূল নাটৰ নাট্যকাৰ কৃষ্ণমিশ্ৰৰ পৃষ্ঠপোষক ৰজা কীৰ্ত্তিবৰ্ম্মাক নাটৰ অন্যতম প্ৰধান চৰিত্ৰ আত্মাৰ লগত অভেদৰূপে প্ৰদৰ্শ কৰিছে। মূল নাটৰ যি ঠাইত আত্মা বা জীৱৰ আৱিৰ্ভাব ঘটিছে, অসমীয়া ৰূপান্তৰত সেই ঠাইত কীৰ্ত্তিবৰ্ম্মাক স্থাপন কৰিছে, যেন আত্মা আৰু কীৰ্ত্তিবৰ্ম্মা অভেদ এনেভাবে দেখুৱাইছে। এই প্ৰসঙ্গত জৈন লিখক যশপালৰ 'মোহ-পৰাজয়' নাটৰ প্ৰধান চৰিত্ৰ কুমাৰপালৰ লগত কীৰ্ত্তিবৰ্ম্মা তুলনীয়া। উক্ত নাটত জৈন ধৰ্ম্মৰ দৃষ্টিভঙ্গীৰে বিবেক আৰু মোহৰাজৰ সংঘৰ্ষ দেখুৱাইছে আৰু ৰজা কুমাৰপালক নাটৰ অন্যতম প্ৰধান চৰিত্ৰ হিচাপে উলিয়াই তেওঁক অৱশেষত জৈন ধৰ্ম্মত দীক্ষিত কৰাইছে। কীৰ্ত্তিবৰ্ম্মাৰ দৰে কুমাৰ পালো ঐতিহাসিক ব্যক্তি।

কুক্কক্ষেত্ৰৰ মহাৰণত ককাই-ভাইৰ মাজত বিবাদ লাগি শেষত অধাৰ্ম্মিক কোঁৱৰদল ধ্বংস হোৱাৰ দৰে প্ৰবোধচন্দ্ৰোদয়তো একে বংশ-সম্পৃক্ত দুটা দলৰ মাজত সংঘৰ্ষ হৈ অসংপথাত্মীয়সমূহৰ ধ্বংস প্ৰদৰ্শন

কৰিছে। ইয়াৰ নায়ক বিবেক আৰু প্ৰতিনায়ক মহামোহ। নাটখনত নায়ক আৰু প্ৰতিনায়কৰ সক্ৰিয় কাৰ্য্য বিশেষ নাই, বৰং ঘটনাৰ গতি পৰিচালনা কৰিছে সহায়কাৰী চৰিত্ৰসমূহে। ইয়াৰ ভিতৰত বিদ্যুৎভক্তিয়ে উল্লেখযোগ্য অংশ গ্ৰহণ কৰিছে আৰু বহুক্ষেত্ৰত ঘটনাৰ অন্তৰালত থাকি কাৰ্য্য পৰিচালনা কৰিছে। চৰিত্ৰসমূহৰ ব্যক্তিত্ব অস্পষ্ট, কাহিনীকপায়ণত নাটকীয় উপেক্ষণীয়, কিন্তু পাণ্ডিত্য আৰু কবিত্বৰ অভাৱ নাই। অসমীয়া কপাস্তৰতো চৰিত্ৰবোৰৰ সজীৱতা, স্বাভাৱ্য আৰু নাটকীয় গুণ বিশেষ আছে বুলি কব নোৱাৰি। অসমীয়া নাটৰ দৰে শ্লোক, গীত ভটিমা যথেষ্ট পৰিমাণে সন্নিবিষ্ট হৈছে। দ্বিজ মহীন্দৰ সংস্কৃত ভাষাত দখল অস্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰি; উলামূলা পাণ্ডিত্যৰে প্ৰবোধচন্দ্ৰোদয়ৰ দৰে নাট অনুবাদ কৰিবলৈ সাহ কৰিব নোৱাৰে। দুই এটা গীত আকৰ্ষণীয় হলেও, সবহভাগেই গতানুগতিক, স্বাভাৱিক কবিত্ববৰ্জিত। ব্ৰজাৱলী ভাষাৰ ওপৰতো নাট্যকাৰৰ দখল সীমাবদ্ধ যেন ধাৰণা হয়। মূল নাটৰ বিভিন্ন ছন্দত থকা সংস্কৃতসমূহ অসমীয়া গদ্যত ভাঙিছে, কিন্তু ঠায়ে ঠায়ে নিজেই শ্লোক ৰচনা কৰি দিছে। পুথিখন খণ্ডিত কাৰণে শ্লোক কেইটাৰ পাঠ সম্পূৰ্ণৰূপে উদ্ধাৰ সম্ভৱ নহল। সৰ্বমুঠ ১২ টা বিবিধ ছন্দত ৰচনা কৰা শ্লোক আছে। তাৰে তিনিটা-মান শ্লোক মূলৰ ছবছ উদ্ধৃতি। “যদা লোলা লোলা বিষয়জড়সা,” আৰু “নথি জলে, নথি থলে,” “গুবোৰপি বিধীয়তে” শ্লোক কেইটা মূলত যথাযথভাৱে পোৱা যায়। পুথিৰ প্ৰথম পাতটো নষ্ট পোৱা কাৰণে নান্দী শ্লোকাৰ্হিও উদ্ধাৰ কৰিব পৰা সম্ভৱ নহল। ভৱিষ্যতে দ্বিতীয় পুথি পোৱা গলে হেৰোৱা অংশ আৰু খণ্ডিত অংশৰ পাঠ স্থিৰ কৰা হয়তো সম্ভৱ হব।

ধন্যবাদ জ্ঞাপন : এই সংগ্ৰহ প্ৰকাশ কৰিবৰ কাৰণে গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কোষাধ্যক্ষ শ্ৰীকৈলাশ চন্দ্ৰ ভট্টাচাৰ্য্যই প্ৰয়োজনীয় অৰ্থ মঞ্জুৰ কৰি দিয়া কাৰণে আমাৰ ধন্যবাদৰ পাত্ৰ। গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ জৱাহৰলাল নেহৰু অধ্যাপক ডক্টৰ মহেশ্বৰ নেওগ আগকথা চাৰিটা লেখি দিছে। তেখেতক ধন্যবাদ জ্ঞাপন কৰিছো। সংগ্ৰহৰ দুই-চাৰিটা শ্লোক পণ্ডিত মনোৰঞ্জন শাস্ত্ৰী আৰু ডঃ মুকুন্দমাধৱ শৰ্ম্মাই

গুৱাহাটীত সহায় কৰি দিয়া কাৰণে কৃতজ্ঞতা প্ৰকাশ কৰিলো। অৱশেষত গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় প্ৰেছৰ কম্বীবৃন্দ আৰু মেনেজাৰ দত্তৰ অকুণ্ঠ সহায়ৰ কাৰণে শলাগ ললো। শব্দসূচীটো তৈয়াৰ কৰাত পুথি-সংৰক্ষণ বিভাগৰ শ্ৰীৰবনাৰায়ণ শৰ্ম্মাই সহায় কৰি দিয়াৰ কাৰণে তেওঁৰ উন্নতি কামনা কৰিলো।

শ্ৰীমতেন্দ্ৰনাথ শৰ্ম্মা
বহাগ, ১৮৯৫

ਸੁਭਦ੍ਰਾਹਰਣ-ਨਾਟ

ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਮ

শ্লোক

যংপাদাজয়ুগং সমস্তবিবুধাঃ ব্রহ্মেন্দ্রকদ্রাদয়ঃ,
ভাস্বদ্রত্বকিবীটিমণ্ডিতনৈঃ স্বস্বোত্তমাক্ষৈমুদা ।
ভক্ত্যাসংপ্রণমন্তি যস্য সততং নামানি সংকীৰ্ত্তয়ন্,
চণ্ডালোহপি জগৎ পুন্যতি তমহং কৃষ্ণং প্রবন্দে সদা ॥১

নান্দী গীত

বাগ স্মুহাই, একতালী

জয় জয় গোরিন্দ দেব ।

কয়লোহো পারে পবি সের ॥

পদ—অজভব যা কর সেরা ।

পাপী পারল মোহি দেবা ॥

দৈবকী উদবে অরতাৰা ।

হবলি ভূমিকেবি ভাৰা ॥

নিজযশ করপৰচাৰা ।

জগজন কয়লি উদ্ধাৰা ॥

প্রিয়জন বিজয়কু জানি ।

দেলহ সুভদ্রা ভগিনী ॥

কৃষ্ণ চরণ বতি আশা ।

কহয় শ্রীৰাম হবি দাসা ॥ (১) ॥

নান্দ্যন্তে সূত্রধার : । অলমতি বিস্তবেণ, প্রথমং মাধব মাধব ইত্যুচ্চাৰ্য্য নত্ৰা,
সভাসদান্ সম্বুদ্ধ্যাহ । ভো ভো সভাসদা, পশ্যত সুভদ্রাহরণাভিধানং
নাটকং মুক্তিসাধকম্, মুকুন্দম্ যশোরিতানং মনোহরম্ ॥

ভটিমা

জয় যদুনন্দন দেব মহিমা জানত নাহি কেব ।
 যাসু চরণবজ্র অঙ্গসূৰ-শঙ্কর কৰ মুনি সানন্দে সের ॥
 ভয়ো যদুবংশ অৱতাৰ ভূভাৰ কয়লি সংহাৰ ।
 জগজ্জন কলুষ বিনাশন কাৰণ নিজয়শ পৰচাৰ ॥
 পুতনাক জীৱনহাৰী দেলহ মোক্ষ মুৰাক ।
 শকটক বিঘটন ঘট দধি নাশন পাশন পুত্ৰক ধাক ॥
 চক্ৰবাত কৰ চূৰ গোপপুৰ ভয়োভেলি দূৰ ।
 ইন্দুবদনমন্দহাস কেলিকৌতুক ব্ৰজজন মনকৰপূৰ ॥
 দুষ্ট অৰিষ্ঠাসুৰমাৰি যো ভকত ভয়হাৰী ।
 গোপ অঙ্গনা সঙ্গে বঙ্গে অনঙ্গ কেলি কয়লি যোহি মূৰাৰি ॥
 কয়েকহো বজকেৰি কাল বস্ত্ৰকু লেল গোপাল ।
 সুগন্ধ চন্দন লেপিয়ে বিজু কুবুজাক কয়লি কৃপাল ॥
 কংস বংশ ধ্বংসকাৰী মল্ল তোমল্ল মল্ল মাৰী ।
 কুবলয় দন্ত উপাৰিয়ে যোহি জীৱনহাৰী ॥
 গুৰুক যতক পুত্ৰ আনি দেলহ যোহি পদ্মপাণি ।
 গোপীক শান্ত কৰাবল কহি পুন উদ্ধৱক মুখে বাণী ॥
 যুদ্ধে জিনি বজ্ৰপাণি পাৰিজাত পুষ্প আনি ।
 সুন্দৰী সত্যভামা মনপূৰণ কয়লি যোহি চক্ৰপাণি ॥
 বীৰবৰ জৰাসন্ধ খালি ভকত নৃপসৰ পালি ।
 নিজজন অৰ্জুন জানি ভগিনী নিজ দেলহ যোহি বনমালী ॥
 যোহি পুৰুষ পুৰাণ পোণ্ডকৰ নিৰজান ।
 সোহি কৃষ্ণক ভগিনী সুভদ্রাহৰণ নাম নাট ওহি জান ॥
 ছোৰি সামাজিক আনকাম মুখে লেহ হৰিকু নাম ।
 শ্ৰীৰাম দীন হীনমতি কহয় ডাকি বল্লু ৰাম ৰাম ॥ (২)

সূত্ৰ—ভো ভো সভাসদজন, যে জগতক পৰম কাৰণ নাৰায়ণ, সকল সুৰসে
 বিতপদপঙ্কজশ্ৰীশ্ৰীকৃষ্ণ, যাঁহেৰ কটাক্ষে মায়া কোটি কোটি ব্ৰহ্মাণ্ডক
 সৃষ্টি স্থিতি প্রলয় কৰিতেছে, যাসু নাম সুৰনৰভাষে মহাপাপীসবো
 সংসাৰ তৰয়, যোহি ভগৱন্ত বসুদেৱগৃহে অৱতৰিকহো পৰম নিৰ্মল

যশস্ব্যাপ্ৰকাশিয়ে সকল জগতক নিস্তাৰ কয়ল, সোহি শ্ৰীকৃষ্ণক
 ভগিনী সুভদ্রাহৰণ নাটক ওহি সভামধ্যে পৰমকৌতুকে কৰব
 তাহেক সাৱধানে দেখহ শুনহ নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি ।

প্রথমে উদ্ধৱ সাত্যকি সব সহিতে শ্ৰীকৃষ্ণ বলোভদ্ৰক প্রৱেশ,
 তদনন্তৰে সখীসৱ সহিতে সুভদ্ৰাক প্রৱেশ, তদনন্তৰে দ্ৰৌপদী
 ধৰ্মৰাজ সহিতে অৰ্জুনক প্রৱেশ । ইতি জ্ঞাত্বা সৰ্বসাবধানে স্থিয়-
 তাম্ । তদনন্তৰে আকাশে কৰ্ণং দত্তা সূত্ৰ পুছত—আহে সঙ্গী,
 কোন বাদ্য শুনিযে । সঙ্গী বোল—অঃ সখি যদঙ্গ দুন্দুভি ধনি
 শুনিযে । আঃ উদ্ধৱ-সাত্যকি বলোভদ্ৰ সহিতে শ্ৰীকৃষ্ণ মিলল ।

শ্লোক

প্রৱেশমকৰোং কৃষ্ণঃ সহ লাঞ্ছল পাণিনা ।

উদ্ধৱশিনিপুত্ৰাদিপাৰ্শদৈঃ সহ সংযুতঃ ॥ ২ ॥

সূত্ৰ—আহে সামাজিক লোক, হামো যাঁহেৰি কথা কহৈছি সোহি
 পৰমেশ্বৰ শ্ৰীশ্ৰীকৃষ্ণ উদ্ধৱ সাত্যকি বলোভদ্ৰ সহিতে এ আৱত
 এ আৱত । ইতি সূত্ৰঃ নিষ্ক্ৰান্তঃ ।

গীত

বাগ সিদ্ধুৰাএতালি

আৰে যাদৱানন্দ গোবিন্দ হলিৰাম ।

শ্বেতবৰণ বলো কৃষ্ণ ঘনশ্যাম ॥

পদ—ধককৰ শাৰঙ্গমুখলহলপাণি ।

পীতঅম্বক নীলবসন পাৰিধানি ॥

হাৰকুণ্ডলমণি মুকুট পৰকাশ ।

নয়ন কমলচান্দ বয়ন বিকাশ ॥

চৰণকমলমণি মঞ্জীৰ বোলে ।

পেখি মুকতি মন ত্ৰিভুবন ভোলে ॥

উদ্ধৱ সাত্যকি দোহো যোগানে চলয় ।

হৰিক চৰণে গতি শ্ৰীৰামে বোলয় ॥ (৩)

সূত্ৰ—আহে সামাজিক লোক, ঐছন প্ৰৱেশ দিয়ে বলোভদ্ৰ সহিতে
শ্ৰীকৃষ্ণ বভ্ৰুমান্দিবে বহল । আহে সামাজিক লোক, তদনন্তৰে দ্ৰোপদী
ধৰ্ম্মৰাজ্য সহিতে অৰ্জুন যৈছে প্ৰৱেশ কৰে আৰে তা দেখহ
শুনহ, নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি ।

গীত

বাগ আশোৱাবী, পৰিতাল

ভয়োপৰবেশ ধৰ্ম্মৰাজ্য সহ ধনঞ্জয় ।

সঙ্গে পাঞ্চালী মন হৰিষে চলয় ।

পদ—বীৰ বিপুল ধীৰ ধক কৰে চাপ ।

কাম্পয় বিপুসৰ যাহেৰ প্ৰতাপ ॥

মুন্দৰ কপপেখিতে মন মোহে ।

বতনভূষণ চাক অম্বক শোহে ॥

কৰ্ণে কুণ্ডলে শ্বেত চামৰে ধোলি ।

মাথে মুকুট ছত্ৰ ধৰণতুলি ॥

হৃদয়ে হৰিক কপ ধক মুহে নাম ।

গোবিন্দ চৰণে গতি বোলয় শ্ৰীৰাম ॥ (৪)

সূত্ৰ—আহে সামাজিক লোক, ঐছন প্ৰকাৰে পাণ্ডৱসৰ শ্ৰীকৃষ্ণ প্ৰাসাদে
ৰাজৰাজেশ্বৰ সম্পতি ভোগ্য কৰি কহো ইন্দ্ৰপ্ৰস্থনগৰে পৰমানন্দে
বহল । তদনন্তৰে এক দিবসে এক বিপ্ৰ আৰ্ত্তনাদে অৰ্জুনক
ডাকয়ে লাগল, তা শুনহ ।

বিপ্ৰ বোল—হে অৰ্জুন বীৰ চূড়ামণি, তোহো শ্ৰীকৃষ্ণক পৰম প্ৰিয়তম
মহাধাৰ্ম্মিক ধৰ্ম্মপালক, প্ৰজাসবে যে ধৰ্ম্মাধৰ্ম্ম কৰয় তাহেৰ অষ্টভাগৰ
ভাগক পাৰয় । অৱ হামাৰ গোসব চোৰে নিয়া যায়, জানি
সত্তৰে তাহেক ৰক্ষা কৰসিয়া ।

সূত্ৰ—তা শুনি অৰ্জুনে ধনুশৰ আনিতে অভ্যন্তৰে প্ৰৱেশল, যো গৃহে
ধনুশৰ থিক সোণহে যুধিষ্ঠিৰে দ্ৰোপদী সহিতে ক্ৰীড়া কৌতুহল কৰি-
তেছে । তাহে পেখি ধনঞ্জয় অধোমুখ হুয়া ধনুশৰ লৈয়া গৃহহন্তে বাজ
হুয়া গেল । তদনন্তৰে শীঘ্ৰে বেগে গৈয়া কহো বিপ্ৰক যে বোলল ।

অৰ্জুন বোল—আহে গুৰু তোহো নিৰ্ভয়ে বহ, হামো বিদ্যমান থাকিতে
কিছু চিন্তা কৰিবি নাহি । চৌৰসবক খেদিয়ে তোহাৰি গো এখনে
আনবো, তোহো কৌতুকে দেখহ ।

সূত্ৰ—আহে সামাজিক লোক ; শাপধাৰীব্ৰাহ্মণক ঐছন নিৰ্ভয় বাণী
বুলি গাণ্ডীৰধনুটঙ্কাৰ কৰিয়ে চৌৰসবক খেদিয়ে ব্ৰাহ্মণক গো
আনি দেলহ । তাহে পেখি বিপ্ৰে অৰ্জুনক আশীৰ্ব্বাদ কয়ল ।

কথা—আহে ধনঞ্জয় তোহো চিৰঞ্জীৱ ভৱ ।

সূত্ৰ—আহে সামাজিক লোক, তদন্তৰে অৰ্জুনে ব্ৰাহ্মণক গোৰক্ষা কৰিয়ে
গৃহে গৈয়াকহো যুধিষ্ঠিৰক প্ৰণাম কৰিয়ে যে বোলল তা শুনহ ।

অৰ্জুন বোল—আহে দাদা পূৰ্বে মহাযুনি নাৰদে দ্ৰোপদীক মাস
নিৰ্ব্বন্ধ কয়ে দেলহ । ভাতুক সঙ্গে যদি আন ভাতৃয়ে দেখে
তেবে সন্তাস ধৰ্ম্ম আচৰব । হামু শৰধনু আনিতে গৈয়াছিলো,
তোহাৰি সঙ্গে দ্ৰোপদীক দেখলো । সোহি ঋষিআজ্ঞা পালিয়ে
হামু সন্তাস ধৰ্ম্ম আচৰবো ।

সূত্ৰ—ধনঞ্জয়ক বচন শুনিযে যুধিষ্ঠিৰে যে বোলল তা শুনহ ।

যুধিষ্ঠির বোল—আহে ভায়া ধনঞ্জয়, হামো তোহাৰি জ্যেষ্ঠ ভ্রাতা
পিতৃসম হামাৰ সঙ্গৈ দ্রৌপদীক দেখি তোহাৰি কোন দোষথিক,
নুহি নুহি ।

সূত্র—রাজাক বচনে অনন্তবে দ্রৌপদী অর্জুনক যৈছে কাকুবাণী
বোলল, তা দেখহ শুনহ হৰি বোল হৰি ।

গীত

বাগ শ্রীগান্ধাব, যৌতিমান

সুন্দরী বিজয়কু আশু বিনারে ।
হামাৰি জীৱনধন কৈছন চলবি বন
তোহাৰি বিবহে তনুতারে ॥

পদ—শীতলতল্লমহ শয়ন কৰত যোহি
অমিয়া ভুঞ্জত অন্ন পান ।
সুবঙ্গ দেৱাঙ্গ অঙ্গে বসন পৈৰণ
চাক চন্দন কয় পৰিধান ॥
অবতো কাননে গেলে কৰবি ভোজন ফলে
ভূমিমহ কয়বি শয়ন ।
ধূলিয়ে ধুসৰতনু বসন বাকলি পুন
সুমৰি দগধ মেৰি মন ॥
ঐছন কৰুণা বাণী কৰত পাঞ্চালী সতী দেখ ধনঞ্জয় ।
হৰিক চৰণে বতি মাগে দীনহীন মতি,
মুকথ শ্রীবামে এহুকয় ॥ (৫)

শ্লোক

মাগচ্ছ সন্ন্যাসপথং প্রিয়প্রভো, কথস্থিয়োগেন সহৈ স্বজীৱনম্
সঙ্গোজিতাঙ্গং পৰিপালয়স্বমে নাধৰ্ম্মলেশোহস্তি মমাত্র দৰ্শনে ॥ ৩ ॥

দ্রৌপদী বোল—আহে স্বামী ধনঞ্জয়, তোহো হামাৰি জীৱনধন, সুকো-
মল হংস তুলিত শয়ন কৰি থিক দেৱাঙ্গ বসনভূষণ
পৈৰহ । হামো তোহাক যড়বস অন্নবেঞ্জন ভোজন
কৰাওঁ । অবসে তোহো ভূমিমহ কৈছে শয়নে বহুব ?
বনফল সব ভুঞ্জব, ধূলাসব লাগি শৰীৰ মলিন পূৰব ।
তোহাৰি ঐছন দুখ সুমৰিয়ে হামো মৰি যাওঁ । আহে
স্বামী, তোহাৰি পাৰবে লাগো, অব সন্তাসে চলবি নাহি ।

সূত্র—আহে সামাজিক লোক, দ্রৌপদীক বচন শুনিয়া অর্জুনে যে
বোলল ।

অর্জুন বোল—আহে প্রাণপ্রিয়ে পাঞ্চালি, হামো মুনিক বাক্য পালিয়ে
সন্তাসধর্ম্ম আচৰিকহো ভবিষ্যতে অবিধিনি আৱব । তোহো
চিন্তা নাহি কৰবি ।

শ্লোক

মাতৰং প্রণিপত্য নৃপতিংচ যুধিষ্ঠিরম্ ।
জগাম তীৰ্থমুদ্दिश्य शस्त्रपाणिः धनञ्जयः ॥ ৪ ॥

সূত্র—আহে সামাজিক লোক, তদনন্তবে অর্জুনে মাতৃক যুধিষ্ঠির ভীম
ব্রাহ্মণসরক নমস্কার কৰিয়ে তাবাসবক অনুমতি লৈয়া হাতে
দণ্ডকমণ্ডলু ধৰিলে কপীনবসন পৈৰিয়ে যৈছে সন্তাসে চলল তা
দেখহ শুনহ নিবন্তবে হৰি বোল হৰি ।

গীত

বাগ কানবা, পৰিতাল

চললি অর্জুন সন্তাসী ছই ।
সুহৃদক নয়নে বহে লোই ॥

পদ—গারে ভঙ্গ জটাজুটধারী ।

করত দণ্ডধরি ভয়ো ভিক্ষাহারী ॥

মাথেহি জটা কপৌন পরিধান ।

গলে কদ্রাক্ষর মালা কয়লি পয়ান ॥ (৬)

সূত্র—আহে সামাজিক লোক, এইন প্রকারে অর্জুন সন্তাস ধর্ম ধরি-
কহো নানা তীর্থক্ষেত্র ভ্রমিতে লাগল । ই কথা বহোক । তদনন্তবে
নারদমুনি সুভদ্রাক পাশে বসি হেটমাথ ধোজ ধরি যৈছে দ্বারকা-
পুবে চলল, তা দেখহ শুনহ নিবন্তবে হরি বোল হরি ।

গীত

বাগ শ্রী, পয়াব

চললি নারদ দ্বারকাক লাই ।

হাতে বীণা মুখে সুখে হরিগুণ গাই ॥

পদ—পেখল সাগরমহ পুর অনুপাম ।

হেমময় মাণিকে বচিত মনোরম ॥

সবোববে জলচর পখির আরাও ।

নানা কেলি কৌতুক করে ঠারে ঠাও ॥

দিব্য নবনারী দিব্য বসনভূষণ ।

আয়াযাত করয় হরিষকয় মন ॥

এছন আনন্দমুনি পেখল অপার ।

বসুদেব গৃহে স্বামিৰাজ পয়োসার ॥

সখিসমে সুভদ্রা আসনে বৈথি থিক ।

পেথি পায়ে পৰণাম কয়লি মুনিক ॥

চিবঞ্জীর চিবঞ্জীর নারদে বোল ।

ডাকি বলহ নব হরি হরি বোল ॥ (৭)

সূত্র—আহে সামাজিক লোক, নারদক পেথি সুভদ্রা আসনে বৈথাই
পারে পৰণামি যে বোলল !

সুভদ্রা বোল—আহে মহামুনি নারদ, তোহাক দৰশনে হামো গরম
কৃতার্থ ভেলো । তোহাৰ চরণ বেগুরে হামাৰ দ্বারকাপুৰী পবিত্র
ভেল । অর মুনি এথা কোন প্রয়োজনে আসল তা কহ ।

সূত্র—আহে সামাজিক লোক, সুভদ্রাক বচন শুনি নারদে যে বোলল ।
নারদ বোল—আহে মাই সুভদ্রে, হামো যদর্থে আরলো তা শুনহ ।

যে মহাবাজ পাণ্ডু তাহেক মধ্যমপুত্র অর্জুন সে তোহাক বর
যোগ্য হোই । আহে মাই সুভদ্রে, সে অর্জুনক কপণ্ড কিছ-
কহো তা শুনহ ।

ভটিমা

শুন মাই সুভদ্রা স্বরূপ ।

কি কহবো বিজয়ক রূপ ॥

নবীন বয়সত শ্যাম ।

সুচান্দ বয়ন অনুপাম ॥

অধর বন্দুলী কচি চোব ।

দশন সুন্দর কণ্ঠকোব ॥

শিববর ছত্রক বেশ ।

কচিকর কুণ্ডিত কেশ ॥

সুসম কপোল মনমোহে ।

নাসা তিলফুল শোহে ॥

ত্রিভঙ্গ মন্থমথ ছাপ ।

পেথি বমণী মিলে তাপ ॥

নয়ন পঙ্কজ পরাকশ ।

সুন্দর মধুর মন্দ হাস ॥

কচিকৰ চিবুক অতুল ।
 কৰ্ণ দোহো শঙ্কক তুল ॥
 কপ্পকণ্ঠে অনুপাম ।
 মুকতি যৈছন কাম ॥
 ভুজৰিপু দৰ্প বিনাশ ।
 বহল হৃদয় পৰকাশ ॥
 কচিকৰ উদৰ সুচান্দ ।
 সোহে সুন্দৰ কাটিকন্ধ ॥
 শোভল আঙ্গুলিক পাণ্ডি ।
 চম্পক পাকৰী সমকান্তি ॥
 কৰতল বাতা পৰকাশ ।
 উতপল পাতা আভাস ॥
 নখচাক চান্দসম শোহে ।
 গতিগজ জন মোহে ॥
 কৰিকৰ উকঅবভাস ।
 চৰণ পঙ্কজ পৰকাশ ॥
 পদতল আৰকত ভাস্তি ।
 সুন্দৰ আঙ্গুলিক পাণ্ডি ॥
 ঐছন মনোহৰকপ ।
 হেৰি যুৱতী ভয়োচুপ ॥
 কৰসোহি পিয়ো অভিলাষ ।
 আবে মিলব তুৱা পাশ ॥
 সো নিজপতি তুৱা জানি ।
 कहलो नाबद सत्यवाणी ॥
 तेज सामाजिक आन काम ।
 डाकि बल्लू बाम बाम ॥ (b)

সূত্র—আহে সামাজিক লোক, নাৰদকমুখে অৰ্জুনক কপগুণ শুনিযে
 সুভদ্রা পৰমানন্দ লভিকহো মুনিক পাৱে প্ৰণাম কয়ল । তদনন্তৰে
 সুভদ্রাক পৰম সন্মান লভিয়ে নাৰদ চলি গেল ।

শ্লোক

नाबदस्य गिरः श्रुत्वा कपवीर्यागुणान् बहन् ।
 सुभद्रा रिजयकामा नृत्याति न्य मुदाश्रिता ॥ ५ ॥

সূত্র—আহে সামাজিক লোক, নাৰদকমুখে অৰ্জুনক কপগুণ শুনিযে
 স্বামী নিশ্চয় কয়কহো সুভদ্রা আনন্দে যৈছে নাচয়ে লাগল, তা
 দেখহ শুনহ, নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি ।

গীত

বাগ মাহৰ, পৰিতাল

नाचत यदुनन्दनी माई ।
 अस्से पुलक बस्से नयन जूबाई ॥
 पद—पारव स्वामी वीरवबसाबा ।
 जनम साफल अर भयो हामाबा ॥
 सुन्दर कप भुवन अनुपाम ।
 भूमिमह यैछे बेकतभयो काम ॥
 ऐछन स्वामी मिलव तूरा पाश ।
 बोलय श्रीबाम हरी दासकुदास ॥ (५)

সূত্র—আহে সামাজিক লোক, ঐছন প্ৰকাৰে সুভদ্রা অৰ্জুনক স্বামী
 আশা কৰিয়ে পৰমানন্দে বহল । তদনন্তৰে এক দিবসে বসুদেৱ
 পুত্ৰ মিত্ৰ জ্ঞাতিসকল আনিযে যে বোলল তা শুনহ ।

বসুদেৱ বোল—আহে পুত্ৰ মিত্ৰ জ্ঞাতিসকল, হামাৰ ইহিতা সুভদ্রা
 বিবাহ যোগ্য ভেল । কণ্ঠক উত্তম বৰ কোনথানে থিক তাহেক
 নিশ্চয়কয়ে বোল । অঃ হামাৰ মনে কপগুণে কুলেশীলে ধৈৰ্য্যে

পাণ্ডুপুত্র অর্জুন কণ্ঠ্যক সদৃশ বর যব সবহি ভাল দেখহ, তাহেত
বিধিরতে বিবাহ দেও ।

সূত্র—আহে সামাজিক লোক, বসুদেবক বচন শুনিএ জ্ঞাতি-মিত্রসবে
যে বোলল তা শুনহ ।

জ্ঞাতিমিত্রসব বোল—আহে বসুদেব তোহার সাধুবুদ্ধি, অঃ কণ্ঠ্যক সদৃশ
বর নিশ্চয় কয়লি

সূত্র—তদনন্তরে সর্বজ্ঞ শ্রীকৃষ্ণ মোনে বহল ।

শ্লোক

বসুদেববচঃ শ্রুত্বা বামঃ দুর্যোধনায়রৈ ।

দাতুকামঃ স্বভগিনীং বাবয়ামাস পাণ্ডরম্ ॥ ৬ ॥

সূত্র—তদনন্তরে বলোভদ্রে যে বোলল তা শুনহ ।

বলোভদ্র বোল—আহে পিতা হামার সন্নত শুনহ । যে সর্বগুণে
উণায়িত মহামানী রাজা দুর্যোধন সে সুভদ্রাক বর যোগ্য হোই ।
হামো নিশ্চয়ে তাহেক দেববো, তোহো অর্জুনত নাহি দেববি ।

সূত্র—আহে সামাজিক লোক, বামক ঐছন নিশ্চয় জানিয়ে বসুদেব
সোহি বাক্য অনুমানি বহল । তদনন্তরে সখী পদ্মারতী এসব
বৃত্তান্ত শুনি সুভদ্রাক সমীপে গৈয়েকহো যে জনাবল ।

পদ্মারতী বোল—আহে সখি তোহো অর্জুন স্বামীক লাগি আশা দূর
করহ । তোহার যে শ্রেষ্ঠ ভ্রাতা বলোভদ্রে রাজা দুর্যোধনত
তোহাক দিতে সত্য কয়ল হামো স্বরূপ জানলো । হা হা সখি,
তোহাক কি কম্পাল মিলল ! বিধি বাম ভেল ।

শ্লোক

পদ্মারত্যাঃ বচঃ শ্রুত্বা সুভদ্রারিবহাতুবা ।

করোদ কান্তং দ্যায়ন্তী রিবসা সখিসম্মিধৌ ॥ ৭ ॥

সূত্র—আহে সামাজিক লোক, তদনন্তরে পদ্মারতীক মুখে ঐছন বিপ্রিয়-
বাণী শুনি সুভদ্রা যৈছে বিলাপকয়ে লাগল, তা দেখহ শুনহ
নিবন্তরে হরি বোল হরি বোল ।

গীত

বাগ স্নহাই, যৌতিমান

সখি হে কে বিধি বঞ্চল সোহি পিউ ।

বোলত রমণীবাণী বিনে বর শিবোমণি

কৈছন ধরব হামো জিউ ॥

পদ—মুনিমুখে কপগুণ, শুনি মনে সখি ববি,

মিলল হামারি পতি আশা ।

অরবিধি ভেলি বাম বৈবিরেবি ভৈয়া বাম

সোহি আশা কয়লি নৈবাস ॥

সিংহ পিউ ধনঞ্জয়, কুকনুপ শ্বাননয়

কেনে ছায়া পরশিবো পায়ো ।

হরিক ভগিনী সতী কক বহুবিলপতি ।

মুকথ শ্রীধামে এছ গায় ॥ (১০)

সুভদ্রা বোল—আহে সখি পদ্মারতী, হামো মুনিক মুখে অর্জুনক
কপগুণ শুনিয়ে স্বামী ইচ্ছা কয়ছি ! সোহি আশা ভায়াবামে
দূর কয়ল । হামাক দুর্যোধনত দিতে অঙ্গীকার কয়লি । সোহি
অর্জুনক আগে কোন ছই ! যৈছে সিংহক আগু শ্বান । হামো
কবহ তাহের ছায়াকো পারে পরশবো নাহি । যব অর্জুনক
স্বামী নাহি পাও তবে হামো অনাহাবে প্রাণ চাববো ।

সূত্র—আহে সামাজিক লোক, নারদক পেখি ধনঞ্জয় উঠিকহো আসনে
বৈথাই পারে পরগাম কয়ল । করযোবি যে বোলল তা শুনহ ।

অৰ্জুন বোল—আহে মহামুনি নাৰদ, আজু হামো তোহাক দৰশনে
পৰম কৃতীতৰ্হ ভেলো—মহাসন্তোষ পাবলো। অৰমুনি এথা কোন
প্ৰয়োজনে আৱল তা কহ।

সূত্ৰ—অৰ্জুনক বচন শুনিযে নাৰদে আশীৰ্বাদ শ্লোক পঢ়ল।

শ্লোক

কুশলং তব গোবিন্দ তনোতু জগতাংপতি ।
বীৰপুঙ্গব তবাজ্ঞাং বহন্তু বিবুধাশ্ৰবাঃ ॥ ৮ ॥

সূত্ৰ—ওহি আশীৰ্বাদকৰে নাৰদ যে বোলল তা শুনহ।

নাৰদ উবাচ—আহে অৰ্জুন, হামো যে প্ৰয়োজনে আৱলো তা শুনহ।
বমুদেৱক ছহিতা সুভদ্রানাংমে এক দিব্যকন্যা, সে তোহাক গৃহিণী
উচিত হয়। তাহেৰ পিতা-মাতা-ভাতা শ্ৰীকৃষ্ণে তোহাক দিতে
মন হৈয়াছে, কন্যায়ো তোহাক পতি নিশ্চয় কৰি সৰ্ব্বথা বহৈছে।
তাহেক হামো নিষ্ঠকৰে জানো। কিন্তু তথি বলোভদ্ৰে সুভদ্রাক
দুৰ্য্যোধনত বিবাহ দিতে অঙ্গীকাৰ কৰৈছে, যব তোহো দ্বাৰকাক
সত্ত্বৰে যাৱ, তেৰে ওহি কন্যা আৱশ্যকে পাৱব। হে অৰ্জুন সে
কন্যাক ৰূপগুণ কিছুকহো তা শুনহ।

ভাটিমা

বোলত নাৰদ শুন গাণ্ডীৱ চাপধাৰী ।
কতনো কহবো ৰূপগুণ কুমাৰী ॥
তনুঅনুপাম কনক সমশোহে ।
পেথিয়ে ৰূপে ভুবন তিনি মোহে ॥
হেৰিয়ে বয়ন চান্দ বৰি লাজ ।

নয়নক পেখি কমলজল মাজ ॥
পঙ্কজবয়ন অলককুল শোহে ।
যৈছে ভ্ৰমৰ বহত মধুলোহে ॥
জবয়ুগ মদনচাপ মনমোহে ।
নাসাতিল কুসুম ত্ৰিভুবন শোহে ॥
দশন মোতিম মন্দ হাস পৰকাশ ।
সুন্দৰ অধৰ চাক চিবুক বিকাশ ॥
ভুজয়ুগ বতনকু যুগল প্ৰমাণ ।
উকৰাম কদলি কটি উষকক থাম ॥
কোমল কৰতল পঙ্কজ পাণ্ডি ।
বতন অলকা সম আঙ্গুলিক পাণ্ডি ॥
পদয়ুগ পল্লব পঙ্কজ ৰঞ্জে ।
নখচয় চাক চান্দ কচি ৰঞ্জে ॥
বাণী অমিয়া বস গুণে সম নাই ।
যুবত মোহনী কন্যা পছমিনী মাই ॥
কৈছে বহত এথা প্ৰয়োজন নাই ।
চলহ অৰ্জুন অৱ দ্বাৰকাক লাই ॥
পাৱব ৰমণী মিলব মনতোষ ।
সামাজিক লোক কৰহু হৰি ঘোষ ॥ (১১)

সূত্ৰ—আহে সামাজিক লোক, নাৰদৰ মুখে ঐছন বাণী শুনিযে অৰ্জুনে
যে বাণী বোলল তা শুনহ।

অৰ্জুন বোল—আহে মহামুনি নাৰদ, তোহো আপুনে সৰ্ব্বজ্ঞ, দোষাদোষ
জানহ। হামো পৰম অজ্ঞানী, তোহো যে আজ্ঞা কয়ল
তাহেক হামো সৰ্ব্বথা কৰবো।

সূত্ৰ—তদনন্তৰে অৰ্জুনত মহাসংকাৰ লভিয়ে নাৰদ চলি গেল।

শ্লোক

নিশম্য ৰাক্যংদেৱৰ্ষেঃ জ্ঞাত্বা চ ৰূপমন্তুতম্
তামেব মনসা ধ্যায়ন্ পাৰ্থঃ যচ্ছপুৰীং যযৌ ॥ ৯ ॥

সূত্র—তদনন্তরে অর্জুনে মুনিকমুখে সুভদ্রাক কপণ্ড শুনিকহো জ্ঞানধ্যান
দূর গেল। সুভদ্রাক মনেচিন্তি অর্জুন যৈছে দ্বারকাপুরে চলল,
তা দেখহ শুনহ নিবন্তরে হরি বোল হরি।

গীত

বাগ মাহর ধনঞ্জী যৌতিমান

বীরবর ধনঞ্জয় চলে যদুপুর।

কামিনী কাহিনী শুনিয়ে মুনিমুখে,

জ্ঞান ধ্যান ভেল দূর ॥

পদ—সুমরি সুন্দরী দিবস একশত বজ্রনী যুগসম যায়।

কামে উচপিচ চিত ভয়ো বীর বমণীকপ ধিয়াই ॥

যবতো কামিনী হোই দরশন, তবতো জীরন বহু মেবা।

শ্রীরাম হীনমতি বোলয় যদুপতি দাসক দাস কক

তেবা ॥ (১২)

সূত্র—আহে সামাজিক লোক, ঐছন প্রকারে অর্জুন দ্বারকাপুর পারল।
তথি শ্রীকৃষ্ণক পেখি কপট দোহো দোহাক ‘নমোনায়ায়ণ’ ‘নমো-
নায়ায়ণ’ বাণী বাবস্থার বোলল। তদনন্তরে দোহো দোহাক আলিঙ্গি
ধরিকহো বাত পুছত তা শুনহ। তদনন্তরে বিবলথানে বসিকহো
কপটছোবি শ্রীকৃষ্ণে অর্জুনত যে পুছত তা শুনহ।

শ্রীকৃষ্ণ উবাচ—

শ্লোক

কস্মাৎ ভূতোহসি সন্তাসী কথমেতদ্রেশং তব।

বদ তৎকাষণং শীঘ্রং ময়ি গোপ্যং তরাস্তিকিম্ ॥ ১০ ॥

কথা—আহে সখি ধনঞ্জয় তেহো দিব্যবসনভূষণ ছোবি কৈছে কপীন
বসন পৈবল, কৈছে হাতে দণ্ড ধরল সত্বরে কহ। হে সখি,
তোহাবি ওহি অরস্থা দেখি হামাবি মনে বরিদুখ লাগে।

সূত্র—শ্রীকৃষ্ণক প্রিয়বাণী শনি সন্তাসীবেশে অর্জুনে যে বোলল তা শুনহ।

অর্জুন বোল—

শ্লোক

দৃষ্টা পার্শ্বে দ্রুপদতনয়াং জ্যেষ্ঠভ্রাতাসহাবিতাম্

গৃহাশ্রমং পরিত্যজ্য ভরামি ব্রহ্মচারী রৈ ॥ ১১ ॥

কথা—হে প্রভু, বহস্যস্থানে ধর্মরাজাক দেখলো হামু মুনিক নির্বন্ধ
বাক্য সুমরি সব গৃহবাস চোবি সন্তাসধর্ম ধরিকহো ব্রহ্মধিয়াই
বেবাঙ।

সূত্র—আহে সামাজিক লোক, শ্রীকৃষ্ণে অর্জুনক ঐছন বচন শুনিয়ে
হাসি হাসি যে বোলল, তা দেখহ শুনহ নিবন্তরে হরি বোল
হরি বোল।

গীত

শ্রীগোবী, কপকতাল

সখিহে কৈছে কপট কহ বাণী।

বোল কৃষ্ণ কৃপাময় শুন সখি ধনঞ্জয়

তেবি হৃদয় হামো জানি ॥

পদ—যব ভৈল সন্তাসী তব তে কৈছন আসি

দোহো কন্যা কয়লি বিবাহ।

মাথে জটা, হাতে দণ্ড, কপীনবসনদণ্ড

পেখি তেবি মিলে হাস ॥

অর পশি যদুপুরী যরকতা কয় চুবি

তরতো ভাবনা হৈব চুবি।

শ্রীরাম কাকুতি বাণী বোলত সাবঙ্গপাণি

মেবি মায়ামোহ কক দূর ॥ (১৩)

শ্রীকৃষ্ণ বোল—অঃ হে সখি অর্জুন, তোহো হামাত কৈছে কপট বাত
কহ । যব তোহো সন্তাসধর্ম্য ধবল তব কৈছে চিত্রঙ্গদা উলুপী
নামে দোহোকতা বিবাহ কয়লি । অরহামার দ্বারকাপুরে কোনো
কতা হবিয়া নেবব তব তোহোক সকল ভাবনা দূর যাবব ।

সূত্র—আহে সামাজিক লোক, শ্রীকৃষ্ণক পবম পরিহাস বাক্য শুনিযে
অর্জুনে যে বোলল তা শুনহ ।

অর্জুন বোল—হে স্বামি, কৃষ্ণ, হামো তোহাবি কিস্কর ; তোহো আপোন
সর্বজ্ঞ, সর্বঅন্তর্যামী সকলে জগতক বাহিরে ভিতরে থিক ।
তোহাত কোনে আঁর কবিতো পারব ? হে প্রভু, মহামুনি নারদ-
কমুখে তোহাব ভগিনী সুভদ্রাক কপণ্ডণ শুনিযে হামাবি মনে
ববি বাঙ্খা হৈয়াছে । যব সুভদ্রাক হামাত বিবাহ দেব, তবে প্রাণ
বহে, অন্যথা জীৱ বহয়ে নাহি । হামু পুনু সহজে তোহাক চরণকু-
দাস ভেলো ।

সূত্র—আহে সামাজিক লোক, অর্জুনক বচন শুনি শ্রীকৃষ্ণে যে বোলল ।

শ্রীকৃষ্ণ বোল—আহে সখি ধনঞ্জয়, পিতাক মাতাক হামাব সুভদ্রাক
তোহাত দিতে মন হৈয়াছে । কতায়ো তোহাক স্বামী ইচ্ছা
কয়ল কিন্তু দদা বেলোভদ্রে রাজ্যদুর্যোধনত দিতে অঙ্গীকার
কবৈছে, সে নিমিত্তে কতাক আপুন গৃহমধ্যে প্রবন্ধকয়ে রাখয় ।
যব দাদা বামে তোহাক কতা দিতে জানয়, তবে ববি বিসঙ্গতি
মিলব । অব হামো উপায়েক কহো তা শুনহ । হামাবওহি
দ্বারকাপুরে দেবযাত্রা মহোৎসব মিলব, সোহি সময়ে এক মহাধনু
থৈয়াকহো সুভদ্রা দেবদবশনে চলব । তোহো ওহি সময়ে পবমানন্দে
কতা হবি নিয়া যাবব ।

সূত্র—আহে সামাজিক লোক, শ্রীকৃষ্ণক ঐছন কৃপা বাণী শুনিযে অর্জুনে
সুভদ্রাক আশায়ে কটিপয় মাস দ্বারকাপুরে বঞ্চল । শ্রীকৃষ্ণে মহা
সন্তাসী বুলি অন্ন বেঞ্জন ভোজন কবারত । যদুগণো গৃহে গৃহে

পবমানন্দে সন্তাসী বুলি অন্নদান করয় । তদন্তরে সন্তাসীবেশী
অর্জুনক কথা সুভদ্রাক আগু কহিতে শ্রীকৃষ্ণে কক্সিণীক আদেশ
কয়ল ।

শ্রীকৃষ্ণ বোল—হে প্রিয়ে, অর্জুন আসিবার কথা সুভদ্রাত কহগিয়া ।

সূত্র—সে গোসানী কক্সিণী শ্রীকৃষ্ণক আদেশ লভিয়ে সুভদ্রাক পাশে
গৈয়াকহো যৈছে বিজয়ক বাত জনাবল তা শুনহ ।

কক্সিণী বোল—আহে সুভদ্রে, তোহো যাহাক বহুকাল স্বামী আশা-
কৈয়ে বহৈছ সোহি অর্জুন হামাব দ্বারকানগরে সন্তাসবেশে আবল,
তোহো ওহি থানে অল্পকালে ভেট পারব ।

সূত্র—আহে সামাজিক লোক, ঐছন প্রকারে কক্সিণীকমুখে ঐছন শুভবাত
শুনিকহো সুভদ্রা পবমানন্দে বহল । তদন্তরে একদিরসে বেলো-
ভদ্রে পবম ধর্ম্মিষ্ঠ সন্তাসী বুলি গৃহে আনি পবমবিশিষ্ট অন্নবেঞ্জন
ভোজন কবারত, তন্নিকব সঙ্গে আপুনে ভোজন করত ।

সূত্র—আহে সামাজিক লোক, সন্তাসীবেশে অর্জুন কতিবেবি সুভদ্রাক
ভেট পাওঁ বুলি ভোজনে বৈঠল । তদন্তরে সোহি সময়ে সুভদ্রাক
ফটিকস্তম্ভে গারে দিযে অর্জুনক হাস্য কটাক্ষণ করথিক ।

শ্লোক

কপং দৃষ্ট্যপি সন্তাসী সুভদ্রায়াঃ ধনঞ্জয়ঃ ।

তদ্রূপং বর্ণয়ামাস চৈতসা স্মরপীড়িতঃ ॥ ১২ ॥

সূত্র—তদন্তরে সুভদ্রাক মুখনিবেখি ষড়বস অন্নভোজন ছোঁবি যৈছে
কপ বর্ণাবত তা দেখহ শুনহ নিবন্তরে হবি বোল হবি বোল ।

গীত

বাগ গোবী, বিসমতাল

হৰলি অৰ্জুন নয়নি বমণী মুহ নেহাৰি ।

পূৰ্ণ শশী পেখি যৈচন চকোৰ পিয়ত অমিয়া বাৰি ॥

পদ—যড়বস অন্ন বিছুৰি একপ বিনাৰে বাম ভগিনী ।

কমননয়নী সুবদনৌধুনী অলককুলশোভনী ॥

মৌতিম দশনী মধ্যখিণী বাণী চৰণে নৃপুৰ ধ্বনি ।

যুবজনমনমোহিনী বমণী তৰুণী গজগামিনী ॥

হামাৰি হৃদয়বজ্জনী কামিনী বিধি মিলারলি জানি ।

সামাজিকজন তেজি আন মন বোল বাম বাম বাণী ॥১৪

সূত্র—আহে সমাজিক লোক, ঐছন প্রকাৰে অৰ্জুনে সুভদ্রাক কপনিবেখি, সুভদ্রায়ো মহামুনি নাবদকমুখে যৈছনকপণ্ডণ শুনল তাহেতে কৰি ততোধিক উত্তম দেখিয়ে কামে জৰ্জৰিত হয় । বামকভয়ে কথম-কথমপি সারধান জয়া বহল । তদন্তবে সন্যাসীবেশ বীৰবিজয় বামত অনুমতি লৈয়া আপুন স্থানে চলি গেল । সোহি সময়ে একদিবসে দ্বারকাপুৰে দেৱযাত্ৰা মহোৎসৱ মিলল । যত দ্বারকা-নিবাসী নৰনাৰীসব দেৱাঙ্গ বসনভূষণ পৈৰণ কৰিয়ে বথে গজে ধৌৰাত চৰিকহো ছত্ৰ-ছামৰ ধ্বজ-দণ্ডদোলি পঞ্চম শব্দ নাদ-সম্বাদ কৰি দেৱ দৰশনে চলল । সময় জানি অৰ্জুন সুভদ্রাক চুম্পি পথে চৰি পাবি বৈঠি বহল । মহা মহা যত্নবীৰসবো পেখি পৰম ধৰ্ম্মিষ্ঠ সন্যাসী বুলি প্রণাম কৰয় ।

সূত্র—তদন্তবে সুভদ্রা হৰ্জয় গড় মধ্যহন্তে বাজ হৈয়া বথে চৰল । অনেক সুন্দৰী আয়তা স্ত্ৰীসবে কন্যাক আবৰি চলল । মহাবীৰ সবো হাতে ধনুশৰ ধৰিকহো চতুৰ্পাশে বামক আদেশে কন্যাক আবৰি চলৈছে । ঐছন মহামহোৎসবে সুভদ্রা যৈছে দেৱদৰশনে চলল তা দেখহ শুনহ নিবন্তবে হৰি বোল হৰি ।

গীত

বাগ এতালী

চললি সুভদ্রা দেৱদৰশনে লাই ।

কৰত আনন্দমন স্নানীক ধিয়াই ॥

পদ—গাৱে পৌতায়ব কৰ্ণে কুণ্ডল দৌলয় ।

গলে গজমতি হাব হৃদয়ে দৌলয় ॥

কটিত কিঙ্কণীকৰে কঙ্কণে সুহাই ।

হাসি ভুবনমোহে পদ্মনী মাই ।

চৰণে পঙ্কজে চাক নৃপুৰে জলয় ।

হৰি পাৱে বতি বহু শ্ৰীবামে বোলয় ॥ (১৫)

সূত্র—আহে সামাজিক লোক, ঐছন প্রকাৰে সুভদ্রা বাজপথে অৰ্জুনক মনে চলয় ।

শ্লোক

মদনবিশিখতপ্তাং বীৰবৰ্ষাং সুভদ্রাম্

সখিনিকৰপৰিতাং বীক্ষ্য চাপং গৃহিত্বা ।

হৰিবিৰ যুগযুগাং ত্ৰাসয়ন্ বৃষ্টিমধ্যাত্

পৰিহৃত্যযটীৰেশঃ সংজহাবাৰ্জুনস্তাম্ ॥ ১৩ ॥

সূত্র—তদন্তবে দূৰহন্তে অৰ্জুন সুভদ্রাক দেখিয়ে দণ্ডকমণ্ডলু সন্যাস বেশ ছোৰি মহাবেগে লৰবি বথেচৰি হাতে ধনুশৰ ধৰি টঙ্কাৰ বীৰনাদকয়েকহো মৈছে সিংহ যুগযুগক খেদাৱল সোহি প্রকাৰে বখীয়াসৱক দূৰ কৰিয়ে অৰ্জুনে সুভদ্রাক কোলে বৈথাই আপোন বথ ঘোটক বাঘজৰী ধৰি যৈছে মহাবেগে চলিল, তা দেখহ শুনহ, নিবন্তবে হৰি বোল হৰি বোল ।

গীত

বাগ ধনশ্রী, এতালি

চৰি বথে বীৰ বাই, সুন্দৰী বমণী পাই ।
ত্বৰিতগমনে ধাই, কৰে চাক চাপ লাই ॥

পদ—কয়লি টঙ্কাবধনি ।

শুনি বীৰনাদ ধনি ॥
ভয়ে হিয়া ভেলি চুব ।
সৈন্যসৰ ভৈল দূৰ ॥
হৰিক ভগিনী সতী ।
পাই ধনঞ্জয় পতি ॥
হৰিসে মগন মন ।
হেৰত বয়ন ঘন ॥
আনন্দে পুলক কায় ।
পিউ সঙ্কে চলি যায় ॥
দীন শ্রীৰামে গাই ।
গতি মেৰি হৰি পাই ॥

মূত্র—আহে সামাজিক লোক, ঐছন প্রকাৰে অৰ্জুন দ্বাৰকা চাৰি
মুভদ্রাক হৰি লৈয়া বহুদূৰ গেল । তদনন্তবে ভঙ্কুৰা সৈন্যসৰ
ৰামক পাশে গৈয়াকহো যে কহল তা শুনহ ।

সৈন্যসৰ বাক্য—হে প্রভুৰাম, হামোসব কি আশ্চৰ্য্য-অদ্ভুত দেখলো
তোহো যাহেক ধৰ্ম্মিষ্ঠ সন্তাসী বুলি অন্নভোজন
কৰাবল সে সন্তাসীবেশে অৰ্জুন আসিকহো ধনুটঙ্কাৰ
কৰিয়া হামাক খেদাই তোহাৰ ভগিনী মুভদ্রাক হৰি
নিয়া গেল । হামোসব সাক্ষাতে দেখলো । হে দেৱসৰ
আপোনে যে যোগ্য তা কৰহ ।

মূত্র—ওহি কহি সৈন্যসৰ মৌন ভেল ।

শ্লোক

ভগিনী পাণ্ডুপুত্ৰেণ হৃতা শ্রুত্বা হলায়ুধঃ
ক্রোধসংবক্তনয়নঃ প্রযযৌ সমবং প্রতি ॥ ১৪ ॥

মূত্র—তদনন্তবে ভঙ্কুৰা সৈন্যসৰক বচন শুনিযে বলোভদ্র পৰমক্রোধে
গাৰি দিয়ে যৈচে অৰ্জুনক খেদি যায়, তা দেখহ শুনহ নিবন্তবে
হৰি বোল হৰি ।

গীত

বাগ কানড়া, পৰিতাল

ধৰহ অৰ্জুন বোলে বলোৰাম ।
কাম্পয় কোপে নিকলয় ঘাম ॥

পদ—কান্কে লাঙ্গল হাতে মুষল উচ্চাই ।
আবকত আখি বোলে চৌদিশে চাই ॥
সত্বেৰে সাজ সাজ যহুগণ ।
কয়লি পাপী মেৰি সত্যক ছন ॥
নাহি জাতিকুল তাৰ আচাৰ বিচাৰ ।
মাতুলক দুহিতা হৰলি দুৰাচাৰ ॥
বংশৰ দুৰ্যশ বহল জগছানি ।
অৰ্জুনে হবল ৰামকৃষ্ণক ভগিনী ॥
আজু অঙ্গীকাৰ বুজব হামাৰ ।
কয়বো দূৰ বিজয় নাম তাৰ ॥
কান্কে লাঙ্গল দিয়া মুষল উচ্চাই ।
ভাঙ্গবো শিৰ কবহো বক্ষা নাই ॥
ঐছন কোপ কৰয় হলপাণি ।
ভকত বান্ধৱ মাধৱ হেন জানি ॥
কয়লি পৰিয়ে পৰনাম ।

বোলত বাণী শুন দাদা বলোবাম ॥

পৰম মন্দ হীন বোলয় শ্ৰীবাম ।

সামাজিক লোক বোলহু বাম বাম ॥ (১৭)

সূত্র—আহে সামাজিক লোক, অৰ্জুনক প্ৰতি বাম ঐছন কোপ পেখি
শ্ৰীকৃষ্ণ ভকতক নিমিত্তে বামক পাৰে পৰিয়ে যৈছে কাতৰ কয়ল
তা দেখহ শুনহ ।

শ্ৰীকৃষ্ণ বোল—আহে দাদাবাম, পাণ্ডুপুত্ৰসৰ তোহাৰি পালন হামাৰো
পৰম প্ৰিয়তম । তাহেক প্ৰতি ওহি কোপ তাজহ । তোহো
সুভদ্রাক দুৰ্য্যোধনক দিতে অঙ্গীকাৰ কৰৈছ, সে কৈছে নাহি
পাৰে ? পূৰ্বজনৰ যাহেৰ কণ্ঠা সোহি পাৰে । যে ৰাজা দুৰ্য্যোধন
সে কপেণ্ডে ধৈৰ্য্যে একশত ভাগো অৰ্জুনক সম হোৱয়ে নাহি ।
হে দাদা হামাৰ ভগিনী সুভদ্রাক নিশ্চয়ে বিবাহ দিতে লাগয় ।
সোহি অৰ্জুনক সুভদ্রা বৰ ভাগ্যে স্বামী পাৱল । আহে দাদা
তোহাৰি পাৰে লাগো, হামাৰি প্ৰাণসখি অৰ্জুনক প্ৰতি ওহি
কোপ তেজহ ।

সূত্র—আহে সামাজিক লোক, কৃষ্ণক ঐছন কাকুবাণী নাহি মানি
বলোভদ্রে হাতে মুখল ধৰিয়ে মহাকোপে অৰ্জুনক প্ৰতি খেদি
যায়। তাহে পেখি শ্ৰীকৃষ্ণ পৰক সঙ্কোপ্য কথা কহিয়ে যৈছে
কোপ নিবাৰণ কয়ল শুনহ ।

শ্ৰীকৃষ্ণ—আহে দাদা, হামো যে বোলো তুহু তা শুনহ । যে পৰ-
মেশ্বৰ পৰমদেৱতা সে হামু, যে হামাৰ সেবক সহস্ৰ বয়ন সে
তুহু । হামু তুহু ভূমিক ভাৰ হৰণ নিমিত্তে জগততাৰণ কাৰণে
বেকত ভৈলো । অৱকৈছে হামাৰ বচন লজ্জিয়ে পৰম পিয়তম
ভক্ত অৰ্জুনক কোপ কৰহ ? হাহা উচিত নহে উচিত নহে ।

সূত্র—আহে সামাজিক লোক, শ্ৰীকৃষ্ণক ঐছন সঙ্কোপ্য বচন শুনি
বলোভদ্র জানে পৰিপূৰ্ণ হুয়া লজ্জায়ে হেঠমাথ কৰি কতিবেৰি
অনন্তৰে শ্ৰীকৃষ্ণক আগু যে বোলল তা শুনহ ।

বোলোভদ্র—হে ঐভু, তোহো পৰমপুৰুষ পুৰুষোত্তম দেৱকু পৰম
দেৱতা । আপুনি সৰ্ব্বজ্ঞ, হামো তোহাৰি মায়ায়ে মোহিত হুয়া
জ্ঞানভঙ্গ কয়লো । তোহাক নিজভকত অৰ্জুনক কোপকৰিয়ে
গাৰি দেলোহো, সে দোষ মৰস গোসাঁই । হে স্বামী, হামাৰ
পিতা বসুদেৱ, গজ বাজীৰথ দাসদাসী যৌতুকসব দিয়ে বিধিয়ে
সুভদ্রাক অৰ্জুনত বিবাহ দেহন্তোক যাই ।

সূত্র—তদনন্তৰে সে অৰ্জুনৰ বৃত্তান্ত শুনহ । অৰ্জুনে প্ৰবাস সময়ে শ্ৰীকৃষ্ণক
ভগিনী সুভদ্রাক পাই হৰিলৈয়া ইন্দ্ৰপ্ৰস্থ পাৱল শুনি যুধিষ্ঠিৰ আদি
ভাতৃসব পাত্ৰমুখী পুৰোহিত সহিতে মহামহোৎসৱে আগবাধল ।
দ্রৌপদী আদি পৰমসুন্দৰী আয়তা স্ত্ৰীসব সহিতে কুন্তী আগবাধি
গৈয়েকহো বৰকণ্ঠাক হাত একঠাম কৰিয়ে পঞ্চশব্দ বজাই গৃহে
প্ৰৱেশ কৰাৱল । তদনন্তৰে বিবাহ মহোৎসৱ শুনহ । ৰাজযুধিষ্ঠিৰে
বিবাহক লাগি ৰত্নমন্দিৰ সজাৱল । ভীষ্ম আদি কুলবৃদ্ধসৰ
দুৰ্য্যোধন অন্ত যত ৰাজা নাৰদ প্ৰমুখ্যে যত দেৱঋষি ব্ৰহ্মঋষি
ৰাজঋষি ৰাজা যুধিষ্ঠিৰে সৱাকে আহ্বানকয়ে আনি মহামহোৎসৱ
কয়েকহো সভাত বৈঠাৱল । তদনন্তৰে সোহি সময়ে দ্বাৰকা হন্তে
যৌতুকসম্ভাৰ লৈয়া বসুদেৱ সুভদ্রাক বিবাহ দিতে আৱল । তাহে
শুনি পাণ্ডুপুত্ৰ সব আগবাধি আসিকহো পৰম সাদৰে গৃহপ্ৰৱেশ
কৰাৱল । তদনন্তৰে ধোম্য পুৰোহিত বিবাহক নিমিত্তে কুশণ্ডি কৰিয়ে
হোম আৰম্ভল ।

শ্লোক

সুভদ্রাকপমালোকা ধোম্যঃ স্মৰবাণাহতঃ

ঋংহিত্ৱাতিমোহেন পপাত ধৰণীতলে ॥ ১৫ ॥

সূত্র—তদনন্তৰে মুখচন্দ্ৰিকা কৰাইতে সুভদ্রাক পৰম সুন্দৰৰূপ পেখি
ধোম্য পুৰোহিত কামে জঞ্জৰিত হুয়া হাতৰ ঋংঋচ খসল, কম্পি
কম্পি স্থিত হুয়া পৰল । পেখি তনিকৰ শিষ্যে বোধ কৰাৱল ।

শিষ্য উবাচ—হে গুরু কৈছে আকুল ভেলি ? তোহাৰ ব্যৱহাৰ নোহে নাহি । স্বস্থ হওঁ, স্বস্থ হও ।

শ্লোক

ধোমাস্ত চেতনংলক্কা বিষ্ণুং স্মৃতা প্রশান্তধীঃ
বিবাহং কাব্যামাস তত্রাভূৎ উৎসৱো মহান্ ॥ ১৬ ॥

সূত্র—তদন্তৰে পুৰোহিতে চেতন লভি বিষ্ণু বিষ্ণু সুমৰি আছান্ত কৰিএ
পুনঃ স্ৰবধৰি হোম কৰিতে লাগল । তদন্তৰে বসুদেৱে কন্যাসম্প্ৰদান
কৰিতে বৰকন্যাক কেশ একঠাম কৰিকহো পানী ধালিতে তথি
যৈছে কোতুক মিলল, আহে লোক, সে মহা আনন্দ দেখহ শুনহ,
নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি ।

গীত

বাগ বেলোৱাব, যৌতিতাল

ধনঞ্জয় আনন্দে কৰত বিবাহ ।
পেথিয়ে সুববৰ নবমুনি কিন্নৰ
জগজন মিলন উৎসাহ ॥

পদ—বৰকন্যাক টিক একঠাম কয়েকহো

বসুদেৱে ধালত পানী ।
পঞ্চশব্দ নাদ কৰত আনন্দে ধোমো
পুৰোহিতে কহে বেদবাণী ॥
নাচত নটী-নট ছপয় পঢ়য় ভাট
কুসুম বৰিষে সুবৰামা ।
বতন যৌতুক বহু সবলোই দেলহ
পুৰল সব মন কামা ॥ (১৮)

সূত্র—আহে সামাজিক লোক, ঐছন প্ৰকাৰে বিজয়কবিবাহ ভেল ।
তদন্তৰে বিবাহক স্থানে যত লোকস্থিত, তাহেক ৰাজা যুধিষ্ঠিৰে
পৰম সাদৰে গন্ধ-চন্দন-পুষ্প-তাম্বুল-বস্ত্ৰ-অলঙ্কাৰে সবাকৈ সজ্জা
কৰাৱল । সেসৰো পাণ্ডুপুত্ৰসবত মহাসংকাৰ লভিয়ে আপোনস্থানে
চলি গেল । অতঃপৰে বসুদেৱক পৰম সংকাৰে গন্ধচন্দনবস্ত্ৰালঙ্কাৰ
দিয়ে গৃহে পঠাৱল । আহে সামাজিক লোক, ঐছন প্ৰকাৰে
বিবাহ মহোৎসব সাজ্জ ভেল ।

শ্লোক

ততন্ত্ৰ কোতুকঃ পাৰ্থঃ সুপুৰা আবত্মমন্দিৰে ।
লেভে বঙ্গবসং বীৰঃ ভদ্ৰায়াঃ চাককপয়া ॥ ১৭ ॥

সূত্র—তদন্তৰে বীৰবিজয় শ্ৰীকৃষ্ণক কৃপায়ে পৰমসুন্দৰী পদ্মিনী সুভদ্রাক
পাই যৈছে কেলীকোতুক কয়ল তা দেখহ শুনহ, নিবন্তৰে হৰি
বোল হৰি ।

গীত

বাগ কল্যাণ খবমান

কৰত বিজয় বিহাৰা ।
আলিঙ্গি বমণী সুন্দৰী গজগামিনী
কৰু অনঙ্গ অপাৰা ॥

পদ—পঞ্চজ বয়ন নয়নঘন হেৰত কৰত অধৰ মধুপান ।
চোৰি কণ্ঠ আকুচ নখঘন হানত বীৰবৰ বসিক সুজান ॥
নবপিয়ু অঙ্গ মিলত চুম্বন কৰ বৰ বালা ।
কৰযুগ কঙ্কণ ঝনকত হৃদিমহ তুলভ বতনকু মালা ॥
ইন্দুবদনবিন্দু ভ্ৰমজল শোভিত বতিৰসে চেতন নাই ।

হরিক ভগিনী মন পূরণ ভয়োকাম এছবস
শ্রীবামে গাই ॥ (১৯)

মূত্র—আহে সামাজিক লোক, শ্রীকৃষ্ণক প্রসাদে মুভদ্রা নাম বীরবিজয়
পবনসুন্দরী পদ্মিনীক পাই মনোরথ পুরি পবন আনন্দে বহল।

শ্লোক

শ্রীকৃষ্ণচরণাবিন্দপ্রসাদনাটকং শুভম্ ।
মুভদ্রাহরণং নাম পূর্ণংহরিয়শোজ্জ্বলম্ ॥ ১৮ ॥

মূত্র—আহে সামাজিক লোক, শ্রীকৃষ্ণ পাদপদ্ম প্রসাদত মুভদ্রাহরণ নাট
সম্পূর্ণ ভেল। ইহাত ন্যূনাধিক দোষ সে শ্রীকৃষ্ণচরণে দূষ হোক।

শ্লোক

অল্পজেন ময়া কৃতং নাটকং সুপ্রকাশিতম্ ।
তত্র ন্যূনাধিকং দোষং কৃপয়া ক্ষন্তুর্মহিসি ॥ ১৯ ॥

মূত্র—ওহি বুলি হরিক নির্মল কথা যে সন্তসবে শ্রদ্ধায়ে গারে, শ্রদ্ধায়ে
শ্রবণ কবয় তাবাসবর হরিকচরণে নির্মল ভকতি মিসব।

অপিচ—আহে লোকাই, ওহি ভাবতববিষে নবতনু কোটিজন্মে নাহি
পায়। বিশেষত কলিয়ুগে হরিনাম শ্রবণ কীর্তনত বিনে গতি
নাহি নাহি জানি চিত স্থির কবি হরি বোল হরি।

শ্লোক

নমঃ পূর্ণেন্দুবজ্রায় জগন্মোহনমূর্তয়ে ।
প্রফুল্লাগুজনেত্রায় কৃষ্ণায় ভক্তবান্ধবে ॥ ২০ ॥

মূত্র—নমোনারায়ণ শ্রীকৃষ্ণচরণে শ্রবণ কবি নিবন্তবে হরি বোল হরি।
শ্রীশ্রীকৃষ্ণক ভগিনী মুভদ্রাহরণ বীরবিজয় নাম নাট সম্পূর্ণ ভেল।

শ্রীমন্তহরণ-নাটক

অঙ্কোত

স্যামন্তহৰণ-নাটক

শ্ৰীকৃষ্ণায় নমো মমঃ ॥

শ্লোক

নমো বাসুদেৱ শ্ৰীকৃষ্ণ দৈৱকীনন্দনমুত ।
নমো নাৰায়ণাখিলগুৰো ভগৱন্তমস্তে ॥
নমো ব্রহ্মমূৰ্ত্তে শ্ৰীহৰে বিশ্বৰূপ ।
কমলনয়নাচ্যুত, নমস্তে নমস্তে ॥ ১ ॥

অপিচ

ভগৱন্তং নমস্কৃত্য প্ৰণম্য চ গুৰুং তথা ।
স্যামন্তহৰণনামনাটকং বিদধেংধ্বনা ॥
বেদানামৰ্থতত্ত্বজ্ঞং শ্ৰীশঙ্কৰকপিণম্ ।
বন্দে তং পৰমানন্দং সৰ্ব্বাশুভবিনাশকং ॥ ২ ॥

মূত্ৰ—পহিলিহি শ্ৰীকৃষ্ণক পৰণাম কয়কহ তদন্তনৰ শ্ৰীশঙ্কৰ গুৰুক উপ-
দেশ হৃদয়ে ধৰিকহ সভাসদলোকক সন্তুধি বোল ।

ভো ভো সামাজিকা, যুগং শৃগুধ্বমধ্বনা বচঃ ।
স্যামন্তহৰণনামনাটকং মুক্তিসাধকম ॥

অৰ্ধ ভটিয়া—

জয় জয় কৃষ্ণ বিষ্ণু বনমালী ।
যৌহি বিমদল বিষধৰ কালি ॥
যৌহি ইন্দক ভাস্কল গৰ্ব ।
গোপ গৰু দুখে তাৰণ সৰ্ব ॥

যোহি শবত বাতি গোপী সহিত ।
 কয়ল বাসকেলি বিপরীত ॥
 কয়ল শঙ্খচূড় মাৰি নিৰযান ।
 গোপীসৰ ভয়হন্তে কক পৰিত্রাণ ॥
 ঘোৰ দৈত্য তাৰ অৰিষ্ট নাম ।
 তাক মাৰি সুৰ সাধিলা কাম ॥
 কেশী দানৱ আসিলা পাছে ।
 তাক বধি হৰি মহানন্দে আছে ॥
 ধেনুক নামে মহা দানৱ নিষ্খল ।
 তাক মাৰি গোপ তাৰিলা সকল ॥
 নাৰদে আসি তুতি কয়ল নিৰ্জ্ঞানে ।
 ভকতক বাক্য হৰি মনে অনুমানে ॥
 কংস পাঞ্চিলা আসি পাইলন্ত অক্ৰুর ।
 গোধূলি বেলাত আসি পশি গোপপুৰ ॥
 কৃষ্ণক দেখিয়া আগে প্ৰেমে গৈলা জ্বলি ।
 আলিঙ্গি ধৰল কৃষ্ণে বাহু মেলি ॥
 কংসৰ আদেশ পাছে কহল অক্ৰুর ।
 ভৈলা সাজ বামকৃষ্ণ যাইতে মধুপুৰ ॥
 দেখি গোপীসৰ ভৈলা শোকাবুল আতি ।
 গৈলা মধুপুৰে কৃষ্ণে গোপীকাক মাতি ॥
 অহঙ্কাৰী ধোবাব চৰেৰে চিঙি মাথ ।
 বস্ত্ৰক লৈলাহা হৰি জগতৰ নাথ ॥
 পিন্ধাৱল বস্ত্ৰ বেশকাৰে আসি ।
 তাহে সাক্ষ্য দিলা জগত নিবাসী ॥
 বাণিজ্যৰগণে ভেটল পথে ।
 তাহে আশ্বাসি হৰি গৈলা ৰাজপথে ॥
 সৈবিক্ৰীক চন্দন পিন্ধি ভগৱন্ত ॥
 তাহেক ফল হৰি তেখনে দিলন্ত ॥
 সুদামা মালীক মনোৱথ পুৰি ।
 গৈলা গোপগণ সঙ্গে ৰাম ছিৰিহৰি ॥

কংসক ধনু ভঙ্গ সেনাক মৃত্যু শূনি ।
 কংসো নিশি নিদ্রা নপারন্ত গুণি ॥
 প্ৰভাতে কুবলয় পীড় নিৰযান ।
 ৰঙ্গ মধ্যে মালক ছোৱল প্ৰাণ ॥
 কংসকেশে ধৰি ছোৱল জীৱ ।
 পিতৃক মাতৃক নমিলন্ত সদাশিৱ ॥
 উগ্ৰসেন ৰজাক সিংহাসনে থাপি ।
 ভকতবৎসল গুণ দেখাই জগব্যাপী ॥
 আসি পুনু কুজীবাৰ্য্যে ৰমিলা মাধৱ ।
 অক্ৰুৰৰ গৃহে পাছে গৈলন্ত কেশৱ ॥
 সোতৰয়বাৰ ভঙ্গাইলা জবাসন্ধ ।
 তথাপিতো কৃষ্ণে তাৰ নকাটিলা কন্ধ ॥
 পাছে একবাৰ তাৰ ভয়ে যেন হৰি ।
 পলাই দ্বাৰকাপুৰী নিৰমাণ কৰি ॥
 যোগবলে সবাকো নিলন্ত তাৰ মাজ ।
 কক্ৰিণীক বিবাহ কৰি দ্বাৰকা সমাজ ॥
 জাম্বৱন্ত জিনি হৰি মণি জাম্বৱতী ।
 আনি সত্ৰাজিতক দিলন্ত সম্প্ৰতি ॥
 সোহি স্বামন্তহৰণ নাম ।
 যাত্ৰাকথা শুনহ নাহিকে উপাম ॥
 কলিযুগ মধ্যে ধৰম ওহি সাৰ ।
 নাহি নাহি গতি জানব আৰ ॥
 পৰম বান্ধৱ হৰি ৰাম নাম বিনা ।
 কলিযুগে কল্যাণ আন নাহি ক্ষীণ ॥
 জানি পাপ সাগৰ তৰিতে কৰা কাম ।
 সামাজিক লোকে ডাকি বোলা ৰাম ৰাম ॥ (১)

সূত্ৰ—আহে সামাজিকলোক, যে জগত গুৰু নাৰায়ণ, সনাতন পুৰুষ
 পুৰাণ, নিৰঞ্জন, জগতক আদি কাৰণ প্ৰধান পুৰুষ পুৰুষোত্তম ব্ৰহ্মা
 মহেশ্বৰদিতকিঙ্কৰ, যাহেৰি নামে মহা মহা পাপীসৰো সংসাৰ

নিস্তবে, সোহি ভগবন্ত শ্ৰীশ্ৰীকৃষ্ণ বসুদেবদৈবকী কঙ্কিণী আনো
যাদব সহিত ওহি সভামধ্যে প্রৱেশিকল্প কলঙ্কমোচন, জাম্ববন্ত-জিত,
জাম্ববতীক বিবাহ পৰমকৌতুকে কৰব তাহে সান্বধান হুয়া দেখহ
শুনহ। অতস্পৰে পুণ্য নাহি নাহি। জানি নিবন্তবে হৰি বোল
হৰি বোল।

পুনঃ সূত্র পুছত—(আকাশে কণঃ দত্বা,) আহে সঙ্গী সখি কি বাদ্য
শুনিয়ে।

সঙ্গী বোল—আহে সঙ্গী সখি, দেৱ হৃন্দুভি শুনিয়ে, আহে দেৱ হৃন্দুভি
শুনিয়ে। আঃ শ্ৰীকৃষ্ণ বসুদেব দৈবকী কঙ্কিণী উদ্ধব সাত্যকি-
দাকক সহিতে মিলল মিলল।

শ্লোক

প্রৱেশমকৰোং কৃষ্ণে কঙ্কিণ্যা সহ ভাৰ্য্যা।

দৈবকীবসুদেৱাদি যদুবগৈঃ পৰিবৃতঃ ॥ ৩ ॥

সূত্র—আহে লোক, হামু যে কহল সোহি পৰমপুৰুষ শ্ৰীকৃষ্ণ দৈবকী
বসুদেব কঙ্কিণী সহিতে এথা আৱত, এথা আৱত। ইতি সূত্রো
নিক্রান্তঃ।

গীত-বাগ-সিন্দুৰা, একতালি

আয়ত হৃথিকেশ কয় পৰবেশ।

পেথি কমল মুখ হৰে দুখ ক্লেশ ॥

পদ—বেকত দেৱ দৈবকী কঙ্কিণী ভাৰ্য্যা সঙ্গে।

উদ্ধব-সাত্যকি সব ভক্ত যায় সঙ্গে ॥

শৰীৰক জৌতি জলয়ে দিশ পাশ।

সব লোক দেখি মনে মিলল উছাহ ॥

সাম্প্রতে বেকত ভৈলা পূৰ্ণ ব্রহ্মকপ।

কোটি মদন দেখি আগে হোৱে চুপ ॥

কৃষ্ণক সমান বস্তু নাহিকে উপাম।

কৃষ্ণ পদ ধৰি মনে বোলা বাম বাম ॥ (২)

সূত্র—ঐচন প্রৱেশ কয়ে শ্ৰীকৃষ্ণ সুধৰ্ম্মা সভাত পাশ খেলাইতে বহল।
বসুদেব দৈবকী নিজ মন্দিৰে বহল। তদনন্তৰ সূৰ্য্যক আৰাধি
সত্ৰাজিতে শ্যামন্তক মণি পাৱল। তাহেক কণ্ঠে পিন্ধিয়ে দ্বাৰকা
আৱত। তাহে পেথি নগৰীয়াসৰ আথবেথ কৰিয়ে কৃষ্ণত জ্ঞান দেলহ।

নগৰীয়াসৰ বোল—হে নাৰায়ণ, তোহাৰি চৰণকমলে কোটি কোটি
প্রণাম কৰোহো। তোমাক দেখিতে সূৰ্য্য আসয়। যদুকলে
গৃঢ়কপে পুৰাণপুৰুষ তোহো আছহ। তাতেহে আদিত্য তোমাক
দেখিতে আসয়। সবাবো চক্ষুক পীড়ি বশিষ্ঠালা আসয়। হে
শঙ্ক-চক্ৰ-গদাধৰ, হে অৰবিন্দলোচন, হে গোবিন্দ দামোদৰ, তোমাক
দশ দিকপাল বিচাৰ কৰত।

তাহে শুনি শ্ৰীকৃষ্ণ বিহসি বোল—আহে, নগৰীয়া প্রজাসৰ, সূৰ্য্যক আৰাধি
সত্ৰাজিতে মণি পাৱল। তাহেক কণ্ঠে পিন্ধি গৃহে আৱত। ওহি
সত্ৰাজিত সূৰ্য্য নোহে।

সূত্র—ওহি বুলি পৰমেশ্বৰ মোনে বহল। তদনন্তৰে সত্ৰাজিক গৃহে
আসিয়ে কহ দেৱক মন্দিৰে বিপ্ৰক হাতে যৈচে মণি নিবেদন
কয়ল তা দেখহ শুনহ।

সত্ৰাজিত বোল—হে গুৰু ওহি মণি তোহো দেৱক মন্দিৰে থাপনা
কৰহ।

সূত্র—ওহি শুনি বিপ্ৰ যৈচে মণি থাপল, তা দেখহ শুনহ, নিবন্তবে
হৰি বোল হৰি বোল।

গীত-বাগ চালেজি, মান জৌতি

হাতে মণি লৈয়া বিপ্ৰে চলে ধীৰে ধীৰে।

সত্ৰাজিত চলে হাসি দেৱক মন্দিৰে ॥ ধ্রুং ॥

পদ—নানা বাদ্য ভণ্ডে চলে নৰ্ত্তকীসকলে।

হৃন্দুভি শব্দ জয় জয় শুভ সুমঙ্গলে ॥

নানা ভক্তিভারে নিয়া মণিক থাপিলা ।
সত্রাজিত পৰি ঘনে অষ্টাঙ্গে নমিলা ॥
হৰি ভক্তি এৰি সিটো আন সেৱা কৰে ।
বোলা হৰি হৰি সভাসদ নিবন্তৰে ॥ (৩)

সূত্র—ওহি প্ৰকাৰে সত্রাজিতে মণি থাপনা কয়ল । আহে সামাজিক
লোক ওহি মণিক মহিমা কি কহব । সুবৰ্ণ নিতে অষ্টভাৰ
শ্ৰে । ওহি স্বয়ম্ভূত যথা থাকয় তথা ব্যাধি ব্যাধ সৰ্পভয় নাই ।
কদাচিতো দুৰ্ভিক্ষ নাই মিলত । একো মাৰিমৰক নাই । আনো
উপসৰ্গ নাই উপজত । তদনন্তৰে একদিনা শ্ৰীকৃষ্ণ সত্রাজিতত
মণি খোজল ।

কৃষ্ণ বোল—আহে সত্রাজিত, ওহি মণি উগ্ৰসেন ৰাজাক দেহ, তোহাক
যোগ্য নোহে ।

সূত্র—তাহে শুনি সত্রাজিত ঠেঁশ কৰিয়ে কৃষ্ণক কিছু নাই বুলিয়ে গৃহে
চলল । মনে মনে গুণত ।

সত্রাজিত বোল—হায় অনেক তপ কৰি মণি পাবল । ইহাক কি
নিমিত্তে দেৱব ?

সূত্র—ঐচন গহ কৰিয়ে মণি নাই দেলহ । আহে লোকাই পেখু পেখু,
যাহেৰ চৰণ ব্ৰহ্মা ৰুদ্ৰাদি ধ্যানে ধৰয় সোহি ভগৱন্তক বচন
নাই কৰত । অভকতে কৃষ্ণক জানয়ে নাই । ইহা জানি নিব-
ন্তৰে হৰি বোল ।

শ্লোক

তমেকদা মণিং কণ্ঠে প্ৰতিমুচ্য মহাপ্ৰভম্ ।
প্ৰসেনো হয়মাকহু যুগয়াং ব্যচৰদ্বনে ॥ ৪ ॥

সূত্র—তদনন্তৰে সত্রাজিতক ভাই প্ৰসেন মহাৰাষ্ট্ৰে কণ্ঠে মণি পিন্ধিয়ে
যৈচে যুগ মাৰিতে চলল, তাহেক যৈচে সিংহে মাৰল তা দেখহ
শুনহ, নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি ।

গীত-বাগ-কানড়া, পৰিতাল

কণ্ঠত মণিক পিন্ধি প্ৰসেনে ।
ঘোৰে চলে যুগ মাৰিতে বনে ॥ ধ্ৰুং ॥

পদ—মহাৰাষ্ট্ৰে বিজুবনক পাইল ।

বৰ বৰ যুগগণ মাৰিল ॥
যুগক মনে প্ৰসেনে ফুৰয় ।
কেশৰী আছে তাক নজানয় ॥
আৰক্ষিত কৰি ফুৰে প্ৰসেন ।
খঞ্জে সিংহে জাম্প দিলে তেখন ॥
ঘোটক সহিতে নখে বিদাৰি ।
পেত্ৰাইলে কেশৰী প্ৰসেন মাৰি ॥
কণ্ঠৰ মণিক চিঙিয়া লৈই ।
চৰিলা গিৰিশৃঞ্জে সিংহে গৈই ॥ (৪)

সূত্র—ঐচন প্ৰকাৰে সিংহে প্ৰসেন মাৰল । তদনন্তৰ জাহ্নৱন্তে মণি দেখিয়ে
যৈচে সিংহক মাৰল তা দেখহ ।

পদ—জাহ্নৱন্তে পাছে মণি দেখিয়া

হাম্ফুলি গৈলেক সিংহক ধায়া ॥
হুক হুক কৰি মহা আক্ৰান্ত ।
মাৰিলা সিংহক ভৈলেক অন্ত ॥
গৰ্ভক লাগি নিলা স্বয়ম্ভূত ।
উমলাইতে মণি দিলা বালক ॥ (৫)

সূত্র—ঐচন প্ৰকাৰে জাহ্নৱন্তে সিংহ মাৰি মণি আনল । ললিতী নাম
ধাইক মাতি সুকুমাৰ পুত্ৰক উমলাইতে মণি দেলহ ।

জাহ্নৱন্ত বোল—আহে ললিতী, ওহি মণি ধৰিয়ে তোহো বালক উম-
লান কৰহ ।

সূত্র—ওহি শুনি ধাই পৰম আনন্দে বালক উমলাইতে লাগল ।

শ্লোক

সোহপি চক্রে কুমারস্য মণিঃ ক্রীড়নকং বিলে ।

অপশ্য ন ভ্রাতবং ভ্রাতা সত্রাজিত পর্য্যতপ্যত ॥ ৫ ॥

সূত্র—তদনন্তর সত্রাজিতে প্রসেনক নাহি পেখিয়ে মহা শোকাকুল হুয়া
যৈচে বিলাপ কয়ল, তা দেখহ শুনহ, নিবন্তরে হরি বোল হরি
বোল ।

গীত-বাগ-বামগিবি, বিসম ভাল

নেদেখিয়া প্রসেনক পাছে সত্রাজিত বে ।

মহাশোকে কান্দি কবে দুখ বিপবীত বে, হরি হরি ॥ ধ্রুং

পদ—আগে মণি খুজি নপাই মনে কবি ক্রোধবে ।

নির্জনক ভাইক কৃষ্ণে কবিলেক বধ বে হরি হরি ॥

ভাইব শোকত প্রাণ সঙ্কলোক মোব বে ।

বোলা হরি হরি সভাসদ নিবন্তরে হরি হরি ॥ (৬)

সত্রাজিত বোল—হা হা কৃষ্ণ হামাত মণি পূর্বে খুজি নপাই নির্জনত
ভাইক মাঝি মণি নিয়া গেল । আর আমার হৈতে কি বহল ।

শ্লোক

প্রায়ঃ কৃষ্ণেন নিহতো মণিগ্রীৱো বনংগতঃ ।

ভ্রাতা মমেতি তৎশ্রুত্বা কর্ণে-কর্ণেহজপন্ জনাঃ ॥ ৬ ॥

সূত্র—তদনন্তরে সত্রাজিতে কৃষ্ণক কলঙ্ক বোলিতে সব দ্বারকার প্রজা
শুনল । অন্তে অন্তে কৃষ্ণক ভয়ে কর্ণে কহে ।

প্রজাসব বোল—অএ ভাইসব, শ্রীকৃষ্ণ নির্জান বনে প্রসেনক মাঝল ।
ওহি কথা হামু শুনল ।

সূত্র—আহে সামাজিক লোক, ঐচন প্রকারে শ্রীকৃষ্ণ কলঙ্ক পাবল ।
আহে লোকাই, পেখু পেখু, সর্ববিদ্য হবে যে শ্যামন্তক, কৃষ্ণত
বিমুখ সত্রাজিত সে শ্যামন্তক হন্তে কতয়ে দুখ মিলাবল । জানি
জানি হরিক চরণে ভকতি করিয়ে হরি ভকতক নিন্দা চোবি হরি
বোল হরি বোল । তদনন্তর শ্রীকৃষ্ণ কলঙ্ক পাবল পেখিয়ে মনে বোল ।

কৃষ্ণ বোল—আঃ আমাক মিছা কলঙ্কে পাবল । আহে বৃদ্ধ বৃদ্ধ যাদবসর,
হামার সঙ্গে চলহ, হামু প্রসেনক পথে চলবো ।

সূত্র—ওহি বুলি শ্রীকৃষ্ণ যাদবসর সহিত যৈচে প্রসেনক পথে চলল, তা
দেখহ শুনহ, নিবন্তরে হরি বোল হরি ।

গীত-বাগ-শ্রী পয়াব, পবিতাল

প্রসেনক পথে চলি যাত্ত বনমালী ।

প্রবন্ধে ঘোঁরাব সিটো খোজক নিহালি ॥ ধ্রুং ॥

পদ—দূর হন্তে দেখিলা প্রসেন ঘোঁরা সমে ।

মরি পবি আছে সিটো সিংহর বিক্রমে ॥

সিংহে মণি নিলে মাঝি জানি বনমালী ।

উঠিলা পর্বত সিংহ খোজক নিহালি ॥

সিংহো পবি মরি আছে দেখিলন্ত পাছে ।

খোজ হেতু জানিলা ভালুক মাঝি আছে ॥

মণিক নিলেক জাম্ববন্ত মহাবীর ।

দেখি বাম হরি সুমরয় যদুবীর ॥

মিছাত পাইলন্ত কলঙ্ক প্রভু নাবায়াণ ।

বোলা হরি হরি সবে সভাসদজন ॥ (৭)

সূত্র—ঐচন প্রকারে শ্রীকৃষ্ণ বিচারি যাই দেখল প্রসেনক মাঝি সিংহে
মণি আনল । তদনন্তর তাকো মাঝি জাম্ববন্তে মণি গর্তক নিল ।
তাহে পেখি হরি ভালুকর খোজে চলল তা দেখহ ।

শ্লোক

ঋক্ষরাজবিলং ভীমমন্ধেনতমসাবৃতম্ ।

একো বিরেশ ভগবান্ অবস্থাপ্য বহিঃ প্রজাঃ ॥ ৭ ॥

সূত্র—এইচন প্রকারে শ্রীকৃষ্ণ খোজ গুরি যাইকছ দেখল ভালুকর ভয়-
স্বর গর্ত ঘোর অন্ধকারে আবরি আছয় । তাহে পেখি শ্রীকৃষ্ণ
বোল, আহে প্রজাসর, তোহো এখাত বহ । হামু গর্ত পশিয়ে
মণিক বিচারোহো ।

সূত্র—ওহি বুলি শ্রীকৃষ্ণ যৈচে গর্ত প্রবেশল । তদনন্তর শ্রীকৃষ্ণ গর্ত প্রবেশি
জাহ্নবন্তক লাগ পাইকছ দেখল মণিক হাতে ধরি ধাই শিশু
উমলাইতে থিক । তাহে পেখি শ্রীকৃষ্ণ কাড়ি লৈতে সমীপ চাপল ।
দেখি ধাই আর্তনাদ কয়ে বোল ।

ললিতী বোলে—আহে ঋক্ষরাজ, কোথের মনুষ্যে মণি লৈয়া যাই ।
তোহো সত্বরে আসি রাখহ ।

সূত্র—শুনিয়ে ঋক্ষরাজ আসি কহো আপুন স্বামীক নাহি চিনিয়ে মহা-
ক্রোধান্বিত হুয়া যৈচে মহাযুদ্ধ কয়ল তা দেখহ শুনহ নিবন্তরে হরি
বোল হরি ।

গীত-বাগ-শাৰেঙ্গ, পবিতাল

এ গবজে ক্রোধে জাহ্নবন্ত বীর ।

নিচিনি স্বামীক কবি ক্রোধ মনে
কাম্পয় সকল শরীর ॥ ৮ ॥

পদ—নজানি প্রভার সামান্য মনুষ্য

বুলি ক্রোধে গৈলা ধাই ।

করি হাতাহাতি দুই শেন যেন
মাংস নিদানে যুদ্ধ লাই বে ॥

দোগেটা মাতঙ্গে যেন যুঁজে আতি
বরিষে পর্বত শিলা ।

কতো হানে গাছ গৈয়া চাপি কাষ
মালবান্ধে ধরিলারে ॥

ভরি ভরি ছান্দে হিয়ে হিয়ে ফান্দে
মুঠিচোটে ভাগে ঘাব ।

কেহো বলে ক্ষীণ নোহে ছয়ো বীর
যুদ্ধ আঠাই শ দিন বর বে ॥

কৃষ্ণর প্রহার পাই ঋক্ষরাজ
শ্রান্ত ভৈলা বর আতি ।

মহাভূথে আতি নিশ্বাস ফোকাবে
ভাগে হার ঘাব আতিবে ॥ (৮)

সূত্র—আহে সামাজিক লোক, কৃষ্ণর প্রহারে জাহ্নবন্তে মহাশ্রান্ত পাবল,
হার বিহবল, মুখে নিশ্বাস ফোকাবে, সকল শরীর ঘর্ম্ম বহয় ।
যুদ্ধ এরিকছ মহাশ্রান্ত হুয়া বহল ।

শ্লোক

জানেত্যাং সর্বভূতানাং প্রাণন্তজঃ সহোবলম্ ।

বিষ্ণুং পুৰাণপুরুষং প্রভবিষ্ণুমধীশ্বরম্ ॥ ৮ ॥

সূত্র—কৃষ্ণক প্রহারে মহাচোট পাই বিস্ময় হুয়া গুণিতে পবাক্রম দেখি
জানল । ওহি পবমপুরুষ নাৰায়ণ, সামান্য মানুষ্য নোহে । ওহি
বুলি ভয়ে কম্পিততনু, জাহি জাহি বুলি দণ্ডিতে পরিকছ পশ্যৎ
জানু পারি কষোড়ি তুতি আবন্তল ।

পয়ার—জগত ঈশ্বর তুমি সনাতন হরি ।

সমস্ত ভূততে আছা জগতকে ধরি ॥

ব্রজে যিটো তাঁরো ব্রজ্যে ব্রজ্যে ভগবন্ত ।

ভূমিকো উদ্ধারি তুমি ধরিলে অনন্ত ॥

জীৱৰ নিয়ন্তা পৰমাত্মা মৃত্যুৰ অন্তক ।
 তুমি বধূনাথ প্রভো জানিলো সেরক ॥
 যিটো ইচ্ছা দেৱ মোৰ সীতাৰ সন্তাপে ।
 কৰিলা পয়ান ঘোৰ জগতৰ বাপে ॥
 যাৰ মহাকোপে কটাক্ষতে সিদ্ধ তৰি ।
 মাজে বাট দিয়া গৈলা ভৰি গতি কৰি ॥
 সীতাৰ নিমিত্তে সেতু বান্ধি জগন্নাথ ।
 লক্ষা দহি বাৱণৰ কাটীলাহা মাথ ॥
 উদ্ধাৰিলা সীতা তুমি ভকত বৎসল ।
 হেনয় কৃপালু সমস্তৰে বুদ্ধিবল ॥
 আগে নিচিনিলো মঞ্জি আবেসে জানিলো ।
 সেই শ্ৰীৰাম তুমি শৰণে পশিলো ॥ (৯)

কথা—হে প্রভু শ্ৰীৰাম, হামু পৰম অজ্ঞানীৰ দোষ ক্ষমা কৰহ, তোহাৰি
 চৰণে শৰণ লৈলোঁ ।

মূত্র—ওহি বুলি জাম্বৱন্ত কৃষ্ণ আও দণ্ডৱতে পৰল ।

শ্লোক

অভিমুখ্যাবিন্দাকঃ পানিনা শঙ্কৰেণ তম্ ।
 কৃপয়া পৰয়া ভক্তং মেঘা গভীৰয়া গিৰা ॥
 মণি হেতোৰিহ প্রাপ্তা বয়মৃক্ষপতেৰ্বিলং ।
 মিথ্যাভিশাপং প্রমুজন্নাঅনো মণিনামুনা ॥ ৯ ১০ ॥

মূত্র—তদনন্তৰ ভকতক কাতৰ পেথিয়ে শ্ৰীকৃষ্ণ পৰম সন্তুষ্ট ভৈলা ।
 পৰম আনন্দে উঠিকহু অমৃত হাতে শৰীৰ মাজিয়ে আশ্বাস কয়
 বোল ।

কৃষ্ণ বোল—হে শঙ্কৰাজ, মনতাপ ছোৱহ, মনতাপ ছোৱহ । মণিক
 নিমিত্ত হামু ইহা আৱল । তোহো সিংহক মাৰি মণি আনল ।
 মিছাত আমাক লোকে অপমণ দেৱত । ইহা জানি তুমি মণি

তামাক দেহ । হামু দ্বাৰকাত দেখাওঁ কলঙ্ক দূৰ কৰব । তোহো
 হামাৰ পৰম ভকত । তোহাক দোষ কিছু ধৰয়ে নাই ।

শ্লোক

ইতু্যক্তনা ঘাং হুহিতৰং কন্যাং জাম্বৱতীং মুদা ॥
 অৰ্হণার্থ সমগিনা কৃষ্ণায়োপজহাবহ ॥ ১১ ॥

মূত্র—তদনন্তৰ ওহি শুনি জাম্বৱন্তে পৰম হৰ্ষিত মন ভৈলা । তানে
 হুহিতা জাম্বৱতী নাম কন্যা কৃষ্ণক বৈচে বিবাহ দেলহ তা দেখহ
 শুনহ নিবন্তৰে হৰি বোল ।

গীত-বাগ-বসন্ত, তাল জৌতিমান

কৰত বিবাহ দেৱ চক্ৰপাণি
 সুৰাসুৰে লোকক আনন্দে মিলল
 বিবাহ কোতুক শুনি ॥ ১২ ॥

হুইহান কেশক একথান কৰি কহ
 জাম্বৱন্তে ঢালে জল ।
 মিলল উৎসৱ জয় জয় বব
 উকলি মঙ্গল বোল ॥

মৃদঙ্গ শঙ্খ ঢাক ঢোল হুন্দুভি
 হৰিবাৰে পূবিল সমাজ ।
 কৃষ্ণৰ বিবাহ মহোৎসৱ মিলি আছে
 বোলা বাম বাম সবে বাজ ॥ (১০)

মূত্র—ঐচন প্ৰকাৰে শ্ৰীকৃষ্ণ বিবাহ কয়ল । জাম্বৱন্তে স্যামন্তমণিক কৃষ্ণক
 যৌতুক দেহল ঐচন পৰামানন্দে শ্ৰীকৃষ্ণ তথি থিক ।

শ্লোক

অদৃষ্টা নিৰ্গমঃ শোৰেঃ প্ৰবিষ্টস্য বিলং জনাঃ ।
প্ৰতিক্ষ্য দ্বাদশাহানি-দুঃখিতা স্বপ্নবৎ যুযুঃ ॥ ১২ ॥

সূত্ৰ—তদনন্তৰে শ্ৰীকৃষ্ণক আপোষি যত লোক বহি আছে তাৰসব বাহু-
দিন বাট চাই আশা ছেদ ভেল । মহাদুখে দ্বাৰকাক গৈয়া যৈচে
বসুদেৱ দৈৱকীত জনাবল তা দেখহ ।

প্ৰজাসৰ বোল—হে বসুদেৱ, মাত্ৰ দৈৱকী, কৃষ্ণক সঙ্গে হামু গেলোহো ।
প্ৰসেনক সিংহে মাৰি মণি নেৱল । তাকো মাৰি মণি ভালুকে
নিলত । হামু সব দেখলো । তাহেক খোজ যাইতে গৰ্ত্ত পাবল ।
তাহেৰ ভিতৰ প্ৰৱেশি শ্ৰীকৃষ্ণ পুনৰ্ৰূপ নাহি আৱল । তথি কিবা
ভেল নাহি জানোহো ।

সূত্ৰ—ওহি শুনি বসুদেৱ তবধ ভৈলহ, কন্নিণী মুচ্ছিত ছয়া পৰল ।
দৈৱকী পুত্ৰ সন্তাপে যৈচে বিলাপ কমল তা দেখহ শুনহ, নিৰন্তৰে
হৰি বোল হৰি বোল ।

গীত- বাগ-শ্ৰীগান্ধাব, আঠতেলা

প্ৰাণ ধন হৰি হৰি, গোবিন্দ প্ৰাণ চুটে মোৰ ।
কেমনে পাসৰো ভোৰ শোক অগ্নি ঘোৰ ॥ ক্ৰঃ ॥

পদ—তোক হকআণ্ড যোনো মোৰ কৰ্মভাগে ।
সিটো শ্যাম শৰীৰক নেদেখিবো আগে ॥
মেঘত বিজুলী যেন পীতবস্ত্ৰে সোহে ।
চান্দো নোহে সৰি, মুখপদ্ম জগ মোহে ॥
শোকে প্ৰাণ ফুটি যাই দেখু অন্ধিআৰি ।
ভূমিত লুটিয়ালুটি কান্দে বৰ নাৰী ॥

ধৰণ নজাই চিত্ত শোকে ত্ৰুটি নাই ।
বোলা হৰি হৰি অব সমস্ত লোকাই ॥ (১১)

দৈৱকী বোল—হৰি হৰি কমললোচন, কাহা গৈলে তোহাক দেখবো ।
কৰ্ণত কুণ্ডল প্ৰকাশ কৰাইছে । আজানুলম্বিত বনমালা জ্বলিছে
হৃদয়ত । শিৰে কিৰীটি শোভা কৰত । কণ্ঠত কোমল সূৰ্য্য যেন
প্ৰকাশত । একো অঙ্গে খতি নাই । অজানুলম্বিত ভুজ কেয়ূৰ
কঙ্কণে শোভা কৰাইছে । চৰণ পঙ্কজে বড়ৰ নূপুৰ বাজত ।
কোটি কন্দৰ্প জিনি প্ৰকাশ কৰিছে । হেন কৃষ্ণ মোৰ বাপ,
কাহা গৈলে এৰাঞো তোহাৰি সন্তাপ ।

সূত্ৰ—এচন ক্ৰন্দনকৰ দৈৱকী নয়নক নীৰ জুৰাই বহল । বন্ধুবান্ধৱ সৰে
সত্ৰাজিতক গালি পাৰি নিন্দা কৰত ।

গোপীসৰ বোল—অএ সত্ৰাজিত, তোহো দ্বাৰকাৰ ধূমকেতু ভেলহ ।
তোহো পুত্ৰক মাথা খাৰ । সবাকো মাৰিতে তোহো উপজল ।
মিছা কলঙ্ক কৃষ্ণক দিয়ে এভো প্ৰাণ ধৰহ ।

সূত্ৰ—এচন প্ৰকাৰে নাৰীসবে বহুবিধ তিৰস্কাৰ কৰিকহ সত্ৰাজিতক গালি
পাৰি আৰ্ত্তনাদে ক্ৰন্দন কৰিয়ে বহল ।

শ্লোক

সত্ৰাজিতঃ শপত্তন্তে দুঃখিতা দ্বাৰকৌকসঃ ।
উপতস্থঃ চন্দ্ৰভাগাঃ দুৰ্গাঃ কৃষ্ণোপলব্ধয়ে ॥ ১৩ ॥

সূত্ৰ—তদনন্তৰ সমস্ত যত্ৰগণে কৃষ্ণক নাসয় দেখি পৰমদুখে ঘৰে ঘৰে
ত্ৰাঙ্কণ আনিকহ নানা ভক্তিভাৱে দুৰ্গাক পূজল । তদনন্তৰে বৰ
সাধল ।

দ্বাৰকাবাসী সব বোল—আহে মাত্ৰ, ভৱানি, শ্ৰীকৃষ্ণ অবিপ্লিএ আস-
ন্তোক । তোহাক চৰণে অভয়ে সাধো ।

সূত্র—আছে লোক, পেয় পেয়, পরমপুৰুষ পুৰুষোত্তম সনাতন নাৰায়ণ
ব্রহ্মকো কলঙ্ক দেৱত অভকতে কৃষ্ণক জানয়ে নাহি । জানি
নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি বোল ।

শ্লোক

তেষাস্তু দেব্যপস্থানাং প্রত্যাদিষ্টাশিষা স চ ।
প্রাহুর্কর্তৃঃ সিদ্ধার্থঃ সদাৰো হর্ষয়ন্ হৰিঃ ॥ ১৪ ॥

সূত্র—আছে সামাজিক, দুৰ্গাক য়ে আৰাধন কয়ল সে কদাচিতো ব্যৰ্থ
নাহি ভেল । সন্দ্ৰে ভাৰ্য্যা সহিত শ্রীকৃষ্ণ দ্বাৰকাত যৈচে প্ৰৱেশ
ভেল তা দেখহ শুনহ নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি বোল ।

গীত-বাগ তুব, ভাটিয়ালি, জাতিমান

চলত কোতুকে কমললোচন
জগজন হক তাপ ।
সন্দ্ৰে ৰমণী লয়লাসে চলে
আনন্দে জগত বাপ ॥ ১৫ ॥

পদ—ঈষত লজ্জিতে চলয় জাম্বৱতী
স্বামী কটাক্ষে চাই ।
স্বামন্তক মণি পিন্ধি হৰি
লীলা গতি চলি যাই ॥
শুনিলো দৈৱকী আসিলা নাৰায়ণ
উল্লাস ভৈগৈলা আতি ।
নাচিলেক প্ৰাণ ছুলাই আইলা যেন
গৈল কৰি মাতি মাতি ॥
কৃষ্ণক কণ্ঠা সমে দেখি সুহৃদজনে
আনন্দৰ পাৰ নাই ।

দৈৱকী আসিয়া বৰবধু হাত
ধৰি কৰি এক ঠাই ॥
দ্বাৰক লাগিয়া আগবাঢ়ি নিলা
মহা মহোৎসৱে আতি ।
উকলি মঙ্গল ঢাক ঢোল শঙ্খ
শব্দে পূৰে চতুৰ্ভিতি ॥
বৰ কণ্ঠা ছইকো আসনে বৈঠাই
সবাৰে পুৰিলা কাম ।
কৃষ্ণ পদ ছদি ধৰি সামাজিক
ডাকি বোলা ৰাম ৰাম ॥ (১৬)

সূত্র—কৃষ্ণক মহামহোৎসৱ আনিকহ দৈৱকী আসনে বৈসায়ো কৃষ্ণ জাম্ব-
ৱতাক শিবে দুৰ্বাক্ষত সিদ্ধাৰিয়া মহামহোৎসৱ কয়ল ।

ଜବାସକ୍ତବଧ-କାଟ

ଦୀନ ଗୋଖଲ

১৮-৮৮৮৮৮৮

জবাসন্ধবধ-নাট

শ্রীকৃষ্ণায়ঃ নমঃ

শ্লোক

অজ্ঞাতজন্মস্থিতিসংযমায়াক্ষণায় নির্বাণসুখপ্রদায় ।
অণোরণীয়পরিগণ্যধায়ে মহানুভারায় নমো নমস্তে ॥ ১ ॥

অপিচ

বসুদেবসুতং কৃষ্ণং কংসচাপূর্বমর্দনম্ ।
দৈবকীহৃদয়ানন্দং কৃষ্ণং বন্দে জগদম্বকম্ ॥ ২ ॥

ভটিমা

পৰম পুরুষ পুৰাতন পাপী

পারল ঈশ্বর দেব ।

ব্রহ্মা বজ্র আদি দিশপাল যাসু

চরণে করত নিতে সেব ॥

যক্ষ বক্ষ বিপক্ষ লক্ষ লক্ষ

ক্ষয়কারী ।

হৃষ্ট দৈত্য দানব দরিদ্র

হুথ ভয়হারী ॥

অঘ বকলয় ধেনুক কেশী

কংস নাশী বনমালী ।

গোপিনী-পীন   পয়োধব-ধৰিষণ

চঞ্চল করমুগশালী ॥

আনন্দ সিদ্ধ   সাধুজন বন্ধু

মধুর মুকুতি মূৰ নাশী ।

বিবিন্দা বিপিন   বিহার বিশাবদ

শাবদ-ইন্দুপবকাশী ॥

কোটি মদন   মোহন কপে

পবসন পবমানন্দ ।

সিদ্ধমুনি বন্দে   সাদরে বন্দিত

যাকেবি এপদ দ্বন্দ ।

পালন প্রলয়   প্রজন জগত

যাহেবি পবম বিহার ।

যাসু নাম   ধরিয়ে অধম পাপী

পারত ভরনদী পার ॥

সোহি গোপাল   কেলি নাটক

ওহি মুকুতি নিদান ।

ভো ভো সভাসদ   সাধুজন সব শুন

শুন মন কয়ে সারধানে ॥

কলিকো পাপ হব   নাহি অতপ্সবে

জানি তেজহ আন কাম ।

কহ কৃষ্ণ কিস্তবে   আপুন উদ্ধার

ডাকি বলছ বাম বাম ॥ (১)

সূত্র—আহে সমাজিক লোক। যে জগতক পবম ঈশ্বর নাৰায়ণ, যাহেব নাম চরণান্বজ ব্রজা, মহেশ ইন্দ্রাদি সর ধ্যান ধরৈছে, সোহি ভগবন্ত বসুদেব গৃহে অরতবি নানা অমুরক সজ্জবিয়ে ভূমিক ভার দূর কবি দ্বারকপুৰে থিক । তদনন্তবে সোহি ভগবন্ত ওহি সভামধ্যে প্রবেশ কয়ে জবাসন্ধবধ, রাজাসরক মুকুত লীলা যাত্রা পবম কৌতুকে কবব ; তাহেক সারধানে দেখহ । প্রথমে জবাসন্ধক প্রবেশ দেখহ শুনহ, নিবন্তবে হবি বোল হবি ।

শ্লোক

অথ,   প্রবেশমকবোজ্জবাঃ স্বকাত্যাদিস্ব শোভিতঃ ।

বিপক্ষদর্পনাশনো দণ্ডচ্ছত্রসুশোভিতঃ ॥ ৩ ॥

সূত্র—আহে সামাজিক লোক, হামো যাকেবি কথা কহছি সোহি জবাসন্ধ রাজা আবদবে ওহি সভামধ্যে প্রবেশ কয়ে আরত । তা দেখহ শুনহ, নিবন্তবে হবি বোল হবি ।

গীত

বাগ আশোরাবি, ভাল চুটা

আরত রাজা জবাসন্ধ বীর ।

পারব প্রহাবে ভূনি নোহে থিব ॥

কালান্তক মূর্তি চৌদিশে চাই ।

দেখি বিপক্ষর ধাতু উবাই ॥

মাথে ছত্রদণ্ড ঢোল বোল ।

দীন হীন মতি গোপালে বোল ॥ (২)

সূত্র—এচন প্রবেশ কয়ে রাজা জবাসন্ধ পবম আরন্তে সভামধ্যে বৈঠে বহল । দিগ্‌বিজয় সুবপতিক জিনিয়ে সব নৃপতিক বশ কয়ল । তদনন্তবে কৃষ্ণপক্ষ রাজাগণক আনিয়ৈ শির পূজিতে মনে লোহা লগাই বন্দী কয়ল ।

জবাসন্ধ—এএ দূত, এখনে চলহ, কৃষ্ণপক্ষ রাজাসরক ধরি লোহা লগাই বন্দী কবহ । ফাল্গুন মাসত শিরক পূজিতে লাগয় ।

সূত্র—এচন পবম পীড়াত রাজাসরক শোকে দুখে শরীর শুথারল, বসন মলিন, ডাচি গোঁফ বাচিয়ে সবে প্রেত আকার ভেল । খুধায়ে তায়য়ে মবি যায় । হবি হবি সুমবি হবির পাশে দুখ নিবেদন কয়ে এক বিচক্ষণ দূত পঠারল ।

ৰাজাসব—হে দূত, তোহো শ্রীকৃষ্ণৰ পাশে গৈয়া হামোসবৰ ওহি বৃত্তান্ত জনাব গিয়া। পাপী জৰাসন্ধে তোমাৰ ভক্ত ৰাজাসবক আনিযে ফাস্তন মাসত কৃষ্ণ চতুৰ্দশীত আমাক কাটিয়ে শিৱ পূজিতে উদ্যম কৰে লোহা লগাই বন্দী কৰিয়ে আছয়। হে ভকত ভয়হাৰী, ওহি আপদত হামাক পৰিত্ৰাণ কৰহ। হে দূত, হামাৰ ওহি বৃত্তান্ত তোহো শ্রীকৃষ্ণত জনাব গিয়া।

সূত্র—ৰাজাসবক ঐচন কাকূতি বাণী শুনিযে দূতে বিদায় লৈয়া চলল। অতি শীঘ্ৰে গৈয়া দ্বাৰকাপুৰ পাই শ্রীকৃষ্ণৰ আগে ৰাজাৰ বৃত্তান্ত জনাবল। ভকতৰ ঐচন বাণী শুনিযে ভকতবৎসল নাৰায়ণ স্নেহে আকুল হৈয়া হস্তিনাপুৰে গৈয়া ভীম অৰ্জুনক সঙ্গ লৈয়া জৰাসন্ধ বধিতে যৈচে পয়ান কৰল, তা দেখহ শুনহ, নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি।

শ্লোক

প্ৰৱেশমকৰোদ্ভৱঃ কৃষ্ণস্ত পুৰুষোত্তমঃ ।

ভীমার্জুনযুদায়ুক্তঃ প্ৰযযৌ মাগধং পুৰম্ ॥ ৪ ॥

সূত্র—আহে লোক, হামো যাকেৰি কথা কহছি সোহি ভগৱন্ত ভীম অৰ্জুন সঙ্গ লৈয়া জৰাসন্ধ বধিতে যৈচে পয়ান কৰল তা দেখহ শুনহ, নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি।

গীত

বাগ ধনঞ্জী

ক্ৰং—কয়লি পয়ান এ কানু বাই।

সঙ্গ অৰ্জুন ভীমসেন চলি যাউ ॥

পদ—শ্যামল অঙ্গ দীপিত পীত বাস।

যেন বৰি শশী এক থানে পৰকাশ ॥

কুণ্ডল কঙ্কণ হাৰ ভূজ জ্বলিত কালা।
আজানুলম্বিত সবাহাৰে বনমালা ॥
জৰাসন্ধ বধি ভক্ত ৰাখিবাক মনে।
মাগধৰ দেশ পাছে পাইলা কতোক্ষণে ॥
অভয় অশোক পদে নুপুৰ বোল।
ভকতিবিহীন দীন গোপালে বোল ॥ (৩)

সূত্র—ঐচন প্ৰৱেশ কৰে মাগধৰাজ পাই শ্রীকৃষ্ণে হাসি বোলল।

শ্রীকৃষ্ণ—হে ভীম, হে সখি অৰ্জুন, ওহি কি আশ্চৰ্য্য নগৰ দেখলো? ভালেতো পাপিষ্ঠে কাহাকো কটাক্ষো নাহি কৰত। ইহা জানি হামুসৰে ছদ্ম কৰিয়ে ব্ৰাহ্মণৰূপ ধৰিয়ে তাহেক বধ কৰোঁহো।

সূত্র—ওহি বুলি কৃষ্ণ ভীম অৰ্জুন নিজৰূপ তেজিয়ে ব্ৰাহ্মণৰূপ ধৰিয়ে ৰাজপথে চলৈছে। সোহি সময়ে এক মালাকাৰ ৰাজাক লাগি পুষ্পচন্দন লৈয়া যায়। তাহে পেখি ব্ৰাহ্মণৰূপী কৃষ্ণ তাহেক পুষ্প চন্দন মাগল।

শ্রীকৃষ্ণ—হে মালাকাৰ, ওহি পুষ্পচন্দন দেহ, তোহোৰ কল্যাণ মিলব।

সূত্র—কৃষ্ণৰ ঐচন বাণী শুনিযে মালাকাৰে কোপে বোলল।

মালাকাৰ—আঃ ওহি কি মূঢ় ব্ৰাহ্মণ! ৰজাৰ পুষ্প চন্দন পিন্ধিতে সাহস গেলহ। যাৰে প্ৰাণ নাহি মৰব তেবে সত্তৰে অন্তৰ হ।

সূত্র—মালাকাৰক ঐচন বাণী শুনিযে ব্ৰাহ্মণৰূপী কৃষ্ণ কোপে কম্পমান হৈয়া মালাকাৰক খেদি গিয়া পুষ্পচন্দন বলে কাঢ়ি নেলহ। মালাকাৰ ত্রাসে পলাবল। সোহি পুষ্পচন্দন তিনিও ব্ৰাহ্মণে শৰীৰ বিভূষিত কৰিয়ে পিন্ধল। এহিমতে পথে যাহন্তে নগৰৰ সমীপ পাই অদ্বাৰে পৰিয়ে জৰাসন্ধ ৰজাক ডাক চাৰিয়ে বোলল।

শ্রীকৃষ্ণ—অয়ে জৰাসন্ধ, হামু তিনিজন ব্ৰাহ্মণ অনেক দূৰ হন্তে আসিয়ে তোহাৰি গৃহে অতিথি হৈয়াছো। তোহো বিপ্ৰত পৰম ভকত ইহা জানিহামাক সত্তৰে দান দেহ। দাতাসৰে দান নেদো

নাহি বোলন্ত তা কহো শুনহ । হৰিশ্চন্দ্ৰ, বলি, বাসৱ এসৰো
দানৰ ফলে অশ্রুৰ শৰীৰে ধুব গতি পাবল । তোহাৰি ঠাইত
প্ৰাৰ্থনা কবছ বিমুখ নাহি হইতো শুনিয়ে এথা আৱলো । ইহা
জানি সত্বেৰে দান দেছ ।

সূত্ৰ—ব্ৰাহ্মণসৱৰ ঐচন খৰ্ব বাণী শুনিয়ে বিপ্ৰত বিনীত ৰাজা জবাসন্ধ
হাতে পুষ্পচন্দন অৰিহণা ধৰিয়ে আগবাঢ়িয়ে দেখল । তিনিও
বিপ্ৰৰ আকাৰ মাত্ৰ, সৰে ক্ষত্ৰিয়ৰ চিহ্ন, ধনু টানিবাৰ হাতে কৰ
বান্ধি আছয় । হেন দেখিয়ে ৰাজা মনে বোলল ।

জবাসন্ধ—আঃ ওহি ব্ৰাহ্মণ নুহি ক্ষত্ৰিয়ৰ চিহ্ন, ধনু টানিবাৰ হাতে
কৰ বান্ধি আছয় । পূৰ্বতো ইহাকো দেখি আছোহো । দান মাগিবাৰ
ছলে বিপ্ৰৰ বেশ ধৰি আছয় । যদি আজি হামাৰ প্ৰাণক খোজয়,
অৱশ্যে দেৱবো । কীৰ্ত্তি মাত্ৰ থাকোক, মৰিলেয়ো দুখ নাহি ।

সূত্ৰ—ওহি বিমৰ্ষ কয়ে ৰাজা জবাসন্ধ ব্ৰাহ্মণসৱক ডাকিয়ে বোলল ।

জবাসন্ধ—হে বিপ্ৰসৱ, হামাৰ ওহি অৰিহণা ঘেণিয়ে তোহো হামাৰ
সমন্ধি প্ৰসন্ন ভয়ো । যদি নিৰক দান খোজা তাহেক নিষ্ঠ নিষ্ঠ
দেৱবো ।

সূত্ৰ—ৰাজাক ঐচন বাণী শুনি শ্ৰীকৃষ্ণ হাসিয়ে বোলল ।

শ্ৰীকৃষ্ণ—হে জবাসন্ধ, তোহো হামাক বৰ নাহি কৰত । ওহি পান্দ
অৰ্থ্য দান হামাক নলাগয় । হামু যে দান মাগো, তাহেক মাত্ৰ
দেছ ।

সূত্ৰ—কৃষ্ণক ঐচন বাণী শুনিয়ে জবাসন্ধ বিহসি বোলল ।

জবাসন্ধ—
আঃ বেশ মাত্ৰ ধৰি আছা সৰে ব্ৰাহ্মণৰ ।
কিস্তি ছলবাদ মাত্ৰ মন্দ ক্ষত্ৰিয়ৰ ॥
যেবে দ্বিজ হোৱা কেনে পূজা নেঘেনিলা ।
দ্বাৰ এৰি কিসক অদ্বাৰে আসি ভৈলা ॥

ধনু টানিবাৰ দেখো বৰ আছে হাতে ।
কোন তুমি সৰ হেন কহিয়ো আমাতে ॥
শুনি আছে বিশিষ্ট ব্ৰাহ্মণ যিটো হয় ।
সৰ্ব্বাঙ্গ চন্দন পুষ্প মালা নিপিকয় ॥
মুহূৰ্ত্তৰ বচন শুনিয়ে ব্ৰাহ্মণৰ ।
তোমাৰ বচন পৰম তীক্ষ্ণতৰ ॥
স্বৰূপ জানিলো কেহো নুহিকে ব্ৰাহ্মণ ।
ছদ্ম এৰি কহিয়োক স্বৰূপ বচন ॥ (৪)

শ্ৰীকৃষ্ণ—শুন অৰে পাপিষ্ঠ অধম জবাসন্ধ ।

বেদৰ বচন কিছু নুবুজস মন্দ ॥
ব্ৰাহ্মণ ক্ষত্ৰিয় বৈশ্য শূদ্ৰ চাৰি জাতি ।
দ্বিজ হেন কৰি জ্ঞান চাৰিৰো থিয়াতি ॥
ক্ষেত্ৰি হুয়া ধৰি আছে আমি বিপ্ৰ বেশ ।
আত কিছু দোষ নাই জানিবি নিঃশেষ ॥
ক্ষত্ৰিয়ৰ বাহুসে পৰম বীৰ্য্যবল ।
এতেকে চন্দনে পুষ্পে পিন্ধিলে নিৰ্ম্মল ॥
সম্প্ৰতি কহিলো আমি নুহিকে ব্ৰাহ্মণ ।
এতেকে বুলিলো তোক বাক্য নিকৰণ ॥
অদ্বাৰেসে যাই জানা শত্ৰুৰ গৃহক ।
দ্বাৰেসে চলিয়ো জানা সুহৃদসৱক ॥
শত্ৰু অৰিহণা নেঘেনয় কদাচিত ।
কহিলো স্বৰূপ এহি শাস্ত্ৰৰ বিহিত ॥ (৫)

সূত্ৰ—হেন শুনিয়ে ৰাজা জবাসন্ধ বিমুঃ বিমুঃ স্মৰিয়ে বিস্ময় হুয়া বোলল ।

জবাসন্ধ—নুহিক ব্ৰাহ্মণসৱে বেশ আছা ধৰি ।

নাপায়ো সুমৰি তুমিসৰ কোন বৈৰী ॥
তুমি আমি শত্ৰুভাৱ ভৈলাহা কৈসানি ।
চিন্তিয়ো নেদেখো কেনে বোলা হেন বাণী ॥
অবৈৰক বৈৰ বুলি জানে যিটোজন ।
নৰকক যাই তাক তেজৈ পুণ্যগণ ॥

ক্ষেত্রি হুয় শিক্ষা বচনত বব দোষ ।

অনা দোষে আমাক কৰায়ো অসন্তোষ

সূত্র—জবাসন্ধক ঐচন বাণী গুনি ব্রাহ্মণকপী কৃষ্ণে বিহসি বোলল ।

শ্রীকৃষ্ণ—অয়ে মন্দমতি জবাসন্ধ, তোহো পৰম অজ্ঞান । আমাৰ ভকত
ৰাজাসন্ধক কাটিয়ে শির পূজিবাক লাগি বান্ধি থৈয়াছ । তাহাক
সত্বে বন্ধ ছোড়ি দেহ । যব হামাৰ বচন নাহি কৰহ তেবে
সত্বে যুদ্ধ দেহ । যদি হেন বোলস নিচিনি কিমতে যুদ্ধ কৰবো
তা কহো শুনহ । অযুত হস্তীৰ বল এহে ভীম । খাণ্ডবক দহিয়া
গাণ্ডীৰ ধনু পারল, সোহি ওহি অৰ্জুন । তোৰ মহাবৈৰী হৰি
হামো শ্রীকৃষ্ণ । তিনিৰ মাজত যাহেক ভাল দেখহ সত্বে দ্বন্দ্বযুদ্ধ
কৰহ । ইহাত অনায়াস নাহি ।

সূত্র—কৃষ্ণক ঐচন বাণী গুনি জবাসন্ধে ডাকিয়ে বোলল ।

জবাসন্ধ— শুন মন্দমতি কৃষ্ণ দিবো আজি যুদ্ধ ।
ভাল বিকথিলি আজি মোৰ কথা বুজ ॥
কিন্তু কৃষ্ণসমে মই নকৰো সমৰ ।
যুদ্ধ ভৈলে ভাঙ্গ দিয়া ভিৰি দিয়া লব ॥
ভয়াতুৰ সমে যুজিবাব কোন ফল ।
বয়সে সমান ভীম মোৰ তুল্য বল ॥
কিন্তু পৰাক্রমে মোক ভীম সম নুই ।
অল্ল বীৰ্য্য অৰ্জুন কি মোক সম হুই ॥
নুযুজিবো অৰ্জুনক মোক নুহি সম ।
তুল্য বল ভীম সমে কৰিবো সংগ্রাম ॥
কৃষ্ণ ধনঞ্জয় দুই থাকা বঙ্গ চাই ।
ভীমসমে যুজু মোৰ দেখ মুনিয়াই ॥ (৭)

সূত্র—ওহি বুলি জবাসন্ধে ভণ্ডাৰক গৈয়া ভয়ঙ্কৰ দুই গদা আনিয়া
এক গদা ভীমক হাতে দেলহ । দৈবজ্ঞে শুভক্ষণে যাত্ৰা দেলহ ।
দুই বীৰে দুই গদা যৈচে যুদ্ধ কৰল তা দেখহ শুনহ, নিবন্তৰে
হৰি বোল হৰি ।

গীত

বাগ কানাড়া, তাল চুটী

ক্ৰঃ—ক্ৰোধে মত্ত হুয়া জবাসন্ধ বাই ।

হাতে গদা ধৰি গৈলা ভীমক লাই ॥

পদ—ভীমে উধাইলেক গদা গোট হাতে ধৰি

যেন মত্ত মাতঙ্গ কম্পিলা ক্ৰোধ কৰি ॥

দুই হানো দুৰ্ঘোৰ বব সমৰ মিলিল ।

স্বৰ্গ মৰ্ত্য পাতালক চমক লাগিল ॥

বিচিত্র মণ্ডল কৰি হাতে গদা ধৰি ।

ফুৰন্তে দুই হানো দুই ছিদ্ৰক আকলি ॥

যেন বঙ্গশালা মাজে নাচে দুই নট ।

গদাৰ প্রহাৰে শব্দ শুনি ঠাট ঠাট ॥

দুই যুদ্ধে দুৰ্ম্মদ প্রমত্ত যেন সিংঘ ।

প্রহাৰন্তে গদা খান খান দেন্ত বিঙ্গ ॥ (৮)

সূত্র—ঐচন ঘোৰ যুদ্ধ কয়ে বলৰ দৰ্পত শ্রম জানয়ে নাহি । মদগৰ্বে
ডাক চাৰিয়ে বোলল ।

জবাসন্ধ—আহে ভীম, তোহাক আজু যমপুৰ দেখাবো । সত্বে ইষ্ট
গুরুক সুমৰণ কৰহ ।

সূত্র—জবাসন্ধৰ ঐচন বাণী শুনিয়া ভীমে সহয়ে নাহি, ক্ৰোধে বোলল ।

ভীম—আহে অধম জবাসন্ধ, তোহো মিছাত বন্ধহ । ভীমৰ কথা জানয়ে
নাহি । ক্ষত্ৰিয়সৰব হামো কালান্তক প্রায় । ইহা জানি তোহো
ইষ্ট বান্ধৱক সুমৰণ কৰহ ।

সূত্র—ওহি বুলি দুই হানো গৰ্জ্জয় । গদা এৰি দুইহানো যৈচে মাল-
যুদ্ধ কয়ল তা দেখহ শুনহ, নিবন্তৰে হৰি হৰি বোল হৰি ।

গদা এৰি এৰি মুণ্ডে মুণ্ডে প্রহাৰে উন্নত ।
 ভেৰাছাগে যুজ্জে যেন শুনি ঠাট ঠাট ॥
 খনো বুকু মুণ্ডে মুণ্ডে মাৰে দৃঢ় কৰি ।
 বাহুয়ে বাহুয়ে দুই লাগে জবাজৰি ॥ (৯)

সূত্র—জবাসন্ধক বধ ভীমক জয় হেতু চিন্তিয়ে শ্রীকৃষ্ণে বোলল ।

শ্রীকৃষ্ণ—হে ভীমসেন, হামাৰ বচন শুনহ, ওহি জবাসন্ধ পূৰ্বে দুইফাল
 দুই উপজল । জবা নামে বান্ধসী পাই এক ঠাই কৰি জবাবল ।
 ইহা জানি পায়ৈ ধৰি ছিৰিয়ে মাৰহ ।

গীত

কৃষ্ণক বাণী শুনি ভীম বলীয়াৰ ।
 দশন চোবায়া দেন্ত আঞ্জুৰেক তাৰ ॥
 জবাসন্ধো ধায়া গৈল সিঙ্ঘ যেন লৰি ।
 গদা এৰি যুধ লগাইলেক জবাজৰি ॥
 ভীমসেনে পাছে জবাসন্ধক ধৰিল ।
 এক পাৰে দুই ভৰি জাতিয়া ধৰিল ॥
 এক পাৰ দুই হাতে উৰ্দ্ধক দাঙ্গিল ।
 দুই ফাল কৰি তাক ছিৰিয়া মাৰিল ॥ (১০)

সূত্র—তদনন্তৰে শ্রীকৃষ্ণে রাজাসন্ধক মুকুত কৰে আনন্দে বহল, তা
 দেখহ শুনহ, নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি ।

ইতি জবাসন্ধবধ নাটকং সম্পূৰ্ণম

সীতাহৰণ-নাট

দীন গোপাল

সীতাহৰণ-নাট

শ্ৰীকৃষ্ণায় নমঃ

শ্লোক

যন্নামখিললোকশোকসমনং যন্নাম প্রেমাস্পদম্
পাপাপাৰপয়োধিতাৰণবিধৌ যন্নাম পীনপ্লবম্ ।
যন্নামশ্ৰৱণাং পুণাতি শ্বপচঃ প্রাপ্নোতি মোক্ষং ক্ৰিতৌ
তং শ্ৰীবামমহং মহেশবৰদং বন্দে সদাসাদৰম্ ॥ ১ ॥

অপিচ^১

৩টিয়া

জয় জগ জীৱন ৰাম ।

তুৱা পাৰে কৰোহো প্ৰণাম ॥

পদ—পিতৃৰ অদেশ ধৰি মনে ।

ভাৰ্য্যাভাত্ সমে গৈলা বনে ॥

শূৰ্পণখা কাটি নাক কান ।

খৰদূষণৰ লৈলা প্ৰাণ ॥

ৰাৱণে সীতাক হৰি নিলা ।

^১ৰামবিজয় নাটৰ দ্বিতীয় নান্দীশ্লোকৰ অনুকৰণত বিষয়বস্তু নিৰ্দেশ-
কাৰী এটা শ্লোক পুথিত আছে, কিন্তু সেইটো শুধৰাব নোৱাৰি, সংস্কৃত
ভাষা হোৱা নাই । পৰিশিষ্ট শ্লোকটো দিয়া হৈছে ।

শুনি বাম শোকারিষ্ট ভৈলা ॥
 জন্টাউৰ প্ৰেতকাৰ্য্য কৰি ।
 ঋতুমুক পাইলা দেৱহৰি ॥
 হেন বাম পদে মোৰ গতি ।
 ডাকি বাম ঘুমিও সম্প্ৰতি ॥ (১)

সূত্ৰ—নাদ্যন্তে সূত্ৰধাৰঃ । অলমতি বিস্তৰেণ । প্ৰথমে মাধৱ মাধৱ ইত্যন্ত্যু
 শ্ৰীসীতাহৰণনামনাটকং মুক্তিসাধকং পশ্যত ।

ভো ভো সভাসদা যুয়ং শৃণুধ্বমধুনা বচঃ
 শ্ৰীসীতাহৰণনামনাটকং সম্প্ৰতি পশ্যত ॥

ভটিমা

জয় জয় জগত জনক বধুনন্দন
 বন্দন শিৱ বিৰিঞ্চি ।
 জয় জয় দুহু নৃপসৱ জিনিএ
 উদ্ধাৰ কয়লি স্থিতি ॥
 পদ—ভৃগুপতি বাম কৰি মন্দ কাম
 আগবাঢ়ি যুদ্ধ দিলা ।
 দৰ্পচৰ তাৰ কৰিয়া বিহাৰ
 সীতা সঙ্গে বঙ্গে আইলা ॥
 অযোধ্যাত পাছে কতো কাল আছে
 বাপে ৰাজ্য দিতে চাইলা ।
 শুনি কৈকেয়ীৰ চিত বিহৰিল
 ৰাজ্যত মাগি ৰাজ্য লৈলা ॥
 ভৱতক ৰাজ অভিযেক কাৰ্য্য

বামক বনে পঠাইলা ।
 পিতৃবাক্য পাই পাছে ৰঘুৰাই
 বাকলি বসন লৈলা ॥
 শিবে জন্টাভাৰ তপসি আকাৰ
 দণ্ডকা বনক পাইলা ।
 ঋষিথান পুৰি বাক্য মৃত্যু তৰি
 বিৰাধক প্ৰাণ লৈলা ॥
 শূৰ্পণখা তান কাটি নাক কাণ
 দেশৰ ডাকি পঠাইলা ।
 মহাপীড়া পাই শোকাকুলে তাই
 খৰ আগে জান দিলা ॥
 শুনি খৰ বীৰ চিত নোহে থিৰ
 সমদলে যুদ্ধ দিলা ।
 দেখি প্ৰভু বাম সাধি দেৱকাম
 শৰ হানি প্ৰাণ লৈলা ॥
 মাৰীচক পাছে লঙ্কেশ্বৰে আশে
 মৃগৰূপে তাক পঠাইলা ।
 সীতাৰ বচনে তেতিফণে ৰামে
 শৰহানি প্ৰাণ হৰিলা ॥
 নিজানত যাই লঙ্কেশ্বৰে পাই
 সীতাক হৰি আনিলা ।
 মিত্ৰ হিত লাই ক্ৰোধে পক্ষিৰাই
 দুৰ্য্যোৰ যুদ্ধ কৰিলা ॥
 জন্টাউক মাৰি দেৱবৈৰকাৰী
 লঙ্কাত আনন্দে বৈলা ।
 সীতাক নপাই দেৱ ৰঘুৰাই
 শোকাকুল আতি ভৈলা ॥
 নানা বন যত বিচাৰিলা তাত
 জন্টাউক লাগ পাইলা ।
 প্ৰেতকাৰ্য্য কৰি পাছে দেৱ হৰি

কৰুৱাৰ প্ৰাণ লৈলা ॥

কতোক্ষণে পাছে সুগ্ৰীৱ যে আছে

ঋষ্যমুক পাইলা সীতা হেতু ।

বালীৰাইক ঘালি সুগ্ৰীৱক পালি

সমুদ্ৰে বান্ধল সেতু ॥

বাৰণক মাৰি সুবহিতকাৰী

বিভীষণ থাপিলা পাতে ।

শুনা সৰ্বজন সীতাক হৰণ

যাত্ৰা মহোৎসৱ নাট ॥

হে প্ৰভু বাম তুমি পূৰ্ণ কাম

মোক কৰি লোৱা দাস ।

তযু পদভঙ্গ মকৰন্দযুগে

মোৰ নচাবোক আশ ॥

শুনা সৰ্বজন কেদিন জীৱন

যেবে সিদ্ধি হোক কাম ।

কহয় গোপাল বুলিও সকাল

ডাকি বলছ বাম বাম ॥ (২)

সূত্ৰ—ভো ভো সভাসদ ! সাধুজন ! যে জগতক ঈশ্বৰ নাৰায়ণ ভূমিক ভাব
হৰণ নিমিত্তে দশবথ গৃহে অৱতৰল, সোহি ভগৱন্ত শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ
ৰাজা দশবথৰ আদেশে ৰাজ্যভোগ ত্যজি বাকলি বসন পৰিধান
কৰি লক্ষ্মণ সীতা সহিতে ওহি সভামধ্যে প্ৰৱেশ কৰে আৱত ।

তাহাক সাৱধান ছয়া দেখহ শুনহ । পুনঃ সূত্ৰ পুছত—

সূত্ৰ—আহে সঙ্গী সখি, কি বাদ শুনিয়ৈ ।

সঙ্গী বোল—আহে সঙ্গী সখি, দেৱ হুমহুমি বাজত ।

সূত্ৰ—আহে, দেৱ বাজনা বাজত । অঃ শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ লক্ষ্মণ সহিতে মিলল
মিলল ।

শ্লোক

প্ৰৱেশমকৰোং বীৰো ৰামো ৰাজীৱলোচনঃ

সসহোদৰঃ ধনুষ্পাণি ৰূপেণাপ্ৰতিমো ভূৱি ॥ ২ ॥

সূত্ৰ—আহে সভাসদ লোক । হামু যাকৰ কথা কহৈছি সোহি শ্ৰীৰাম-
লক্ষ্মণ সীতা সহিতে এ আৱত ॥ ইতি সূত্ৰঃ নিষ্কান্তঃ ॥

গীত

বাগ-সিন্ধুবা, একতালি

প্ৰঃ—আৰে অযোধ্যানাথ কৰো পৰসাৰ

সঙ্কে লক্ষ্মণ সীতা কৰত বিহাৰ ॥

পদ—দুৰ্কাৰদল শ্যামতনু মাথে জন্টাভাৰ ।

বাকলিবসন গাৱে তপস্বী আকাৰ ॥

ছত্ৰাকৃত মাথা শোভে কেশ কুল ।

দন্ত মুকুতাৰ পাণ্ডি অধৰ ৰাতুল ॥

পদ্য সম বয়ন নয়ন পদ দুই ।

কহয়ে গোপাল গতি ৰামপদে মুই ॥ (৩)

সূত্ৰ—ঐচন প্ৰৱেশ কৰি শ্ৰীৰাম লক্ষ্মণ সীতা সহিতে অৱণ্যে প্ৰৱেশি
তথা বহল ।

শ্লোক

প্ৰৱেশমকৰোং খৰঃ কালমূৰ্ত্তিভয়ানকঃ ।

শৰশ্চাপং কৰে ধৃত্বা দণ্ডচ্ছত্ৰমুশোভিতঃ ॥ ৩ ॥

সূত্ৰ—আহে লোক হামু যাকৰ কথা কহৈছি সে ৰাৱণক ভাই খৰদুষণ
দোহো ৰাক্ষসসৰ সঙ্কে লৈয়া যৈছে প্ৰৱেশ কৰি আৱত, তা
দেখহ, শুনহ, নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি ।

গীত

বাগ কানাবা, পৰিতাল

ঐ—আৱত খৰদূষণ বীৰ ।

পাৱৰ প্ৰহাৰে ভূমি নোহে থিৰ ॥

পদ—দুৰ্জয় বীৰ ধৰিয়ে শৰ চাপ ।

ইন্দ্ৰাদি দেৱে যাক নসহে প্ৰতাপ ॥

খাঙ্গখিঙ্গ আতি সৈন্যৰ বোল ।

বাৰে ঢাক ঢোল ভেৰি লজ্জা স্বৰ্গকোল ॥

আৱকত নয়ন চোদিশে চাই ।

দীনহীন মতি গোপালে গাই ॥ (৪)

সূত্ৰ—ঐচন প্ৰৱেশকয়ে ৰাজা খৰ পৰম দুৰ্জয় ৰাক্ষসসৰ সহিতে পৰম
আড়ম্বৰে সভা মध्ये বৈঠি বহল । ইকথা বহোক ।
সোহি অৰণ্যত বিৰাধক নামে এক নিশাচৰ আছয় । সে বিৰাধ
যেছে আৱত ।

শ্লোক

প্ৰৱেশমকৰোং যক্ষঃ বিৰাধনামৰাক্ষসঃ ।

কৰেণ শূলমাদায় জহাৰ জনকান্ধজাম্ ॥ ৪ ॥

সূত্ৰ—বিৰাধে ৰাম-লক্ষণক সঙ্গে সীতাক দেখিয়ে, কামে ভোল ছয়া,
যেন গৰ্জিয়ে মহামত্ত ছয়া হাতে শূল ধৰি সীতাক হৰিবাক প্ৰতি
আতিশীঘ্ৰে আৱল । তা দেখহ । বিৰাধে সীতাক দেখি, কাম
মোহিত হৈয়া খেদি গৈয়া সীতাক কোলে তুলি লৈয়া, লৱৰ
দেলহ । য়েছে মৎস্যক চিলে থাম্প দেই তদ্বৎ, সোহি প্ৰকাৰে
বিৰাধে সীতাক নিয়া পূৰ্বক থানে বহল । হেন দেখিয়ে ৰামক
ধাতু অন্তৰীক্ষ ভেল ।

শ্লোক

পত্নীপ্ৰেমাকুলো ৰামো বাৰিপূৰিতলোচনঃ

পপাত সহসাদ্ভূমৌ বাতাহতো যথা ক্ৰমঃ ৫ ॥

সূত্ৰ—বিৰাধে সীতাক হৰি নিবাৰ দেখিয়ে শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ যুজিত ছয়া
পৰল, য়েছে কন্দলিক বাত উৎপাৰল তদ্বৎ । মুখে বচন হৰল ।
জ্ঞান বিৰহিত ছয়া বিলাপ কৰল ।

শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ বোল—

(মুত্তাবলী)

হা প্ৰাণ সিতা, গৈলি কোন ভীতা, নাসা কেনে সীতা এ

তোহাৰ সন্তাপ কেনে প্ৰাণ ধৰি আছৌ ।

বাপে ৰাজ্য দিলে, কৈকেয়ী নিয়েধিলে, বনক আসিলো এ

মৰো মই আত কৈকেয়ীৰ বঙ্গ হোক ।

হৃদযুক্তা সীতা, গৈলি কোন ভিতা, ভৈলোহো বঞ্চিত এ

সীতাক তাজিয়া আগে মোক মাৰি খাস ।

শুনৰে ৰাক্ষস, মোক মাৰি খাস, তেজস সীতাক এ

আৰে অবিলম্বে ভৰতে ভুঞ্জোক ৰাজ্য ।

তিনিহন্তে আইলো, অৰণ্যক পাইলো, সীতাক হৰাইলো এ

ভৈয়াই লখাই প্ৰাণ ৰাখি দেশে চল (৫)

সূত্ৰ—ৰামক ঐচন বিলাপ পেখিয়ে লক্ষণে প্ৰবোধ কয়ে বোলল ।

লক্ষণ বোল—আহে প্ৰভো, তোহো কি নিমিত্তে বিলাপ কৰহ, হামু
একলম্বৰে ত্ৰিভুবন জিনিতে পাৰোঁ । ইহা জানি হামাক আজ্ঞা
কৰহ । অসুৰক বধ কৰোঁহো ।

সূত্ৰ—লক্ষণক ঐচন বচন শুনি শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ কিঞ্চিত স্তম্ভ হৈয়া লক্ষণক
বোলল ।

শ্রীৰামচন্দ্র বোল—আহে ভায়া লক্ষ্মণ ! বহ বহ । তোহো বীৰ হামো জানো । সম্প্রতি ওহি হামাৰি স্ত্রীবৈবী, হামু অপোনহাতে বধ কৰোঁ ।

সূত্র—ওহি বুলি খেদি গৈয়া বিবাহক সমুখ হই বোলল ।

শ্রীৰামচন্দ্র বোল—ঐএ বিবাহ ! ঋষিসবক মাৰি খাই, বব বীৰ বোলাৰ, সোহি গৰ্বে হামাৰ সীতাক হৰি নেস । আজু তোহাক যমপুৰে খেদাৱব ।

সূত্র—ওহি বুলি শ্রীৰামচন্দ্র বিবাহক খেদি গৈয়া ধনুটঙ্কাৰ কৰি শৰ প্রহাৰল । বিজুলী চটকে যৈছে হৃদয় বিদাৱল । ঐচন শৰ ঘাৰ পাই বিৰোধে ক্রোধে যম সম হৈয়া হাতে শূল ধৰি খেদি আসি বামক শূল প্রহাৰল । হেন দেখি শ্রীৰামচন্দ্র সুৰ্ণৰচিত শৰ হানি যৈছে বিবাহক বধ কৰল তা দেখহ । বিবাহে বামক হাতে মৰি অসুৰ শৰীৰ ত্যজি পূৰ্বক শৰীৰ পাবল । ই কথা বহোক । তদনন্তৰে শ্রীৰামচন্দ্র সীতাক লভিয়ে গলে বান্ধি বহুত খেদ কয়ল । ওহি প্রকাৰে শ্রীৰামচন্দ্র লক্ষ্মণ সীতা সহিতে তথা বহল । সোহিবনে বারণক বহিনী শূৰ্পণখা নামে এক বৃদ্ধা বান্ধসী আছয় । ফুবন্তে ভ্রমন্তে শ্রীৰামক দেখল । দূৰহন্তে জুম্পি জুম্পি নিহালি চাই পৰমসুন্দৰ ৰূপ দেখি কামে জৰ্জৰিত ভেল । সৰ্বশৰীৰ কম্পয় । বামক স্বামী ইচ্ছাকয়ে মনে বোলল ।

শূৰ্পণখা বোল—অঃ ! ওহি কি সুন্দৰ পুৰুষ ! ইহাক মঞ্জি স্বামী লভো তবে হামাৰ যৌৱন সান্ধল ভেল । ইহা জানি ত্রৈলোক্যমোহিনী ৰূপ ধৰি বামক পাশে যাওঁ । অৱশ্যে সীতাক ত্যজি হামাক ভজব ।

সূত্র—ওহি বুলি সে শূৰ্পণখা পৰমসুন্দৰ ৰূপ ধৰি যৈছে বামক পাশে চলল, তা দেখহ শুনহ, নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি বোল ।

গীত

বাগ সাবঙ্গ, পৰিভাল

ক্ৰঃ—বান্ধসী বাম পাশে চলি যাই মহা মনোহৰ ।
বত্তৰ নুপুৰ কণ্ঠজুগু কৰে পাই ॥

পদ—বামক মুহিতে দিব্যৰূপ কাচি
দবশন্ত কামভাৱ ।

সেন্দূৰ মণ্ডিত কপালে শোভিত
দিব্যনেত শোভে গাই ॥

উচ্চ কুঁচ দুই দেখাই খণো চলে
কৰে কামকেলি বঙ্গে ।

বান্ধি উচ্চ খোপা মালতীৰ খোপা
কপ মদনৰ ভঙ্গ ॥

কটাক্ষ নয়নী ক্রব চলাই ঘনে
কঙ্কালে কিঙ্কণী বাজে ।

অঙ্গীভঙ্গী কৰি থমকে চলি
যেন কামদেৱ সাজে ॥

ত্রৈলোক্যমোহিনী মুনি মোহ যাই
দেখিতে আতি যুৱতা ।

কৃশ মধ্য দেহা বতাহত হালে
যেন সুৰ্ণৰ লতা ॥ (৬)

সূত্র—সে সুন্দৰী বামক সমীপ পাই কৰঘুৰি জানুপাৰি বামক অল্ল হাস্যকয়ে বোলল ।

শূৰ্পণখা—হে শ্রীৰাম, তপসীৰ বেশ ধৰি কি নিমিত্তে বনে আৱল ।
তোহাৰ বা কোন বাপ হামাত সত্তৰে কহ ।

সূত্র—সে মোহিনীক ঐচন বাণী শুনি শ্রীৰাম বিহসি বোলল ।

শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ বোল—আহে সংসাৰমোহিনী, হামাৰ পিতা দশবথ, কৌশ-
ল্যাত হন্তে জাত ভেলো। ওহি জনকৰ জিউ সীতা, ওহি ভাই
লক্ষণ, পিতৃৰ আদেশে ৰাজ্যভোগ ত্যজি আৱলো। হে জগত-
মোহিনী, তোহাৰ কোন নাম, কোন মাৰ বাপ, হামাত সত্বেৰে কহ।
মূত্ৰ—তা শুনি শূৰ্পণখী বোল।

শূৰ্পণখা বোল—শুনিকৈ বাম মই কহোঁও কাহিনী।
শূৰ্পণখা নামে লক্ষ্মণৰ ভগিনী ॥
মনুষ্টৰ বৰ নাৰী পৰিহৰিয়োক।
তোমাৰ আমাৰ দৃঢ় আলিঙ্গন হোক ॥
সীতাক এৰিয়া বাম মোক কৰা সাৰ।
আপুনি বৰিলো আসি সুলক্ষী তোমাৰ ॥
প্ৰভুৰ মুখৰ যেনে অনুমতি পাওঁ।
মানুষী সীতাক ধৰি এতিফণে খাওঁ ॥ (৭)

মূত্ৰ—মোহিনীক বোলে শ্ৰীৰামচন্দ্ৰে বিস্ময় হয় লক্ষণক চাই পৰি-
হাস কৰি বোলল।

শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ বোল—অঃ ধন্যতো তোহাৰ শূৰ্পণখা নাম ভেল। ওহি ভাৰ্য্যা
যাহাৰ হয় তাহাৰ ভাগ্যক কি কহব! সম্প্ৰতি হামাৰ পতিব্ৰতা
ভাৰ্য্যা আছয়, তোহাত হামাৰ সকাম নাহিকয়। ইহা জানি
লক্ষণক পাশে গই স্বামী ববহ।

মূত্ৰ—ৰামক ঐচন বাণী শুনি সে শূৰ্পণখী ৰামক নৈৰাশ শুনি লক্ষণক
পৰমসুন্দৰ ৰূপ দেখিয়ে পৰম আনন্দে কৰোৱাৰ বোলল।

শূৰ্পণখা বোল—হে লক্ষণ! কামদেৱ সদৃশ তোমাৰ ৰূপ দেখি কথা-
হন্তে এথা আৱলো। ইহা জানি দণ্ডকাবনত তোমাৰ আমাৰ
ক্ৰীড়া হোক। হে লক্ষণ, নদীৰ জল যেন বহি যায়, সোহি
মতে তোমাৰ আমাৰ যৌৱন টুটি যায়। ইহা জানি বিলম্ব চোৱি
আলিঙ্গন দেহ।

মূত্ৰ—তা শুনি লক্ষণে হাস্যকয়ে বোলল।

লক্ষণ বোল—হে শূৰ্পণখী, তোৰ ৰূপ পেখি কমন মুণ্ডে প্ৰাণ ধৰব!
সম্প্ৰতি হামু পৰাধীন প্ৰাণী, কি নিমিত্তে নিষ্ফল প্ৰাৰ্থনা কয়লি?
হামু ৰাঘৱৰ ভৃত্য, তোহো উত্তমকুলে জাত হয়। দাসত কি নিমিত্তে
আশা কৰহ? মোৰ ভাৰ্য্যা ভৈলে জানকীৰ দাসী হইয়া আনন্দে
থাকিতে বহুত দুখ পাৱব। শোকে দুখে তোহাৰ যৌৱন বহি
যাবব। হামু ৰাঘৱৰ কৃত্য কৰিতে, তোহো সহিতে দেখাদেখি
নাহি পাৱব। যব তোহাৰ জীৱন সাফল হই, তবে দুনাই
ৰামক পাশে চলহ।

মূত্ৰ—লক্ষণক পৰিহাস নাহি বুজিয়ে সে শূৰ্পণখী দুনাই ৰামক পাশে
চলল। মদনে প্ৰাণ ফুটি যাই দুনাই কৰযোৱি ৰামক বোলল।

শূৰ্পণখী বোল—হে শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ, হামাক লক্ষণে চাবল, স্বৰূপত তোমাৰ
নিমিত্তে এথা আৱলো, পাপিষ্ঠী সীতাক সুন্দৰী মানিয়ে হামাক
অৱহেলা কৰহ। স্বৰূপত হামাৰ সতিনীক দেখিবাক যোগ্য নাহি।
ইহা জানি আগু সীতাক মাৰি খাওঁ, পাছ তুমি সমে কোতুকে
ক্ৰীড়া কৰবো।

মূত্ৰ—ওহি বুলি শূৰ্পণখী সীতাক ভুজিবাক মনে ভয়ঙ্কৰ ৰূপ ধৰিয়ে
যৈছে খেদি আৱল তা দেখহ শুনহ নিৰন্তৰে বোল হৰি বোল।

গীত

বাগ কানাবা, পৰিতাল

ক্ৰঃ—ৰামৰ ভাৰ্য্যাক তাই ভুজিবাক মনে।

ৰাক্ষসী ৰূপক ধৰিলন্ত তেতিফণে ॥

পদ—ভয়ঙ্কৰ ৰূপ ভৈল পেটগোট খাল।

লহলহ জিহ্বাখান দেখিতে বিশাল ॥

আকট পিঙ্গট দান্ত উছলাক গোট।

কেশ বেশ বিকৃত লেকয়া দুই ঠেঠ ॥
 ভয়ঙ্কর পাত যেন খচ্‌মচ্‌ গার ।
 লোমছয় ওভোটা ভেঙু বা দুই পার ॥
 দুইগোটা যেন চক্ষু অগনি পৰাই ।
 ভয়ঙ্কর কপে জানকীক খেদি যাই ॥ (৮)

সূত্র—এচন কপে সে বান্ধসী আটাস দিয়া সীতাক ভুজিবাক খেদি
 যায়, হেন দেখি বামচন্দ্র আথবেথে কৰি লক্ষণক ডাকি বোলল ।

শ্রীবামচন্দ্র বোল—হে প্রাণ ভাই লক্ষণ, আপদ কালত জানকীক রক্ষা
 কৰহ । সত্বে আসি হাতে খাণ্ডা ধৰি বান্ধসীৰ নাক-কাণ কাটহ ।

সূত্র—বামক এচন বাণী শুনি লক্ষণ বীৰে হাতে খাণ্ডা ধৰি শিয়ালীক
 লাগি যৈচে কেশবী ধারল সোহি পৰকাৰে খেদি গৈয়া বান্ধসীৰ
 নাক-কাণ দোহো কাটি পেলাবল । তাহেৰ কধিৰ সব পান
 কৰিয়ে আৰ্ত্তবাৰে কান্দিতে লাগল ।

শূৰ্পণখী বোল— কি কাম কৰিলো

পৈ বিচাৰি মই

সমূলি মৰিলো এ ।

সীতাক খাই বামক

স্বামী বৰিবলৈ গলো,

নাককাণ গুচি ভুচংছুক্ষা হলো এ ॥

খঁৰা দাৰে বেপি বেপি

লক্ষণে নাক কাণ খালে,

মৰি যাওঁ মই বিষৰ জালে এ ।

নাককাণ গুচি মোৰ বিভজা হলো ।

কটা নাকৰ তেজবোৰ পেটলৈ গল ।

কটা নাকৰ বেদনা আজিহে পালো ।

পৈ বিচাৰি মই লুথুংথুক্ষা হলো এ ॥

কামৰ বেদনাতকৈ এইটোহে টান পালো ।

আগপাছ নেচাই মই দিনতে দুই চক্ষু খালো ॥

আকৌ জোনো মোক লক্ষণে পাই ।

খব দাদাৰ আগত কওঁগৈ যাই এ ॥ (৯)

সূত্র—এচন বিলাপকয়ে সে শূৰ্পণখী কটা নাক কাণ হাতে লৈয়া খবক
 পাশে লবৰ দেলহ । কতোক্ষণে গৈয়া খবক আগে গিৰিসাই পৰি
 কান্দি সব বৃত্তান্ত জনাবল ।

শূৰ্পণখা বোল—হে খবদূষণ ভাই, মানুষে নাক কাণ কাটি হামাৰ
 এচন অৱস্থা কয়ল । তোহোৰ ভগিনীৰ এচন অৱস্থা কয়ল ।
 তোহাৰ ভগিনীৰ এচন অৱস্থা দেখি কৈছে প্রাণ ধৰহ ?

সূত্র—শূৰ্পণখাক এচন অৱস্থা দেখি খবে কালান্তক যম সম হৈয়া তাইত
 পুছত ।

খব বোল—আঃ বাৰণৰ ভগিনীৰ কমন মুণ্ডে এচন অৱস্থা কয়ল ।
 মৰিবাক লাগি নাক কাণ কাটি যমক পাশে চলল । যুগ হৈয়া
 বাঘক জঙ্ঘায়, শৃগাল হৈয়া সিংহক আগ হয় । খঙাল সৰ্প কঙ্কালত
 লাঠি দেয়, সাগৰ কাঠিয়ে জোখয় । স্বভাৱে মানুষ জাতি আমা-
 সাৰ ভক্ষ । অমুৰেও বিপক্ষ নাহি আচৰয় । ঐ এ দূত, সত্বে
 মুখ্য মুখ্য বাছি বান্ধস সব আনহ । বামক বধিতে পঠাওঁ ।

সূত্র—শুনি দূতে মুখ্য মুখ্য বাছি সব বান্ধস খবক আগে দেলহ ।
 তাহে দেখি খব বোল ।

খব বোল— ঐ এ বান্ধস সব, তোহোসব সত্বে গৈয়া বাম লক্ষণক
 মাৰহ, শূৰ্পণখা কধিৰ পান কৰোক ।

সূত্র—খবক এচন আদেশ শুনি বান্ধসসব বামক বধিতে শূৰ্পণখা সহিতে
 যৈছে পঞ্চৱতী বনে চলল তা দেখহ শুনহ নিবন্তৰে হৰি বোল
 হৰি বোল ।

গীত

বাগ আশোরাবী, পরিভাল

ক্লং—খবক আদেশে বাক্ষসগণ ।

খাঙ্গখিঙ্গ কবি ধাইল তেতিক্ষণ ॥

পদ—মহাদর্পে গর্জিয়া বামক খেদি যায় ।

খালৈপেটা বেঙ্কামুরা কাল বর্ণকায় ॥

বিকটা পিঙ্গটা কেশ বিকটা দশন ।

সঙ্গে শূর্পণখা বঙ্গে কবিল গমন ॥

এহিমতে খেদি গৈয়া বামক যে পাইলা ।

বহ বহ বুলি ক্রোধে বাঘে যেন ধাইল ॥ (১০)

সূত্র—ঐচন প্রকারে বাক্ষসসব ধরমাব করি চৌপাশে বেধল । হেন দেখি বামচন্দ্রে আগবাড়ি বাক্ষসসবক যে বোলল ।

শ্রীবামচন্দ্র বোল—ঐ এ বাক্ষসসব কি নিমিত্তে হামাক খেদি আবল ।
যারে কন্ধছেদ নাহি হই, তারে পরিবর্তি আপোন থানে চলহ ।

সূত্র—তাহে শুনি বাক্ষসসব বোল ।

বাক্স বোল—ঐ এ বাম, খব প্রভু সমে বিরোধ করি নাশ ভেলি ।
যর ইন্দ্রত শরণ পশহ, তথাপি এবণ নাহি । তোহো একলশ্ববে
আছহ, হামু অনেকে ধরি মাৰবো ।সূত্র—ওহি বুলি বাক্ষসসব শস্ত্র-শস্ত্র ধরি যুদ্ধ কয়ল । শ্রীবামেশ্বর হানি
সব অস্ত্র ছেদল । অস্ত্র ছেদ দেখি বাক্ষস সব বাঘে যেন গর্জি
হাতে শূল ধরি বামক শব প্রহারল । হেন দেখি শ্রীবামচন্দ্র
শিলিমুখ শব প্রহারি বাক্ষসসবক খেদি খেদি মাৰল । হেন দেখি
শূর্পণখী মহাভয় হৈয়া লরবি গৈয়া খবক আগে পরি কান্দিতে
লাগল । তা শুনি খবে তাইত পুছত ।খব বোল—হে বহিনী, বৈব মাৰিবাক বাক্ষস পঠারলো । আর কিমান
সাধিতে বহল । জান্তে কহ প্রতিকার করোহো ।

সূত্র—তা শুনি শূর্পণখা বোল ।

শূর্পণখা বোল—হে ভায়া কি কহব ! তোহো যত বাক্ষস পঠারল,
তাহেক বামে বধ কয়ল । হে দাদা দণ্ডকা বনত ঋষিসর মাৰি
খাই বর বীর বোলাবস । হা হা হামাক দুখ সাগরত কমনে
উদ্ধার করব । ঐ এ কুলাঙ্গার ! ওহি মুখে প্রতিকার করিতে
বোললি । যারে নাহি দেখো তারে প্রাণ চাৰবো ।

সূত্র—হেন শুনি খবে বোলল ।

খব বোল—হে মার, কি নিমিত্তে হামাক গরিহা বচন বোলহ ! তোব
দুখ দেখি মোর হৃদি সহয়ে নাহি । কোটি এক বামে হামাক
সম নুহি । তাহেক মাৰি তোহাক কধিব পান করারবো । হে
বহিনী, তোহো মনে বঙ্গ করহ ।সূত্র—খবক ঐচন বাণী শুনি সে শূর্পণখী উল্লাস মনে করি খবক প্রশংসা
বচন বোলল ।শূর্পণখা বোল—অঃ ধন্য ধন্য বারণক ভ্রাতৃ ভৈলা । তোমার বচন শুনি
পৰম সন্তোষ ভেলো ।

সূত্র—তদনন্তরে খবে দৃষণক বোলল ।

খব বোল—ঐ এ দৃষণ, সত্তবে সৈন্যসব আনহ । বামক বধিতে পঠাওঁ ।

সূত্র—দৃষণে ঐচন আদেশ পাই তেতিক্ষণে বাক্ষসসব আনি দেলহ ।
খবে হাতে ধনুশর ধরি বামক বধিতে পয়ান কয়ল ।

শ্লোক

প্রয়াণমকরোং বক্ষঃ যুদ্ধায় কৃতনিশ্চয়ঃ ।

ধনুষ্টঙ্কার ঘোষণা দশদিশঃ প্রকল্পয়ন্ ॥ ৬ ॥

সূত্র—ঐচন প্রকারে ধনুটঙ্কার কবি বাক্সসসর সহিতে বামক বধিতে
পশ্যাম্ কয়ল । তা দেখহ শুনহ, নিবন্তবে হরি বোল হরি বোল ।

গীত

বাগ কানাবা, পৰিতাল

ক্ৰঃ—বাক্সস সঙ্গে চলে খববাই ।

পদ নথ প্রহাবে পৃথিবী কম্পি যায় ॥

পদ—বামক বিধ্বংসি যাই যুজিবাক মনে ।

নানাবিধ বিমঙ্গল মিলিল তেখনে ॥ (১১)

সূত্র—তদনন্তবে খবক আগে নানা বিমঙ্গল মিলল । বথর আগে শগুণ
পবে । মাংস শোণিত মেঘে ববিষয় । বিনাপর্কে বাহুরে সূর্য্যক
গ্রহয় । বাক্সসর মাংস ভুজিবাক মনে গৃদ্ধ শৃগালে নাদয় । মুখ
চাই ধোন্দাকাকে বতয়, বথর ওপবে পবয় । পাতাল পৃথিবী
কঁপি নির্ঘাত পবয় । বাম হাতপার চক্ষু ফন্দয় । ঐচন অমঙ্গল
দেখি খব বোল ।

খব বোল—ঐ এ বাক্সসসর, হেন লক্ষকোট যদি উৎপাত হই তথাপি
হামার কটাক্ষ নাহি । অজয় বিজয় দুর্জয় খব নাম ত্রিজগত জানয় ।
ত্রিভুবন জিনিতে অকলে শক্তি আছয় । ইহা জানি শঙ্কা নাহি
করবি । শীঘ্ৰে চলহ ।

গীত তথা

বাধাকো নগনি যাই মৃত্যুর পাইলে পাছ ।
বাম অগনিত যেন পতঙ্গর জাস ॥

এইমতে খেদি গই পঞ্চরতী পাইলা ।

বামক দেখিয়া সবে বাঘে যেন ধাইল ॥ (১২)

সূত্র—বামক দেখি বাক্সসসর ক্রোধে বোলল ।

বাক্সসসর বোল—ঐ এ বাম, খব প্রভু সমে বিরুদ্ধ করি নাশ ভেলি ।
তোহাক আজু যমপুর দেখাবো ।

শ্লোক

পীড়িতঃ বহুনাথস্ত বক্ষসঃ বাক্যশায়কৈঃ

ক্রোধেন ধনুবাদায় যুদ্ধায় সম্মুখোহভবৎ ॥ ৭ ॥

সূত্র—বাক্সসসরক ঐচন বাণী শুনি শ্রীবামচন্দ্রে হাতে ধনুশব ধরি যৈছে
যুদ্ধ কয়ল তাহে দেখহ শুনহ, নিবন্তবে হরি বোল হরি বোহ ।

গীত

বাগ মল্লাব, পৰিতাল

ক্ৰঃ—যুদ্ধ দেহ বাঘর বঘুবায়া ।

গরজে বাক্সসসর আয়াবে ॥

ধরি হরি শাবঙ্গ ববিষণ বাণ ।

শ্রারণ মেঘর প্রহার ॥

পদ—বাক্সস সবর বাহুকন্ড ছেদল

পলারল ত্রাসে লরবি ।

দেখিয়া খবদূষণ ধাইলেক

বহবহ বুলি পাশে গেরি ॥

হেন দেখি বামে পবিঘ হানিয়া

দুই হাতবো প্রাণ ছেদাইলা ।

সব বৈৰ জিনি বিজয় বাঘৰ
ভক্তক কৰিলা ত্রাণ । (৩)

সূত্র—এচন প্ৰকাৰে শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ অসুৰসবক মাৰি লক্ষ্মণ সীতা সহিতে
পৰম আনন্দে বহল । সোহি সময় ত্ৰক্ষা মহেশ ইন্দ্ৰাদি দেৱতাসবে
ৰামক শিৰে পুষ্প বৰষিল । ৰাক্ষসসবৰ বধ দেখি সে শূৰ্পণখী
মহাভয় হুয়া লক্ষ্যক লাগি লৱৰ দেলহ । ই কথা বহোক । তদনন্তৰে
লক্ষ্যৰ ঈশ্বৰ ৰাৱণ ত্ৰিভুবন জিনিযে একহত্ৰে ৰাজ্য ভুঞ্জিয়ে ঠিক ।
সোহি ৰাৱণ ওহি সভামধ্যে প্ৰৱেশকয়ে আৱত ! তা দেখহ শুনহ,
নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি বোল ।

গীত

বাগ কানাড়, তালচুটা

ক্ৰঃ—আৱত ৰাৱণ পৃথিৱী নাথ ।

ঢোল চামৰ ছত্ৰ ধৰু মাথ ॥

পদ—দশ বজ্ৰ কুৰি নেত্ৰ দশনৰ পাণ্ডি ।

কুৰি কৰ্ণে জ্বলে আতি কুণ্ডলৰ কাণ্ডি ॥

কুৰিখান বাহু জ্বলে বাসুকিৰ মত ।

কাল মুখ মেঘ সম যেন সচল পৰ্বত ॥

ত্ৰিদশ দেৱ ত্ৰাসে লৱৰ দেৱত ।

ত্ৰিভুবন জিনিযে সঘনে কৰে হাস ॥

ঐৰাৱত দাস্ত যাৰ হৃদয়ে প্ৰকাশ ॥

খাঙ্গখিঙ্গ আদি সৈন্যৰ ৰোল ।

নাগেৰা দামৰা দামা বজাৱয় ঢোল ॥ (১৪)

সূত্র—এচন প্ৰৱেশকয়ে ৰাজা ৰাৱণ ৰাক্ষস সহিতে পৰম আড়ম্বৰে
সভামধ্যে বৈঠি বহল । তদনন্তৰে সে শূৰ্পণখী কতোক্ষণে গৈয়া
ৰাৱণক দেখল, সিংহাসনে বৈঠি আছয় । কাল মেঘ যেন শৰীৰ

প্ৰকাশয় দশগোটা শিৰ তাতে কুৰি চক্ষু জলয়, কুৰিখান কৰ্ণত
কুণ্ডল জলয়, তাত কুৰি বাহু প্ৰকাশ কৰয় । এচন ৰূপ দেখি
সে শূৰ্পণখী কান্দি কান্দি সব বৃত্তান্ত জনাবল ।

শূৰ্পণখা বোল—হে দাদা তোহো লক্ষ্য মাজে সুখে আছহ । তোহো
ভুবনপতি, মাথা তুলি হামাৰ অৱস্থা দেখহ । তোহো লক্ষ্যৰাজ্য
ফুতে হুৱাব । তোহাৰি ভাই খবদূষণক মানুষে মাৰল ।

সূত্র—শূৰ্পণখাক এচন বাণী শুনি ৰাৱণ ক্ৰোধে যম সম ডেল । ঘৃত
পাই যৈছে বহি উথলল তদ্বৎ । ৰাৱণ বোল ।

ৰাৱণ বোল—হে বহিনী ! কহিব মানুষে তোহাৰ নাক-কাণ কাটি খব-
দূষণক মাৰল । হামাত সত্বেৰে কহ ।

সূত্র—তা শুনি শূৰ্পণখা বোল ।

(পদ)

শূৰ্পণখা বোল— দশবথ সূত সিটো আসি ভৈলা বনে ।
জ্যেষ্ঠগোট ৰামচন্দ্ৰ কনিষ্ঠ লক্ষ্মণে ॥
তাহাৰ সঙ্গত আছে সীতা বৰ নাৰী ।
পৰমসুন্দৰ ৰূপ বৰ্ণাইতে নাপাৰি ॥
সোহি বৰ ৰমণী গৃহত নাহি যাৰ ।
নিষ্কল জীৱন তাৰ সবে ৰাজ্যভাৰ ॥
কোল চাপিলোহো মই ভুঞ্জিবাক মনে ।
অকাৰণে নাক-কাণ কাটিলে লক্ষ্মণে ॥
খৰ সমে মই পাছে সমৰ কৰাইলো ।
ৰামৰ হাতত খৰ ভয়াইক মৰাইলো ॥ (১৫)

শ্লোক

নিকষানন্দনঃ শ্ৰুত্বা ৰামস্য শৌৰ্যবিজ্ৰমম্
যযৌ তপোবনং শীঘ্ৰং সীতাহৰণকাম্যয়া ॥ ৮ ॥

সূত্র—বামক বীরত্ব শুনি বারণক হৃদয় কম্পয়। সীতার কথা শুনি মহাহর্ষে হরিবাক প্রতি উপায় চিন্তিয়ে মাৰীচক পাশে চলল। কতোক্ষণে গৈয়া মাৰীচক দেখল শিবে জুতা কৃষ্ণসার ছাল গারে পরিধান কৰি তপোবনে তপ কৰি আছয়। সোহি থানে মাকচে বারণক দেখি বহুত সংকর কমল। তাহে পেখি বারণ বোলল।

বারণ বোল—হে মামা মাকচ! তোহো সম হিতকাৰী লক্ষ্য মাঝে আৰবি নাহি। বলে বীৰ্যে কালান্তক প্রাণী। সম্প্রতি হামার প্রয়োজন শুনহ। দশবথ পুত্র বামলক্ষ্মণ, সে হামার বহিনী শূৰ্প-ণখার নাক-কাণ কাটি খবদূষণক মাৰল। সোহি বামক সঙ্গে পৰমসুন্দরী সীতা আছয়। হামার মন্দোদরী এক অঙ্গ যোগ্য নুহি। ইহা জানি তোহো হামার এক কাৰ্য্য সাধহ। সূৰ্য্যৰ যুগ হৈয়া সীতার আগে চলহ। সীতার বচনে বামলক্ষ্মণে যুগ মাৰিতে চলব। পাছে শূন্য অবশ্যত পাই সীতাক হৰি আনবো। যব হামার উহি কাৰ্য্য সাধহ, তবে হামাক প্রাণদান দেবহ।

সূত্র—বারণক ঐচন বাণী শুনিষে সে মাকচ বামক নাম শুনি সৰ্ব্ব-শরীর কম্পয়। কৰযোৰকয়ে বারণক বোলল।

মাকচ বোল—হে ভাগিন! শমন কালত তোহাৰ বিনাশ বুদ্ধি ভেল। অগনিৰ শিখা সম সীতাক হৰিতে চার। আঃ মৰিবাক ইচ্ছা কয়লি। বাম যেন বীৰ তোহো নাহি জানহ। যিটো পাত্ৰমন্ত্ৰী তোহাক ঐচন বুদ্ধি দেলহ তাহেৰ চক্ষু ফুটল। ঐ এ বারণ কাৰ বোলে মাৰিবাক যাবস? হৰি হৰি মানিক পুতলী লক্ষ্মা ছন্ন ভেল, সর বাক্ষসৰ ক্ষয়ক্ষাৰ মিলল।

সূত্র—মাকচক বাণী শুনি বারণ বোল।

বারণ বোল—হে মামা, মানুষ বামে হামাক কি কৰব? সোহি বাম ধৰ্ম্মহীন। যব ধৰ্ম্ম জানয় তব প্তীর বচনে কৈছে বনে আৱল। সোহি বামক মহাবীৰ বুলিয়ে হামাক কৈছে বিষ বৰিষহ। হে

মামা, ত্রৈলোক্যবিজয় বারণক বীৰ নাহি দেখহ। তেহুকোটি বাম হামাক সম নুহি। যদি ত্রিদশে বামক সখা হয় তথাপি সীতাক হৰি আনবো।

সূত্র—বারণক ঐচন বাণী শুনি মাকচ বোলল।

মাকচ বোল—হা হা তোহাৰ ক্ষয় কাৰণে কমন বিধিয়ে সীতাক এথা মিলারল। হৰি হৰি কমন মুণ্ডে তোহাক নসহিয়ে হেনয় বুদ্ধি দেলহ। বারণ বাজাৰ ত্রীসম্পত্তি দেখিতে নাহি পাৰি উপায়কয়ে বামক হাতে মৰাৱে। হে বারণ, মোৰ বচনে উলটি লক্ষ্মা চলহ

সূত্র—মাকচক ঐচন বাণী শুনি লক্ষ্মেশ্বৰ ক্রোধে বোলল।

বারণ বোল—ঐএ পাপিষ্ঠ, তোহাক হামু কি কয়লো, তোহো কি কাৰণে হামাক বাক্য বিষ বৰিষহ। অঃ জানলো! তোহো বামৰ ভাৰি খাই হামাক ঐচন অপমান দেহ। খাণ্ডা হানি আজু তোহাক কাটি পেলাবো। যাৱ কি নাযাৱ শীঘ্ৰে কহ।

সূত্র—ওহি বুলি হাতে খাণ্ডা হানি কাটিতে খোজয়, হেন দেখি মাকচে সক্রোধ নয়নে বোলল।

মাকচ বোল—আঃ মৰিবাৰ কালে সুহৃদৰ বচন বিষ হেন দেখহ। সীতাক হৰণে তোহাৰ বিনাশ হইবেক। ইহা জানি বারণক হাতে নমৰি বামক হাতে মৰি স্বৰ্গে যাওঁ। হে বারণ, শীঘ্ৰে যাওঁ, চলহ।

সূত্র—মাকচক ঐচন বাণী শুনি বারণে বহুত প্রশংসা কয়ল। বামক পাশে মাকচে শীঘ্ৰে চলল। বামক পাশ পাই বারণে মাকচক বোলল।

বারণ বোল—হে মামা, ওহি কদলি বনে বাঘবৰ স্থান। ইহা জানি তোহো যুগকপ ধৰি হামাৰ প্রয়োজন সাধহ।

সূত্র—ওহি বুলি বারণে বনে আর ছয়া বহল। মাকচে বামক নাম
শুনি সৰ্বশৰীৰ কম্পয়। হা হা ওহি থানে হামাৰ শৰীৰ পৰব
বুলি বারণক হিত চিন্তিয়ে সীতা আগে চলল। তা দেখহ শুনহ
নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি বোল।

গীত

বাগ আশোৱাৰী, পৰিতাল

ক্ৰঃ—ধৰিলা মাকচ মনোহৰ যুগ মায়া।

জ্বলে আতিশয় শুদ্ধ সুবৰ্ণৰ কায়া ॥

পদ—বজতৰ অৰ্ধচন্দ্ৰ দুপাশে শোভয়।

তাবাসৰ থানে থানে মাণিক জ্বলয় ॥

জাজ্জ্বল্য সমান বজতৰ বুক।

থানে থানে প্রকাশয় সুবৰ্ণ ভুমুক ॥

তবঙ্গ ববঙ্গ কৰি চতুৰ্পাশে চায়।

সীতাদেৱী দেখন্তে কোমল ঘাস খায় ॥ (১৬)

সূত্র—তদনন্তৰে সীতা যুগ এক দেখল। সুবৰ্ণসদৃশ শৰীৰ। তাবাগনে
যেন থানে থানে মাণিক প্রকাশয়। তবঙ্গ ববঙ্গ কৰি চতুৰ্পাশে
চাই সীতাক পাশে চলিছে। তাহে দেখি সীতা বামত পুছত।

সীতা বোল—হে প্রভু! ওহি কি আশ্চৰ্য্য যুগ দেখলো। ইহাক মাৰি
ছালখান হামাক দেহ, অযোধ্যাত নিয়া তুমি আমি বহি থাকবো।
হে টিকৰ স্বামী, সুবৰ্ণ যুগৰ ওহি ছাল মাগো।

সূত্র—ওহি বুলি যৈছে পছছাল মাগল, তা দেখহ শুনহ নিবন্তৰে হৰি
বোল হৰি বোল।

গীত

বাগ চালেঙ্গি, জ্যোতিমান পৰিতাল

ক্ৰঃ—কোতুকে জানকী মাগে আঞ্জোৰ কৰি হাত।

ওহি স্বৰ্ণযুগ মাণিকে বচিত

দেহ মোহে বঘুনাথ ॥

পদ—অযোধ্যা নগৰে ওহি চৰ্ম পাবি

বসিবাক ভৈল মন।

নমাগোহো আন দিউ ওহি দান

কৰিও কৃপা চৰণ ॥

অতিশয় ইচ্ছা ভৈল অঙ্গ মোৰ

বধিবাক নুযুৱাই।

বামৰ চৰণে হৃদয়ে ধৰিয়া

গোপাল চৰণে এহ ভাগ ॥ (১৭)

সূত্র—সীতাৰ ঐচন বাণী শুনি শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ বোল।

শ্ৰীৰাম বোল—হে সীতা! তোহো পৰম আজলী। সুবৰ্ণৰ যুগ কৈত
আছয়? ইটো যুগ নোহে বান্ধসৰ মায়া।

সূত্র—তা শুনি সীতা বোল।

সীতা বোল—হে প্রভু পতিব্রতা ধৰ্ম বাখি ঘোৰ অৰণ্যে আৱলো।
কোনচাৰ বস্ত্ৰ খুজলো। পছছাল খান নাই দিয়ে হামাক ভাওহ।
যদি অসুৰ হই তাহেক মাৰি ছালখান হামাক দেহ।

সূত্র—ঐচন সীতাক কাকণ্য বাণী শুনি শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ লক্ষণক বোলল।

শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ বোল—আহে ভায়া লক্ষণ। ওহি যুগ চৰবিত সীতাৰ
বসিবাক মন ভেল। ইহা জানি সীতাক মনপূৰি হামু যুগ মাৰিতে
যাওঁ। তোহো সীতাক বন্ধা কৰহ।

সূত্র—ওহি বুলি শ্রীবামচন্দ্র হাতে ধনুশৰ ধৰি যৈছে যুগ মাঝিতে চলল
তা দেখহ শুনহ নিবন্তবে হৰি বোল হৰি বোল ।

গীত

বাগ মাহৰ, পৰিতাল

ক্ৰং—চলে বামচন্দ্র যুগ মাঝিবাক লাই ।

হাতে ধনুশৰ ধৰি সিংহে যেন ধাই ॥

পদ—বামক দেখিয়া তার হৃদয় কম্পিলা ।

গহন বনক লাগি গমন কৰিলা ॥

যেতিক্ষণে দেখে তেতিক্ষণে দেই লুকি ।

জুই আঙ্গনিৰ যেন পাৰয় ভুমুকি ॥

এহিমতে বামক দূৰক লাগি নিলা ।

বাম পাৰে হৃদি ধৰি গোপালে ভণিলা ॥ (১৮)

সূত্র—ঐচন প্রকাৰে সে মায়াযুগ দণ্ড দুই পথ দেখা দিয়া পুনৰ্ আৰ
হুয়া যায় । শ্রীবামে তাহেক লক্ষ্য কৰি শৰ প্রহাৰল । সে যুগক
গাৱে পৰি প্রাণ চাৰল । মৰন্তে মাৰুচে বাৰণক হিত চিন্তি
লক্ষণক ডাকল ।

মায়াযুগ বোল—আহে ভাই লখাই ! মোৰ সুৰলিত ভাই । জান্তে
লাগ লহ, লখাই মোৰ প্রাণখানি যায় ।

সূত্র—সীতা বামক থানে বাৰ শুনি হৃদয় কম্পয় । তৰঙ্গ বৰঙ্গ কৰি
চতুষ্পাশে চাই লক্ষণক বোলল ।

সীতা বোল—শুনিলা কি লখাই তুমি বাঘৰ বাণী ।
কমন বিধিয়ে যুগ মিলাইলেক আনি ॥

হা প্রভু মই কিনো অকাৰ্য্য কৰিলো ।
দণ্ডকাবনত আনি স্বামীক মৰাইলো ॥
জান্ত কৰি চল লখাই শুন মোৰ বাক্য ।
সত্তবে বামৰ গৈয়া প্রাণখানি বাখ ।
তুমি সখা ভৈলে স্বামী নযায় যমপুৰ ।
সত্তবে বাখিও মোৰ শিখৰ সেন্দূৰ ॥
আপদ কালত বাপু হিত চিন্তা জানি ।
স্বামীদান মাগো বাপু মোক দিয়া আনি ॥ (১৯)

শ্লোক

ততো সীতা ভয়াভীতা শোকাগ্নিপ্রাণশোষিতা ।
হা হা স্বামী ক বানীতঃ বিললাপ শোকাকুলা ॥ ২ ॥

সূত্র—ওহি বুলি সীতা যৈছে বিলাপ কয়ল, তা দেখহ শুনহ নিবন্তবে
হৰি বোল হৰি বোল ।

গীত

বাগ সুহাই, ধৰম জোতিমান, চুটকলা

ক্ৰং—জনক নন্দনী মাই

বাম লাগি প্রাণ যায় ।

ঘনে ঘনে বাম সুমবত

তনু চেতন নাই ॥

পদ—স্বামীক বিবহে দেহা দহে

দিশ দশ দেখো অন্ধিয়াৰি

বময়া বিনে প্রাণ ধৰবো নাই

হে লখাই বাম পাশে বাস

স্বামীদান মাগো মই
বামচরণে মতি লাগো
গতি আরবি নাই । (২০)

সূত্র—সীতা ঐচন বিলাপকয়ে বামক গুণ বর্ণাই ক্রন্দনকয়ে লাগল।

মুত্তাবলী

সীতা বোল—হা বাম স্বামী, কুলক্ষণী আমি, হবাইলো সু স্বামী এ
পাপিষ্ঠীর কার্যে মৃগ মাঝিবাক গৈলা ।

দুর্বাদল শ্যাম, তনু অননুপাম, সর্বদাঙ্গ সুঠাম এ
সুচান্দ বদন নেদেখি কিমতে জীউ ।
কৈব মৃগ আইল, প্রভু মাঝি খাইল, এ দেখিতে
নাপাইলো এ

শিখর সেন্দূর আজিসে মই গুচাওঁ ।
শুনবে বাঙ্কস, মোক মাঝি খাস, প্রভুক তেজস এ
দুখুনী সীতার হেন সে আজু বিলাই ।
স্বামীর বিহনে মবিবোহো বনে, খাউক গৃধু শেনে এ
বামর ভার্য্যার জীরনত কার্য্য নাই ॥ (২১)

সূত্র—সীতার ঐচন বিলাপ পেখিয়ে লক্ষ্মণ প্রবোধকয়ে বোলল ।

লক্ষ্মণ বোল—হে মার, তোহো ভয় পবিহরি নিচিন্তে বহ । ইটো ববিতলে
বামর ভঙ্গ নাই । মৃগ মাঝি শ্রীবামচন্দ্র এখনে আরব তোহো
কৌতুকে বহ ।

সূত্র—লক্ষ্মণক ঐচন বাণী শুনি সীতা কোপে বোলল ।

সীতা বোল—ঐ এ পাপী হুবাচার ! তোহার বাঘরত ঐচন চিত হামু
আজু সে জানলো । যৈছে মুখত অমৃত, হৃদয়ত বিষঘট । কার্য্য
দেখি তোহো কপট পাতস । মোক ভাণ্ডি বামর হিত নাই

বোলহ । হামু বাঘরব সঙ্গে আজুসে আছো । ঐ এ চাণ্ডাল !
ভবতক ভাণ্ডি খাই চাটু নাটু কয়ে বামর সঙ্গে আরলি । অঃ
সতিনীক পুত্র কদাপি হিত নোহে । ইহা নাই জানি বামে
তোহাক সঙ্গে আনল । ঐ এ পাপিষ্ঠ ! তোহার চিত হামু
আজুসে জানলো । বামর মরণে মোক ভুজিবাক চাস ! স্বামীর
অবিহনে অগনিত জাস দিয়া গলে কটাঝি হানি মরবো, পব-
পুরুষকে চরণে ছুইবো নাই ।

সূত্র—ওহি বুলি সীতা হৃদয়ে মৃষ্টি হানি কান্দি কান্দি বিলাপ কয়ল ।
সীতাক ঐচন দুর্বার বচন শুনি লক্ষ্মণ ভূমি কর্ণ পবশি বোলল ।

লক্ষ্মণ বোল—ভূমি মোর দেবী বামচন্দ্র আদি দেউ ।
ছুইতো পরে আমার আরবি নাই কেউ ॥
অযুগুত বাক্য কেনে বোলাহা আমাক ।
আজিসে জানিলো মই দাকণী তোমাক ॥
স্বভারত স্ত্রীজাতি নিদাকণ হিয়া ।
ভাই ভাই বেলেগাই মাজে কাটি দিয়া ॥
চন্দ্র সূর্য্য বায়ু বহি জলে বসুমতী ।
সবে সাক্ষী হৈবা দোষ নাহিকে সম্প্রতি ॥
সীতাক এঝিয়া বাম লগ লউ যাই ।
একেশ্বরী হৈয়া বনে থাকিবাহা আই ॥
বিমঙ্গল অনেক দেখি মই হওঁ ত্রাস ।
ভাগ্যে কতকালে পাইবা বামচন্দ্র পাশ ॥ (২২)

সূত্র—ওহি বুলি লক্ষ্মণে সীতাক প্রণামকয়ে হাতে ধনুশর ধরি যৈছে
বামক পাশে চলল তা দেখহ শুনহ ।

শ্লোক

প্রবেশমকবোৎ বাজা বাঙ্কসানাং মহাবীৰঃ
দধার ভ্রাক্ষণং রূপং সীতাহরণমিচ্ছয়া ॥ ১০ ॥

সূত্র—ঘোর অরণ্যত সীতা বামক সম্ভাপে কান্দি কান্দি আছয়। হেন সময়ে বারণে ভিক্ষুক বেশ ধৰিয়ে সীতাক পাশে চলইছি। কটিত কপীক্ষ গারে কণ্ঠা কান্ধে ঘুলি.....গলে কদ্রাক্ষৰ মালা আউৰ হাতে ছত্র ধৰিয়ে সীতাক আশংসা কয়ল।

শ্লোক

চিবঞ্জীর চিবঞ্জীর পতিপুত্রসমন্নিতা।

কল্যাণগুণসংযুক্তা ভজয় মধুসূদনম ॥ ১১ ॥

সূত্র—ওহি আশীৰ্বাদকয়ে তথা বৈথি সীতাক যে বোলল।

রুক্মিণ বোল—হে সুন্দরী, তোহো কাহেৰ বমণী? কি কাৰণে ঘোর অরণ্যে আছহ? তোহাব বা নাম কি? কোন বাপ মার হামাত স্বরূপ বাত কহ। হে চান্দবদনী, ত্রৈলোক্যৰ ৰূপ একঠাম কৰি কোন বিধি তোহাক নিৰ্ম্মাণ কয়ল। ৰূপ দেখি কমন মুগ্ধে প্রাণ ধবব। অঃ ৰাজপটেশ্বরীত উচিত কিবা লক্ষী কিবা পার্বতী কি বস্তা আসি আছহ। হামাত সত্বে কহ।

সূত্র—এচন বাণী শুনি সীতা পৰম বিস্ময় হয় যে বোলল।

সীতা বোল—জনেকৰ জীউ মই নাম মোৰ সীতা।

দশবথ শত্ৰু বামৰ বিবাহিতা ॥

বাপৰ আদেশে বাম আসি ভৈলা বনে।

তুলতে আসিল মোৰ দেওৰ লক্ষ্মণে ॥

মোহোৰ বচন শুনিয়োক তপোধন।

মুগ মাৰিবাক গৈলা শ্রীবাম লক্ষ্মণ ॥

খানিতেক ঋষিৰাজ কৰিয়ে বিশ্রাম।

এতিক্ষণে আসিবন্ত লক্ষ্মণ শ্রীবাম ॥

ভূমি হেন ঋষিক দেখিব কোতুহলে।

পূজিবন্ত আনি যথাযোগ্য বনফলে ॥ (২৩)

সূত্র—সীতাক এচন বাণী শুনি বারণে যে বোলল।

বারণ বোল—হে সীতা! তোহো হামাৰ বচন শুনহ। হামু লক্ষ্যৰ বারণ। তোহাৰ ৰূপগুণ শুনি এথা আৱলো। অঃ ৰাজপটেশ্বরীত উচিত। ইহা জানি মানুষ বামক তেজি হামাক স্বামী ববহ। হে সীতা! তোহাক দেখি কামবাণে ফুটি প্রাণ ছুটি যায়। ইলা-জানি শীঘ্ৰে যাওঁ, উঠহ।

সূত্র—সীতা বাক্ষস হেন জানি শবীৰ কম্পয়। দাক্ষণ বচন শুনি তাহেক নিষ্ঠুর বচন বোলল।

সীতা বোল—ঐ এ বারণ, বামৰ ঘৰিণী মোক হৰিবাক চাৱ। মৰিবাক লাগি কালকুট খাবলি। ঐ এ বারণ, মহাপাপী হৈয়া স্বৰ্গক বাকহ। ঐ এ নিলাজ, কৈছে মৰি নযাৱ? শৃগাল ছয়া সিংহৰ ভাৰ্য্যাক হবস। চৰণেও পৰপুৰুষক ছয়া পৰশো নাহি। বামৰ আপচু তোহাবি মাথে দিওঁ।

সূত্র—এচন নিষ্ঠুর বাণী শুনি বারণে ঘৃত পাই যৈছে বহ্নি উঠলল তদ্বৎ। বারণ বোল।

বারণ বোল—ঐএ সীতা! তোহো হামাৰ বীৰত্ব নাহি জানহ। সি কাৰণে বামক মুনিষ বখানস। সিটো বাম ধনুৰ্দ্ধৰ নুহি। শাস্ত্রতোবিহীন। এতেকেসে বাপে গুণবন্ত চাই ভৰতক ৰাজ্য দেলহ। তোৰ বাম যদি মুনিষ হুই ভৰতক মাৰি কৈছে ৰাজ্য নাহি লেলহ। ত্রিভুবনপতি আসি তোহাৰ দাস ভেলো। মানুষ বাম অল্পতে মবব। হামু সমে যুগে যুগে ৰাজ্যভোগ কৰবো। মোহোৰ বচন যদি নৈৰাশ কৰহ তবে বলে ধৰি নেৱবো।

সূত্র—বারণৰ এচন খৰ্ব বাণী শুনি সীতা কোপে কম্পল।

সীতা বোল—ঐএ বারণ, মোক হৰি যদি পাতালে পশহ তাহাতো বাঘৰে তোহাৰ প্রাণ চোৱাবব। হাৰী হৈয়া বেদ পঢ়িবে আশা কৰহ। লক্ষ্যৰ অগনিকুণ্ডে মোক নিতে চাৱ। ঐএ বারণ, যদি মুনিষ হোৱস তবে খেনেক বিশ্রাম কৰহ। প্রভুৰ একেবাণে তোহাৰ প্রাণ চোৱাববো।

সূত্র—সীতাক ঐচন বাণী শুনি বারণে ব্রাহ্মণ কপ তেজি নিজকপ
ধবল, কৰ কৰ দশন চৰ্খয় ।

বারণ বোল—ঐএ পাপিষ্ঠী ! হামাক ঐচন সিদ্ধান্ত কয়লি । চৰক
চোটে তোহাৰ দান্ত সবারবো । সহস্ৰেক বামে হামাক কি কৰব ।

সূত্র—ওহি বুলি খেদি গৈয়া বামহাতে কেশে ধৰি সীতাক হৰি নিয়া
আপোনাৰ বথে তুলি আকাশৰ পথে চলল । তা দেখহ শুনহ,
নিবন্তৰে হৰি বোল, হৰি বোল ।

গীত

বাগ কানাৰা, পৰিতাজ

ক্ৰং—বারণে সীতাক ধৰি বথত তুলিলা ।

আকাশৰ পথে শীঘ্ৰে বেগে চলি গৈলা ॥

পদ—হা স্বামী বুলি সীতা কান্দে গেরিয়াই ।

হাকুল ব্যাকুল আতি চেতন নাই ॥ (২৪)

সূত্র—আহে লোক ! জগত জননী সীতা গোসাঁনিক বারণে হৰি লৈয়া
যায় । মহাত্মাসে গোসাঁনী হা স্বামী বুলি ক্রন্দন কৰি চলিছে ।

(মুণ্ডাবলী)

সীতা বোল—হা স্বামী বাম ভৈলোহো অনাথ, হৰাইলো তোমাক এ
তোমাৰ ভাৰ্য্যাক বারণে হৰিয়া নেই ॥

যুগ মাৰিবা, পাকিলোহো মই, নখতিবা মোক এ
সিহেতু দোষত মোক নচাৰিবা স্বামী ॥

বনক আসিলো, সঙ্গ নচাৰিলো স্বামী এ

টিকৰ স্বামীনো কিয় মোক নাৰাখাহা ॥

হা প্রাণপতি, নভৈল সন্ততি, মৰেঁ মই ঐত এ

বারণক মাৰি কিয় নৰাখাহা মোক ॥

বাত্মাক নপাইবে, প্রাণক সুজাইব, বাম নাম নুমাইবেক এ

কৈকেয়ী শাজ্ব মনোবথ সিদ্ধি ভৈল ॥

হে বনদেৱ, কৰেঁ মই সেৱ, অনাথৰ দেৱ এ

মোহোৰ বিপত্তি বামক তুমি জনাইবা ॥ (২৫)

সূত্র—সীতা বোল ।

সীতা বোল—হে বনদেৱতাসব ! মোহোৰ বিপত্তি বামত তোৰাসবে
জনাব । বুলিবা তোমাৰ ভাৰ্য্যাক বারণে হৰি লৈয়া গেল ।

সূত্র—ঐচন ক্রন্দন কৰি সীতা গোসাঁনী চলিছে । সোহি থানে গৰু-
ড়ক পুত্ৰ জন্টাউ পৰ্বতে পৰি ব'দ লৈয়া আছয় । সীতাৰ ক্রন্দন
শুনি চতুৰ্পাশে চাই দেখল, বামৰ ভাৰ্য্যাক বারণে হৰি লৈয়া
যায় । তাহে পেখি পৰমক্ৰোধে সে জন্টাউ বহ বহ বুলি আগ
ভেঙল । তা দেখহ শুনহ নিবন্তৰে হৰি বোল, হৰি বোল ।
গীত তথা ।

বহ বহ বুলি পখি জন্টাউ আসিলা ।

পখা চাত দিয়া পখী আগভেটি বৈলা ॥ ॥

জন্টাউ বোল—ঐএ নিলাজ বারণ, এতমান ৰাজা ছয়া পৰদাৰা হৰস ।
দশবথ ৰাজা হামাৰ পৰম সুহৃদ । প্রাণ য়েবে জীবি মোৰ বধু
পৰিহৰ । যব নাহি ছোৱহ তবে সীতাক ৰাখি তোহাক ৰথ
সমে গিলবো ।

সূত্র—জন্টাউৰ ঐচন গৰু বাণী শুনি বারণে ক্ৰোধে বোলল ।

বারণ বোল—ঐএ লটক চটক ! তোহো হামাক ঐচন বোলমাত কৰহ ।
মোহোৰ শৰে তোহোৰ প্রাণ যাৱব ।

মূৰ্ত্ত—ওহি বুলি বারুণে সহস্র সহস্র শব প্রহাৰল। জঁটাউ শব আসে
দেখি গিলি পেলাবল। ঐচন প্রকাৰে ভুকুতা-ভুকুতি লাঠি চৰবা-
চৰবি ধুমাজয় যুদ্ধ ভৈল। তা দেখহ। গীত তথা।

এহি বুলি বারুণেও প্রহাৰিলা শব।
জলি গৈল জঁটাউৰ ক্ৰোধ ভয়ঙ্কৰ ॥
বাৰিষাৰ জল যেন শব বৰষিল।
পাখাচাত দিয়া তাক জঁটাউ উৰাইল ॥
ডেৰ দিয়া গৈয়া তাৰ বথত পৰিলা।
দুয়ো পাৰ দিয়া তাৰ ধনুক ভাঙিলা ॥
দুৰ্ঘোৰ প্রহাৰে পিঠি কৰিলন্ত ঘাৰ।
আঞ্জুৰিয়া মাংস তাৰ কাটে এক নাৰ। (২৬)

মূৰ্ত্ত—তদনন্তৰে পখিবাজ জঁটাউ বারুণৰ মাংস আঞ্জুৰি এক নাৰমান
কাটি পেলাবল। তাহেৰ মাথে উঠি কেশত ধৰি ঘণ্টা লাৰি
খেতবিখেত কৰি বথধ্বজ ধনু ভাঙল। ঐচন পীড়া পাই বারুণে
মনে বোলল।

বারুণ বোল—অঃ আজু জঁটাউৰ হাতে হামাৰ শৰীৰ পৰব। ইহাজানি
ন্ডায়যুদ্ধ এৰি অন্তায় যুদ্ধ কৰি ইহাক মাৰবো।

মূৰ্ত্ত—ওহি বুলি বারুণে অগ্নিশব হানি জঁটাউক পাখাছেদ কয়ল।
পাখাছেদ জঁটাউ গিৰিসিত কৰি পৃথিবীত পৰল। সাগৰ খলকি
যৈছে ভূমি কম্পয়ে লাগল। জঁটাউক মৰণ পেখি সীতা গৌসানী
দূতৰ বন্ধু মৰল বুলি গলে সারটি ধৰি যৈছে ক্রন্দন কয়ল।

সীতা বোল—(বিলাপ)

হৰি হৰি মোৰ ধান্ধৰ পখীৰাজ।
পাপিষ্ঠীৰ কাৰণে মৰিলা বন মাজ ॥
মোক এৰি চলিলা জনক যেন বাপ।
সব কুটুম্বত কৰি তোমাত সন্তাপ ॥
দুৰ্গতি কালত ভূমি ভৈলাহা সহায়।

জনকৰ জীউ মই মাথা তুলি চাই ॥
দশবথ যেন তুমি মোহোৰ শহুৰ।
বহাৰী অনাথ কৰি যাহা কতো দূৰ ॥
শান্তি সীতা হওঁ যেবে সত্য পৰমাণ।
বাঘৰত কহিলে তোমাৰ যাওক প্রাণ ॥ (২৭)

মূৰ্ত্ত—ওহি বুলি সীতা জঁটাউক গলে বান্ধি কান্দি কান্দি আছয়। হেন
দেখি ক্ৰোধে বারুণে খেদি খেদি গৈয়া এৰ এৰ বুলি সীতাক নিয়া
আপোন বথে তুলি যৈছে আপোন থানে চলল। তদনন্তৰে
সীতা পথত বানৰক পাই গাৱৰ অলঙ্কাৰ খসাই ক্ষেপিলা।

সীতা বোল—যেবে শান্তি সীতা হওঁ ওহি অলঙ্কাৰ বামৰ হাতে পৰোক।

মূৰ্ত্ত—ঐচন প্রকাৰে কতোক্ষণে গৈয়া লঙ্কা পাবল। সোহি সময়ে
বারুণে বাক্ষসীসৰক আনিয়া সীতাক সমৰ্পল। ইকথা বহোক।
তদনন্তৰে শ্ৰীৰামৰ বৃত্তান্ত শুনহ। যুগ মাৰি শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ আপোন
গৃহে চলিছে। সোহি সময়ে পথে শূণালক ৰাৱ শুনি হৃদৰ কম্পায়,
যোনো লক্ষণে এৰি আসয় বুলি শীঘ্ৰে চলিছে, কতোক্ষণে গৈয়া
লক্ষণক দেখি শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ খেদকয়ে বোল।

শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ বোল—হা হা লখাই, তোহো বৰ অকাৰ্য্য কয়লি। কি
নিমিত্তে ঘোৰ অৰণ্যত সীতাক এৰি আৱলি।

মূৰ্ত্ত—ওহি বুলি খেদকয়ে আপোন স্থানে চলিছে।

শ্লোক

সীতায়্যাঃ হৰণস্থানং পশ্যন্ স বধুনন্দনঃ
শোকাগ্নিপীড়িতোহৰোদীত্ যথাবাতাহতোজ্জ্বলঃ ॥ ২২ ॥

মূৰ্ত্ত—স্থান পাই সীতাক নাহি দেখিয়ে শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ হা বাটকৈ সীতা মোহোক
ছেজি কাহে গেলি বুলি বিলাপ কয়ল।

শ্রীৰামচন্দ্র বোল—হৰি হৰি বিধি মোক কতনো দুখ দেহ । জনকৰ জীৱে আজি সপোনৰ নিধি ভেলি । ঐ প্ৰাণেশ্বৰী, মোহোক তেজি তোহো কাহে গেলি ? কৈছে নামাতহ ? তোহাৰ সন্তপে হামু প্ৰাণ চাববো । ওহি বনে হামাক শৃগালে বেড়ি খাউক । হে সুন্দৰী, যক্ষ কি বান্ধসে তোক লৈয়া গেল । হামু কাহেৰ সংগে থাকবো ?

মৃত্ত—ওহি বুলি যৈছে বিলাপ কয়ল তা দেখহ শুনহ নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি বোল ।

গীত

বাগ কোঁ, জোতিমান

ধ্ৰু—ঐ প্ৰাণ বাঁধে হে

হৰি হৰি কি মেৰি কম্পাল ।

কহিব দাকণ বক্ষ তেৰি ভৈল কাল ॥

পদ—বন্ধুজন তেজিয়া বনক আইলো তিনি ।

হৰাইলো সীতাক ঐত মিলিল বিঘিনি ॥

জানকীৰ শোকে মোৰ প্ৰাণখানি যাউক ।

দণ্ডকাবনত শৃগালে বেড়ি খাউক ॥

কাহে গেলি সীতা মোৰ দুখৰ সইতাৰী ।

জাণ্ডে মাত মোক হেৰ প্ৰাণ জাউক মৰি ॥

কৈক গলি সীতা মোৰ দুখৰ সইতাৰী ।

আমাক অনাথ কৰি গইলি পৰিহৰি ॥ (২৮)

মৃত্ত—ঐচন প্ৰকাৰে বাম লক্ষণক বোলল ।

শ্রীৰামচন্দ্র বোল—আহে লক্ষণ, তোহো কি নিমিত্তে সীতাক এৰি আৱলি । আমাক গাৱে অগনি লগাবলি, সোহি শোকে হামু খাণ্ডা হানি মৰবো । তোহাৰ বংগ হোক ।

মৃত্ত—ঐচন বাণী শুনি লক্ষণক হৃদয় সহজে নাহি । মহামৰ্শে প্ৰলোভ-কয়ে বোলল ।

লক্ষণ বোল—হে দাদা, আপোন কাৰণে সীতা অধোগতি গেল । হামাত দোষ নাহি । যুগ মাৰিতে তোহাৰ বাস্ত শুনি অনেক নিষ্ঠুৰ বাক্য বুলি হামাক বনে পঠাবল । হে দাদা, ইহা জানি তোহো সন্তাপ চাবহ । ওহি অৰণ্যত সীতাক বিচাৰ কৰোহো ।

মৃত্ত—লক্ষণৰ ঐচন বাণী শুনি শ্রীৰামচন্দ্র হাতে ধনুশৰ ধৰি দুইভাই সীতাক বিচাৰ কয়ল । তাহে দেখহ শুনহ নিবন্তৰে হৰি বোল ।

গীত

বাগ কল্যাণ, জোতিমান

ধ্ৰু—শ্রীৰামচন্দ্র সীতাক সন্তাপে ঝুৰে বাৰি ।

ফোঁকাৰয়ে শ্বাস ত্ৰাস ভেলি দেহা

শোকাকুলে দেখোঁ অন্ধিয়াৰি ॥

পদ—অনুজ সহিতে বাম ধনু শৰ ধৰি

সীতাক বিচাৰে নানা থানে ।

গিৰিবন গছবত নানা দিশ দ্বীপান্তৰ

বিচাৰি ফুৰত নানা বনে ॥

নদীনদ সৰোবৰ বৃক্ষলতা নিবন্তৰ

বিচাৰিলা বিত্ বিত্ কৰি ।

যজিয়া নপাই সীতা বামদেৱ ভৈল ভীত

শোকাকুলে প্ৰাণ যায় মৰি ॥ (২৯)

মৃত্ত—শ্রীৰামচন্দ্র শোকে আকুল হই বৃক্ষলতা পৰ্বতত পুছত । শঙ্কটবনে বিচাৰি ফুৰন্তে জট্টাউক দেখা পাইলা, গুপ্ত মৃতপ্ৰায় হৈয়া আছয় । হেন দেখি শ্রীৰামচন্দ্র এহিগোট খাইলেক বুলি হাতে ধনুশৰ

ধৰি মাৰিতে যায় । তাহে পেখি জন্টাউ চক্ষু মেলি শ্ৰীৰামক
দেখি আথবেথ কৰি যে বোলল ।

জন্টাউ বোল—হে প্রভু, দুৰ্দ্ধৰ কোপ উপশম কৰহ । গৰুড়ক পুত্ৰ
হামাৰ নাম জন্টাউ । বারণ বান্ধসে সীতাক হৰন্তে হামু আগবাঢ়ি
যুদ্ধ কয়লো । সমুখে নাহি পাৰি অনায়ে অগ্নিবান হানি পথা
ছেদি হামাক মাৰল । সীতাৰ কাৰণে প্রাণখানি বহি আছয় ।

সূত্র—জন্টাউক বাণী শুনি শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ শোকে আকুল হৈ জন্টাউক গলে
চাপি ধৰি বহুত খেদ কয়ল ।

শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ বোল—হা হা পখীৰাজ কি অৱস্থা ভেল । হা হা দশৰথ
পিতৃ আজুসে হৰায় । হে পখীৰাজ কহিব বারণে সীতাক হৰি
লৈয়া গৈল হামাত সত্বেৰে কহ । তাহেক মাৰি তোহোক জীয়াওঁ

সূত্র—ৰামক ঐচন বাণী শুনি জন্টাউ বোল ।

জন্টাউ বোল—হে প্রভু ! হামাক যদি অনুগ্রহ আছয় জীৱাক নাহি
বোলবি । চটক যোনিত উপজি তোহোক দৰশন ভেলো । আগে
মৰি সদগতি পাবো । আৰ কি হৈতে বহল ! হে প্রভু, আৱৰ
এক কথা শুনহ । বিশ্বশ্ৰৱাৰ তনয়ে বারণ দুৰাচাৰে সীতাক হৰি
লৈয়া গেল । তাহক মাৰি তোহো অক্লান্তে সীতাক পাৰব । হামু
মঙ্গলতে পাৱলো ।

সূত্র—ওহি বুলি জন্টাউ ৰাম ৰাম স্মৰি চক্ষু ওলোটাই মাটিত খোট
দিয়ে প্রাণ চাবল । জন্টাউক মৰণ পেখি হাহা হুতৰ বন্ধু মৰল
বুলি শ্ৰীৰাম লক্ষ্মণ চিতা সাজি দহন কয়ল । বোমাছে কাক বলি দিয়ে
প্ৰেত গুচাবল । পুনু সীতাক বিচাৰি চলল ।

শ্লোক

ততঃ কৰুণা আয়াতি দীৰ্ঘবাহু-মহাবলঃ ।

হৃদয়ে অক্ষিসংযুক্তঃ প্রযযৌ ৰামসন্নিধৌ ॥ ১৩ ॥

সূত্র—সোহি অৱ্যত কৰুণ ৰামলক্ষ্মণক দেখি যৈছে খেদি আৱল তা
দেখহ শুনহ নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি বোল ।

গীত

বাগ কানাবা, পৰিতাল

ধ্ৰুং—আৱত কৰুণ দীৰ্ঘ মহাবাহু ।

চান্দক গ্ৰসিতে যৈছে মিলল বাহু ॥

পদ—কাল পৰ্ব্বতক যেন মহা ভয়কৰ ।

খালৈপেট গোট তাৰ দৃঢ় কলেৱৰ ॥

হৃদয় মধ্যত মুখদান্ত নিকটাত ।

কোৰকটা চক্ষুৰন্ত সঘনে ফুৰাই ॥

বাঘৰৰ সন্নিহিতে শীঘ্ৰবেগে যাই !

ৰাম লক্ষ্মণক ধৰি গিলিবাক চায় ॥ (৩০)

সূত্র—শ্ৰীৰাম লক্ষ্মণে সীতাক বিচাৰি ফুৰন্তে কৰুণে পাই প্ৰহৰেক পথ
হাত মেলি শ্ৰীৰাম লক্ষ্মণক হাতে ধৰি গিলিবাক লাগি টানি
আনি সমীপ চপাবল । হেন দেখি ৰামচন্দ্ৰ মহাভয় হৈয়া ডাকি
বোলল ।

শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ বোল—হা হা ! উহি কৰুণে খাই হামাক মাৰব । কৈকেয়ী
পাপিষ্ঠীৰ মনোবাঞ্চা সাফল ভেল ! অৱ ভৱতে ৰাজ্য ভুঞ্জুক ।
হামাৰ জীৱন ধিক্ ধিক্ ।

সূত্র—ৰামক ঐচন অটুৱাৰ পেখি লক্ষ্মণ বোল ।

লক্ষ্মণ বোল—হে দাদা ! তোহো সন্তাপ চাবহ । আপদ কালত
ধৈৰ্য্যসে ঠাৱি । ইহা জানি খাড়া হানি ইহাক মাৰবো ।

সূত্র—ওহি বুলি খাঙা হানি করক্কৰ বাছ ছেদ কয়ল। বাছছেদ করক্ক
পুছত।

করক্ক বোল—কৈৰপৰা আসিলা, তোমাৰ কিবা নাম। তোৰা দুইকো
টানন্তে হামাৰ বল টুটয়। অস্ত্র ঘাৰে প্রাণ সত্বেৰে বাজ কৰ।

সূত্র—করক্কক ঐচন বাণী শুনি লক্ষ্মণ বোল।

লক্ষ্মণ বোল—হে করক্ক ! দশৰথৰ পুত্র এহেন্তে শ্রীৰাম, হামাৰ নাম
লক্ষ্মণ। কৈকেয়ীৰ বোলে বাপে বনে পঠাৱল। বামৰ ঘৰিণী
বনমাজে হৰাৱল। তাহেক বিচাৰি ওহি বনে ফুৰোহো।

করক্ক বোল—অঃ বাম অৱতাৰ ভৈল। হামাৰ শাপ অন্ত মিলল।
হে প্রভু, পূৰ্বে হামু গন্ধৰ্বৰ আছিলোঁ। বাক্ষসক ৰূপ ধৰি বনে
আসি ঋষিসক বহুত অন্তায় কয়লো। ঋষি বিকৃত বাক্ষস হৈবি
বুলি অভিশাপ দেৱল। যৈসানি বাম অৱতাৰ হৈব তৈসানি
আপোন থান পাৱে। হে প্রভু, তোহাক প্রসাদে হামু মুক্ত ভৈলো।

সূত্র—ওহি বুলি করক্ক অসুৰ শৰীৰ ধৰি ত্যজি পূৰ্বৰ শৰীৰ ধৰি বামক
উপদেশ বোলল।

করক্ক বোল—হে প্রভু ! হামু এক উপদেশ বোলো তা শুনহ। তোহো
পূৰ্ব দিশে গৈয়া ঋষ্যমুখ (ক) পৰ্বতত বানৰক পাৱব। সুগ্ৰীৰ
সহিতে মিত্র কৰি সীতাক পাৱব। হামু স্বৰূপ কহলো।

সূত্র—করক্কক ঐচন বাণী শুনি শ্রীৰাম লক্ষ্মণ যৈছে ঋষ্যমুকে চলল তা
দেখহ শুনহ, নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি বোল।

গীত

বাগ পূৰ্বি, গৰমান

কঃ—ঋষ্যমুকে চলে ৰঘুৰায়

সীতা বিবহনল আগি পাড়ে প্রাণ

সঙ্গে সোদৰ চাল যাই

শূৰ্পণখাৰ নাককাণ কাটিয়ে

লক্ষ্মণে সাধল মান।

দুখন ত্রিশিৰা খৰ মাকচৰ

শ্রীৰামে লৈলন্ত প্রাণ ॥

জটোউ পক্ষীৰ প্রেতকাৰ্য্য কৰি

করক্কৰ প্রাণ চোৰাইলা।

সীতাক বিচাৰি ৰঘুকুল মূৰাৰি

কতোক্ষণে ঋষ্যমুক পাইল ॥

সোহি মহা হৰি অসুৰ সংহাৰি

ভক্তৰ পূৰা মন।

বাম পদকমল মকৰন্দমধুকৰ

গোপালে নাট ভণিলা ॥ (৩১)

সূত্র—আহে লোক শ্রীৰাম লক্ষ্মণ সীতাক বিচাৰি ফুৰন্তে ঋষ্যমুখ পাই
পক্ষবানৰক পাৱল। সুগ্ৰীৰ সহিতে মিত্র কৰি তহা বহল। তা
দেখহ শুনহ নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি বোল। সীতাহরণ নাট
সম্পূৰ্ণ ভেল।

ବଳିଛଳନ-ନାଟ

ଗୋପାଳ

বাঁচ-চলন্তী

বাঁদি গীত

বাগ সুরাই, একতালি

জয় জয় যাদব বাম ।
তুৰা পাৰে কৰহো প্ৰণাম ॥
অদিতিৰ বাক্য ধৰি ।
বলিৰ পাশক গৈলা চলি ॥
কতোক্ষণে যজ্ঞস্থান পাইল ।
দেখি বলি আদৰে পূজিলা ॥
ভূমিদান পদ মাগিলন্ত ।
মহানন্দে বলিয়ে দিলন্ত ॥
স্বৰ্গত পাৰক অপিলা ।
কোনে কহিবেক তয়ু লীলা ॥
হেন ভগবন্তে মোৰ গতি ।
ডাকি বাম ঘোষিও সম্প্ৰতি ॥ (১) ॥

সূত্র—নান্দ্যন্তে সূত্রধাৰঃ । অলমতি বিস্তৰেণ ; প্ৰথমে মাধৱ মাধৱ,
ইত্যুক্তা সভাসদান্ সমুধ্যাহ
ভো ভো সভাসদ যুয়ং শৃণুধ্বমধুনা বচঃ ।
শ্ৰীবলিছলনামনাটকং মুক্তিসাধকম্ ॥ ১

অর্থ ভটিয়া

জয় জয় জগত জনক যদুনন্দন
বন্দন শির বিৰিঞ্চি ।
জয় জয় হুট নৃপসব জিনিযে
উদ্ধাব কয়লি ক্ষিতি ॥
অদিতিত হৰি পাছে অৱতৰি
বলিৰ পাশক গৈলা ।
ঋষিগণ সঙ্গে অতি মনৰঞ্জে
হাতে ব্রহ্মদণ্ড লৈলা ॥
মাথে জটোভাৰ তপসী আকাৰ
নবগুণ উত্তৰী জলন্তি ।
গলে কণ্ঠমালা কটিত মেথলা
কটিত যে কৰে কান্তি ॥
শোভে বাস আতি আউৰ হাতে ছাতি
যেনে অগ্নিসম প্রায় ।
ধৰি দিব্যবেশ দেখি হৰে ক্লেশ
বলিৰ সমাজ পাইল যাই ॥
সচকিত পাছে সৰ্বলোক আছে
বামনৰ দেখি লীলা ।
দেখি পাছে বলি তিলকুশ তুলি
দেখি পাছে শুক্ৰ নিষেধিলা ॥
তথাপিতো দান কৰি বহু মান
বামন বটুক দিলা ।
ভক্তৰ চিত বুজিয়ে ইঙ্গিত
দুৰ্ঘোৰ ৰূপ ধৰিলা ॥
পদ নথ লাগি ব্রহ্মাণ্ড যে ভাগি
সবে জলবাজ ভৈলা ।

ভক্তৰ প্রমাণ ভূমি ছিদ্ৰ লৈয়া
বলিক বান্ধিবে লৈলা ॥
দানবক মাৰি সুৰ হিত কৰি
বলিক গৰ্জিবে লৈলা ।
মহাপীড়া পাই তেবে বলিৰাই
তথাপি সত্য নেৰিলা ॥
পিতামহ বাপ কৰিয়া সন্তাপ
নুগুচয় বামনৰ ক্ৰোধ ।
দেখি ব্রহ্মা গৈয়া কৃতাজলি ভৈলা
বামনক দিলন্ত প্রবোধ ॥
শান্ত ভৈলা বটু ব্রহ্মাক বুলিয়া
স্বৰ্গপথে চলি গৈলা ।
শুনা সৰ্বজন বলিক ছলন
অবশেষ সাক্ষ ভৈলা ॥
ইন্দ্রক যে পালি সুৰ হিত কৰি
স্বৰ্গত আনন্দে বৈলা ।
শুনা সৰ্বজন কেদিন জীৱন
এৰি আন কাম ।
কহয় গোপাল বুলিউ সকালে
ডাকি বোলছ বাম বাম ॥ (২) ॥

সূত্র—আহে সভাসদ লোক, জে জগতক কাৰণ নাৰায়ণ পৰম ঈশ্বৰ
ভূমিক ভাৰ হৰণ নিমিত্তে অদিতিৰ গৰ্ভে অৱতৰি বলিক সূতলে
পঠাৱব, ইন্দ্রক স্বৰ্গদান দেৱব, সোহি ভগৱন্ত ওহি সভামধ্যে
প্রৱেশ কৰব । তাহাক সাৱধানে দেখহ শুনহ । নিৰন্তৰে হৰি
বোল । পুন সূত্র পুছন্ত—

সূত্র—আহে সঙ্গী কি বাদ্য বাজত ।

সঙ্গী বোল—আহে সঙ্গী সখি দেৱদুন্দুভি বাজত ।

সূত্র—অঃ দেৱদুন্দুভি বাজে, পৰম ঈশ্বৰ বামনৰূপে মিলল মিলল ।

শ্লোক

প্রবেশমকবোং বিপ্রঃ বামনমুৰূপে হরিঃ
আশীৰ্ব্বাদং দদৌ তস্মৈ স্বস্তিবাচমুদিবয়ন্ ॥ ২

সূত্র—আহে লোক, হামো যাকেৰি কথা কইছো, মোহি পৰমেশ্বৰ
ঈশ্বৰ বামুণৰূপে এ আৰত এ আৰত ।

গীত

বাগ সিন্ধুবা পৰিতাল

ক্ৰং—আৰত বামন বটু দেৱ হৰি !
ত্ৰিভুবনমোহন সুন্দৰ ৰূপ ধৰি ॥
পদ—কপীনৰ ভূনি যেন লোটয় মাটিত ।
মুগ্ধৰ মেখলা আনি বান্ধিলা কটিত ॥
শৰীৰে উত্তৰী নৱগুণ জ্বলে উৰে ।
বিচিত্ৰ পিঙ্গটা জটাজত জ্বলে শিৰে ॥
ললিত বলিত অঙ্গ সৰ্ব সুকুমাৰ ।
শৰীৰ জ্যোতিক দেখন্তে চমৎকাৰ ॥
পুষ্প সিকি দেৱেৰায়ে বান্ধৰ আমোল ।
কৃষ্ণপদে হুদি ধৰি গোপালে বোল ॥ (৩) ॥

সূত্র—ঐচন প্ৰৱেশ কৰে বামন বনমালী ঋষিসৰ সহিতে এক পাশ
ছয়া বহল । তদনন্তৰে বলিক প্ৰৱেশ গুনহ ।

শ্লোক

প্ৰৱেশমকবোং ৰাজা বিবোচনমুতো বলিঃ
ছত্ৰচামৰসংযুক্তো ধনুৰ্পাণি নৃপোত্তমঃ ॥ ৩

সূত্র—তদনন্তৰে দৈত্যেন্দ্ৰ সভাৰ্থে যজ্ঞ কৰিবাক মনে আৰত ।

গীত

বাগ কানাবা, পৰিতাল

ক্ৰং—আৰত দৈত্যেন্দ্ৰ ভাৰ্য্যা সমে বীৰ ।
পাৰবপ্ৰহাৰে মেদিনী নোহে থিৰ ॥
পদ—সচকিত লোচন চৌদিশে চাই ।
দেখি ত্ৰিদশৰ ধাতু উৰি যাই ॥
সঙ্গহি দুৰ্জয়দানৱগণ ।
ধৰমাৰ বোল কৰয় সঘন ॥
নৰ্মদা নদীৰ পাইলা কোল ।
দীনহীন মতি মাধবে বোল ॥ (৪) ॥

সূত্র—ঐচন প্ৰকাৰে ৰাজা দৈত্যেন্দ্ৰ নৰ্মদা নদীৰ তীৰে অসুৰসৰ সহিতে
যজ্ঞ আৰম্ভ কয়ল । সবে সন্তাৰ দমাই ৰাখল । তদনন্তৰে দূত
পঠাই গুৰু পুৰোহিত শুক্ৰঋষিক মতাই আনল ।

শ্লোক

শিষ্যোণ সহমাগত্য শুক্ৰাচার্য্যো মহামুনিঃ
হস্তে কুশং মুখে বেদং প্ৰৱেশমকবোং পুৰীম্ ॥ ৪

গীত

বাগ আসোৱাৰি, পৰিতাল

ক্ৰং—আৰত শুক্ৰঋষি মহাচণ্ড ।
মাথে মালা হাতে ধৰু দণ্ড ॥

পদ—সম্ভ্রমি ঋষিগণ চলিয়া যাই ।
 হৃদয়ে ব্রহ্মাক চিন্তিয়া যাই ॥
 উচ্চরয় বেদ অল্প কক হাস ।
 চান্দক পাস্তি দশন প্রকাশ ॥
 শিবত প্রকাশে অর্ধচান্দক কালা ।
 কণ্ঠত প্রকাশে ব্রহ্মাকর মালা ॥
 ঘনে ঘনে বেদ উচাৰি যায় ।
 দীনহীন মতী গোপালে গায় ॥ (৫) ॥

সূত্র—ওহি প্রকাৰে শিষ্যসব সহিতে শুক্ৰঋষি প্রবেশ কয়ে দৈত্যেন্দ্রব
 সমীপ পারল । রাজা তৎকালে সভার্য্যে সপটে প্রণাম কয়ল ।
 অতিসত্বৰে আসন আনি দেলহ, ঋষি আশীৰ্ব্বাদ শ্লোক গঢ়ল ।

শ্লোক

চিবঞ্জীর চিবঞ্জীর ভাৰ্য্যাপুত্রসমন্বিতঃ ।
 গজবাজীসহৈশ্বৰ্য্যম ভক্তিমান ভব যাধৰে ॥ ৫

কথা

শুক্ৰঋষি—হে রাজা দৈত্যেন্দ্র, হাম্যবি আশীৰ্ব্বাদে তোহো সভার্য্যে
 চিবঞ্জীর সুখী ভর, তোহাৰি সংকাৰে হামো পৰম সন্তোষ ভেলো ।

সূত্র—রাজা ঋষিক বাণী শুনি কৰযোৰি যে বোলল ।

দৈত্যেন্দ্র—ঋষিবাজ, তোহাক দৰশন ভেলো, মেৰি মহাভাগ্য মিলল ।
 সম্প্রতি নৰ্মদাৰ তীৰে যজ্ঞ আৰম্ভ কৰহ ।

সূত্র—রাজাক ঐচন বাণী শুনি মহা আনন্দিত হয়। শুক্ৰে ঋষিসব সহিতে
 যজ্ঞ অৰম্ভণ কয়ল । রাজা আনন্দমনে ভাৰ্য্যাসমে তথি বেঠি
 বহল । গন্ধপুষ্পধূপদীপ লগাই, শুক্ৰঋষি মন্ত্ৰ উচ্চাৰণ কৰিতে
 লাগল । তা দেখহ, শুনহ, নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি বোল ।

গীত

বাগ স্নহাই, জৌতিমান

ধ্রুং—বলিৰাই কৌতুকে বসিলা ।

গন্ধপুষ্পে ধূপদীপে বিম্বক পূজিলা ॥

পদ—শুক্ৰে ছনে শ্রব ধৰি ঘৃতদানে অগ্নি জ্বলি

চতুৰ্ভিতি বাদ্যৰ আন্দোল ।

যজ্ঞৰ সন্তাৰ বহুমান দুখীভিখী ভৈল একথান

মহানন্দে বলি দেত্ত দান ॥ ৬ ॥

সূত্র—ঐচন প্রকাৰে যজ্ঞ সাঙ্গ কৰি ব্রাহ্মণসবক দান দেলহ । বলিৰ
 দানে দুখী-ভিখী সবেও সন্তুষ্ট ভেল । তদনন্তৰে বামন বনমালী
 ইন্দ্ৰাদিদেৱক পৰিত্ৰাণ নিমিত্তে বলিক ছলিবাক মনে ঋষিগণ সঙ্গে
 লৈয়া যৈছে যজ্ঞস্থানে চলল তা দেখহ, শুনহ, নিবন্তৰে হৰি বোল
 হৰি বোল ।

গীত

বাগ বসন্ত, জৌতিমান

ধ্রুং—ধীৰে ধীৰে কপট বামন যায় ।

যজুৰ্বেদী ঋষিসব চতুৰ্ভিতি যায় ॥

পদ—গোবাজ শৰীৰ আতি সুকুমাৰ কায় ।

প্রত্যেক পারত যেন নেপূৰ বজায় ॥

একহাতে ধৰি কমণ্ডলু ব্রহ্মদণ্ড ।

আউৰ হাতে ধৰিয়া আছয় ছত্ৰখণ্ড ॥

অনন্তৰে কপট বামন বনমালী ।

ঋষিগণ সমে প্রৱেশিলা যজ্ঞশালী ॥

বামনক দেখি বলি হবষিত মন ।

কৃষ্ণপদ হৃদি ধৰি গোপালে ভণ ॥ ৭ ॥

সূত্র—ঐচন প্রকাৰে বামন বনমালী ঋষিসব সহিতে যজ্ঞশাল প্রৱেশন ।
তদনন্তৰে বলি বটুক দেখল, শিৰে জন্টা, তাতে তুলসীৰ মালা
প্রকাশয় । কটিত কপীন, মুঞ্জৰ মেখলা ভূনি প্রকাশয়, শৰীৰৰ
কাণ্ডি অগ্নিসম জ্বলে । ঐচন মোহন মূৰ্ত্তি দেখি হামাৰ মহোদয়
মিলল বুলি তৎকালে আসন আনি দেলহ । বটু ঋষিসব সহিতে
চিৰঞ্জীৱ চিৰঞ্জীৱ বুলি আশীৰ্বাদ কৰি আসনে বৈথি বহল ।
তাহে দেখি দৈত্যোদ্ভৱ শিৰে ভূমি পৰশি প্রণাম কয়ল । পুনু উঠি
বামনৰ চৰণৰ ধূলি কেশে মলছল, তদনন্তৰে বলি প্ৰিয়াক যে
বোলল । বলি বোল ।

বলি—হে প্ৰিয়ে, সত্বেৰে ভৃঙ্গাৰৰ জল আনহ, বামনৰ পাৰ পথালন
কবহ ।

সূত্র—হেন শুনি বিদ্যাবলী জল আনি বামনৰ পাৰে ঢালি দেলহ ।
সোহি জলে দৈত্যোদ্ভৱে স্নান কবল । যিটো পাদোদক মহেশে
শিৰে ধৰি আছয় সোহিজলে দৈত্যোদ্ভৱে সৰ্ব্বশৰীৰ তিয়াবল ।
আহে লোক, বলিৰ ভাগ্যক মহিমা কি কহব ! কৃত্যকৃত্য হুয়া
বলি বটুক পুছল ।

বলি বোল—হে বটু, তোহো কুশলে আৱল, তোহাৰ আগমনে হামাৰ
যজ্ঞ সাম্ফল ভেল । কোন কৰ্ম্ম কৰেঁ আদেশ কবহ । আঃ
সুকোমল শৰীৰ কিমতে হাথিয়া আৱল ! অল্প বয়সত দেখোঁ
অন্তুত প্ৰভাৱ ভেল, তোহাৰি বাপ মাৰ কি পুণ্য সাধল ! আঃ
জানলো তোহাক দৰশনে হামাৰ পিতৃসব নিস্তবল, দানৰ কুলক
উদ্ধাৰ কয়ল । ইহা জানি সুৱৰ্ণ অমূল্য বড় দাসীদাস দেশগ্ৰাম্য
বিশিষ্ট বিপ্ৰৰ কণ্ঠাগণ আজু যে দান মাগহ তাহাক সত্যে সত্যে
দেৱবো ।

সূত্র—বলিক ঐচন সত্য বাণী শুনি কপট বনমালী হাস্যকয়ে বোলল ।

বটু—ধন্য ধন্য কুলেৰ প্ৰদীপ দৈত্যৰাজ ।

পৰম সন্তোষ ভৈলো তোমাৰ দেখি কাজ ॥

মহাজ্ঞানী শুক্ৰ ঋষি যাৰ পুৰোহিত ।

তাহাৰ মনত আৰু নিদিবা বঞ্চিত ? ॥

তোমাৰ বংশত নভৈল একোজন ।

নিশ্চিতকে দাতা দুখী দৰিদ্ৰ কৃপণ ॥

যিটো বৰ সৰ্বকালে যাৰ মহাসুখ ।

কদাচিতো মাগন্তাক নকৰে বিমুখ ॥

কি কহিবো প্ৰহ্লাদৰ মহা যশৰাশি ।

তাক বক্ষা কবন্ত আপুনি হৰি আসি ॥

যাহাৰ নিৰ্ম্মল কীৰ্ত্তি দশোদিশে খ্যাত ।

তমু পুত্ৰ বিৰোচন তান্ত ভৈল জাত ॥

তান পুত্ৰ তুমি মহা ধৰ্ম্মত নিপুণ ।

মোৰ মুখে তোমাৰ বৰ্ণাইবো কত গুণ ॥

তোমাত বিমুখ ভৈলে তাত নাহি হানি ।

দাতা বুলি তোমাকেসে জগতে বখানি ॥

মোৰ প্ৰয়োজন বাজা শুনা আৰে তুমি ।

খোজো মই দিয়া মোক তিনিপদ ভূমি ॥

মোহোৰ ভৰিৰ জোখাক কৰি দিয়া দান ।

এহিসে প্ৰাৰ্থনা কৰেঁ নামাগোহো আন ॥ ৮ ॥

সূত্র—বটুক ঐচন বাণী শুনি বলি হাস্যকয়ে বোলল ।

দৈত্যোদ্ভৱ বোল—হে বটু, তোহাৰি কি অল্প বুধি ? মোহোৰ পাশে
আসি তিনিপদ ভূমি মাগল ?

যতেক কহিলা মানে পণ্ডিতৰ মত ।

আপোন কাৰ্য্যত কেনে বুদ্ধি ভৈলা হত ॥

বুলিলাহা তুমি মোক প্ৰশংসা বচন ।

কুৱেবক পায়া কেনে খোজা ক্ষুদ্ৰ কণ ॥

বড়দ্বীপ পায়া বালিক নারত ভবাই ।
 তিনিপদ ভূমি তুমি মাগিলা মোক পাই ॥
 যিবা দেই যিবা লয় দুইবো লজ্জিত হোরয় ।
 একবার আসি যিবা মোহোত মাগয় ।
 তাকো অদৰিদ্ৰ কৰোঁ, নেমাগে হুনাই ॥ ৯ ॥

সূত্র—বলিক ঐচন বাণী শুনি বটু হাস্যকয়ে বোলল ।

বটু বোল—হে দৈত্যোজ, তোহো কি কহৈছে ? যত ধনজন ত্রৈলোক্য
 সম্পত্তি আছয়, এক লুভীয়াক নাহি আন্টয় । হে বাজা, তাহাত
 হামাৰ আক্ৰোশ নাহি । তিনিপদ ভূমি পাইলে হামাৰ পৰম
 সন্তোষ হয় । প্রতিজ্ঞা সাম্ফলি দান দেহ ।

সূত্র—বটুক ঐচন বাণী শুনি বলি ভাৰ্য্যাক বোল ।

বলি বোল—হে প্রিয়ে, সত্বেৰে ভুঙ্গাবৰ জল লৈয়া দেস । সঞি হাতে
 উছৰ্গি বটুক দান কৰহোঁ ।

সূত্র—বাজাক ঐচন বাণী শুনি বিদ্যাবলী ভুঙ্গাবৰ জল আনি দেহল ।
 বলি তিলকুশ লৈয়া বটুক দান দিতে অভিলাষ কয়ল ।

শ্লোক

ইতি শ্রুত্বা বলেঃ বাক্যং শুক্রস্য ক্রোধমাগতম্ ।
 তিষ্ঠ তিষ্ঠ ক্ষণং মূঢ় নদেয়ং দানমাস্তয়া ॥ ৬ ॥

সূত্র—হেন দেখি শুক্রে বহ বহ বুলি কোপে কম্পমান ছয়া আগবাঢ়ি
 যে বোলল ।

শুক্রাশ্বি বোল—আঃ কাক দান দিবে চাস ।
 ভৈলি সৰ্বনাশ, কপতী বটুৰ তই কি অন্ত পারস ॥
 কাশ্যপত হস্তে অদিতিত ভৈলা আসি ।
 দেৱৰ সাধিৰে কাৰ্য্য তোহাক বিনাশি ॥
 নেজানিয়া আপুনি কৰিলি অঙ্গীকাৰ ।

আপুনি চিন্তিলি আপোনাৰ মহামাৰ ॥
 ত্রৈলোক্য আক্ৰোশি হৰি তিনিপদ ছলে ।
 হেনজানি বলি তই গৈলি বসাতলে ॥
 তিনিপদ ভূমিৰ নুহুৰে সাম্ফল ।
 একপদে জুৰিবে পৃথিৱী বসাতল ॥
 স্বৰ্গক জুৰিব আক্ৰমিয়া লক্ষ্মীপতি ।
 তৃতীয় পদৰ আৰে কেনে হৈব গতি ॥
 আপদত মিছা মাতিলেও নোহে পাপ ।
 হেনজানি অঙ্গীকাৰ এৰা বলি বাপ ॥
 নিদিবি বটুক দান বোলো হেন বাণী ।
 কপটীক কপট কৰিলে নাহি হানি ॥
 তই যদি জীৱ যত লাগে পাইবি পুণ্য ।
 আত্মঘাতী নকৰিবি মোৰ কথা শুন ॥ ১০ ॥

সূত্র—শুক্রক ঐচন বাণী শুনি বটু চক্ষু পকাই, নিৰেখিয়ে ক্রোধে চক্ষু
 পকাৱত । তাহে পেখি শুক্রাশ্বিৰ ধাতু অন্তৰীখ ভেল, তথি বৈখি
 বহল । তদনন্তৰে বলি শুক্রক যে বোলল ।

দৈত্যোজ বোল—হে গুৰু তোহো যে কহল ওহি পণ্ডিতৰ ব্যৱহাৰ ।
 তথাপিতো নেৰিবো সত্য অঙ্গীকাৰ । প্রহ্লাদৰ নাতি ছয়া মিছা
 মাতিলে কতদিন জীবো । হে গুৰু, অসত্য ওপৰে পাপ নাহি,
 ইহা জানি সত্য বাখি বটুক দান দিওঁ । তোহো বাধা নাহি
 কৰবি । তথাপি যদি দন্দ কৰয় বিস্তৰ দুৰ্য্যশ বহিবেক, সৰ্ব্ব-
 লোকে হাসিবেক ।

সূত্র—বলিক ঐচন বাণী শুনি শুক্রে মহাক্রোধে বোলল ।

শুক্র বোল—ঐয়ে অধৰ্ম্ম মন্দমতি, আপুনি পণ্ডিত বোলাই মোহোক
 কৰস নুই । হো হতশ্রী মোৰ শাপে ।

সূত্র—হেন চণ্ডশাপ পাই বলিৰ কটাক্ষ নাহি । পুনু বটুক যে বোলল ।
 বলি বোল—হে প্রভু, তিনিপদ ভূমি সত্বেৰে ধৰস ।

সূত্র—বলিক ঐচন বাণী শুনি বামুণ কপে হরি হাত পাতল । লোৱা
বুলি বলি ধূপদীপ লগাই, নানা সোংসাহে তিলকুশ ধৰল ।
বিন্ধ্যাবলী ভূঙ্গাবৰ জল ঢালয় । হেন দেখি শুক্ৰঋষি বলিক দায়ায়ে,
ঝাৰীৰ ভিতৰে বাট ভেটি বহল । মহাদৈয়ে জোকাবয়, টোপা
পানী নপৰয়, বলিৰ মন অসুখ মিলল ! চক্ৰপাণি চাওঁ বুলি
ভূঙ্গাবৰ নেলিত ধৰি, হাতৰ কুশে খোঞ্চা মাৰি দেলহ ।

বটু বোল—ঐয়ে শুক্ৰ, তোহো ভূগুবংশী ছয়া পৰম আক্ৰোশী ভেলি ।
ঐয়ে অধৰ্ম্মী, সভাৰ মাজত কদৰ্থি তোহো সন্তোষ নাই ভেলি ।
তথাপিও কপট গুচয়ে নাই ।

সূত্র—ওহি বুলি শুক্ৰৰ চক্ষুত খোঞ্চা মাৰল । এক আখি কণা ছয়া,
মৰো বুলি, উফৰি পৰল । পুনু চেতন লভি, তথা বহল । তদ-
ন্তৰে বিন্ধ্যাবলী জল দেলহ । বলি বামন হাত পাতি লেলহ ।
তদনন্তৰে দেৱতাসবে আনন্দে ছন্দুভি বজাৱল । দেৱতাসবে একাষে
থাকি সাধু সাধু বুলি প্রশংসল । বলি কৃতার্থ ভেল বুলি আনন্দে
নাচয়, তদনন্তৰে বামনৰ কাই বাঢ়িতে লাগল । তা দেখহ, শুনহ,
নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি বোল ।

গীত

বাগ বেলোৱাৰ, পৰিতাল

ক্ৰঃ—দেখোৰে নয়ন দোহো ভৰিয়ে ।

ঈশ্বৰ বামন কপ ধৰিয়ে ॥

পদ—পৃথিবী আকাশ দশোদিশ নিবন্তৰ ।

বাঢ়িবে লাগিলা বামনৰ কলেবৰ ॥

সাগৰ নগৰ গিৰি ভূমি স্বৰ্গ ।

ত্ৰিভুবনৰ নৰ পখি পশু দেৱবৰ্গ ॥

বামনৰ শৰীৰত নিবন্তৰে আছে ।

আচৰ্য্য ঋত্বিজসমে বলি দেখে পাছে ॥
পাতালত ভৰিক দেখন্ত দৈত্যপতি ।
পদ দুই আছে সপ্তৰীপা বসুমতী ॥
দশ দিক্‌পাল, চাৰিবেদ কণ্ঠ মাজে ।
দিশক গাৱত দেখে দৈত্যপতিৰাজে ॥
নদীসৰ গাৱত নখত শিলাচয় ।
নাসিকাত হন্তে বায়ু সূৰ্য্য প্রকাশয় ॥
মৃত্যু আছে ছায়াত, হাসিত মহামায়া ।
জগতকে ব্যাপিল বিষ্ণুৰ দিব্যকায়া ॥ ১১ ॥

সূত্র—ঐচন প্রকাৰে বামনৰ কাই দশোদিশ বাঢ়িবে লাগল । ইন্দ্ৰাদিদেৱ
সবে, অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ ধৰি আছয় । বলি আক এক অদ্ভুত দেখল ।
ভুবলোক আদি কৰি তপলোক চৰাই গৈয়া ব্ৰহ্মলোক পাৱল ।
শ্ৰীকৃষ্ণ আসিবাৰ দেসিবাৰ দেখি ব্ৰহ্মা পৰম উৎসাহে, দেৱতাসৰ
সহিতে প্ৰণাম কয়ল । নানা বাদ্য বজাই বটুক পূজিতে লাগল ।
তদনন্তৰে বামনৰ ভৰি বাঢ়ি গৈয়া, ব্ৰহ্মলোক পাৱল । চৰণৰ নখ
লাগি ব্ৰহ্মডিম্ব ভাগল । কণ্ঠা ফুটি ফটিকৰ ধাৰা জল বহি যায় ।
হেন দেখি ব্ৰহ্মা, কমণ্ডলু পাতি ধৰল । সোহি জলে বামনৰ
পাৱ পখালি, তথা বহল । বহি যাই জগতৰ পাপ বিনাশি, হেন
দেখি মহাদেৱে ধৰিলন্ত আসি । তা দেখহ, শুনহ, নিবন্তৰে হৰি
বোল হৰি বোল ।

গীত

বাগ গোবী, ভাল দোমানি

ক্ৰঃ—নাচতু এ শিৱ চৰণ চলাইবে ।

কবতু কোতুক নিত ভোলানাথ

সৰ্প বিভূষিত কাইবে ॥

পদ—পঞ্চানননেত্ৰ ব্যাস্ৰচৰ্ম্ম শোভিত

হৰিষে ডেৱ দিয়া নাচেৰে ।

সৰ্পৰ অলঙ্কাৰ কটিত বাঘ ছাল
 ডুব ডুব উদ্ভক বাজেবে ॥
 ভস্ম বিভূষিত শিৰে জন্টাছুট
 থমকি থমকে ভোলা নাচেবে !
 মৃদঙ্গ ছন্দুভি বাজে
 গন্ধৰ্বসবে গাৰে বাৰে, নাচেবে ॥
 পাক ফিৰি ফিৰি ভৰি পাৰ
 আনন্দে পাবন্ত দেৱৰে ।
 অঙ্গিভঙ্গী বঙ্গে কৌতুকে
 নাচতু এ সদাশিৱ বে ॥ ১২ ॥

মূত্র—ইকথা বহোক, সোহি সময়ে বামনক প্রদক্ষিণ কৰি প্রভুক উপাসি
 বহল । খেণেকে বামনে ত্ৰৈলোক্য আগ্ৰহি, বলিৰ সৰ্ব্বস্ব আক্ৰোহি
 লেলহ । দানৱগণৰ কুলক্ষণ মিলল । হেন দেখি দৈত্যগণে বিৰলে
 আলোচনকয়ে বোলল ।

দানৱসব বোল—আহে ভায়াসব, হা হা দৈতেন্দ্রৰ কি অৱস্থা ভেল !
 উহি ব্ৰাহ্মণ নোহে, ইন্দ্রৰ হিত চিন্তি আৱল । ইহাঙ্ক বধিলে
 দোষ নাহি, সবে ধৰি বজাৰ কাৰ্য্য সাধোহো ।

মূত্র—ওহি বুলি দৈত্যসবে ৰাজ্যত প্ৰাৰ্থনা কয়ল ।

দানৱসব বোল—হে প্রভু, হামাক আজ্ঞা কৰহ । কপটি বটুক বধি
 সবে মান সাধবো । হে নাথ, হামোসৰ বহুত, একলশ্বৰে বিষ্ণুয়ে
 কি কৰব । পাছে ত্ৰিদশক বধি তোহাক উদ্ধাৰ কৰবো ।

মূত্র—দৈত্যসবক ঐচন বাণী শুনি বলি যে বোলল ।

বলি বোল—হে দৈত্যসব, তোহো কি কহৈছি ? কোটি কোটি ব্ৰহ্মাও
 ঈশ্বৰ নাৰায়ণ, ব্ৰহ্মা আদি দেৱতাসবো যাহাৰি চৰণ কিঙ্কৰ,
 তাহাক যুজিতে সাস কৰহ ? যৈছে ক্ষুদ্ৰ শৃগাল ছয়া বাঘক
 জোঙ্গাস । ওহি দিব্য মায়া দেখি তোহাৰি জ্ঞান নাহি ওপজল ।

বামনৰ পাৰিষদৰ হাতে সবে মৰবি, ইহা জানি অগ্নিত জাস
 নাহি কৰবি । হামাৰ কৰ্ম্মে জিহোক সিহোক, তোৰসবে চিন্তা
 নাহি কৰবি, পুত্ৰ ভাৰ্যা লৈয়া পাতালে চলহ,

মূত্র—বলিৰ ঐচন বাণী শুনি দৈত্যসবে মনকষ্টে যে বোলল ।

দৈত্যসব বোল—মৰণ সময়ত ঔষধ নলাগয় । আপদগ্রস্ত ছয়া নিস্তাৰ
 নেদেখয় তোহাত বুদ্ধি পুছবো নাহি । হে দৈত্যানাথ, তোহো বঙ্গ
 চাই থাকহ । ওহি ব্ৰাহ্মণক যমপুৰ দেখাৱব ।

মূত্র—ওহি বুলি ৰাজ্যক প্ৰণাম কৰি গিৰিসাই উঠি, অস্ত্ৰশস্ত্ৰ ধৰি,
 ঢাক ঢোল তবলত বাৰি দিয়ে, স্বকী স্বকী যানে উঠি, যৈছে যুদ্ধক
 খেদি আৱল, তা দেখহ, শুনহ, নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি বোল ।

গীত

ৰাগ কানাকা, পৰিতাল

ধ্ৰুং—আৱত বান্ধস যুদ্ধক লাই ।

অস্ত্ৰশস্ত্ৰ ধৰি ব্যাঘ্ৰে যেন ধাই ॥

পদ—সমৰক সাজি বাৰে ঢোল ।

ধৰধৰ মাৰমাৰ কৰে বহু বোল ॥

কতো যায় খাঙ্কখিঙ্ক কৰিয়া

কতো যায় দান্ত কামুৰিয়া ।

বেঙ্কামুৱা ভেঙ্কুৱা সেনা চলি যাই !

দৈত্যদানৱ পাইলা সেহি ঠাই ॥

সমৰত যম যেন দেখি লাগে চঙ্ক ।

প্ৰজাৰ গিৰিত যেন চৌভিত্তি কম্প ॥

ঘোঙ্ক সিংহ বাঘ ছাগ শৃগাল যে সৰ্প ।

ভালুক বানৰে চৰি কৰি যাই দৰ্প ॥

এহিমতে খেদি গৈয়া ঋষিগণ পাইলা ।
খান্ধখিঙ্গ কৰি সৰে সমুখে বৈলা ॥ (১৩) ॥

সূত্র—এচন প্রকাৰে দৈত্যসবে অস্ত্রশস্ত্র ধৰি, ঋষিসবক বেড়ল । হেন
দেখি ঋষিসবে দানৱ সহিতে যুদ্ধ কয়ল । তা দেখহ, শুনহ, নিব-
ন্তৰে হৰি বোল হৰি বোল ।

গীত

বাগ কামোদ, পৰিতাল

ধ্রুং—ধাই গৈলা পাৰিষদগণ বাগি ।
দানৱগণক মাৰিবে লাগি ॥
পদ—শজা চক্ৰ গদা সাৰঙ্গ কৰে ।
মাৰিলা দৈত্যক ক্ৰোধ কৰি বৰে ॥ (১৪) ॥

সূত্র—এচন প্রকাৰে, পাৰিষদসবে দানৱসবক গৰ্জিঁ যে বোলল ।

পাৰিষদসব বোল—এয়ে দানৱসব, আন দেৱতাসবক গ্ৰহ কৰি আজু
হামাক জোকাৱস । বহ বহ বহ, আজু তোহাক যমপুৰ দেখাব

সূত্র—পাৰিষদৰ এচন বাণী শুনি দানৱসবে যে বোলল ।

দানৱসব বোল—এয়ে পাৰিষদসব, মৰিবাক লাগি হামাক খেদি আৱল ।
বহ বহ, আজু তোহাৰ যুগু মাৰবো ।

শ্লোক

গৰ্বেণ খৰ্ব্ববাক্যেন গৰ্জন্তঃ দনুজাধমাঃ
ক্ৰোধেন ধনুৰাদায় যুদ্ধায় সম্মুখং যমু ॥ ৭

গীত

দৈত্যক খেদিয়া গৈলা পাৰিষদগণ ।
প্রহাৰিলা বানগণ তাৱক্ষণ ॥
দানৱ গৈলন্ত খেদি পাৰিষদ লাই ।
খন্দৰ কোবক বৈসাইলা লাগ পাই ॥
হাসি পাৰিষদে হানে অসংখ্য শবক ।
ফুটিল চক্ষুসবে দৈত্যৰ অনেক ॥
ভাগি উক কটি বৰে শোণিত কধিব ।
মাৰিল পাৰিষদে দানৱ বীৰ ॥ (১৫) ॥

সূত্র—এচন প্রকাৰে পাৰিষদসবে যৈছে দানৱসবক মাৰল, সোহি সময়ে
দৈত্যোজ্জৈ দানৱসবক বহ বহ বুলি যে বোলল ।

দৈত্যোজ্জৈ বোল—এব এব যুদ্ধ সব হুফ্ট দৈত্যগণ ।

সম্বব, তাৰাক, শুন মোহোৰ বচন ॥
হে বিপ্ৰহেতি, ৰাখা আপোনাৰ প্ৰাণ ।
আজিৰ যুদ্ধত নাহি কাহাৰো কল্যাণ ॥
জগত ঈশ্বৰ বক্ৰ ভৈলন্ত আমাৰ ।
সম্প্ৰতি বাঢ়িল বলবীৰ্য্য দেৱতাৰ ॥
হেন জানি যুদ্ধ এৰি যাওক পাতাল ।
যেন ভৈলা আমাৰ তোমাৰ কৰ্মফল ॥ (১৬) ॥

সূত্র—বলিক এচন বাণী শুনি দৈত্যসব প্ৰাণ ৰাখি পলাৱল । সোহি
সময়ে, বামন ৰূপে হৰি বলিক বান্ধিবাক বনে গৰুড়ক চক্ষুখাৰে
ইঙ্গিতে কয়ল । তৎকালে, গৰুড়ে গাৱক ছালি বান্ধ দেলহ ।
তা দেখহ, শুনহ, নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি বোল ।

গীত

বাগ সাবন্ধ, পৰিতাল

শ্রুং—বামনৰ ইচ্ছিতে গৰুড় পক্ষিৰাই ।

নাগপাশে বলিক বান্ধন্তেহি যাই ॥

পদ—কচালি কচালি বান্ধে হাত পাৰ আতি ।

বান্ধৰ ছোটত যেন যাই হিয়া ফাটি ॥

লাৰিবে চাৰিবে নপাৰয় কলেবৰ ।

দেখি সৰ্বলোকে আতি কৰে হাহাকৰ ॥ (১৭) ॥

সূত্র—তদনন্তৰে গৰুড়পখী পিঠিফটা বান্ধ দিয়ে, দৈত্যেন্দ্রক বাখল । বলিক
ঐচন দুখ দেখি সৰ্বলোক হাহাকাৰ কৰিয়ে বহল । ঐচন বামুণ
বনমালীক ছদ্মকপ দেখি বলি নিশঙ্কভাৱে বহল । বলিৰ ভাৰ্য্যাৰ
গাৱ সহয়ে নাহি, গৰুড়ে ঘনে ঘনে গৰ্জ্জয়, দৈত্যেন্দ্রে মাথা তুলি
চাৱয়ে নাহি । সোহি সময়ে বামন বটু ক্ৰোধে বোলল ।

বটু বোল—শুনৰে অসত্যবাদী কেন বোল বাণী ।

তিনিপদ ভূমি উজ্জিয়া দিলি পানী ॥

তিনিয়ো ত্ৰৈলোক্যে দুই পদকেসে আটে ।

তৃতীয় পদক কৈত দিবো পদ জান্তে ॥

আজি যেবে নেদ পাপী প্ৰতিশ্ৰুত দান ।

গৰুড়ৰ হাতত নৰৈবেক তোৰ প্ৰাণ ॥

দান যেবে দিবাক নোৱাৰ ছৰাচাৰ ।

আগে দিবো বুলি কেনে কৰ অঙ্গীকাৰ ॥

অসত্যবাদী তোৰ জীৱন নিশ্ফল ।

আপুনি মৰিলি পাপী বংশক নিলি তল ॥

নেমাতি আছস কেন লটক অম্বৰ ।

আজি তোৰ সমস্তে ভাৱনা কৰো চূৰ ॥ (১৮) ॥

সূত্র—অনেক নিষ্ঠুৰ বাক্য শুনি, সে মহন্ত পুৰুষ দৈত্যপতি ধীৰে ধীৰে
বিশ্বক বোলয়ে লাগল ।

গয়াৰ

দৈত্যেন্দ্র বোল—জয় জয় জগন্নাথ কৰো নমস্কাৰ ।

তোমাৰ চৰণে প্ৰভু শৰণ আমাৰ ॥

ত্ৰৈলোক্যৰ ৰাজ্য মোৰ কাঢ়ি লৈলা ছলে ।

নাগপাশে অন্তায়ে বন্ধাইলা হাতে গলে ॥

শ্ৰীদূৰ কৰি কেনে কৰিলা আহ্লাদ ।

বান্ধ নুহি ইটো তোমাৰ পৰম প্ৰসাদ ॥

ভাল ভৈল গুছিল বিষয় মহাবিষ ।

অকিঞ্চিন ভৈলো মই অধিক হৰিষ ॥

নগণোহো ইসৰ পীড়াক গাৱে সহে ।

বুলিলা অসত্যবাদী ইসে ছদি দহে ॥

ভূমি য়েবে জানা মোৰ সত্য হোৱে ছন ।

মাথা পাতি দেও হেৰা নাথ নাৰায়ণ ॥

লোৱা পাৰ মাথাতে সান্ফল অঙ্গীকাৰ ।

শৰীৰক সমৰ্পিলো পাৱতে তোমাৰ ॥ (১৯) ॥

বলি বোল—(কথা) হে প্ৰভু, হামো অজ্ঞানী, তথাপি ভৃত্য বুলি
কৃপা কৰহ । হে নাথ, বান্ধ নোহে, যম যাতনাক শঙ্কা নাহি ।
অসত্যবাদী বচনে শৰীৰ দাহ কৰে । তৃতীয় পাৰ হামাৰ মাথে
থোৱা, অঙ্গীকাৰ সান্ফল হোক ।

সূত্র—ঐচন প্ৰকাৰে দৈত্যেন্দ্র নানাবিধ তুতি কয়ল, তথাপি বামনৰ
ক্ৰোধ গুচয়ে নাহি । গুঞ্জ যেন চক্ষু পকাৱয়, মূৰ্ত্তি দেখি ধাতু
উৰি যায়, বলি মোনে বহল । তদনন্তৰে দৈত্যেন্দ্র কলিগ্ৰহ
দেখি প্ৰেমে আকুল হুয়া যৈছে প্ৰহ্লাদ আৱত, তা দেখহ, শুনহ,
নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি বোল ।

গীত

বাগ গোবী জোতিমান

ধ্রুং—আরে প্রহ্লাদ ধৰি কৃষ্ণপদ,
বটুৰ পাশক লাই ।
শ্যাম শৰীৰ পীতবস্ত্ৰ শোভে
মেঘত বিজুলী প্রায় ॥

পদ—সুচান্দ বদন কমল নয়ন
নাসা তিলফুল প্রায় ।
কম্বু কণ্ঠ সম উক নিকম্ব
বনমালা শোভে কাই ॥
আজানুলম্বিত বাহু দুই খান
শিবে ছত্রাকৃতি শোভে ।
মুণ্ডশৰীৰ কুণ্ডল প্রকাশে
কপে ত্রিভুবন মোহে ॥ (২০) ॥

সূত্র—এচন প্রকাৰে প্রহ্লাদ আসি বলিক দেখল, গকড়ৰ বান্ধে শৰীৰ
লাৰিবে চাৰিবে নপাবয় । পিতামহ আসিবাৰ দেখি পাদ্য অৰ্ঘ্য-
দিবাক নপাৰি বন্ধনবপৰা মাথ দোৱাই বহল । বলিক নিগ্রহ
দেখি প্রহ্লাদ ধীৰে বামনক পাশ চলল । ব্রহ্মা আদি দেৱতাসৰ
পাৰিসদ সহিতে চৌপাশে উপাসি বহল । তাহা পেখি প্রহ্লাদ
বামনৰ পাৰে পৰি প্রণাম কয়ল । পুনু উঠি ত্রাহি জগন্নাথ বুলি
পাৰে পৰি কৰয়ুৰি তুতি কয়ল ।

প্রহ্লাদ বোল—ত্রাহি ত্রাহি জগন্নাথ দেৱকো দেৱা ।
তোহাৰি চৰণে কৰে লক্ষ কোটি সেৱা ॥
তুমি দিলা বলিক ত্রৈলোক্য বাজ্যভাৰ ।
পুনু কাড়ি লৈলা আত আনন্দ আহমাৰ ॥
গৰ্ব গুচাই বলিক কৰিলা বৰ দায়া ।

আতি অন্ধকাৰ কৰা পুৰুষৰ শ্ৰীমায়া ॥
তুমি হেন বলিক দিলা হতবুধি ।
আজি বলিৰাজা পাইলে ব্যাধিৰ ঔষধি ॥
আতি ধৈৰ্য্যবন্ত সত্যবন্ত বলিৰাই ।
এতেক নিগ্রহ তাক দিতে নুযুৱাই ॥
শুক্ৰৰ বচনে যিটো নেৰাখিলে মতি ।
শুদ্ধভাৱে কৰিলেক কৃষ্ণক ভকতি ॥
হেন মহাদানী মানী মোৰ ইটো নাতি ।
কোন অপৰাধে কেনে কৰা উগ্র শাস্তি ॥
ক্ষেমিয়োক তোমাৰ দাসৰ হৈলো দাস ।
আজ্ঞা কৰা গকড়ে মেলোক নাগপাশ ॥ (২১) ॥

প্রহ্লাদ বোল—হে প্রভু, বান্ধৰ ছোটে প্রাণ ফুটি যায়, গকড়ক আজ্ঞা
কৰহ নাগপাশ মেলোক । তোহাৰি পাৰে ওহিদান মাগোঁ, ওহি-
দান মাগোঁ ।

সূত্র—ওহি বুলি প্রহ্লাদ বামনক পাৰে ধৰি কান্দি বহল । তদনন্তৰে
বিদ্যাবলী হা স্বামী মৰল বুলি লাসে লাসে বামনৰ পাশে গৈয়া
ক্রন্দন কৰি বোলায়ে লাগল ।

(মুত্তাবলী)

হা বলিৰাই,
কি ভৈল বিলাই,
বান্ধে তোৰ প্রাণ যাই ।
তোমাৰেসে দুখে
বাক্য নামে মুখে
মোৰ প্রাণ ফুটি যাই ॥
শুক্ৰে নিষেধিলে

তথাপিতো দিলে

মুম্বিলে সৰ্বলোকে ।

অনাথী নকৰা

দাসী বুলি লোৱা

আজ্ঞা কৰিয়োক

গৰুড়ে বান্ধ মেলিয়োক ॥

প্ৰহ্লাদৰ নাতি

কেনে কৰা শাস্তি

লৰচৰ নাই ।

মুখৰ মাত নোলাই

হে বটুৰাই

স্বামী মৰি যাই ॥

টিকৰ স্বামী আজিসে হৰাই

আন্ধোল পাতি মাগো

কৃপাৰ সাগৰ কৰিয়োক মোক দায়া ।

শোকে প্ৰাণ যাই

হে যতুৰাই

স্বামীৰ বদলি মোহোক মাৰিয়া নিয়া ॥ (২২) ॥

সূত্ৰ—তদনন্তৰে বিদ্যাবলী স্বামীৰ শোকে, বামনৰ পাৰে পৰি স্বামীৰ মুক্তিৰ অৰ্থে যে বোলল ।

দেৱী বোল—হে জগতক কাৰণ নাৰায়ণ, তোহাৰি চৰণে ওহি দান মাগোঁ । দৈতানাথ পৰম অজ্ঞানী ছয়া তিনিপদ ভূমি দান দেলহ । তোহো জগত ঈশ্বৰ, তোহাৰি মায়া নাহি জানল । হে প্ৰভু স্বামীৰ দোষ ক্ষমা কৰহ, ক্ষমা কৰহ ।

সূত্ৰ—ঐচন প্ৰকাৰে দেৱী সন্তাপিত ছয়া বামনক পাৰে পৰি যৈছে বিলাপ কয়ল ।

গীত

বাগ স্নহাই, তালচুড়া

ধ্ৰুং—ৰাজমহিষী মাই নয়নমন জুৰাই

ঘনে ঘনে নিশ্বাস ফোকাৰে

এ তনু চেতন নাই ।

পদ—স্বামীক বিবহে দহে দেহা

এদিশ দেখোঁ অন্ধিয়াৰী ।

দৈত্যোদ্ভব বিনে মন ঝমক

পৰয়ে মূকচি কুমাৰী ॥

হা স্বামী হা স্বামী বুলিয়া জম্পাই

জীৱন যৈচন যাই ।

বটুৰ চৰণ মতি লাগো

এ গতি আৱৰি নাই ॥ ২৩ ॥

সূত্ৰ—ঐচন বিলাপ কৰি ৰাজমহিষী বামনৰ পাৰে পৰি যে বোলল ।

ৰাজমহিষী বোল—হে প্ৰভু কত তপসাই দৈত্যোদ্ভক স্বামী পাৱলো অল্পতে স্বামী মৰিয়া যায় । হে প্ৰভু, তোহাৰি সন্তাপে প্ৰাণ বহয়ে নাহি, উহি চান্দবদন কাহাক দেখবো ? হামাৰ টিকৰ স্বামী মৰিয়া যায় ! আজু হৰষ বদনে কোনে মাত লগাব । হে প্ৰভু বান্ধৰ চোটে প্ৰাণ ফুটি যায় । দশন নিষ্পান, সুন্দৰ বদন মলিন ভেল । অতয়ে শাস্তিত কৰুণা ওপজয়ে নাহি, হে প্ৰভু স্বামীৰ বান্ধ চোৱহ ।

সূত্ৰ—ওহি ৰাজমহিষী ভূমিত লুটি বহল । বামনে বলিক চাই গৰ্জয় । হেন দেখি দেৱাসুৰসবে হাহাকাৰ কয়ল । হা হা বলিৰ কি অৱস্থা ভেল বুলি বহুত খেদ কয়ল ! তাহা পেখি ব্ৰহ্মা বহুত খেদ কৰি তুতি আবন্তল ।

ব্রহ্মা বোল—হে জগত কাৰণ নাৰায়ণ, বলিক প্রতি কোপ তেজহ।
শুক্লৰ বাধা নগনি, সৰ্বস্ব সহিতে তযু পারে সমৰ্পি দেলহ। সে
বলি ধৰ্ম্মতে আছয়। হেন ভকতক দুখ দেখি কৈছে প্রাণ
ধৰবো? তোমাৰ চৰণে যে সবে পূজয় উত্তমগতি পায়। দৈত্য
পতি শুধভারে তোহাক দান দেলহ, পুণ্যবন্ত বলিক নিগ্রহক নুযু-
ৰায়, সত্ত্বৰে বান্ধ মেলাওক। হে প্রভু ঐচন বলিৰ দুখ দেখি
জগতে ক্রন্দন কৰৈছে। বিদ্ধাৰলী স্বামীক শোকে মৰৈছে। হে
প্রভু, বলিৰ দুখ দেখি প্রহ্লাদৰ প্রাণ ধৰয়ে নাহি ইহা জানি
কোপ তেজহ।

সূত্র—ব্রহ্মাক ঐচন বাণী শুনি, নাৰায়ণ হাস্য কয়ল। প্রজাসবে
আনন্দে জয় জয় বুলি ঘোষল। সেই বেলা দেৱাসুৰ-দৈত্যেজ্ঞক
দায়াতবে গৰুড়ক চাহি যে বোলল।

বামন বোল—হে গৰুড়, সত্ত্বৰে বলিৰ বান্ধ মেলহ।

সূত্র—বামনক ঐচন বাণী শুনি পথিৰাজে তারক্ষণে গৈয়া বলিৰ বান্ধ
ছিঙ্গি পেলাৱল। হেন দেখি প্রজাসবে বলি আজিসে ওপজল
বুলি দশোদিশে ঘোষিয়া বহল। তদন্তৰে বলি বন্ধন ক্লেশ এৰাই
ভৰি পাঞ্চ আগবাঢ়ি বামনৰ পারে পৰল। পুনু উঠি মাধৱৰ পাদ-
পদ্ম নিৰেখিয়ে বহল। তদন্তৰে বটু ব্রহ্মাক যে বোলল।

বটু বোল—হে ব্রহ্মা, যি কাৰণে বলিক নিগ্রহ কয়লো তা শুনহ।
ঐশ্বৰ্য্যত থাকি কাহাকো জানয়ে নাহি। মোহোৰ যাহাক প্রতি
অনুগ্রহ মিলয় তাহাৰ শ্রীসম্পত্তি দূৰ কৰোঁহো। অঃ কিনো
সত্যবাদী ৰাজা, ঐশ্বৰ্য্য নিগ্রহি সব সম্পত্তি গ্রহণ কয়লো, তথাপি
সত্য নেৰিল। বলি সমান ভাগ্যবন্ত নাহি নাহি, যাৰে চন্দ্রদিবাকৰ
থাকয়, তাৰে কীৰিটি থাকব। লোকে গুণ বৰ্ণাৱব। অঃ বলি
মায়সব জিনল।

সূত্র—পুনু বলিক যে বোলল।

বটু বোল—হে দৈত্যেজ্ঞ, তোহাৰ ভকতিয়ে হামাক বৈশ্য কয়ল। মোক
যেবে দান দিলি ঋণ সুজন নযায়। হামো এক বচন বোললো

তা শুনহ, জ্ঞাতি মিত্র সহিতে সুতলক লাগি চলহ। বৈকুণ্ঠতো
অধিক মোৰ প্রিয় থান বিশ্বকৰ্ম্মে নিৰ্ম্মাণ কৰৈছে। অন্তৰ প্রকাশে
দিন-ৰাত্রি নেজানয়। তাহাতে সে শোক-মোহ জৰা-মৃত্যু নাহি।
তোহো যে বাঞ্ছা কৰহ, তাক লাগি ব্রহ্মাকল্প মোহোক প্রার্থিছিল।
তাহাক নিদি তোহাক দায়াতবে থৈয়া আছে। ওহি শুভক্ষণে
চলহ হামাৰ সুদৰ্শন চক্ৰ তোহাৰ সভাত থাকক।

সূত্র—বামনক ঐচন বাণী শুনি বলিৰ হৃদি দ্রবিল, পৰি প্রণাম কৰি
গদগদ বাক্যে যে বোলল।

বলি বোল—হে প্রভু, হামো অসুৰ, ভকতিৰ পাত্ৰ নোহো, দেৱগণে
প্রার্থী নেপাৱল। তথাপি স্নেহে হামাক দেলহ, মাৰিবাৰ লাগে
মাক, তাহাক ঐচন সংকাৰ কৰল। তোহাৰি মায়া কে বুজব?

সূত্র—ওহি বুলি বলি, প্রহ্লাদ সহিতে বামনক প্রণাম কৰি ‘হামো বিদায়
কয়লো’ বুলি সমস্তক সঙ্গে লৈয়া যৈচে সুতলে চলল তা দেখহ,
শুনহ, নিবন্তৰে হৰি হৰি বোল।

গীত

বাগ ফল্যাণ, থবমান

ধ্রুং—সুতলে চলে বলিৰাই।

সঙ্গে প্রহ্লাদে হৰি গুণ গাই ॥

বঙ্গে সুতল পাইলা পাছেৰে।

যব বামন হৰি মোৰ মূৰ্ত্তি ধৰি
বলিৰ সৰ্বস্ব লৈলা।

নাগপাশে বান্ধি স্বৰ্গক নিকালি

সুতলপুৰ পঠাইলা ॥

সুতলপুৰখান বৈকুণ্ঠ

বিশ্বকৰ্ম্মে নিৰ্ম্মি থৈলা।

কৃষ্ণৰ চৰণে বলি বঙ্গমনে

সমদলে তথা বহিলা ॥

সুতলপুৰত দ্রব্য যতেক

যেহি বাঞ্চে সেহি পায় ।

ভকতিবিহীন কৃষ্ণৰ চৰণ

দীনহীন যতি গাই ॥ ২৪ ॥

সূত্র—আহে লোক দেখু দেখু, বামনৰূপে হৰি বলিক ছলি নাগপাশে
বান্ধি দৈত্যসবৰ নাশলীলা যাত্ৰা সম্পূৰ্ণ ভৈল । ইহা জানি কৃষ্ণৰ
চৰণে ভকতি বহোক । তদনন্তৰে, বলি প্রহ্লাদৰ ভকতি দেখু
দেখু । ইহা জানি কৃষ্ণৰ চৰণে সাৰ কৰি নিবন্তৰে হৰি বোল
হৰি বোল । ওহি কৃষ্ণৰ চৰিত্ৰ লীলা যাৰা সবে শ্ৰদ্ধায়ে কৰয়, শ্ৰদ্ধায়ে
কৰোৱায়ে, শ্ৰদ্ধায়ে শুনয়, তাৰাসবৰ ভকতি নিশ্চল বাঢ়য় । জানি
নিবন্তৰে হৰি বোল ।

ইতি সম্পূৰ্ণ

কুমৰহৰণ-নাট

লক্ষ্মীনাথ দাস

কুমৰহৰণ-নাট

শ্ৰীকৃষ্ণায় নমঃ

শ্লোক

বিষ্ণুং সামুতমেঘসদৃশকচিং পীতাম্বৰং শ্ৰীধৰম্ ।
শম্ভুং শাবদচন্দ্ৰবামললিতং চম্পাস্থি-মালাম্বৰম্ ।
ভোগিভক্ষককেতনং প্ৰবিলসং আত্মাকৃতিং গোপতাম্ ।
শূলাদ্যস্ত্ৰবিপক্ষদৰ্পদমনং বন্দে সদাহং বুদ্ধঃ ॥ ১

গীত

বাগ স্বহাই, একতালি

ধ্ৰুং—জয় জগ জীৱন মুৰাৰী ।
পাৰে পৰনাম হামাৰি ॥
পদ—সজল জলদ তনু শ্যাম ।
পীত বস্ত্ৰে ভূষিত উপাম ॥
আপাদ লম্বিত মালাধাৰী ।
চক্ৰধৰ বাহন নাগাৰি ॥
যুদ্ধে জিনল ত্ৰিপুৰাৰি ।
বন্ধ নাতি চোৰল মুৰাৰি ॥
নমো হৰি জগত নিবাস ।
কহে লক্ষ্মীনাথ কৃষ্ণদাস ॥ (১)

সূত্র—নান্যন্তে সূত্রধাৰঃ । অলমতি বিস্তৰেণ । প্রথমং মাধৱ মাধ-
ৱেত্যুক্তা হৰিং প্রণম্য সভাসদান্ সমুখ্যাহ ।

ভো ভো সমাজিকায়ুয়ং শৃণুত চ সারধানতঃ ।
কুমৰহৰণ নাম নাটকং মুক্তিসাধকম্ ॥ ২

অর্থ ভটিমা—

জয়জগবন্দন, ভবভয়ভঞ্জন, দেবকীনন্দনদের ।
কোটি কোটি ব্রহ্মাণ্ড, ক্রীড়াভাণ্ড জাকৰ, মহিমা নপারত কের ॥
শিশুভাৱ দৰশি, পুতনা বিনাশি, বেকত কৰ নিজগুণ ।
মাৰি চক্ৰবাত শকট বিনাশিয়ে, ভঞ্জিয়ে যমলার্জুন ॥
অঘাসুৰ বক ব্যোম-অৰিষ্টক ধেনুকৰ সুনিয়োগ ।
কালি নিকালি, বাখি ব্রজবাসী বনবহ্নি কয়লি পান ॥
চানুৰ মুক্তিক শল্লতোষল্লক কংসক চোড়ারল জীৱ ॥
পিতৃ-মাতৃ বন্ধু ছোড়ি উগ্রসেন থাপল পাটে সদাশিৱ ॥
ভয়ে জবাসন্ধ কৰিয়া প্রবন্ধ দ্বাৰকা কৰলিঞ্জি সাজে ।
তাৰি সন্তজন দুষ্টক দাৰণ কয়লি সোহি যুদ্ধ বাজে ॥
দমঘোষনন্দন আদি ৰাজাগণ জিনিয়ৈ হৰল কন্ধিনী ।
মণিক নিমিত্তে জাম্ববন্ত জিনি দোহো ভাৰ্য্যা পাইলা যদুমণি ॥
ৰাজা দ্বৈধীধন্ধ বধি জড়াসন্ধ বিমোচন ভকতক বন্ধ ।
ৰাজসূয় যজ্ঞ পাণ্ডবৰ সাধল ছেদল ছেদি ৰাজাবন্ধ ॥
শাল্ল-পৌণ্ড্রক বধি নবকাসুৰ দ্বিবিদ্ধ বানৰ মাৰি ॥
যোহি ভূমি ভাৱ উতাৰণ তাৰণ, সুৰভয়বাৰণ মুৰাৰি ॥
যো কয়ে সমৰ জিনল শঙ্কৰ, বাণক বাহু কয়ে ছেদ ।
হৰিহৰ দোহো নাম মাত্ৰ ভিন্ন, পৰমার্থ নাহি ভিন্ন ভেদ ॥
নাতিৰ হৰণক বিপদে উধাৰি সাধয় বিজয় মুৰাৰি ।
সোহি কৃষ্ণক বিজয় নাটক শুনহ জত নৰনাৰী ॥
পদ্মপত্রজল জৈচনে চঞ্চল তিল একু থিৰ নুহি কাই ।

ভাৰতবৰ্ষিষে দুৰ্লভ নবতনু জানহ পুনুহো নপায় ॥
ওহি সত্যবাণী জানি দৃঢ় মানি ছোড়ছ বিষয়ৰ কাম ।
কৃষ্ণক দাসে লক্ষ্মীনাথে কহে ডাকি বোল বাম বাম ॥ (২)

সূত্র—আহে সামাজিক লোক, যে জগতক পৰম গুৰু নিখিল ভুবন-
পালক, নিৰঞ্জন, প্রধান পুৰুষ পুৰুষোত্তম নাৰায়ণ শ্রীশ্রীকৃষ্ণ
শিববিৰিঞ্চি জাহেৰি চৰণ সেৱত, জাকৰ নাম শুনি মহা মহা
পাপীসবে পাপ তৰি মুক্তি পাবত, সোহি ভগবন্ত শ্রীকৃষ্ণ আপোন
নাতি অনিৰুদ্ধক হৰণবন্দন নিমিত্তে শঙ্কৰ সহিতে যুদ্ধ কয়ল ।
অনিৰুদ্ধক মোচন, বাণক বাহুছেদ, কৃষ্ণক বিজয়লীলা যাত্ৰা ওহি
সভামাজে কৰব পৰম কৌতুকে তাহেক সারধানে দেখহ শুহ
নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি বোল ।

পুনঃ সূত্র পুছত, (আকাশে কৰ্ণং দত্তা)—আহে সঙ্গি সখি কি বাদ্য সুনিএ ।
সঙ্গী—সখি দেৱ বাদ্য বাজত । আঃ শ্রীকৃষ্ণ উদ্ধৱ সহিতে মিলল ।

শ্লোক

প্রৱেশমকৰোং কৃষ্ণঃ সভাৰ্থঃ কঞ্জলোচনঃ
ৰামোদ্ধৱসংযুক্তো ভগবান্ ভৱমোহনঃ ॥ ৩ ॥

সূত্র—আহে সামাজিক লোক ! হামো জাকৰ কথা কহৈছি সোহি
ভগবন্ত শ্রীকৃষ্ণ জ্ঞাতিগণ সহিতে এথাআৱত । এথাত থিক । ইতি
সূত্র নিষ্কান্ত ।

গীত

বাগ সিন্ধুৰা পৰিতাল

ক্ৰং—আবে জগতপতি কয়ো পৰবেশ ।

শ্যামতনু পীতবস্ত্ৰে দেখিতে সুবেশ ॥

বাম কাম অনিচ্ছ সাহিত্য উদ্ধর ।
চলে সঙ্গে মনে আতি করিয়া উৎসব ॥
পাঞ্চজন্য শঙ্খ-চক্র ধনু ধরি হাতে ।
কপে মদন মোহে কহে লক্ষ্মীকান্তে ॥ (৩)

সূত্র—এখন প্রবেশ কয়ে শ্রীকৃষ্ণ সুধর্মা সভা মধ্যে বৈথি বহল । তদন্তবে
মহেশক প্রবেশ দেখহ ।

শ্লোক

প্রবেশমকবোং শত্বর্ষযানে সভার্যয়া
নন্দীভৃঙ্গীমুদায়ুক্তো বেষ্টিতো ভূতপার্ষদৈঃ ॥ ৪

এখন প্রকারে ভূতনাথ সভার্যে পারিষদ সব সঙ্গে লৈয়া জৈছে
আরত তা দেখহ শুনহ । নিবন্তবে হরি বোল হরি বোল ।

গীত

বাগ আসোরাবি, পরিভাল

ধ্রুং—আরত ভূতনাথ পবন বঙ্গে ।
নন্দি ভৃঙ্গী পারিষদ পার্শ্বতী সঙ্গে ॥
পদ—ভূতপ্রেত প্রমথ চলি চতুর্পাশে ।
বারে বাদ্য মাথে ছত্র প্রকাশে ॥
কম্পিত শরীর শূল ধনু হাতে ।
কহে লক্ষ্মীনাথ মেবি গতি জগন্নাথে ॥ (৪)

সূত্র—এখন প্রকারে শ্রীকৃষ্ণ আসি পার্শ্বতী সহিতে একপাশ ছয়া বহল ।
তদন্তবে বাণবাজাক প্রবেশ দেখহ ।

শ্লোক

প্রবেশমকবোং রাণোঃ বলেন হৃতমানসঃ ।
পরিগৃহ্য সহস্রেষু বাহুযু সুপ্রশায়কম্ ॥ ৫

সূত্র—আহে লোক বাণবাজ! দানবসব সঙ্গে লৈয়া যৈচে প্রবেশ কয়ল
তা দেখহ শুনহ, নিবন্তবে হরিবোল হরিবোল ।

গীত

বাগ কানাবা, পরিভাল

ধ্রুং—আরত বাণবাজা বীর বলিয়ার ।
দলদোপ করে মহী চরণপ্রহার ॥
সহস্রেক বাহুয়ে ধরিয়া ধনুশর ।
দেখি প্রাণ ফুটি যায় যত বিপক্ষর ॥
অস্ত্র-শস্ত্র ধরি দৈত্য চলে চপকরে ।
বোলা হরি হরি সভাসদ নিবন্তবে ॥ (৫)

সূত্র—এখন প্রবেশ কয়ে বাণবাজা পাত্র-মন্ত্রী সহিতে একপাশ ছয়া
বহল । তদন্তবে উষাক প্রবেশ দেখহ ।

শ্লোক

নিবিশতি সভামধ্যে রাণস্য হৃহিতা উষা ।
সর্বোজরদনা কান্ত্যা মোহয়ন্তী দশোদিশঃ ॥ ৬

সূত্র—আহে লোকাই বাণক নন্দনি উষা সখীসর সহিতে যৈচে প্রবেশ
কয়ল তা দেখহ শুনহ নিবন্তবে হরিবোল হরিবোল ।

গীত

বাগ স্নুহাই, একতালি

ধ্রুং—আরে বাজনন্দনী কয়ো পবসার ।
সখি মায়াবতী সঙ্গে কবত বিহার ॥
পদ—কনক পুতলি মুখ চন্দ্র পবকাশ ।
হার মুকুতমণি জ্বলে দিশপাশ ॥
নর যৌবনী মনে স্বামী অভিলাষ ।
কপে ভুবন ভুলে কহে কৃষ্ণদাস ॥ (৬)

সূত্র—ঐচন প্রবেশ কয়ে উষা পিতৃক সমীপে বৈথি বহল । তদনন্তরে
বাণরাজা দানবসরক সম্বুধি বোলল ।

বাণ রাজা বোল—আহে পাত্র-মন্ত্ৰী, দৈত্য-দানব-সর, হামার হুহিতা
উষাৰ যৌবনকাল ভেল । তোহো সবে ভালমতে রাখবি । যেন
কোনো পুরুষে লজ্জিবে নাই পাৰয় ।

সূত্র—রাজার আজ্ঞা পাই দানবগণে উষাক প্রবন্ধে রাখত । তদনন্তরে
উষা শোকে দুখে নিশি নিদ্ৰা নাহি কবত । মনকষ্টে যে বোলল ।

উষা বোল—আহে প্রাণ সখী, হামো কোন পাপ কয়লো ? হামার
পিতা কোন অপবাধে ঐচন নিগ্রহ কৰি বন্দী কয়েথিক । একো
প্রাণীৰ মুখ নাহি দেখো ।

সূত্র—ওহি বিষাদ কয়ে উষা বহল থিক । তদনন্তরে বাণরাজা শিবক
পূজিবাক মনে চলল । হৰক দেখি চরণে প্রণাম কয়ে স্তুতি
আবন্তিল ।

গয়াৰ

বাণরাজা বোল—তাহি তাহি ত্রিপুরাৰি কৰো নমস্কাৰ ।

তোমাৰ চরণে সনা শৰণ আমাৰ ॥

এতকাল প্রভু মই নপাইলো সমৰ ।

কিবা কৰি আছে মোৰ হাজাৰেক কৰ ॥

কোনদিনা যুদ্ধ পাইবো তাক কহিয়োক ।

আছোক পুরুষে মোক হাসে নারীলোক ॥

তুমি সম পুরুষ আসোক মোক ধাৰে ।

তবে হাজাৰেক কৰ সাফল আমাৰে ॥ (৭)

কথা—হে প্রভু সদাশিব তোহো পৰম ঈশ্বৰ । সূত হেন জানি হামাক
ওহি অনুগ্রহ কৰহ ।

সূত্র—বাণরাজাক ঐচন বাণী শুনি হৰে কোপে কম্পমান হুয়া যে
বোলল ।

মহেশ বোল—ঐয়ে বাণ, তোহো হামাক আশু ঐচন গৰ্ব্ব কৰহ ।
যেখনে তোহাৰ ভাণ্ডাৰৰ মউৰধ্বজ ভাগয় তবে মই সম পুরুষ
সহিতে যুদ্ধ পাৰবি । সোহি সমৰে হাজাৰেক কৰ ছেদ কৰব ।
ইহা জানি আপোনাক সত্ত্বৰে সাজু হব । হামু নিষ্ঠে কহলো ।

সূত্র—ওহি বুলি হৰগৌৰী অন্তর্ধান ভেল । বাণরাজা পুনু আসনে
বৈথি বহল । ইকথা বহোক । তদনন্তরে উষাক বৃত্তান্ত শুনহ ।

শ্লোক

স্বপ্নে দৃষ্টা পতিং তল্লৈ উষা পৰমবিহ্বলা ।

বিললাপ ভৃগুংরালা সংবক্তলোচনদ্বয়ম্ ॥ ৭

সূত্র—আহে লোক বাণক নন্দনী উষা নিশাকালে স্বপ্নত সুন্দৰ এক
সঙ্গে বতিবস পাৰল । নিদ্ৰাৰ জাগি শয্যাত হাত ফুৰাই নপাই

পৰম ব্যাকুল ছয়া যৈছে বিলাপ কয়ল, তা দেখ শুনহ, নিবন্তৰে
হৰিবোল হৰিবোল ।

গীত

বাগ শ্ৰী-গান্ধাৰ, ছুতকলামান

ক্ৰঃ—প্ৰাণনাথ দেহ দৰিশন ।

তোহাৰি বিয়োগে মোৰ নাৰহে জীৱন, ঐ প্ৰাণবল্লভ হে ॥

পদ—মধুৰ আলাপ তেৰি হাস্য নিবীক্ষণ ।

সুমৰি সুমৰি দহে শৰীৰ মদন ॥

কাহে গেল প্ৰাণনাথ প্ৰাণ লৈয়া মোৰে ।

তুমি বিনে মজিলো বিপদ সিন্ধু ঘোৰে ॥

ঐচন মোহন হে, সৰ্বগুণ ললিত প্ৰভু শ্যাম গুণনিধি ।

হাতে দিয়া বক্ষিলেক কপটীয়া বিধি ॥

এহি বুলি বিকলিনী কৰয় ক্ৰন্দন ।

কহে লক্ষীনাথে গতি নন্দৰ নন্দন ॥

ঐ নাথ দৰিশন দেহ । (চ)

সূত্ৰ—উষাক ঐচন ব্যাকুল দেখি চিত্ৰলেখা সখীত আথেবেথে পুছত ।

চিত্ৰলেখা বোল—আহে সখী, তোহো কি নিমিত্তে বাতুল ছয়া বিলাপ
কৰহ । হামাক শপত সত্তৰে কহ ।

সূত্ৰ—সখিক ঐচন বাণী শুনি কিঞ্চিত সন্ধুক্ষণ ছয়া নিশ্বাস ফোকাৰি
বোলয়ে লাগল ।

উষা বোল—আহে প্ৰাণসখি হামু অভাগিনী কুলক্ষণীত কি পুছহ ।
আৰ্জ্জ্ব এক পুৰুষ সঙ্গ পৰম আনন্দে ক্ৰীড়া কোতুক কয়লো ।
কুচয়ুগমৰ্দ্দি শৃঙ্খাৰকয়ে মুখ চুন্নন দিয়ে অধৰামৃত পান কৰায়া
সে পুৰুষ কোথা গেল ইহা নাহি জানি । সখি, সেহি প্ৰভুক
নপাইলে গলে অস্ত্ৰ হানি মৰবো । হামো নিশ্চয়ে কয়লো ।

সূত্ৰ—ওহি বুলি উষা লাজ এৰি ক্ৰন্দনকয়ে লাগল যৈচে, তা দেখহ
শুনহ, নিবন্তৰে হৰিবোল হৰিবোল ।

গীত

বাগ মাহুৰ, জ্যোতিমান

ক্ৰঃ—উষা সতী নয়নে নীৰ জুৰাই ।

ঘনে ঘনে শ্বাস ফোকাৰে বিকলিনী ॥

বয়নে হাত চৰাই ॥

পদ—হামো অভাগিনী পাৱৰ নাহি পুনু

সোহি বল্লভ পিউ পাশ ।

ধৰণী লুটিয়ালুটি বিলপতি কামিনী

খসল ভূষণ দিব্যবাস ॥

হা পিউ হা পিউ বিনে নাৰহয় জীউ

মদনে দগদ্ধ কৰে মন ।

কৃষ্ণপদ কমলৰ মকৰন্দ মধুকৰ

দীনহীন লক্ষীনাথে ভান ॥ (৯)

সূত্ৰ—ঐচন প্ৰকাৰে উষা সন্তাপ কয়ে থিক, তদনন্তৰে চিত্ৰলেখা সখিক
আক্কেৱালি ধৰি যে বোলল ।

চিত্ৰলেখা বোল—হে ৰাজনন্দনি, তোহো তাপ তেজহ । তোহাৰি মন
দুখ দূৰ কৰবো । যে পুৰুষে তোহাৰি চিত আক্ৰমণ কয়ল,
তাহেক হামো চিত্ৰপটে লেখি দেখাওঁ । তোহোক পাছে আনি
দেৱবো । কিছু চিন্তা নাহি কৰবি ।

শ্লোক

ইত্যুক্ত দেৱ-গন্ধৰ্বসিদ্ধচাৰণপন্নগান্ ।

দৈত্য-বিদ্যাধৰান্ যক্ষান্ মনুজাংশ্চ যথালিখৎ ॥ (৮)

সূত্র—ওহি বুলি চিত্রলেখা হাতে চিত্রপট ধরি দেব গন্ধর্ব সিদ্ধচারণ,
দৈত্য বিদ্যাধর, যক্ষরক্ষ মনুষ্যক লেখি দেখাবল। বৃষ্টিবংশ মধ্যে
অনিকল্পক দেখিয়ে আঙ্কোয়ালি ধরিবাক চাহে। লাজে মুখ ঢাকি
অন্ন হাস্য করি বোলল।

উষা বোল—আহে প্রাণসখি! ওহিজন হামার প্রাণবল্লভ। ঐচন রূপ-
গুণ দেখি কোন নারী চিত্ত রাখব। হে সখি সত্বরে আনগিয়া।

চিত্রলেখা বোল—অঃ ভালেতো স্বপ্নে দেখি পাগলী ভেলি। ওহি
কৃষ্ণক নাতি। প্রদ্যুম্নপুত্র নাম অনিকল্প। তোহো চিত্তা নাহি
করবি। শঙ্করক প্রসাদে যোগমায়া বলে হরি আনবো। হামো
সত্যকয়ে বোললো।

সূত্র—ওহি বুলি চিত্রলেখা ইন্দ্ৰদেব মহেশক সুমরি কুমরক হরিবাক প্রতি
মনে উপায় চিন্তিতে আছয়। হেন দেখি নারদ ঋষি দেবকার্য্য
সাধিবাক প্রতি যৈচে আরত তা দেখহ শুনহ, নিবন্তরে হরিবোল
হরিবোল।

গীত

বাগ আসোরাবি, পবিতাল

ধ্রুং—আরত নারদ হাতে বীণা বাই।

হরিসে হরিশ বস গাই ॥

পদ—প্রেমে পুলকিত সবহি লোকাই।

দ্বারকাপুর প্রবেশল যাই ॥

মুনিক প্রণামিলা যত্নবাই।

হরি হরি বোলা সবহি লোকাই ॥ (১০)

সূত্র—নারদক দেখি হরি পবম গৌরবে প্রণাম কয়ল। মূনি শ্লোক পড়ি
আশীর্ব্বাদ কয়ল।

জয়জয় কমলাসনাদিসেয়া, জয়জয় ভরমোহনাদিদেব।
জয়জয় গকড়াসন বাম, জয়জয় গিরিধারণ পূর্ণকাম ॥

সূত্র—ওহি আশীর্ব্বাদ কএ নারদ মোনে বহল। তাহে দেখি শ্রীকৃষ্ণ
বাত পুছত।

শ্রীভগবানুবাচ—

শ্লোক

কিমর্থং আগতোহসি অদ্যং পরিত্রং দ্বারকাপুরম্
কিঙ্কবোমি মুনিশ্রেষ্ঠ তদাজ্ঞাপয় সাম্প্রতম্ ॥ (৯)

কথা—হে মহামুনিবাজ তোহাৰি পদধূলা পরসনে হামার দ্বারকাপুর
পবিত্র ভেল। অব কি আজ্ঞা করহ, তাহেক সাধো।

তা শূনি নারদ বোল—হে শ্রীকৃষ্ণ তোহো যোগবলে সব কথা জানহ
তবহো হামাত পুছহ। হামু কহো তা শুনহ। তোহাৰি গৃহে
চোর প্রবেশব। কিন্তু সব বস্তু থাকব, অনিকল্প নাতিক মাত্র
হবব। তোহো যত্ন করি লোহা গড় বান্ধি রাখবি।

সূত্র—ওহি বুলি বিধি চলি গেল। তদন্তরে শ্রীকৃষ্ণে যাদবসবক সম্বুধি
বোলল।

শ্রীকৃষ্ণ বোল—আহে জ্ঞাতিসব, তোহো সবে অনিকল্প কুমরক লোহা-
গড় বান্ধি যত্নে রাখবি।

সূত্র ঐচন আদেশ পাই যাদবগণে তেতিক্ষণে লোহাগড় বান্ধি কুমরক
প্রবন্ধে রাখল। পূবদিশে হনুমন্ত, পছিমে গকড়, দক্ষিণত সাম্ব,
উত্তরত কাম, গোবিন্দে ধনুধরি চৌপাশে সততে রাখত। ইকথা
বহোক, তদন্তরে চিত্রলেখা সখীক বিদায় লৈয়া অনিকল্প কুমরক
হরণ নিমিত্তে আকাশ গমনে দ্বারকাপুরে গমন কয়ল।

শ্লোক

চিত্রলেখা তমাজ্ঞায় পৌত্রং কৃষ্ণস্য যোগিনী
যযৌ বিহায়সা রাজন্ দ্বারকাং কৃষ্ণপালিতাম্ ॥ (১০)

সূত্র—আহে লোক তা দেখহ শুনহ নিবন্তরে হরিবোল হরিবোল।

গীত

বাগ সুহাই, জোতিমান

ক্ৰঃ—মায়াবতী চলিল দ্বাৰকাপুৰলাই
 কপে ভুবন জিনি জলে বাজতকণী
 সিন্দূৰে ললাটে সুহাই ॥
 নানা না ভূষণ বসন পরিধান
 কণ্ঠে লুলে হাৰ সাতসৰি ।
 কটিমহ কিঙ্কণী • বাজে মঞ্জীৰ মণি
 আকাশে চলিল শীঘ্ৰ কৰি ॥
 পৰম আনন্দভাৱে চিত্তিয়া হৰণ পাৰে
 দ্বাৰকা নগৰে চলি যাই ।
 কতো ক্ষণে গৈয়া নাৰদক দেখি
 প্রণাম কৰিলা ছুই পাই ॥ (১১)

সূত্ৰ—এচন প্রকাৰে মায়াবতী আকাশে যাইতে নাৰদক লাগ পাই
 প্রণাম কয়ল । তাহে দেখি নাৰদে পুছত ।

নাৰদ বোল—এএ কুভাণ্ড নন্দনি, তই কি নিমিত্তে অতি সত্বেৰে চল-
 ইছি, স্বৰূপকহ ।

তা শুনি চিত্ৰলেখা বোল—হে গুৰু, বাণকনন্দনি উষা স্বপ্নত অনিৰুদ্ধ
 কুমৰক সঙ্গে লৈয়া বতিৰস পাৱল । তাহেৰ বিয়োগে প্রাণ ৰাখয়ে
 নাহি । সে নিমিত্তে কুমৰক হৰিতে আৱলো ।

সূত্ৰ—ওহি শুনি নাৰদে হাসিয়ে বোলল ।

নাৰদ বোল—এএ চিত্ৰলেখা, কৃষ্ণৰ পুৰি প্ৰৱেশি কুমৰক পাইলে কি
 প্রকাৰে হৰবি । তোহো কত মায়া জানহ । সব মায়া হামাক
 দেখাৱ ।

সূত্ৰ—তদন্তবে মায়াবতী ইষ্ট গুৰু মহেশক চৰণে প্রণামিএ সিংহ, বাঘ,
 ঋক্ষ, সৰ্প, শুকৰ, মহিষ, নকুল, বিড়ালি, ঘোটক, পক্ষি আনো
 নানাবিধ মায়া দেখাৱল । তাহে দেখি নাৰদে বিহসি বোলল ।

নাৰদ বোল—অয়ে মায়াবতী, তঞি সব মায়া জানহ । ওহি মায়া
 কৰি কুমৰক হৰিতে যাৱহ, নাহি পাৰবি । শ্ৰীকৃষ্ণে আগধৰি
 বান্ধা পাৱল । অনেক প্ৰবন্ধে লোহাগড় বান্ধি ৰাখত । তই
 কিমতে অন্তেষপুৰে প্ৰৱেশবি ! যদিবা কুমৰক পাশ পাইলে কি
 প্ৰকাৰে আনবি ? সোহি হৰণলুকি মায়া মোহোক আগে দেখাৱহ ।

সূত্ৰ—ওহি শুনি চিত্ৰলেখাৰ হৃদি কম্পয়ে লাগল । ঋষিক চৰণে ধৰি
 কাকুতি কয়ে বিনয়ে বোলল । তা দেখহ শুনহ নিবন্তৰে হৰি-
 বোল হৰিবোল ।

গীত

বাগ ভুব, ভাটিয়ালি ধৰমজোতি

ক্ৰঃ—এ মুনি কক কৃপা মোৰে ।
 বিপাক্ষে পৰিলো মেৰি আপদ ঘোৰে ॥
 হৰলুকি মায়া মোত কহিয়ো বুজাই ।
 কেনমতে কুমৰক আনিবোহো যাই ॥
 যব নাহি উপায় কহবি মুনি বৰ !
 তোহো জীবদ্ধ লাগে বুলিলো সত্যৰ ॥
 মৰিবো নিচ্চয়ে আজি তোহাৰ আগত ।
 কপট চাৰহ মুনি ধৰো চৰণত ॥ (১২)

মায়াবতী বোল—হা হা সখী, তোহোৰ অৱশ্যে মৰণ মিলল । তোহাৰ
 আগতে ময়ো মৰব । পূৰ্বে সত্যকয়ে আৱলো । হে গুৰু তোহাৰ

পয়োৰে লাগো । ওহি হবলুকি মায়া হামাত কহ । যব নাহি
কহবি তব দোহো স্ত্রীৰ বন্ধে তোহাক পাৰব ।

সূত্র—ওহি বুলি মায়াৱতী মৰিবাক সাজ ভেল । দেখি নাৰদে প্ৰবোধ
কয়ে বোলল ।

নাৰদ বোল—ঐয়ে চিত্ৰলেখা, তই নাহি মৰিবি । হবলুকি মায়া কহো
তা শুনহ । ভাদ্ৰ মাসৰ মধ্য নিশা পূৰ্ণিমা তিথিত চন্দ্ৰগ্ৰহণ
কালে খঞ্জৰি পক্ষী উৰাৱ কৰিতে লাক্ষ দিয়া ধৰি দুইহাতে মৰ্দ্দি
তাহেৰ তিলেক লৈয়া ভ্ৰমৰী ছুইবি । কুন্দ্ৰাক্ষৰ জ্বলায়ে পশি
কুমৰকো তিলক দিয়া ভ্ৰমৰকয়ে পিঠিভাগে লৈয়া গৃহৰ বাজ
ছুইবি । ইহাক নিশ্চয়ে জানবি ।

সূত্র—নাৰদক মুখে উপায় শুনি চিত্ৰলেখা গুৰুক সুমৰি তেতিক্ষণে হবলুকি
যোগ চিন্তিএ ভাদ্ৰমাসৰ পূৰ্ণিমা তিথি মধ্যনিশাত চন্দ্ৰগ্ৰহণ মিলা-
বল । সে সমএ খঞ্জৰি পক্ষী উৰাবল । লাক্ষ দিয়া ধৰি হাতে
মৰ্দ্দি তিলক লৈয়া প্ৰমাণ পাৱল । তেতিক্ষণে ভ্ৰমৰী ভেল ।
পশ্চাৎ তিলক মছি নিজ কপ ধৰি ঋষিক পাৱে প্ৰণামি বোলল ।

চিত্ৰলেখা বোল—আহে গুৰু, তব প্ৰসাদে ছয়ো সখী বৰ্তল । এতিক্ষণে
দ্বাৰকাপুৰ চলিতে তয়ু চৰণে বিদায় মাগো ।

শ্লোক

তত্ৰসুপ্তং সুপৰ্যঙ্কে প্ৰাদুৰ্য্যি যোগমাস্ত্ৰিতা
গৃহিত্বা শোণিতপুৰং সখ্যৈ প্ৰিয়মদৰ্শয়ৎ ॥ (১১) ॥

সূত্র—ঐচন প্ৰকাৰে মায়াৱতী ঋষিক প্ৰণামিএ যৈচে দ্বাৰকাপুৰে চলল
তা দেখহ শুনহ, নিৰন্তৰে হৰিবোল হৰিবোল ।

গীত

বাগ, শ্ৰীপৰিতাল

চলিলি চিত্ৰলেখা দ্বাৰকাক লাই ।
বথত চৰিয়া শীঘ্ৰে ঘোৰাক ডকাই ॥
বায়ুক বেগে চলয় বথখান ।
কুমৰৰ মন্দিৰ দেখিলা বিদ্যামান ॥
চতুৰ্পাশে বীৰসৰে শৰধনু ধৰি ।
পৰম আনন্দে আছে গৃহক আৱৰি ॥ (১৩)

সূত্র—ঐচন প্ৰকাৰে মায়াৱতী দ্বাৰকাপুৰ পশি দেখল । অনিৰুদ্ধ কুম-
ৰক লোহাগড় বান্ধি প্ৰবন্ধে থৈয়া আছে । পূবে হনুমন্ত, পশ্চিমে
গৰুড় পক্ষীৰাজ, উত্তৰে কামদেৱ, দক্ষিণে সান্থদেৱ । এহি চাৰি
মহাবীৰে কৃষ্ণক আদেশে কুমৰক ৰাখত । পুনঃ অন্তেষপুৰে
প্ৰৱেশি জলগৃহে পশি আপুনি শয্যাত অনিৰুদ্ধ কুমৰক ভেট
পাৱল । সমীপ চাপি ফোট দেলহ । তেতিক্ষণে ভ্ৰমৰ ভেল ।
তদন্তৰে মায়াৱতী পুনঃ শোণিতপুৰে আৱল । আকাশে থাকি
যে বোলল ।

কথা—

চিত্ৰলেখা বোল—আহে পৰমেশ্বৰ ! তোহোৰ নাতি অনিৰুদ্ধ কুমৰক
চিত্ৰলেখা হৰি লৈয়া যাওঁ, শুধা ঘৰখন ৰাখি থাকহ ।

সূত্র—হেন শুনি দ্বাৰকা নগৰ উষমিস লাগি গেল ।

সূত্র—জলগৃহমধ্যে কুমৰক নাহি পেখিয়ে প্ৰদুৰ্য্য যৈচে বিলাপ কয়ল ।

কামদেৱ বোল—আহে পুতা, তোহাক গৃহমধ্যে হন্তে কোনে লৈয়া
গেল ? হামু একো সন্তোদবাব্তা নাহি পাৱলো । হৰি হৰি বিধি
হামাৰ কল্পালে ঐচন লেখল ।

সূত্র—প্রহ্ময়ক ঐচন বিলাপ পেন্ধিএ শ্রীকৃষ্ণ যে বোলল ।

শ্রীকৃষ্ণ বোল—শুন্যোক কামদেৱ এৰিওক কষ্ট ।

মোহৰ নাতিব একো কালে নাহি নষ্ট ॥

কপে গুণে বলে বীৰ্য্যে মোহৰ সমান ।

কোনে কি কৰিব পাবে নিত্যক যিবা স্থান ॥

সূত্র—ওহি বুলি শ্রীকৃষ্ণ সবাকো স্বস্থ কৰিএ বাৰিষাৰ চাৰিমাস শোক
কএ বহল । তদন্তৰে কুমৰে চিত্ৰলেখাক চাই যে বোলল ।

কুমৰ বোল—[একো উদিশ নপাই] আহে সুন্দৰী, তোহো হামাক
আলিঙ্গন দেহ । তোহাৰ নিমিত্তে মদনে দহয় । হস্তে পৰশিএ
হামাক জীৱাৰ ।

তা শুনি চিত্ৰলেখা বোল—আহে প্রভু, তোহো কি নিমিত্তে চিত্ত বিকল
কৰইছ । বাণেৰ নন্দনী উষা নামে এক সুন্দৰী আছয় ।
তাহেক চাহিতে হামু দাসীকো যোগ্য নোহে । সেৱকিনী বুলি
ক্ষেমা কৰহ ।

সেৱকিনী জানি প্রভু ক্ষেমিয়োক মোক ।

খুদ খাই নষ্ট কৰা অমৃতৰ ভোগ ॥

উষা নামে সখী আছে তব প্ৰিয় নাৰী ।

সৰ্ব্বাঙ্গে সুন্দৰী তেহো মই কোন ছাৰি ॥

একে সম্বন্ধত সখী আক মই দাসী ।

আমাৰ পাশক প্রভু কেনে অভিলাষী ॥

দাসী বধু জীৱ সখী শৰণীয়া নাৰী ।

ৰাজভাৰ্যা গুরু-পত্নী চাঙালীৰ নাৰী ॥

ইহাক হৰণে মাতৃগমনৰ পাপ ।

হেন জানি মোক খেমা কৰিওক বাপ ॥

কথা—আহে প্রভু, মালতী পুষ্পক এৰি ছৰামালি পিন্ধয় ?

অমৃতক এৰি কোনে খাবপানী খাই ? ইহাজানি আমাক খেমা
কৰহ ।

সূত্র—ওহি বুলি চিত্ৰলেখা কুমৰক কৰঘোৰি নানা ৰাগ গীত গাই ঢলি
মাইতে শোণিতপুৰ পাৱল । বথ হস্তে নামি মায়াৱতী কুমৰক
আনি উষাৰ মন্দিৰে প্ৰৱেশ ভেল । কুমৰক দেখি উষা গাৱ ছালি
উঠি কতিপয় ভৰি আগবাঢ়ি গৈয়া প্ৰণাম কয়ল । যোহিকপে
সোপনত দেখল তাহাতো অধিক সাক্ষাতে দেখিল । তদন্তৰে চিত্ৰ-
লেখি উষাক চাই যে বোলল ।

চিত্ৰলেখা বোল—হে সখী, তোহো যাহেক স্বপ্নে দেখি বিৰহিনী ছয়া
আছহ, সোহি কুমৰক হামু আনি দেৱলো ।

সূত্র—তদন্তৰে ৰত্নময় আসন পাৰি দিয়া গলে সাবটি ধৰি বিচিত্ৰ আসনে
বৈসাই চৰণ ধুৱাঅল । পাদ্য অৰ্ঘ্য মধুপৰ্ক আচমনি দেলহ ।
গন্ধে পুষ্পে ধূপদীপে চন্দন দিয়া পূজা কয়ল । দিব্যবসন পৰি-
ধান কৰায়া কৰ্পূৰ তাম্বুল দেলহ । তদন্তৰে উষা দিব্য সুগন্ধি
পুষ্পৰ মালা দিয়া পাৱে প্ৰণামি স্বামী বৰল । তা দেখত শুনহ
নিবন্তৰে হৰিবোল হৰিবোল ।

গীত

বাগ মাহৰ, পৰিতাল

ক্ৰং—আনন্দে বাণনন্দনী হাসে ।

কুমৰক পাশে চলএ লয়লাসে ॥

পদ—পৰিয়ে পটম্বৰ লীলাগতি ধাই ।

মত্ত গজগামিনী কামিনী মাই ॥

স্বামীক মাথে মালা পৰিধাই ।

পৰি পৰণাম কয়লি পুনু মাই ॥ (১৪)

কথা—আহে প্ৰাণনাথ ! স্বপ্নত তুমি সন্মত বতিবস পাৰলো । জাগি
নেদেখি মৰিতে চাৰলো । চিত্ৰলেখা সখীৰ নিমিত্তে প্ৰাণ বাখলো ।
তোহোক চাহিতে দাসীক যোগ্য নোহো । তথাপি তোমাক আনলো ।
ইহা জানি চৰণক দাসী বুলি অনুগ্ৰহ কৰহ ।

সূত্ৰ—ওহি বুলি উষা কুমৰক মাথে কুসুম মালা দিয়া স্বামী বৰল ।
দোহো আমুৰী বিবাহ ভেল । সখী চিত্ৰলেখাই দুইহান্তকো বিবাহ
বিধান কৰাবল । দশ দশ পাৰ আগবঢ়াই আনি দীপ লগাই
ঘট থাপি দুৰ্ভাস্কত সিঞ্চি আপুন উকলি মঙ্গল কয়ল । দুইকো
দুই পৰিধান কৰাবল । দুই হান্তকো কৰ্পূৰ তাম্বুল ভুঞ্জাই দোহোক
দোহো চুম্বন দিয়াঅল । একে আসনে বেসাই কেশ একত্ৰ কয়ে
জল সিঞ্চি লগ্ন গান্ধি দেলহ । নানা উপায়নবেঞ্জন মড়ৰসে ভোজন
কৰাবল । তিনি বাজে ইটো কথা কোনো নবনাৰী নাহি জানত ।
তদন্তৰে অনিৰুদ্ধে উষাৰ মুখ চাই যে বোলল ।

অনিৰুদ্ধ বোল—আহে সুন্দৰী, তোৰ ৰূপ দেখি মোক মদনে দহয় ।
বিলম্ব ছোৰি এখনে শয্যাক চলহ ।

সূত্ৰ—ওহি বুলি কুমৰ উষাক হাতে ধৰি শয্যাক প্ৰৱেশি নানা ছন্দে
বতিবসে কোতুকে ষোড়শ শৃঙ্গাৰ ভাব দেখাই ৰমণীক মন পূৰি
অন্তঃপুৰে থিক । ততঃ পৰ একদিবসে কুজী নামে এক দাসী
উষাৰ মন্দিৰ পশি কুমাৰীক সন্মুখে কুমৰক দেখিয়ে চক্ষু পকাই
চাই যে বোলল ।

কুজী বোল—ঐয়ে চোৰ, তঞি কৈব হস্তে ৰাজ্যৰ অভ্যন্তৰে আছহ ।
মৰণকো শঙ্কা নাহি, কেশে ধৰি হাতে গলে বান্ধি গলে প্ৰহাৰি
ৰাজ্যৰ আগে দিবো । আৰে পাপিষ্ঠ সত্বে গৃহৰ বাজ হৰ ।

সূত্ৰ—ওহি বুলি কুজী ছটফট কৰত । তদন্তৰে উষা তাইৰ ভাব দেখি
যে বোলল ।

উষা বোল—ঐএ পামৰি, ঐচন গৰ্ব কৰি কত লপস ? চৰৰ মাৰি
দান্ত সৰাবো । গোৰ মাৰি কঁজ ভাঙ্গি গৃহৰ বাজ কৰবো

সূত্ৰ—ৰাজনন্দনীক ঐচন বচন শুনি তাই তেতিক্ষণে ঘৰৰ বাজ ভেল ।
শীঘ্ৰে বেগে গৈয়া মধুমতী পতেশ্বৰীৰ আগে উষাৰ বিচেষ্টা সব
কহল ।

কুজী বোল—আহে মাৰ, পতেশ্বৰী, তব ছহিতা হামাৰ হাক ডাক
মানয়ে নাহি । স্বতন্ত্ৰে কৈববা এক পুৰুষে লৈয়া আছয় । বাধা
কৰন্তে নাক কাটিতে খোজয় । যদ্যপি মোৰ বচনে সজ্ঞাত নাহি
মানস, আপুনি দেখ গৈয়া ।

সূত্ৰ—ওহি শুনি পতেশ্বৰী তাইক হাতে ধৰি বোলল ।

পতেশ্বৰী বোল—ঐএ কঁজী, তই এখনে ৰাজ্যত নাহি জ্ঞানাবি । জীৱক
দৃষিত শুনি ৰাজা লাজ পাৰব । তোক প্ৰসাদ দেও ।

সূত্ৰ—ওহি বুলি পতেশ্বৰী আপেনাৰ দিব্য বস্ত্ৰ অলঙ্কাৰ তাইক দেলহ ।
সোহি প্ৰসাদ পাই মনে হৰষিত ছয়া তেতিক্ষণে গৃহৰ বাজ ছই
নৃপতিৰ পাশে চলল । পথে যাইতে এক দৈয়জ্ঞক লাগ পাই
পুছত ।

কুজী বোল—আহে দৈয়জ্ঞ, মোহোৰ দিন ভাল কি মন্দ তোহো গণিতা
কৰহ ।

তা শুনি দৈয়জ্ঞ বোল—অঃ তোহো ৰাজপতেশ্বৰী হোৱবি হেন গণিতাত
পাৰলো । নৃপ তৰ পাশে গৈলে মোহোক সুমৰিবি । ওহি শুভ-
ক্ষণে যাব ।

সূত্ৰ—গণকৰ বাক্য শুনি আথেবেথে ৰাজ্যৰ পাশে চলল । কতো দূৰ
যাইতে নাপিতক লাগ পাই তাহেৰ দৰ্পণ আনি হাতে লৈয়া
দান্ত নিকটাই চাৰল । চোখে কুভাঞ্জ বিকৃত মুখ দেখিয়ে ক্ৰোধে
মাথা জঙ্কাৰি নাপিতক চাই যে বোলল ।

কুজী বোল—ঐয়ে নাপিত, তই ইটাৰ ধূলি দিয়া দৰ্পণক কৈছে নমা-
জস, মোত হেলা কৰছি । পতেশ্বৰী ভৈলে তোক যি কৰবো
পাছে বুজবি ।

সূত্র—ওহি বুলি তাই দৰ্পণক আচাৰি পেলাই ৰাজসভা পশিএ বাণ
নৃপতিৰ আগে উষাক বিচেষ্টা জনাবল।

কুঁজী বোল—আহে মহাৰাজা, তব দুহিতা উষাক কথা শুনহ। কৈবৰা
এক পুৰুষে সহিতে অন্তেষপুৰে থিক। শৃঙ্গাৰৰ চেষ্টা দেখলো।
ভালমতে লক্ষলো, যে যুৱাই তা কৰহ।

সূত্র—এচন দুহিতাৰ দৃষ্টি ত শুনিযে ৰাজা পিঠি দিয়া আন ভিত্তি চাৰয়।
পুনৰপি কহয়। তাহে শুনি ৰাণৰাজা পৰম ক্ৰোধে দূতক মাতি
যে বোলল।

বাণৰাজা বোল—এএ দূত, ওহি কুঁজীৰ নাক-কাণ কাটহ। যদিপি উষা
দৃষ্টিত হয় ওহি সমাজত কহি মোহোক কেন লাজ কৰয়?

সূত্র—ৰাজাৰ আদেশে তেতিক্ষণে ধৰি দূতে নাক কাণ কাটিয়ে সমাজৰ-
পৰা ছফ্কাৰি খেদাবল।

শ্লোক

ততঃ প্রযাথিতো ৰাণো দুহিতুঃ ক্রতদুষণঃ।

ত্বৰিতঃ কন্যাকাগাৰং প্রাপ্তোহদ্রাক্ষীদ্যদুদ্রহম্। ১২ ॥

সূত্র—আহে লোক, উষাক এচন বিপৰীত চেষ্টা শুনিযে ৰাজা লাজে
কোপে জৰ্জৰিত হয়। সেনাসৰ সঙ্গ লৈয়া শীঘ্ৰে বেগে উষাক
মন্দিৰ যৈছে প্ৰৱেশল তা দেখহ শুনহ নিবন্তৰে হৰিবোল হৰিবোল।

গীত

বাগ কামোদ, পৰিতাল

ধ্ৰুং—কোপে বাণৰাজা জফ্কাৰে বাহ।

চান্দক খেদি যাই জচ বাহ ॥

পদ—প্ৰকৃতি দান্ত বেগে যাই ধাই।

অস্ত-শস্ত্ৰ হাতে যম পৰাই ॥

আবকত নয়ন ফুৰাৰে ঘনে।

ভৈলন্ত প্ৰৱেশ কন্যা সদনে ॥ (১৫)

শ্লোক

কামাত্মজং তং ভূবনৈকমুন্দৰং শ্ৰামং পীতাম্বৰমম্বুজেক্ষণম্
বৃহত্তুজং কুণ্ডলকুণ্ডলত্ৰিমা স্মিতাবলোকেন চ মণ্ডিতাননম্ ॥ ১৩ ॥

সূত্র—এচন প্ৰকাৰে বাণৰাজা আহি উষাক মন্দিৰ পশি দেখল সুন্দৰ
পুৰুষক সঙ্গ পৰম আনন্দে দোহো পাশা খেলাই থিক। কুমৰ
ৰূপ বিভূতি দেখি ৰাজা বিস্ময় ভেল। অসুৰগণে কুমৰক গালি
পাৰিতে লাগল।

দানবসৰ বোল—এএ চোৰ পাপিষ্ঠ, কৈব হন্তে আসি ৰাজাৰ অন্তেষ-
পুৰে আছহ? তোৰ মৰিবাক শঙ্কা নাহি। গলে লোহাত বান্ধলি,
কোপিত সৰ্পৰ আগে গাৱ ঘেলার। কেশে ধৰি বাজ কৰবো।
তোহাক কে বাখিবে?

সূত্র—এচন প্ৰকাৰে দানবগণে অনেক গালি পাৰত।

তাহে শুনি কুমৰ বোল—অঃ হামু শ্ৰীকৃষ্ণক নাতি। প্ৰহ্মায়ুৰ পুত্ৰ
হামাৰ নাম অনিৰুদ্ধ। স্বভাৱে ৰাজাৰ কুটুম্বিতা ভেলো, হামাত
ক্ৰোধ ছোড়হ।

সূত্র—অসুৰসৰে কুমৰক বাক্য শুনয়ে নাহি। ধৰ ধৰ মাৰ মাৰ বুলি
ধৰিতে ধাবল। তাহে দেখি অনিৰুদ্ধে পৰম ক্ৰোধে গৃহৰ তন্ত
উভাৰি লৈয়া যৈছে যুদ্ধ কয়ল তা দেখহ শুনহ, নিবন্তৰে হৰি-
বোল হৰিবোল।

গীত

বাগ সাবস্তু, পৰিতাল

ক্ৰং—ধাৰে কামনন্দন হাতে তন্তু তুলি ।
 ক্ৰোধ কৰি সৰে দানৱ গৰ্জয়
 ধৰ ধৰ মাৰ মাৰ বুলি ॥
 ফিঙ্কাৰে খাণ্ডাক হানে অস্ত্ৰজাক
 বেঢ়িয়া দানৱগণ ।
 দেখি অনিৰুদ্ধে তন্তুৰ সন্ধানে
 কোবাই কৰিলা ছন্ন ॥
 কাৰো উক কৰ কন্ধ পাত ভৈল
 কধিৰে দিগিধ কাই ।
 যৈচে কুকুৰক বৰাহে ভঙ্গাইল
 কতো প্ৰাণৰাখি যাই ॥ (১৬)

সূত্ৰ—ওহি প্ৰকাৰে অনিৰুদ্ধে দানৱসবক ভঙ্গাবল দেখি গণৰাজ্য বিস্ময়
 হয় যে বোলল ।

বাণৰাজ্য বোল—আঃ, ইহাক হামি অতি পৰাক্ৰমী দেখলো । যুদ্ধে
 নাহি পাৰবো, নাগপাশ হানি বান্ধি থওঁ ।

সূত্ৰ—ওহি চিন্তি বাণৰাজ্য কুমৰক নাগপাশ হানি বান্ধি থৱল ।

শ্লোক

নাগৈৰিৰচেষ্টিতং দৃষ্টা উষাপ্ৰাহ্ম্যমিত্যুবা ।

কৰোদ বাষ্পকন্ধাক্ষী বিলপন্তী মুহুঃমুহুঃ ॥ ১৪ ॥

সূত্ৰ—আহে লোক অনিৰুদ্ধক দৃঢ় বন্ধন দেখিএ উষা বিষাদে পিতাক
 গালি পাৰি যৈছে বিলাপ কয়ল তা দেখহ শুনহ, নিৰন্তৰে হৰি-
 বোল হৰিবোল ।

গীত

বাগ গোবী, জ্যোতিমান

ক্ৰং—হৰি হৰি কামিনী তাপিত তনুয় ।
 পেখি পিউক মুখ মলিন বদন ॥
 পদ—কতনোপুণ্যে হামু পাইলো ওহি পতি ।
 অন্ধ বধাতা হেন মিলাই বিপতি ॥
 অয়ে নিদাক্ষণ পিতা কঠিন হৃদয় ।
 কৈছে জীৱন্তে আছ নখা যমালয় ॥
 লোতকে দিগিধ মুখ দগধ পৰাই ।
 কহে লক্ষীনাথ দাস গতি হৰি পায় ॥ (১৭)

(মুক্তাবলী)

উষা বোল—হা হৰি হৰি মই অভাগিনী এ
 হাতৰ নিধিক বিধাতাএ বিবস্মিল ।
 কত পুণ্যভাগে পাইলো ওহি স্বামী এ
 মোহৰ কাৰণে আসিয়া বন্ধন পাইলা ।
 পায়সে পিষ্টকে ভুঞ্জাওঁ পক্ষাম্বতে এ
 শুৰাঞো বিচিত্ৰ খাটত তুলি বিচাই ।
 সিহেন শৰীৰ কেৱলে ভূমিত এ
 পৰি আছে প্ৰভু নাগৰ পাশে মেৰাই ।
 কিনো নিদাক্ষণ পিতৃ হয় তই এ
 ৰাক্ষসতোষিক আছস কেন নখাই ।
 কেশব দেৱৰ প্ৰথম পুত্ৰৰ এ
 স্নেহৰ নাতিৰ হেনসে ভৈল বিলাই ॥ (১৮)

সূত্র—ঐচন প্রকাৰে ক্রন্দনকয়ে বালা মূৰ্ছিত হয়। তাহে দেখি
চিত্রলেখা আথবেথ কৰি শিৰে জল সিঞ্চি প্রবোধকয়ে বোলল।

চিত্রলেখা বোল—আহে, সখী, তোহো শোক ছাড়হ, শোক ছাড়হ।
শ্রীকৃষ্ণে আসি তোহাৰি স্বামীক বান্ধ ছোড়ব। ওহি দৈতাসৰক
প্রলয় মিলারব। তোহো অচিন্তে বহ।

সূত্র—সখীক বচন শুনি দেৱী কিছু স্বস্থ হৈয়া বহল।

শ্লোক

অপশ্যতাক্ৰান্তিকঙ্কং তদ্বন্ধনাঞ্চ ভাৰত
চত্বাৰো বাৰ্ষিকা মাসা ব্যতীযুবনুশোচতাম্ । ১৫ ॥

সূত্র—জৈসানি মায়াৱতী অনিকঙ্ক কুমৰক হৰি আনল কৃষ্ণ বাম কাম
আদি যদুবীৰগণে কিছু উদিশ নাপাই চাৰিমাস শোক কয়ে বিষাদে
বহল থিক। তদনন্তৰে নাৰদ আসি অনিকঙ্কক বৃত্তান্ত সবে
নিবেদল, তা দেখহ।

শ্লোক

কিন্তুয়াবিষিৎ দেৱ সৰ্বং জানাসি মায়ায়া ।
দৃষ্টং ময়ানিকঙ্কং নিবন্ধং বাণশাসনে ॥ ১৬ ॥

নাৰদ বеле—হে পৰমেশ্বৰ তোহো নিচিন্তি বহৈছে। বাণক নন্দনী
উষা স্বপ্নে দেখি চিত্রলেখাক পঠাই অনিকঙ্কক হৰি নিয়াৱল।
দেখি বাণাসুৰে যুদ্ধ কয়ল। বলে নাহি পাৰি নাগপাশে বন্দী
কয়ে থিক। সূৰ্য্যক প্রসাদে মাৰিতে নাহি পাৰল। তোহো
দৃষ্টক দণ্ডিতে অৱতাৰ হয়। আছহ। ইহা জানি যে ইচ্ছা তা
কৰহ।

সূত্র—ওহি বুলি নাৰদ চলি গেল। তদনন্তৰে শ্রীকৃষ্ণক যুদ্ধ বিক্রম
পয়ান শুনহ।

শ্লোক

নাৰদাং তদুপাৰ্জন্য বান্ধা বন্ধস্য কৰ্ম্মচ
প্রযয়ঃ শোণিতপুৰং বৃষ্ণয়ঃ কৃষ্ণদেৱতাঃ ॥ ১৭ ॥

সূত্র—নাৰদক মুখে নাতিক বধ শুনি শ্রীকৃষ্ণ বৃষ্ণবংশক সম্বোধি বোলল।

কৃষ্ণ বোল—আহে জ্ঞাতিসৰ, নাতিক দুখ শুনি হামাৰ হৃদি সহয়ে
নাহি, তোহো সব সত্বে সাজি মোহোৰ সঙ্গ চলহ।

সূত্র—আহে সামাজিক লোক! শ্রীকৃষ্ণ পৰম আড়ম্বৰে যদু বীৰগণ
সহিতে বথে চৰি দ্বাদশ অক্ষৌহিনী সেনাসৰে সঙ্গ লৈয়া যৈচে
শোণিতপুৰে চলল তা দেখহ শুনহ নিবন্তৰে হৰিবোল হৰিবোল।

গীত

বাগ মাহৰ ধনত্ৰী, পৰিতাল

ক্ৰং—শোণিতপুৰে চলি জগত আধাৰ।

কপে মনমথ জিনি বিবাজিত

কৰে শাৰঙ্গ চক্ৰধাৰ ॥

কিৰীটি কুণ্ডল কঙ্কণ কেশ্বৰ

কস্তভ বনমালা শোভে।

কঙ্কণ কিঙ্কিনী বাজে মঞ্জীৰমণি

হেৰিয়ে ভুবন মোহে ॥ (১৯)

সূত্র—ওহি চমৎকাৰে শ্রীকৃষ্ণ চলিতে শোণিতপুৰ নগৰক পাশ্বে অগ্নিগড়
দেখি সেনাসৰ থমকি বহল। বৃহৎ অনল নগৰক চতুৰ্পাশে বেড়ি
বহৈছে। তাহে দেখি শ্রীকৃষ্ণে গৰুড়ক আদেশ কয়ল।

শ্রীকৃষ্ণ বোল—আহে পক্ষীৰাজ, ওহি অগ্নি তোহো জলসিঞ্চি নিবাৰণ কৰহ।

সূত্র—কৃষ্ণক আদেশে পক্ষীৰাজে জনবৃত্তিকয়ে অগ্নিগড় নুমাৰল ।

পদ—বাৰ অক্ষৌহিনী সেনাসৰ সঙ্গ

বেটল নগৰ চৌপাশে ।

ভাঙ্গল পূৰ গড় প্রাকার গোপপূৰ

কহতু লক্ষীনাথ দাসে ॥

সূত্র—ঐচন প্রকাৰে শ্রীকৃষ্ণ শোণিতপূৰ প্রৱেশি পাঞ্চজন্য শঙ্খ ধুনি কয়ল ।

তাহে শুনি বাণৰাজা সঙ্গ সেনাসৰ সাজি লৈয়া কৃষ্ণক যুদ্ধিতে

শীঘ্ৰে চলল । আহে সভাসদ লোক, শ্রীকৃষ্ণক শঙ্খ ধুনি, শুনিযে

সে বাণৰাজা দানবসৰ সঙ্গ লৈয়া যৈচে যুদ্ধক খেদি আৰল,

তা দেখহ শুনহ । নিবন্তৰে হৰিবোল হৰিবোল ।

গীত

বাগ ইমন, পৰিতাল

ক্ৰঃ—ধাৰে বাণৰাজা দিব্যবথে চৰি ।

সন্মাহ কবচ হাতে ধনু ধৰি ॥

যাদব বধিবে মনে কৰিয়া নিছয় ।

সাবথি ঘোৰাক শীঘ্ৰে বথক ডাকয় ॥

সমৰ ভূমিত গৈয়া ভৈলা উপসন্ন ।

দীনহীন লক্ষীনাথে এহু বস ভাণ ॥ (২০)

সূত্র—আহে লোক, ঐচন প্রকাৰে বাণৰাজা সমৰভূমিত প্রৱেশল । তাহে

দেখি কদ্রদের তাহেক ভকত বাণক বাখিতে লাগি সূতগণ সহিতে

হাতে শূল ধৰি খেদি আসি শ্রীকৃষ্ণক সম্বন্ধি বোলল ।

শঙ্কৰ বোল—হে কৃষ্ণ, ওহি বাণৰাজা হামাৰ পৰম ভকত । তাহাক

ছোড়ি হামু সমে যুদ্ধ কৰহ ।

সূত্র—ওহি বুলি শঙ্কৰ শ্রীকৃষ্ণ সহিতে যুদ্ধ কৰিতে লাগল । তা দেখত

শুনহ, নিবন্তৰে হৰিবোল হৰিবোল ।

গীত

বাগ কানাড়া, পৰিতাল

ক্ৰঃ—কৰতু সমৰ দোহে হৰিতৰ ।

কুড়াও কুপকৰ্ণে যুদ্ধে হলধৰ ॥

কৰয় সমৰ বাণে যুযুধানৈ ।

কামে কাৰ্ত্তিকে দিব্য অস্ত্র হানে ॥

গণপতি শাস্ত্ৰে কৰয় যুদ্ধ বৰ ।

বথে গজে ঘোৰে ভৈল সমৰ ॥

চাহিছে ব্রহ্মাদেৱ মুনিগণ ।

হৰিতৰ দোহো কৰন্ত বণ ॥

শঙ্কৰে অস্ত্র-শস্ত্র যোহি হানে ।

ছেদয় তাহেক কৃষ্ণক বাণে ॥

মোহল শঙ্কৰ বিজ্ঞান শৰে ।

বাণক সেনা কাটয় দামোদৰে ॥

ছেদল কাহো কন্ধকৰশিৰ ।

পলারল অপৰ অসূৰ বীৰ ॥

তাহে দেখি বাণে দাগু কামুৰি ।

কৃষ্ণক ধাৰল সাত্যকিক ছোড়ি ॥ (২২)

সূত্র—শ্রীকৃষ্ণে বিজ্ঞান শৰে শঙ্কৰক মুহিয়ে দানবসেনা কাটিবে লাগল ।

তাহে দেখি বাণৰাজা সাত্যকিক এৰি আসি কৃষ্ণক সমুখে বোলল ।

বাণৰাজা বোল—হে কৃষ্ণ তোহো মুনিষাই কাহেৰ আগে দেখাৰ ?

যত শক্তি থিক হামু সমে যুদ্ধ কৰহ ।

মূত্র—ওহি বুলি বাণে পাঞ্চশত ধনুত সহস্র বাণ জুৰিয়ে যৈছে যুদ্ধ
কয়ল তা দেখহ ।

পদ—পাঞ্চশত ধনুত সহস্র জুৰি বাণ ।

কৃষ্ণক হৃদয়ে কয়ল সন্ধান ॥
তাহে দেখি হৰি সারঙ্গ ধৰি ।
কাটল শৰ খণ্ড খণ্ড কৰি ॥
ছেদিয়া সারথি বথ ধনুবাণ ।
ফুলল পাঞ্চজন্ত ভগবান ॥ (২৩)

মূত্র—শ্রীকৃষ্ণে বাণক বথ সারথি কাটল, বাণৰাজ্য বিবখী ছয়া পৃথিবীত
পৰল । তাহে দেখি তাহেক মাতা কোটৰী পুত্ৰনাশ শঙ্কায় লাজ
এৰি উলঙ্ঘট ছয়া কৃষ্ণক সমুখে বহল । শ্রীকৃষ্ণে তাহেক নচাই
অধোমুখ কয়ল । মোহি ছেগে বাণৰাজ্য বথধনু ভগ্ন ছয়া প্রাণ-
বাথি পলাই নগৰ প্রৱেশল । আহেলোক বলোভদ্রে কুভাণ্ড কূপ
কৰ্ণক জিনল । হুহো বীর ভঙ্গ ছয়া পলাৱল । কন্দৰ্পে কাৰ্ত্তিকে
অনেক যুদ্ধ কৰি কন্দৰ্পক স্কন্দে বহুত বিকৰ্ণনা কয়ে বোলল ।

কাৰ্ত্তিক বোল—

পদ—শুন অৰে যদুবংশী কঙ্কিণী কুমৰ ।
ত্ৰিভুবনে তোৰ সম নাহি ছৰাচাৰ ॥
ইষ্টদেৱ সুমৰ ৰাখন্তা নাহি আন ।
তোক মাৰি সমস্তৰে সাধিবো কৈলাণ ॥
তোৰপুষ্পধনুশৰ সহিতে নপাৰি ।
হৰে গুৰুপত্নীবধু চণ্ডালী কুমাৰী ॥
আজি ধৰি জগতৰে দুৰ্গতি খণ্ডোক ।
সারধান ছয়ো কাম পেযো যমলোক ॥ (২৪)

মূত্র—তাহেক কন্দৰ্পনা শুনি কন্দৰ্পে উত্তৰ দেলহ ।

কামদেৱ বোল—

পদ—শুন অৰে গোবীসুত অবোধ অজ্ঞানী ।

অকাৰণে মোক নিন্দা কৰস নজানি ॥
মোৰ পুষ্পধনুক কৰিলি উপহাস ।
ভৈলি কেনমতে পুছ মাৱেবৰ পাশ ॥
এহি পুষ্পধনু হৰে নপাইলন্ত উলি ।
সতীৰ শৰক ফুৰাইলন্ত কান্ধে তুলি ॥
আক বাৰ পুষ্পশৰে নকৰিলো কিক ।
বাউল ছয়া ফুৰিলেক পাৰ্শ্বতীৰ জীক ॥
হেন জগতৰে জন্ম কৈলি তই ত্ৰেথা ।
কালিৰ ছৱাল পৰশুইৰ কহ কথা ॥
তোহাৰ অন্তৰক মই ধৰি সাজ ভৈলো ।
আছোক মোহোৰ শৰ পাছ কৰি থৈলো ॥
যতেক শক্তি আছে ৰাখ আপোনাক ।
তোমাৰ অন্তৰে আজি মাৰিবো তোমাক ॥ (২৫)

মূত্র—ওহি বুলি মদনে শক্তি তুলি ধৰল । তাহেৰ বিক্রম দেখি কাৰ্ত্তিক
ভঙ্গ মানি পলাৱল । তদনন্তৰে সামদেৱ গণপতি সহিতে শৰকয়ে
উত্তৰ দেলহ ।

সামদেৱ বোল—শুন অৰে গোবীসুত বচন আমাৰ ।

ত্ৰিভুবনে তোৰ সম নাহি ছৰাচাৰ ॥
যিবেলাত গোবীপুত্ৰ ভৈলি উতপন্ন ।
তোক চাহিবাক লাগি আইলা দেৱগণ ॥
ত্ৰিদশে বোলন্ত কিবা পুছিলো আমাত ।
কিবা বস্ত্ৰ জগমাৰ নচলে তোমাত ॥
তোমাৰ পুত্ৰক সব দিলো এহিভাগ ।
ভুঞ্জন্তোক পূজা এহি ত্ৰিদশতো আগ ॥
ভোজনৰ ভাৰে তোৰ ওলমিল পেট ।
সমুখে চাহান্তে ভাল নেদেখোহো ভেট ॥

ঘোঁৰাব পিঠিত গজ কন্ধৰে উপৰে ।
 উঠিবাক নপাবহ উদৰৰ ভৰে ॥
 এন্দুৰ গোটক তুমি খুজি পাইলা যান ।
 সুন্দৰ শৰীৰ মুখখান থান থান ॥
 হেন দেহে আসি মোক বণে দিলা ধাব ।
 পালটি ঘৰক চলা কি বুলিবো আৰ ॥
 তথাপিতো যুঝ কষ্ট নকৰিয়া মনে ।
 ঘসাইবো তোমাক লেটিপেটি কৰি বণে ॥ (২৬)

সূত্র—ঐচন বিগুতি বুলি সামদেৱে লম্বোদৰক দোহো পাৰে হাতে ধৰি
 আনি মাটিত ঘসাবল । তাহেৰ পৰাক্ৰমে ভঙ্গ মানি গণপতি
 পলাবল । মাধৱত ভয় ছয়া শঙ্কৰৰ ভূতগণ যত সৰে পলাবল ।

শ্লোক

বিদ্ৰাবিতে ভূতগণে জবস্ত ত্ৰিশিৰাপ্তিপাং
 অভ্যধাৱত দাৰ্শাহং দহন্নিব দিশো দশ ॥ ১৮ ॥

সূত্র—ভূতগণ ভঙ্গাবল দেখি মহেশে ত্ৰিশিৰাজৰ হানল । তাতে দেখি
 শ্ৰীকৃষ্ণে বিম্বাজৰ খেপল । দোহো জ্বৰে বহুত যুদ্ধ কয়ল । ত্ৰিশিৰা-
 জ্বৰক বিফোজ্বৰে পীড়ল । থবথৰি সব শৰীৰ কম্পয় । মুখে
 বাক্যে নাহে, মহাত্ৰাসে শঙ্কৰৰ পাৰে পৰি বোলল ।

ত্ৰিশিৰা বোল—প্রভু সদাশিৱ, হে ভূতনাথ, হে ত্ৰিনয়ন, হে ভয়হাৰী
 মোৰ প্ৰাণ ৰহয়ে নাহি । হে বাপ ত্ৰাহি ত্ৰাহি ।

সূত্র—ত্ৰিশিৰাক ঐচন ছথ দেখিয়ে সদাশিৱ বোল । ঐএ ত্ৰিশিৰা, হামু
 কৃষ্ণক শৰে অচেতন ভেলো । তোহাক কিমতে ৰাখবো ?

সূত্র—ওহি শুনি জ্বৰে শঙ্কৰত উপায় নপাই কৃষ্ণত শৰণাগত ছয়া কৰ-
 যুৰি জানু পাৰি স্তুতি আৰম্ভল ।

গয়াৰ

ত্ৰিশিৰা বোল—জয় নমে অনন্ত শক্তি ।
 ব্ৰহ্মাদিৰো ঈশ লক্ষ্মীপতি ॥
 জাত স্তে হোৱে চৰাচৰ ।
 নমো ব্ৰহ্ম জগত ঈশ্বৰ ॥
 তব মায়া বিভূতি অনন্ত ।
 ভূমি ভাৱ হৰা ভগৱন্ত ॥
 তযু তেজে তাপ পাই বৰ ।
 চৰণত কৰোহো গোচৰ ॥
 কৰিয়োক ভয় নিবৰ্ত্তন ।
 সত্যে সত্যে পশিলো শৰণ ॥ (২৭)

সূত্র—ত্ৰিশিৰাক ঐচন বাণী শুনি পৰমেশ্বৰ তাহেক নিভয় দিয়া যে
 বোলল ।

কৃষ্ণ বোল—ঐএ ত্ৰিশিৰা হামো তোহাত প্ৰসন্ন ভেলো । মোৰ জ্বৰত
 তোৰ ভয় নাহি । ওহি তোৰ মোৰ সম্বাদ যথাত কহয়, তই
 তথাত নাহি থাকবি ।

শ্লোক

ইত্যুক্ত্বা অচ্যুতমানম্য গতৌ মাহেশ্বৰোজ্বৰঃ ।
 বাণস্ত বথমাকটঃ প্ৰাগাদ্ঘোংস্থান্ জনাৰ্দ্দিনম্ ॥ ২৯ ॥

সূত্র—এহি হোক বুলি ত্ৰিশিৰা কৃষ্ণক প্ৰণাম কয়ে চলি গেল । তদনন্তৰে
 বাণৰাজা পুনু বথ সাজি আসি কৃষ্ণক সমুখ ছয়া যে বোলল ।

বাণৰাজা বোল—হে কৃষ্ণ, তোহাৰি প্ৰহাৰ হামু সহলো, অব মোহোৰ
 প্ৰহাৰ সম্ভৱ ।

সূত্র—ওহি বুলি বাণৰাজা শ্ৰীকৃষ্ণক যৈচে অস্ত্ৰ প্ৰহাৰল, আহে লোকাই
তা দেখহ শুনহ, নিবন্তৰে হৰিবোল হৰিবোল ।

গীত

বাগ তুব, পৰিতাল

ক্ৰঃ—গৰজে দানৱ কৃষ্ণক লাই ।

পুনু বথ সাজি চৰি বাণৰাজা
আসিল কৃষ্ণক ধাই ॥

সহস্ৰেক কৰে নানাবিধ অস্ত্ৰ
ধৰি প্ৰহাৰয় বাণ ।

তাহে দেখি হৰি হাতে ধনু ধৰি
কাটি কৈলা খান খান ॥

পুনৰপি হৰি সুদৰ্শন ধৰি
খেপল বাহুক লাই ।

যৈচে বৃক্ষশাখা ছেদিবাক লৈলা
দিন লক্ষীনাথে গাই ॥ ২৮ ॥

শ্লোক

বাহু যু ছিদ্ৰ্যমাণে যু বাণস্ত ভগৱান ভৱঃ ।
ভক্তানুকম্পাপত্ৰজ্য চক্ৰায়ুধমভাষত ॥২০॥

সূত্র—বাণক বাহু ছেদ দেখিয়ে হৰ জাজ্জ্বল্য সমান ক্ৰোধে হাতে
ত্ৰিশূল ধৰি খেদি আসি কৃষ্ণক বোলল ।

শঙ্কৰ বোল—হে কৃষ্ণ, হামাৰ ভক্ত বাণৰাজা তাহেক তোহো বাহু
ছেদ কয়লি তোহাক হামু চাৰব নাহি । হামাৰ শক্তি দেখহ ।

সূত্র—ওহি বুলি হৰ বৃষভে চৰি খেদি আবল । তাতে দেখি হৰি
হৰক প্ৰতি সুদৰ্শন চক্ৰ তুলি ধৰল । হৰিহৰ যুদ্ধ দেখি ত্ৰিভুবন
ভয়ে কম্পমান ভেল । ব্ৰহ্মলোক হন্তে ব্ৰহ্মা তংসমানে চৰি আসি
হৰক বোলল ।

ব্ৰহ্মা বোল—হে হৰ, তোহো কি পাগল ভেলি ? ভূমিক ভাৱ হৰিতে
প্ৰতি ভূমি আমি সবে প্ৰাৰ্থী শ্ৰীকৃষ্ণক ববিতলে আনলো, ইহাত
কেন জঞ্জাল কৰছি ?

সূত্র—ব্ৰহ্মাক ঐচন বাণী শুনি হৰে যুদ্ধ ছাড়ি হৰিষিত মনে শ্ৰীকৃষ্ণক
ভূতি আবন্তল ।

৩টিমা

কদ্র বোল—তুমি পৰশুৰু জ্যোতিময় কলেবৰ ।

নিগম নিগূঢ় বিষয়ৰ অগোচৰ ॥

নাভি ভৈল আকাশ চন্দ্ৰমা যাৰমন ।

জলে যাৰ বেতস বদন জ্বতাশন ॥

সূৰ্য্যো যাৰ চক্ষু ভৈল সমুদ্ৰে উদৰ ।

কেশ যাৰ ভৈলেক সম্যকে জলধৰ ॥

ঔষধি যাহাৰ বোম চৰণ ধৰণী ।

জগত উদ্ভৱ হেতু তুমি যদুমণি ॥

পৰ্বত সকল অস্থি নিশ্বাসে পবন ।

দিনৰাত্ৰি নিমেষ বাহু জে ইন্দ্ৰগণ ॥

মই আদি যত দেৱ তোমাৰ পালন ।

তযু আজ্ঞা শিৰে ধৰি নিৱমো ভুবন ॥

তব মায়া বিমোহিত জয়া জীঅ যত ।

পুত্ৰদাৰা গৃহাদিত আসক্ত মনত ॥

মঞ্জি ব্রহ্মা আদি কবি দেৱ মুনি যত ।
সৰ্বভাৱে ভজি আছোঁ তব চৰণত ॥
হেন তুমি পৰম ব্রহ্ম দেৱ সনাতন ।
পৰমাত্মা ইচ্ছা দেৱ পশিলো শৰণ ॥২৯॥

শ্লোক

অয়ং মমেচ্ছো দয়িতোহনুৱৰ্ত্তী মহভয়ং দত্তমমুখ্য দেৱ ।
সম্পাদ্যতাং তত্ত্বতঃ প্রসাদো যথাহিতে দৈত্যপতো
প্রসাদঃ ॥২৯॥

সূত্র—কথা—হে শ্রীকৃষ্ণ ওহি বাণ মোহোৰ ভকত । হামু ইহাক অভয়দান
দিয়াছি । তোহো আহেৰ প্রাণ ৰাখহ । বলি প্রহ্লাদক যিমেতে
কৃপা কৰছি তেহুমেতে অনুগ্রহ কৰহ ।

সূত্র—শঙ্কৰক ঐচন বাণী শুনি শ্রীকৃষ্ণ বোল । আহে শঙ্কৰ তব বাক্যে
বাণক প্রাণ ৰাখলো । কিন্তু দৰ্পচূৰ কৰি চাৰি বাছ বাখি অপৰ
ভুজ ছেদ কয়লো । মোহোৰ প্রসাদে অজৰ অমৰ ৰূপে তোন্ধাৰ
মুখ্য পাবিষদ ছয়া থাকোক আৰ কিছু ভয় নাই ।

শ্লোক

ইতি লজ্জাভয়ং কৃষ্ণং প্রণম্য শিবসামুৰঃ
প্রাচ্যায়িং বথমাবোপ্য সবধ্বা সমুপানয়ং ॥২২॥

সূত্র—ঐচন অভয় বৰ পায় বাণৰাজা কৃষ্ণক অষ্টাঙ্গে প্রণাম কয় উষা
অনিকঙ্কক একে বথে তুলি আনি যৌতুক সমে কৃষ্ণক পাৱে
সমৰ্পি বোলল ।

বাণৰাজা বোল—হে পৰমেশ্বৰ, হামু তোহাৰি মহিমা নজানি দৰ্প
কয়লো । অব তোহাক নাতি বোহাৰীক সহিতে যোগাৱলো,
হামাক ভক্ত বুলি কৃপা কৰহ ।

সূত্র—ওহি বুলি দৈত্যৰাজ কৃষ্ণ শঙ্কৰক অভেদ কয়ে পুনু স্তুতি আৰম্ভল ।

ভাট্টমা

জয়জয় কৃষ্ণ হব ত্রিনয়ন ।
তব পদ কমলে পশিলো শৰণ ॥
কিৰীটি কুণ্ডল ধৰ শ্যামল কায় ।
নাগশেখৰ চন্দ্ৰ ললাটে সুহায় ॥
কৌন্তুভ কণ্ঠে বনমালী ধাৰী ।
গলে গবলধৰ ত্রিপুরাস্তকাৰী ॥
পীতাম্বৰ ধৰশঙ্কা-চক্ৰপাণি ।
ত্রিশূল উগ্রকধৰ শিৱ মহাজ্ঞানী ॥
লক্ষ্মী সবস্বতী যা কক সেৱা ।
পাৰ্বতী-বল্লভ চৰ্ম্মাপুৰ দেৱা ॥
হেন দোহো দেৱ আদি অনাদি ।
কয়লো দ্ৰোহ মট অপৰাধী ॥
লাগোহো পদপঙ্কজ বজোত ।
সব অপৰাধ মৰস অব মোই ॥ (৩০)

সূত্র—ওহি বুলি বাণে কৃষ্ণক চৰণে প্রণামি বিদায় লৈয়া শঙ্কৰক সঙ্গে
চলি গেল । আহে সামাজিক লোক, দেখু দেখু কৃষ্ণক সমান
কৃপালু দেৱতা নাই নাই । ওহি বাণাসুৰ মহা আতাইতাই
পৰমদ্রোহী তবহো শিষ্ট বুলি তাহেক প্রাণ ৰাখল । ইহা জানি
কৃষ্ণ চৰণে শৰণ লৈয়া নিবন্তৰে হৰিবোল হৰিবোল ।

বিজিত্য বাণং তথা শঙ্কৰঞ্চ
লক্ষা-উষাং বাণনবেন্দকন্যাং ।
জগাম কৃষ্ণঃ সহ সানুবর্গৈঃ
দ্বাৱতীং যাদৱৰাজগেহম্ ॥

সূত্র—আহে সামাজিক লোক, শঙ্কৰক জিনিয়ে উষা অনিকঙ্কক লভিয়ে
যাদৱ সেনা সহিতে পাঞ্চজন্য শঙ্খ ধ্বনি কৰিয়ে যৈচে দ্বাৱকা
চলল তা দেখহ শুনহ, নিবন্তৰে হৰিবোল হৰিবোল ।

গীত

বাগ পূৰ্বী, খবমান

ধ্রু— দ্বাৰকা চলে যতুৰাই ।
দেখি দেৱগণে কুমুম বৰিষে
বক্ষে কৃষ্ণ গুণ গাই ॥
পদ—কিবীটি কুণ্ডল কৰে জলমল
কেয়ূৰ কঙ্কণে লুলে ।
কৌটি সূৰ্য্য জিনি প্রকাশে মাধৱ
দেখি ত্ৰিভুবন ভুলে ॥
সঙ্গে যতুগণ পৰম বঙ্গমন
চলি ধৰি যোগান ।
কৃষ্ণপদ কমলৰ মধুমকবন্দ
দীন লক্ষীনাথে ভাণ ॥ (৩১)

সূত্র—এচন প্রকাৰে শ্ৰীকৃষ্ণ দ্বাৰকাপুৰ প্ৰৱেশিয়ে আপুন মন্দিৰে বহল
তদনন্তৰে অনিৰুদ্ধক মাতা আসি পুত্ৰ বহাবীক হাতে ধৰি মহা-
মহোৎসবে গৃহে প্ৰৱেশ কৰাবল ।

শ্লোক

এতদ্ কৃষ্ণস্য বিজয়ং শঙ্কৰেণ চসংযোগম্ ।
শ্ৰুত্বাভ্যন্তে ভগ্ন্যভ্যন্তে যেন ন তস্যপি পৰাজয়ঃ ॥ ২৩ ॥

সূত্র—ওহি কৃষ্ণ শঙ্কৰযুদ্ধ বিজয় যাত্ৰা যাবাসৰে শ্ৰৱণ কীৰ্ত্তন কৰে তাৰা
সৰে পৰাজয় পাবৰ নাহি । কৃষ্ণচৰণে প্ৰেম ভকতি বাধয়, বিশে-
ষত কলিয়ুগে শ্ৰৱণ কীৰ্ত্তন বিনে গতি নাহি সাধয় । জানি নিব-
ন্তৰে হৰিবোল হৰি ॥ ইতি মুক্তিমঙ্গল চপয়ছন্দে ভট্টমা ।

প্ৰলয়পয়োধিজলে বেদ উদ্ধাৰি ।
তাৰলি সত্যব্রত মীন মুৰাৰি ॥
ধৰি মন্দৰ দেৱ ভয় ককত্ৰাণ ।
কূৰ্মকপী হৰি কক মঙ্গল বিধান ॥
দত্তাগ্ৰে পৃথিৱী কয়লি উদ্ধাৰ ।
শুকৰ কপে হিৰণ্যাক্ষ কয়লি সংহাৰ ॥
মাৰি দৈত্যোজ্জক ভকত কয়ে ত্ৰাণ ।
সোহি নৃসিংহ কক মঙ্গল বিধান ॥
তিনিপদ ভূমি চলে ভূমি লৈলা কাড়ি ।
নিলে সুতলে বলি বামন মুৰাৰি ॥
ক্ষেত্ৰিয়ক মাৰি কক পৃথিৱী নিৰ্য্যাণ ।
সোহি কবতু মুকুতি মঙ্গল বিধান ॥
বান্ধি সমুদ্ৰে সেতু বাৰণক মাৰি ।
উধাবল সীতা পিতৃবাক্যে মুৰাৰি ॥
প্ৰলয় ধেনুক দন্তবজ্ৰ কক মাৰ ।
মঙ্গল কবতু হলিবাম অৱতাৰ ॥
বেদপন্থ উচ্ছাদি কয়লি একাকাৰ ।
বোধ মুকুতি কৰো পাষণ্ড আচাৰ ॥
য়েচ্ছ সব মাৰি কৰো সন্ত পৰিত্ৰাণ ।
কল্কৰূপে হৰি কক মঙ্গল বিধান ॥
জগত পবিত্ৰ হৰি কথাৰ শ্ৰৱণে ।
পূৰ্ণব্ৰহ্ম ভৈলা কৃষ্ণ দৈবকী নন্দনে ॥
হৰিভক্তি প্ৰকাশিয়া তাৰিলা সংসাৰ ।
শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱ সন্ত অৱতাৰ ॥
যাব যশকীৰ্ত্তি থৈলা সকলে জগত ।
সোহি কবতু মুক্তি মঙ্গল সতত ॥
শ্ৰীচন্দ্ৰকান্ত ৰাজা নৃপতি প্ৰধান ।
কৰাবত ওহি নাট নিৰমাণ ॥
হৰিহৰ যুদ্ধ নাম নাট পৰিপূৰ্ণ ।
হৰিক শ্ৰৱণে আবন্তৰ হোক পুন্ড ॥

সমাপ্তিলো নাট এহি কৃষ্ণৰ পাৰে ।
 কৃষ্ণপদে ভূতা লক্ষীনাথে গাৰে ॥
 আমি অল্পমতি আতি মূৰ্খতে প্রধান ।
 হৃদীশ্বৰ কৃষ্ণে মোক দিলা যোহি জ্ঞান ॥
 সেহিমতি অনুসাবে বচিলেহো নাট ।
 শ্রবণে কীৰ্ত্তনে পাই বৈকুণ্ঠক বাট ॥
 কাকূতি কৰোহো শুন সর লোকোই ।
 হৰি বিনে বান্ধৰ আন নাহি হোই ॥
 কলিমল বিনাশন কৃষ্ণগুণ নাম ।
 জানি সবহি নব বোলা বাম বাম ॥ (৩২)

॥ শ্ৰীকুমৰহৰণ-নাট সম্পূৰ্ণমিতি ॥

শ্লোক

কৃষ্ণপাদপ্রসাদেন লক্ষীনাথেন ধীমতা
 হৰি-শঙ্কৰয়েণৈষুকং নিৰ্মিতং .....

শতশ্লোক-বাহুণ বধ

লিখক অজ্ঞাত

শতস্কন্ধ-বাবণ বধ

শ্রীকৃষ্ণায় নমঃ

বান্দী

যন্মামখিললোকশোকশমনং যন্মাম প্রেমাম্পদম্ ।
পাপাপারপয়োধিতাবণব্রিধৌ যন্মামপীনপ্লবঃ ॥
যন্মামশ্রবণাং পুণ্যতিশ্বপচঃ প্রাপ্নোতি মোক্ষং ক্ষিতৌ ।
তং শ্রীবামমহং মহেশবরদং বন্দে সদাসাদবম্ ॥ ১ ॥

অপিচ^১

গীত

বাগ স্তবাই, একতালি

জয় জয় বধুকুল বাম ।
কবোহো পরিয়া প্রণাম ॥
যাহাক চিন্তি নামগুণ গাই ।
মহা মহা পাপী গতি পাই ॥

^১ 'অপিচ'র পাছত এটা শ্লোক আছে, কিন্তু অনুস্বার বিসর্গযুক্ত শব্দ-
সমষ্টির বাহিরে তাক শ্লোক বুলিব নোৱাৰি। পোনাবৰ সাধ্য নাই।

হেন বাম ভাৰ্য্যাব বাক্যত ।
 শতস্কন্ধ হস্তে ভৈল পৰাজিত ॥
 মনুষ্যৰ চেষ্ঠাক দেখাই ।
 কবিলন্ত লীলা অনেক ঠাই ॥
 সীতা কালী ৰূপক ধৰিলা ।
 শতস্কন্ধ বীৰক বধিলা ॥
 বাম পাৰ মনে সাৰ কৰি ।
 সঘনে ঘূৰিয়ো বাম হৰি ॥ (১)

সূত্র—নান্দন্তে সূত্রধাৰঃ। অলমতি বিস্তবেণ। প্রথমে মাধব, মাধব ইত্যুস্তথা
 সভাসদান্ সমুখ্য আহ।

শ্লোক

ভো ভো সভাসদা, শৃণুধ্বমধুনা বচঃ ।
 শ্ৰীৰামবিজয়শতস্কন্ধবধনামনাটকং যুক্তিসাধকম্ ॥ ২ ॥

অথ ভটিয়া

জয় জয় বধুকুল তিলক শ্ৰীৰাম ।
 তুৰা পাৰে কৰোহো প্রণাম ॥
 মহাপাপী যাৰ নাম গাই ।
 মুখে ভৱনদী পাৰ পায় ॥
 সোহি প্রভু দেৱতাৰ দেৱ ।
 ব্রহ্মা হৰে অন্ত নপাই কেৱ ॥
 একদিনা বামে ভাৰ্য্যাব মুখত ।
 শুনি শতস্কন্ধ বীৰব মহত্ ॥
 ভাৰ্য্যা সমে বাক্যযুদ্ধ কৰি ।

সিংহল দ্বীপক গৈলা শীঘ্ৰে কৰি ।
 লক্ষ্মণ সহিতে যাও উপস্থিত ভৈল ।
 শ্ৰীৰাম যাইবাৰ বাৰ্তা দ্বাবীয়ে জনাইলা ।
 শুনি শতস্কন্ধে পাছে হাঁসি হাঁসি চাই ।
 বিস্তৰ বুজাইলা বামলক্ষ্মণক চাই ॥
 তথাপিতো বামে যুদ্ধ বিচাৰে প্ৰবন্ধে ।
 অযোধ্যাত হস্তবড়াই থৈলা শতস্কন্ধে ।
 এহিমতে তিনিবাৰ পালটাই থৈলা ।
 দেখি প্রভু পুনৰায় সসৈন্তে চলিলা ।
 বামৰ বথক ধৰি দিলা তিনিপাক ।
 অচেতন ছয়া বাম হৰাইলা চেষ্ঠাক ।
 সসৈন্তে সহিতে বীৰে বামক বধিলা ।
 হনুমন্তে সেহি বাৰ্তা সীতাক জনাইলা ॥
 শুনি দেৱী কালীৰূপ তেতিয়া ধৰি ।
 শতস্কন্ধ ৰাক্ষসক সসৈন্তে সংহৰি ॥
 বামৰ দেখিয়া মৃত্যু শোকাৱিষ্ট ভৈলা ।
 অমৃত নয়নে চাহি তেখনে জীয়াইলা ॥
 সসৈন্তে সহিতে বাম অযোধ্যাক আছিল ।
 লক্ষ্মণ সহিতে নিজ থানে বৈলা ॥
 বামক বিজয়ে আতি অনুপাম ।
 শতস্কন্ধ বধ ইহাৰ নাম ॥
 ভকতিক সাধি শুনা সবে লোই ।
 বাম নাম বিনে বান্ধৱ নাই ॥
 জানি নৰ তেজি আন কাম ।
 নিবন্তৰে ডাকি বোলা বাম বাম ॥ (২)

সূত্র—আহে সামাজিক লোক, যে জগতত গুরু নাৰায়ণ দশবথ গৃহে
 শ্ৰীৰামৰূপে অৱতৰি নানা বিনোদ কৰত, সম্প্ৰতি সীতাৰ বিৰোধ
 বাক্যে সিংহলক যাই লীলাকয়ে পৰাজিত ছয়া সীতাৰ হস্তে
 শতস্কন্ধ ৰাক্ষস মৰাৱল, সোহি লীলাযাত্রা পৰ কোতুকে তহি
 সভামধ্যে কৰব। ইতি জ্ঞাত্বা সৰ্ব্বৈ সারধানে স্থিয়তাম্ ।

সূত্র—[আকাশে কর্ণৎ দত্তা] আহে সঙ্গী সখি কি বাদ শুনিয়ে ?

সঙ্গী বোল—আহে সঙ্গী সখি দেব হৃন্দুভি বাজত, বাজত ।

সূত্র—আঃ শ্রীৰামচন্দ্র মিলল মিলল ।

শ্লোক

প্রবেশমকরোং রাজা বামোবাজীরলোচনঃ

ভার্য্যাভাতুসমগ্নিতো ধনুর্ঝাণসুশোভিতঃ ॥ ৩ ॥

সূত্র—আহে সামাজিক লোক, হামু যাহেবি কথা কহৈছি সোহি শ্রীৰামচন্দ্র
ভার্য্যা ভাতু সমে ওহি সভামধ্যে প্রবেশকয়ে এ আরত, এ আরত,
তা দেখহ শুনহ নিবন্তবে হরিবোল, হরিবোল ।

গীত

বাগ সিদ্ধবা পবিতাল

আরত বামচন্দ্র কয়ে পয়োসার ।
সঙ্গে লক্ষণ সীতা কবত বিহার ॥
বক্ষস্থলে শোভে শ্রীবৎসব পাণ্ডি ।
শিবত কিবীটি জ্বলে কোটি সূর্য্য কাণ্ডি ॥
ত্রিভুবন মোহ হয় দেখি যাব বেশ ।
কহে বাম পারে ধরি দাসবো দাস ॥ (৩)

সূত্র—এইচন প্রবেশ করিয়ে বাম সীতা অভ্যন্তরে বহল । লক্ষণদ্বাবে
বহল । আহে সামাজিক লোক । শ্রীৰামচন্দ্রে সীতাক উদ্ধারি
আনি অযোধ্যাত মহামুখে আছয় । একদিনা বতিমুখভোগ সময়ে
সীতাক চাহি যে বোলল ।

বামচন্দ্র বোল—হে প্রিয়া জনকনন্দিনী ! হামার বচন শুনহ । হামো
মহাপরাক্রমে কয়ে বারণক মাঝি তোহাক উদ্ধার করি আনলো ।
নতু তোহো অদ্যপিও লঙ্কাত থাকলি হস্তে । খবদূষণ, কুস্তকল
আদি মহা মহা বাক্সস বীরসবক জিনস্তা নাহি, হামো হেন
মহাবীরসরকো সংহারকয়ে তোহাক উদ্ধার করলো ।

সূত্র—বামর এইচন বাণী শুনি সীতা যে বোলল ।

সীতা বোল— কেনে গর্ক কবা তুমি প্রভু নাৰায়ণ ।
পূর্বে লিখিয়াছে যাব যাহাত মরণ ॥
পরাক্রম কথা কহা মোহর আগত ।
ইন্দ্রজিৎ নবধিলা কিবা কারণত ॥
লক্ষণে মাঝিলে তাক তুমি নামাঝিলা ।
তাহার হাতত পবি অচেতন ভৈলা ॥
বধিলন্ত ইন্দ্রজিৎ দেবর লক্ষণে ।
তুমি তেরে তাক নমাঝিলা কি কারণে ॥
হনুমন্ত আদি বীর সবেও যঁজিলা ।
সবাহাত কবি তুমি মুনিষ দেখালা ॥
বারণক মাঝিলাহা দেবতার ববে ।
সিহেতু ভাবিছা বীর নাই মোত পবে ॥
নারীর আগত কবা দর্প এতমান ।
নিজর বীরত্ব নিজে কবিছা ব্যাখ্যান ॥
মোত লাগি বর দুখ পালা নাৰায়ণ ।
মোত নকহিবা আক এনুরা বচন ॥
যাব হাতে যাব মৃত্যু লিখে বিধাতায় ।
অবশ্যে মাঝিব তাক খণ্ডন নায়ায় ॥
যদি মোত সজাত নোযোরা প্রভু হরি ।
তেবে এক কথা কও শুন্য মন করি ॥
বীরমধ্যে শ্রেষ্ঠ তুমি বীর শিবোমনি ।
বাক্সস শুকান বন তুমিসি অগনি ॥
কিস্ত এক পুরুষার্থ দেখোরা মোহোক ।

বধিযোক শতস্কন্ধ বীর বারণক ॥
 তাৰ বধ লিখিয়াছে মোহৰ হাতত ।
 তাহাক মাৰতা লোক নাহি জগতত ॥
 সিংহলৰ অধিপতি সিটে শতস্কন্ধ ।
 তাক মাৰি দেখাযোক আপোন বীৰত্ব ॥ (৪)

সূত্র—সীতাৰ ঐচন বাণী শ্রীৰামচন্দ্রৰ অসুখ ভেল । সিংহলক যাইবাৰ
 মনে উদ্দিগ্ন হুয়া বহল । প্রভাত সময়ে সাৰথি মাতুলিক মাতি
 যে বোলল ।

শ্রীৰামচন্দ্র বোল—ঐয়ে সাৰথি ! তোহো সত্বেৰে বথ সাজি আনহ ।
 হামো সিংহলক যাওঁ ।

সূত্র—ৰামৰ বাণী শুনি সাৰথি তেতিক্ষণে বথ আনি যোগবল । আহে
 লোক ই কথা বহোক, তদনন্তৰে সিংহলাধিপতি শতস্কন্ধ বীৰক
 মন্ত্ৰী সৈন্যসমে প্ৰবেশ দেখহ ।

শ্লোক

প্ৰৱিৱেশ ততো ৰাজা শতস্কন্ধো মহাবীৰঃ
 গজৰাজীসমাযুক্তো ছত্ৰদণ্ডমুশোভিতঃ ॥ ৪ ॥

তা দেখহ শুনহ নিবন্তৰে হৰিবোল হৰিবোল ।

গীত

বাগ কানাবা, পৰিতাল

আৱত শতস্কন্ধ বীৰ ভয়ঙ্কৰ ।
 পাৱৰ প্ৰহাৰে ভূমি নোহে থিৰ ॥

পৰম আটোপ চলে আকাশক চানি ।
 দুই শত চক্ষু যেন জ্বলন্ত অগনি ।
 চৌপাশে উপাসি চলে পাত্ৰ পুত্ৰগণ ।
 মৃদঙ্গ চুন্দুভি বাদ্য বাজে অগণন ।
 অনেক ৰাক্ষস লগে কৰে মহাৰোগ ।
 নিবন্তৰে নৰে ডাকি তাৰ হৰি বোল ॥ (৫)

সূত্র—ঐচন প্ৰবেশ কৰি শতস্কন্ধ বীৰ সভামধ্যে বসিয়ে বহল । ই
 কথা বহোক । শ্রীৰামচন্দ্রে বথে চৰি সিংহলক যাইবে খোজিতে
 লক্ষণে ভেট পাই প্ৰণামকয়ে বোলল ।

লক্ষণ বোল—হে দাদা ! তোহো কোন থানে যুদ্ধক সাজ হুয়া তললি
 হামাত সত্বেৰে কহ ।

ৰামচন্দ্র বোল—হে ভাই লক্ষণ ! সীতাৰ নিমিত্তে হামো বৰ লাজ
 পাৰলোঁ । সিংহল দ্বীপে এক প্ৰতাপী ৰাজা আছয় । সীতাৰ
 বচনে তাহাক যুঁজিতে যাওঁ ।

লক্ষণ বোল—হে দাদা ! তোহো সম বীৰ জিভুবনে নাহি, ইহাত
 কোন ভয় ঠিক ! হামো তোহাৰি সঙ্গৈ চলবো ।

সূত্র—হেন শুনি ৰামচন্দ্রে অল্প হাস্যকয়ে বোলল ।

ৰামচন্দ্র বোল—হে ভাই লক্ষণ ! হামো একলে পৃথিৱী বসাতলে নিতে
 পাৰোঁ, তোহো কিসক যাইবাক লাগয় ।

সূত্র—লক্ষণে বোল ।

লক্ষণ বোল—হে দাদা, তোহাৰ যুদ্ধত হামো সহায় । ইহা জানি
 হামাক সঙ্গৈ লৈয়া চলহ ।

সূত্র—ৰামচন্দ্রে বোলা ।

ৰামচন্দ্রে বোল—শুনা শুনা বাপু মোৰ প্ৰাণৰ ভৈয়াই ।
 উপহাসে সীতা মোক বচন বোলয় ॥

বারণৰ যত বংশ মাৰিলো লীলায় ।
তথাপি সীতাৰ মনে নোহোঁ মুনিযাই ॥
শতস্কন্ধ বারণক পাৰেঁ মাৰিবাক ।
তেবে পুরুষাৰ্থ সীতা বুজয় আমাক ॥
এতেকে একলে মই বৰ্ধোঁ গই তাক ।
ইঠাৰতে থাকা তুমি নালাগে যাইবাক ॥ (৬) ॥

সূত্র—লক্ষ্মণে বোল ।

লক্ষ্মণ বোল—হে প্রাণ দাদা ! তোহো যেতিক্ষণে বান্ধসক যুঁজবি,
তেখনে তোহাৰ সঙ্গে সহায় নাহি । তোহাৰি চৰণে কাতৰ কৰহোঁ
হামাক সঙ্গে লৈয়া চলহ ।

সূত্র—বামে বোলা ।

বাম বোল—হে ভাই, তোহো যদি যাইতে নিতান্ত আশা কয়লি,
তেৱে হামাৰ সঙ্গে বথে চৰহ ।

সূত্র—বামৰ বাণী শুনি লক্ষ্মণে বথে উঠল । যৈছে সিংহলক লাগি
দুই ভাই চলল, তা দেখহ শুনহ, নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি বোল ।

গীত

বাগ পয়াব, পৰিভাল

দিব্য বথে চৰি যাই শ্ৰীৰাম লক্ষ্মণ ।
পবনসঞ্চাৰে বথ উঠিলা গগন ॥
কতো এৰি যাই বহু মুনিৰ আশ্রম ।
কতো এৰি যাই নদী পৰ্বত দুৰ্গম ॥
এহিমতে যাই বথ বায়ুৰ সঞ্চাৰ ।
নিমিষতে বথ যাই ভৈলা সিদ্ধ পাৰ ॥

সিংহল দ্বীপত যাই ভৈলন্ত প্রবেশ ।

দীনহীন মতি কহে বাম পাৰ দাস ॥ (৭) ॥

সূত্র—ঐচন প্রকাৰে দুই ভাই সিংহলপুৰ পাঠ দ্বাৰীক সম্মুখি কোলল ।

বামচন্দ্র বোল—ঐয়ে দ্বাৰী, তোহাৰ বজাত জান দেহ, হামো বাজাক
ভেট পাওঁ ।

সূত্র—দ্বাৰী বোলা ।

দ্বাৰী বোলা—আঃ তোৰা দুই কোন জন ? কি হেতু বাজাক সঙ্গে
দৰশন পাৱবি, হামাক পৰিচয় দেহ । হামো বাজাত জনাওঁ ।

সূত্র—বাম বোলা ।

বাম বোলা—ঐয়ে দ্বাৰপাল ! হামো অযোধ্যাৰ বাজা দশৰথৰ পুত্ৰ ।
হামাৰ নাম বামচন্দ্র, এহেত্তেমে হামাৰ ভাট লক্ষ্মণ । তোহাৰ
বাজাক সঙ্গে যুদ্ধ কৰিবাক মনে আসিয়াছোঁ । তোহো সত্বে
গৈয়া বাজাত জান দেহ ।

সূত্র—বামৰ বাণী শুনি দ্বাৰপালে উপালম্বকয়ে বোলল ।

দ্বাৰী বোল—অঃ হামাৰ বাজা শতস্কন্ধ সহিতে তোহো এক মুণ্ড নবে
যুঁজিবাক চাহ । দেখহ হামাৰ দেশে একমুণ্ড নাহি । তোহো
অল্প বীৰ্য্য ছৰালে যুদ্ধ কৰি মৰিতে চাস । তোহাৰ সঙ্গে যুদ্ধ
লজ্জাব কাৰ্য্য, কিহেতু বাজাত জনাৱোঁ । তোহো প্রাণ বাখি
শীঘ্ৰে ইথানৰ হস্তে পালটি যাহ ।

সূত্র—দ্বাৰীৰ বাণী শুনি বামে বোলা ।

বাম বোল—হে দ্বাৰপাল ! হামো যদি মৰোঁ তোহাৰ তাত কিছু
হানি নাই । আজু যুদ্ধ নকৰি অযোধ্যাক নাহি যাবো । ইহা
জানি সত্বে জান দেহ ।

সূত্র—বামৰ ঐচন গৰ্ব্ব বাণী শুনি দ্বাৰপালে যাই বজাত জনাৱল ।

দ্বাবী বোল—হে মহাৰাজ ! অযোধ্যাৰ হন্তে একমুণ্ড দুইবীৰ তোহাৰ
সঙ্গে যুঁজিবাক আসি আছয় ।

সূত্র—দ্বাবপালৰ বাণী শুনি ৰাজা শতস্কন্ধে আসনৰ হন্তে উঠি আসি
ৰাম লক্ষণক ভেঁট পাই যে বোলল ।

শতস্কন্ধ বোল—হে দুই ছৱাল, তোৰা কৈব হতে কিবা হেতু আমাৰ
থানে আৱলি হামাত সত্বেৰে কহ ।

সূত্র—তাহে শুনি ৰামচন্দ্ৰে বোল ।

ৰামচন্দ্ৰ বোল—হে ৰাজা, হামো অযোধ্যাৰ হন্তে তোহাৰ সঙ্গে যুদ্ধ
প্ৰয়োজনে আৱলো । হামাত যুদ্ধ দেহ ।

সূত্র—লক্ষণে বোল ।

লক্ষণ বোল—হে মহাৰাজ, উহি শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ অযোধ্যাৰ ৰাজা, হামো
তাহান কনিষ্ঠ, হামাৰ নাম লক্ষণ । তোহাৰ সঙ্গে যুদ্ধক আশায়ে
আয়লো, ইহা জানি সত্বেৰে যুদ্ধ দেহ ।

সূত্র—ঐচন বাণী শুনি ৰাজা হাসি হাসি বোলল ।

শতস্কন্ধ বোল—আগে জানি আছোঁ মই তোহাৰ প্ৰতাপ ।

বাৰণক মাৰি তুমি আনিলা সীতাক ॥

নোহোঁ তিৰীচোৰ দশমূৰীয়া বাৰণ ।

আমাৰ সঙ্গে তুমি কিক কৰা বণ ॥

আপোন নগৰে তুমি যোৱা বজ কৰি ।

প্ৰাণ ৰাখি যোৱা আৱে ইহাত নমৰি ॥ (৮)

(কথা) আহে দুই কুমৰ তোমাসাক দেখি হামাৰ দয়া উপজয় ।

ছৱালৰ সঙ্গে যুঁজিবাক উচিত নোহে, ইহা জানি অন্তৰি

যাস । প্ৰমত্তসিংহক ক্ষুদ্ৰ যুগ জয়া জকাইতে চাস । বিশেষতঃ

হামো তোৰা দুইক কোন সতে শৰ প্ৰহাৰব ।

সূত্র—ৰামচন্দ্ৰে বোল ।

ৰামচন্দ্ৰ বোল—কপট এৰিয়া ৰাজা দিয়া মোক বণ ।

যুদ্ধ নকৰিয়া মই নাযাওঁ কখন ॥

বুলিয়া কপট বাক্য ফিৰাইবাক চাস ।

আজি যুদ্ধ কৰিয়া পুৰবো অভিলাষ ॥ (৯)

সূত্র—ৰামৰ ঐচন গৰ্ব বাক্য শুনি শতস্কন্ধে হস্ত বঢ়াই বথ সমন্বিতে
ৰামলক্ষণক অযোধ্যাপুৰত থবল । ৰামচন্দ্ৰে অযোধ্যাপুৰ পাই
বিস্ময় জয়া লক্ষণক চাহি বোলল ।

শ্ৰীৰাম বোল—হে ভাই লক্ষণ ! উহি শতস্কন্ধ সামান্য বীৰ নাহি হয়,
তাহান সঙ্গে ভয়ঙ্কৰ যুদ্ধ মিলব । ইহা জানি বথধ্বজ সেনা
সব বহুত আনহ । পুনু সাজু জয়া সিংহলক যাওঁ ।

সূত্র—শ্ৰীৰামৰ বাণী শুনি লক্ষণে বহুত সৈন্য লৈয়া পুনঃ দুই ভাই
চলল, যৈছে সিংহলপুৰ পাই দ্বাবীক বোলল ।

ৰামে বোল—ঐয়ে দ্বাবী, হামো পুনু যুদ্ধ কৰিতে আৱলোঁ, ৰাজাত
কহ গৈয়া ।

সূত্র—ৰামৰ বাণী শুনি দ্বাবী যাই ৰাজাত কহল ।

দ্বাবী বোল—হে মহাৰাজ পুনু দুইজন আসল ।

সূত্র—ৰজা আসিয়ে ৰাম লক্ষণক চাহি বোলল ।

ৰজা শতস্কন্ধ বোল—শুন অবে তোৰা দুই পৰম দন্দুৰ ।
নাহিকয় চক্ষু তোৰ দেখোঁ ছৰাচাৰ ॥
বৰ বীৰ দেখাৱস মাৰি বাৰণক ।
একহাতে দাঙ্গিবোহো কোটি বাৰণক ॥
দেখিও নেদেখ তোক পালে আসি যম ।
আবেসে বুজিবি তই মোৰ পৰাক্ৰম ॥ (১০)

সূত্র—ৰজাৰ বাণী শুনি ৰামে বোল ।

বানে বোল— শুনা বীর শতস্কন্ধ যুদ্ধত প্রধান ।
মই শব প্রহাবোহো হোরা সারধান ॥
মোৰ সঙ্গে যুঁজিবাক তুমি কৰা লজ্জা ।
ছয়ালৰ কেনে বল একবাৰ বুজা ॥ (১১)

সূত্র—ওহি বুলি নামে শব ববিষল, শতস্কন্ধে গাৰ পাতি বহল । তা
দেখহ শুনহ নিবন্তবে হৰি বোল হৰি ।

গীত

বাগ কানাবা, ভালচুতা

এহি বুলি ধনুশৰ ধৰি বধুৰাই ।
গাৰে শব মাৰে তবু ভুকভঙ্গ নাই ॥
স্বৰ্গত লাগিল দেগ যুগু দানৱৰ ।
নপৰয় শব তাৰ আঁঠুৰ ওপৰ ॥
পাছে শতস্কন্ধ বাঁৰে হাতে ধৰি গদা ।
সেনাপতিসহ নাশ কৰিলা সৰ্বদা ॥
বাম লক্ষ্মণক আঁটি ধৰিলেক হাতে ।
অচেতন কৰি পুনু থৈলা অযোধ্যাতে ॥
চেতন পাইয়া প্রভু বৈলা অধোমুখে
বাম বাম বুলি নৰ তৰিয়োক সুখে ॥ (১২)

সূত্র—এচন যুদ্ধে শতস্কন্ধ বাই সৰ সৈন্য নাশ কৰিয়ে বাম-লক্ষ্মণক
বজ্জহাতে আঁটি ধৰি অচেতনকয়ে পুনঃ অযোধ্যাত থরল । কতো-
বেলি বামচন্দ্ৰে চেতন পাই মহাঈংখে ক্রন্দন কবল, তা দেখহ
শুনহ নিবন্তবে হৰি বোল হৰি ।

গীত

বাগ বেলোরাব, কপকডাল

কান্দিতে লাগিলা বাম বিধি ভৈলা বাম ।
কেনে মই সিংহলভুবনে গৈলো বাম ॥
বাধিতে লক্ষ্মণে তাক নুশুনিলো কেন ।
বাম পদ ধৰি হৰি বোলা ঘনে ঘন ॥ (১৩)

সূত্র—শ্রীবামচন্দ্ৰে বোল ।

(যুক্তারলী)

বামচন্দ্ৰ বোল—

হা হৰি হৰি
কিসক নমরি
আছো প্রাণ ধৰি এ,
কিমতে সহিবো
নিদাক্ষণ হৃদি শোক ।
বনবাসে গৈলে
থৰক মাৰিলে
বারণ বধিলে এ,
মোহোৰ বাঁৰত
দেখিলেক তিনি লোক ॥
কোন কৰ্ম ভাগ্য
আজি ভৈলো লাজ
শতস্কন্ধ আগে এ,
হস্তী আসি যেন
গো খোজতে চল গৈলে
এহি অপমানে

মৰিবোহৌ প্রাণে

সীতা বিদ্যমানে এ,

অপযশে মোৰ

জগতক বিয়পিল ॥

মোৰ বণভঙ্গ

শুনি পাব বঙ্গ

যত শত্ৰুগণ এ,

মোহোৰ কঁপালে

বিধাতা কিনো লেখিলি । (১৪)

সূত্র—বামক ঐচন বিলাপ দেখি লক্ষ্মণ বোল ।

লক্ষ্মণে বোল—হে দাদা তোহো স্বস্থ হোৱ, ই তিনি ভুবনে তোহাক
জিনস্তা নাহি, এবে তাপ তেজহ পুন সিংহলক যাওঁ ।

সূত্র—লক্ষ্মণৰ বাক্যে বাম স্বস্থ হুয়া বোলল ।

বামে বোল—হে ভাই লক্ষ্মণ, এতিফণে দূত পঠাই বিভীষণ, অঙ্গদ,
সুগ্ৰীৱ, হনুমন্ত আদি বীৰসবক সৈন্তে অস্ত্ৰ শস্ত্ৰ সমে এতিফণে
আনহ ।

সূত্র—শ্ৰীৰামৰ বাক্যে লক্ষ্মণে দূত পঠাই তাসম্বাক তেতিফণে অনাবল ।
আহে লোক তা দেখহ শুনহ নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি ।

গীত

বাগ কানাবা, পৰিতাল

আৱত সুগ্ৰীৱ ৰাজা কয়ে পয়োসাৰ ।

চৌভিতি বেড়িয়া যাই বানৰ অপাৰ ॥

লগে চলে বানৰ অঙ্গদ যুৱৰাজ ।

পৰ্বত সমানকায় হনু তাৰ মাজ ॥

মহা আনন্দতে চলি যায় সৰ্বজন ।

বাম বাম আনন্দে বুলিও ঘনে ঘন ॥ (১৫)

সূত্র—ঐচন প্রৱেশকয়ে সুগ্ৰীৱ প্রমুখ্যে বীৰসব বহল । আহে সামাজিক
লোক, হনুমন্তে তৎকালে অযোধ্যাপুৰ পাই শ্ৰীৰামত পুছত ।

হনুমন্তে বোল—হে প্রভু ! তোহাৰ কোন বিপত্তি ভেল হামাত সত্বৰে
কহ । যদি কোনজন ব্রহ্মা মহেশ অপমান দেয় তাহাক্ষো ধৰি
আনি দিয়বো ।

সূত্র—শ্ৰীৰামচন্দ্ৰে বোলা ।

বামচন্দ্ৰ বোল—হে বাপু, দুখৰ সহায় হনুমন্ত । সিংহল-ভুবনৰ শতস্কন্ধে
হামাক অপমান দিয়ল ।

সূত্র—হনুমন্তে বোল ।

হনুমন্তে বোল—হে প্রভু, কিছু চিন্তা নাহি কৰবি । হামো সঞ্জে সিংহ-
লক যাওঁ, এক চাপৰে শতস্কন্ধক যমপুৰ পঠাইবো ।

সূত্র—বামচন্দ্ৰে বোল ।

বামচন্দ্ৰ বোল—হে বাপু, তোহো পূৰ্ব সৈন্তসবক আহ্বানকয়ে সত্বৰে
আনহ ।

সূত্র—শ্ৰীৰামৰ আদেশে হনুমন্তে তৎকালে কিঙ্কিণ্যাত যাই সুগ্ৰীৱক
আগে বাৰ্ত্তা কহল ।

হনুমন্তে বোল—হে প্রভু ! বৰ অথন্তৰ ভেল সিংহল দ্বীপৰ শতস্কন্ধে
বণত ভঙ্গায়েল । ইহা জানি তোহাক নিতে হামাক আদেশ কয়ল,
সৈন্ত সমে সত্বৰে সাজু হওঁ ।

সূত্র—হনুমন্তৰ বাক্যে সুগ্ৰীৱ সৈন্তসব সমে সাজু হুয়া বহল । ৰাজা
বিভীষণো দূতৰ মুখে বাৰ্ত্তা পাই সাজি চলল তা দেখহ শুনহ,

গীত

বাগ, সাবঙ্গ পৰিতাল

আবত বিভীষণ বান্ধসৰ পতি ।
সঙ্গে যত বান্ধস চলে শীঘ্ৰ গতি ॥
নানা বান্ধ কোলাহল সৈন্যৰ যে বোল ।
ডাকি কৰহু নব বাম বাম বোল ॥ (১৫)

মূত্র—এচন প্রকাৰে বান্ধসপতি বিভীষণ আসি প্ৰৱেশকৰ্ত্তে বহল । হনু-
পাৰে পৰি প্ৰণাম কৰি বহল । হনুমন্তক চাহি যে বোলল ।

বিভীষণ বোল—হে বাপু হনুমন্ত ! কি নিমিত্তে হামাৰ পাশে আৱলি,
সত্বেৰে কহ ।

মূত্র—হনুমন্ত বোল ।

হনুমন্ত বোল—হে মহাবজ্জ ! হামো কি কহব ! শ্ৰীৰাম প্ৰভুক শতক্ৰমে
বণত জিনল । সেহি কাৰণে প্ৰভু তোহাক নিবাক আদেশ কৰল ।
ইহা জানি সত্বেৰে চলহ ।

মূত্র—বিভীষণ বোল ।

বিভীষণ বোল—হে বাপু হনুমন্ত ! হামো বান্ধস সৈন্য সমগ্ৰিতে এতি-
ক্ষণে চলবো ।

মূত্র—এচন প্রকাৰে সুগ্ৰীৱ বিভীষণ আদি বান্ধাসৰ সৈন্যগণ সন্ময়ে যৈছে
বামক পাশে চলল তা দেখহ শুনহ নিবন্তৰে হৰি বোল হি

গীত

বাগ ধনশিৰী, পৰিতাল

চলিলা বান্ধাসৰ অযোধ্যাপুৰ ।
লগে সৈন্যসৰ কৰি তোলপাৰ ॥
মহাবজ্জে চলি যাই অসংখ্য পদাতি ।
সেনাৰ ভবত দলদোণ বসুমতী ॥
এহিমতে পাইলা যাই শ্ৰীৰামৰ পাশ ।
কহে দীনহীন বামচৰণৰ দাস ॥ (১৬)

মূত্র—এচন প্রকাৰে বান্ধাসৰ সৈন্য সন্ময়ে অযোধ্যা পাৱল । শ্ৰীৰামচন্দ্ৰে
তাসম্বাক দেখি মহা আনন্দ মিলল । আগবাঢ়ি প্ৰণামকৰ্ত্তে বোলল ।

অঙ্গদে বোল—হে প্ৰভু হামাক আজ্ঞা কৰহ, তোহাৰি বৈবীক পৃথিবী
বিদাৰি এখনে আনি দিয়বো ।

মূত্র—ওহি বুলি অঙ্গদ মোনে বহল । বিভীষণে প্ৰণামকৰ্ত্তে বোলল ।
বিভীষণ বোল—হে প্ৰভো । হামো তোহাৰি প্ৰসাদে এক মুক্তি মাৰি
পৃথিবীক বসাতলে নিতে পাৰোঁ । এবে হামাক আজ্ঞা কৰহ
শতক্ৰমক মাৰি যমপুৰে পঠাওঁ ।

মূত্র—সোহি সময়ে সুগ্ৰীৱে আসি বোলল ।

সুগ্ৰীৱ বোল—হে প্ৰভু, হামাক আজ্ঞা কৰহ শতক্ৰমক মাৰি তোহাৰ
হৃদিভাপ গুচাওঁ ।

মূত্র—সেনাসৰৰ এচন বাণী শুনি শ্ৰীৰামৰ মনে হৰিয় ভেল ।

শ্ৰীৰামচন্দ্ৰে বোল—হে মিত্ৰসৰ, হামো তোহাসবত সৰ্ব্বভৰসা কৰিয়ে
কহোঁ, হামাক শতক্ৰমে বস্তত অপমান দিয়ল । তোহাসবৰ
সাহায্যে পৃথিবীক জিনিতে পাৰোঁ, এবে হামাত দয়ায়ে সিংহলক
সবে চলহ ।

সূত্র—ওহি বুলি বামচন্ড্রে হাতে ধনুশৰ ধৰি বীৰগণ সহিতে সিংহলক
চলল। তা দেখহ শুনহ নিবন্তবে হৰি বোল হৰি।

গীত

বাগ মাহৰ, পৰিতাল

চলে বামচন্ড্রে সিংহলক লাই।
চৌপাশে আৱৰি বীৰগণ যাই ॥
নদ নদী এৰাই পৰ্ব্বত কানন।
পাৱৰ প্ৰহাৰে ভূমি পৰে ঘনে ঘন ॥
মহাদৰ্প কৰি যাই যত বীৰগণ।
নিবন্তবে নৰে বাম বোলা ঘনে ঘন ॥ (১৭)

সূত্র—ঐচন প্ৰকাৰে শ্ৰীৰামচন্ড্রে বীৰসব সহিতে সিংহল পাৱল। দ্বাৰীত
আগে বাৰ্ত্তা কহল।

দ্বাৰী বোল—হে মহাৰাজ শ্ৰীৰামচন্ড্ৰ পুনু আসল।

শ্ৰীৰাম বোল—হে দ্বাৰী, তোহো ৰাজ্যত জান দেহ।

সূত্র—দ্বাৰীৰ মুখে বাৰ্ত্তা পাই ৰাজা খঙে খেদি আসল। শ্ৰীৰামক চাহি
বোলল।

শতস্কন্ধে বোল—দেখ বাম কি কৰিলে তোহাৰ বিলাই।

তথাপি আসিছ খেদি তোৰ লাজ নাই ॥

ইবেলি নসহো তোক দিবো প্ৰতিফল।

বাৰে বাৰে আস তই কেনেনো পাগল ॥ (১৮)

সূত্র—ওহি বুলি ৰাজা তাহান পুত্ৰ শত অৰ্দ্ধবীৰ, তোহো বামৰ বৰ
সৈন্যসবক মাৰহ, হামো পাছে বাম-লক্ষণক মাৰে ॥

সূত্র—ৰাজাৰ বাণী শুনি শতঅৰ্দ্ধবীৰে হাতে গদা ধৰি যে বোলল।

শতঅৰ্দ্ধে বোল—ঐয়ে বানৰসব তোহো হামাক নাহি চিনহ।

হামো ৰাজাৰ প্ৰথম পুত্ৰ। হামাৰ নাম শতঅৰ্দ্ধবীৰ। তোহাৰ
সৈন্যসবৰ মাজে কোন মুনিষ আছয় হামাক যুদ্ধ দেহ।

সূত্র—তাহে শুনি অঙ্গদে বোল।

অঙ্গদ বোল—হে খুড়া হামাক ৰাজাৰ পুত্ৰ সহিতে যুঁজিতে আজ্ঞা
কৰহ।

সূত্র—মুগ্ধীয়ে বোল।

মুগ্ধীয়ে বোল—হে বাপু তোহো কোমল শৰীৰ, যুঁজিতে উচিত নোহে,
হামো যুঁজবো।

অঙ্গদে বোল—হে খুড়া হামো বিদ্যমানে তোহাক যুঁজিতে উচিত
নহে। ইহা জানি, হামাক আজ্ঞা কৰহ।

সূত্র—ওহি বুলি অঙ্গদ যুঁজিতে আগ ভেল। ৰাজাৰ পুত্ৰক চাহি
বোলল।

অঙ্গদে বোল—ঐয়ে শতঅৰ্দ্ধ ৰাক্ষস, হামো বালী ৰাজাৰ পুত্ৰ। হামাৰ
নাম অঙ্গদ। যাহাৰ ভয়ে স্বৰ্গৰ দেৱৰাজ কম্পয় তাহাৰ স্নেহৰ
পুত্ৰ বুলি জানবি।

শতঅৰ্দ্ধ বোল—ঐয়ে বানৰ তোহো বালীৰ পুত্ৰ ছয়া বীৰ বোলাঅস,
হামো শতস্কন্ধ ৰাজাৰ স্নেহৰ প্ৰথম পুত্ৰ। ইহা জানি তোৰ মোৰ
যুদ্ধ দেখি তিনিলোকে আনন্দ লভোক। দেৱতাসবে প্ৰশংসা
কৰব।

সূত্র—ওহি বুলি যৈছে যুদ্ধ কৰল তা দেখহ শুনহ নিবন্তবে হৰি বোল
হৰি।

গীত

বাগ আসোয়াবি, পরিভাল

এহি বুলি অঙ্গদে হানিলা দৃঢ়তর ।
বিনাশিলা শতঅর্দ্ধে ধরি মুদগর ॥
দেখিয়া অঙ্গদে শালবৃক্ষ হানিলেক ।
শতঅর্দ্ধে গদা কোবে তাক ছেদিলেক ॥
মহাকোপে বাজপুত্রে হানিলেক শূল ।
অঙ্গদ পবিল জানি বাম বাম বোল ॥ (১৯)

মূত্র—এচন যুদ্ধে অঙ্গদ পরিবার দেখি সুগ্রীবর মনে বিষাদ মিলল ।
সুগ্রীব বোল—হে বাপু যুবরাজ, হামাক ছাৰি কৈক গৈলি ? তোহাৰ
বিহনে হামো কিমতে প্রাণ ধৰব ।

মূত্র—ওহি বুলি সুগ্রীবে মহাকোপে বাজাৰ পুত্ৰক খেদি গৈয়া বোলল ।
সুগ্রীবে বোল—এয়ে অধম তোহো হামাক যুদ্ধ দেহ । আজু তোহাক
মাৰি যমপুৰে পঠাওঁ, নুহি অঙ্গদৰ লগে পৰি স্বৰ্গে যাওঁ ।

মূত্র—ওহি বুলি সুগ্রীবে বাজপুত্ৰক খেদি যাই গদাৰ প্রহাৰ কৰল ।
দেখি শতঅর্দ্ধবীৰে মুদগৰ ধৰি গদা ছেদল । পুনঃ সুগ্রীবে শালবৃক্ষ
প্রহাৰল । শতঅর্দ্ধৰ হিয়ে পৰি বৃক্ষ চূৰ্ণাকৃত ভেল । দেখি ভয়ঙ্কৰ
গদা সুগ্রীবৰ মাথে প্রহাৰ কৰল । গদাৰ প্রহাৰে সুগ্রীব প্রাণ
ছাৰি ভূমিত পৰল । তদনন্তৰে প্রভা নামে বীৰ আসি বিভীষণক
বোলল ।

প্রভা বোল—এয়ে অধমসর, কিহেতু আসি বজাক জঙ্কায়লি । যত
শক্তি থিক হামাক যুদ্ধ দেহ ।

মূত্র—এচন বাণী শুনি বিভীষণে বোল ।

বিভীষণ বোল—এয়ে দুৰ্জ্জন বাক্স, আজু তোহাৰ ঘাৰ কটকটাই
আছয়, সেহি হেতু মোহোক জঙ্কায়লি । যত শক্তি আছয় হামাক
যুদ্ধ দেহ ।

মূত্র—ওহি বুলি যুদ্ধ কৰল । এচন যুদ্ধে দুই বীৰে ভৰি ভৰি মুণ্ডে ।
মুণ্ডে হাতে হাতে বঁজ বহি যায় ; কতো বেলি অন্তৰে বিভীষণক
মাৰল । দেখি হনুমন্তে বোল ।

হনুমন্তে বোল—হে প্রভো ! প্রভাবীৰে বিভীষণক মাৰল ।

মূত্র—শুনি বামচন্দ্ৰে বিমূৰ্ছিত ভেল । তদনন্তৰে শতস্কন্ধে শ্রীবামক চাহি
বোলল ।

শতস্কন্ধে বোল—এয়ে বামলক্ষণ, তোৰা দুই হামাক যুজিতে সৈন্যসব
আনলি । দেখহ, হামাৰ পুত্ৰে তাসহ্যাক মাৰল । এবাে হামো
নিজ হাতে তোৰা দুইক মাৰব ।

মূত্র—ওহি বুলি শতস্কন্ধে বামলক্ষণক উপৰক তুলি সাত পাক ঘূৰাই
আচাৰি পেলাবল । বামচন্দ্ৰে লক্ষণ সহিতে সৈন্যৰ মাজে পৰি
মূৰ্ছা ভেল, তাহে দেখি হনুমন্তে জাম্প দিয়া শতস্কন্ধৰ মাথে
চৰল । ভুকু, কিল দিয়া নখে আজুৰি কেশসব ছিঙল, পুনু এক-
মুণ্ড ছিঙিতে চায়ল, তাহে পেখি শতস্কন্ধে দুইহাতে জপাই হনু-
মন্তক আচাৰি পেলাবল । কতোদূৰে পৰি অমৰ কাৰণে চেতন
পাই বামলক্ষণক সুমৰি কান্দিতে লাগল ।

মুক্তারলী

হনুমন্তে বোদ—(বিলাপ)

হা হৰি হৰি কি কৰিলা বিধি
আছোঁ কিয় প্রাণ ধৰি ।
কোন দোষে মোক এনিলাহা নাথ
জামাক অনাথ কৰি ॥

বারণক মাৰি   সীতাক উদ্ধাৰি
 আনিলা অযোধ্যাপুৰী ।
 মহাসুখে তৈত   ভূঞ্জি ৰাজ্য পাত
 আৰে কৈক গৈলা এৰি ॥
 অযোধ্যা অনাথ   কৰি আজি নাথ
 সবংশে ভৈলা সংহাৰ ।
 উঠা প্রভু দেৱ   চৰণত সেৱ
 পৰি কৰে শতবাৰ ॥ (২০)

মূত্র—ওহি বুলি হনুমন্ত মৌন হুয়া বহল । মনে গুণিগাথি কতোক্ষণে
 সন্ধুক্ষণ হুয়া যে বোলল ।

হনুমন্তে বোল—আঃ হামো ইথানত কান্দি কোন কৰ্ম কৰে । মাতৃ
 সীতা গোসানীৰ কাছে যাওঁ । তাহাত বাৰ্তা জনাওঁ ।

মূত্র—ওহি বুলি হনুমন্ত সীতাৰ পাশে চলল, সীতাৰ সমীপ পাই
 যে বোলল ।

হনুমন্তে বোল—হে মাৰ হামো এক সংবাদ কহোঁ । কহিতে হৃদি
 ফাটয় । তোহাৰ স্বামীদেৱৰ দুইজনক শতস্কন্ধ ৰাক্ষসে যুদ্ধত মাৰল ।
 ইহা জানি যে যুৱাই তা কৰহ ।

শ্লোক

হনুমতঃ গিৰং ক্রত্বা সীতাদেৱী বিমূৰ্চ্ছিতা ।
 সহসা পতিতা ভূমৌ যথা বাতাহতা লতা ॥ ৫ ॥

মূত্র—আহে সামাজিক লোক । হনুমানৰ বাণী শুনি সীতা জীৱন্তে
 মৰল, যৈছে ভূমিত পৰি অচেতন ভেল, কতোক্ষণে চেতন লভি
 কান্দিতে লাগল তা দেখহ শুনহ নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি ।

গীত

বাগ তুৰ ভাটিয়ালী মাথ জ্যোতি

বিলপতি কান্দে সীতা জনক নন্দিনী ।
 স্বামীৰ বিৰহে জ্বলে হৃদয় অগনি ॥
 কিনো মন বিধি মোৰ কপালে লিখিলা ।
 জন্ম ধৰি কান্দিতে মোহোৰ দিন গৈলা ॥
 হা হা বাম স্বামী তুমি সৰ্বগুণাকৰ ।
 পাপিষ্ঠীৰ হেতু তুমি গৈলা যমঘৰ ॥
 মই নমৰিয়া কিয় থাকিলোঁ জীয়াই ।
 বাম পাৰ বিনে আক আন গতি নাই ॥ (২১)

মূত্র—সীতা বোল ।

মুক্তাৱলী

সীতা বোল—(বিলাপ),

হা হা প্রাণনাথ
 ভৈলোহো অনাথ
 হৰাইলোঁ তোমাক এ,
 আবেসে মোহোৰ জীৱনত কাৰ্য্য নাই ।
 কপি সমে বেৰি
 বারণক মাৰি
 আনিলা উদ্ধাৰি এ,
 হেনয় স্বামীক আজি পৰিছেদা যাই ॥
 হে লখাই দেৱৰ
 উদ্ভজিৎ বীৰ
 কৰিলা সংহাৰ এ,
 দুই ডাইৰ বলৰ কহিবো কত মহিমা ।
 সিংহলক গৈয়া

সমর করিয়া

প্রাণ হবাইলা এ,

মোর ভাগ্যে বিধি মথৈলা সীমা ॥ (২২)

সূত্র—ঐচন বিলাপ করি সীতা হনুমানক চাহি বোলল ।

সীতা বোল—হে বাপু হনুমন্ত ! কোন থানে আমার স্বামী পবি আছয়
সি থানক লাগি হামাক সত্তবে লৈয়া চলহ ।

সূত্র—সীতার বাক্যে হনুমন্তে মাথা পাতি গোসানীক লৈয়া চলল ।
কতোক্ষণে যাই সিংহল ভুবনে উপস্থিত ভেল । স্বামী দেবরক
মৃতকপ্রায় দেখি ক্রোধে দেবী ভয়ঙ্কর মূর্তি ধরল—

মুগ্ধ লাগিল শির ভয়ঙ্কর ভৈলা ।

লহ লহ জিভাখান আকাশ ভেদিল ॥

ওহি প্রকারে সীতা শ্যামাকপ ধরি শতস্কন্ধ দ্বারে উপগত ভেল ।
সে দেবীর তেজে সিংহলভুবন পুৰি ছাই ভেল । দেখি মহাক্রোধে
শতস্কন্ধে তাহান পুত্রক চাহি বোলল ।

শতস্কন্ধে বোল—ঐয়ে পুত্র অর্কশত তোহো সীতাক মা'বহ

সূত্র—রাজার বাণী শুনি অর্কশতে খাপ্তা ধরি গোসানীক ধারল । দেখি
গোসানী তাহাক মা'বল । পুনঃ প্রভা নামে রাক্ষসবীরে খেদি
আসল ।

প্রভা বোল—ঐয়ে অধম স্ত্রী জাতি, তোহো হামাক সঙ্গে যুঁজিতে
চাহ, আজু গদার প্রহারে তোক সমপূর দেখাওঁ । হামার পরাক্রম
বুজহ ।

সূত্র—ওহি বুলি প্রভা যুদ্ধ করল । যুদ্ধত প্রভাবীরক সসৈন্তে নাশ । করল ।
তাহে পেখি শতস্কন্ধ মহাক্রোধে হাতে ধনুর্বাণ ধরি যুদ্ধ করিবাক
সম্মুখ ভেল । দেবীক চাহি বোলল ।

শতস্কন্ধে বোল—ঐয়ে ছবাচারী, তোহো আজু মবিতে আয়লি, হামার
ওহি গদা মুদগবন প্রহারে তোহাক কমপূর পঠাইবো । তেবে
হামাক শতস্কন্ধ রাজা বুলি জানান । আজু মোর পরাক্রম দেব ।

সূত্র—ওহি বুলি শতস্কন্ধ বীর যুদ্ধ করিতে লাগল । তা দেখহ তুহ
নিবন্তবে হবি বোল হবি ।

গীত

বাগ গোবী, জ্যোতিমান

এহি বুলি দিলা বীর গদার মঙ্গল ।
খড়্গে চোটে গদাক করিলা খান খান ॥
পুনু মহাকোপে রাজা হানিলেক শূল ।
দেবীর গারত পবি ভৈলেক নির্মূল ॥
হেন দেখি দেবী পাছে মহাক্রোধ করি ।
কাটিল শতস্কন্ধক হাতে খড়্গ ধরি ॥
শতযুদ্ধ পরিত খসিলা খেন মত ।
বোলা বাম বাম চেতন যারত ॥ (২৩)

সূত্র—ঐচন যুদ্ধে শতস্কন্ধক মাথা কাটি ভূমিত পারল । তার ভবে
খলক লাগিল । রাক্ষস কথিয়ে দেবী দশন একটি ঝিং পারি
ফুরয় । সমস্তে জগতে ঘোর প্রলয় মিলে হেন দেখি ব্রহ্মা বিষ্ণু
ইন্দ্রাদি দেবতা দেবতাগণ শান্ত করিবাক মনে আসল, তা দেখহ
তুহ নিবন্তবে হবি বোল হবি ।

গীত

বাগ সাবল্ল, পৰিতাল

আবত ব্রহ্মা হব দেৱগণ সঙ্গে ।
কৰে কমণ্ডলু আসিলা বসে ॥
বামক পাশে আসিলা সত্বেৰে ।
জানকীক শান্ত কৰিবাৰ তৰে ॥
কতোক্ষণে পাইলা যাই শ্ৰীৰামৰ কোল ।
সামাজিক লোকে ডাকি বাম বাম বোল ॥ (২৪)

সূত্র—ঐচন প্ৰকাৰে ব্রহ্মা ইন্দ্ৰাদি দেৱতাসব শ্ৰীৰামৰ পাশ পাই তুতি
আবল্ল । বিষ্ণুৰ আজ্ঞায়ে ব্রহ্মা বামলক্ষণক জীয়াবল । সুগ্ৰীৱ
বিভীষণ আদি বীৰসব যেহেন নিদ্ৰাৰ জাগি উঠল ।

ব্রহ্মা বোল—

পয়াব

নমো নমো প্ৰভু বাম দেৱ কৃপাময় ।
জীৱন মৰণ তয়ু কিছু নাহি কয় ॥
দানৱদলন তুমি দুষ্টিবিনাশন ।
ভকতজনৰ গতি তুষ্ট নাৰায়ণ ॥
সৃষ্টি নষ্ট যাই দেখা মৰে দেৱগণ ।
পূৰ্বে আমাসক কিয় কৰিলা সৃজন ॥
তোমাৰেসে ভাৰ্য্যা সীতা দেৱী ভগৱতী ।
তোমাৰ বিহনে নষ্ট কৰয় সম্প্ৰতি ॥ (২৫)

সূত্র—ওহি বুলি ব্রহ্মা বামৰ চৰণে তুতিকয়ে থিক । তুতিত সন্তুষ্ট
হুয়া বামদেৱ উঠি প্ৰণাম কৰল । সোহি সময়ে হনুমন্তে আসি
বামদেৱক উঠি প্ৰণাম কৰল । সোহি সময়ে হনুমন্তে আসি বামৰ
চৰণে প্ৰণামকয়ে বোলল । হনুমন্তে বোল ।

শতক্লম্ব-বাৰণ বধ

২০১

হনুমন্তে বোল—হে প্ৰভু বধুকুল নাথ ! তোমাৰ বিহনে সীতা
মাৰব বিসঙ্গতি মিলল । শ্যামাকপ ধৰি শতক্লম্ব বধ কৰল । সমন্তে
জগতে ঘোৰ প্ৰলয় ভেল ।

সূত্র—হনুমন্তৰ বাক্যে বামচন্দ্ৰে সীতাৰ ঘোৰ মূৰ্ত্তি চাহিবাক মনে
নিৰীখকয়ে ভয়ঙ্কৰ ৰূপ দেখি দেৱতাসবৰ মাজে উঠি লৱৰ দিয়ল ।
পাছে সব দেৱতাগণ আলোচনাকয়ে হনুমন্তক প্ৰতি বোলল ।

দেৱতাসবে বোল—হে বাপু হনুমন্ত ! তোহো দেৱীক শান্ত কৰহ ।
নতু সৃষ্টি নষ্ট যাই ঘোৰ প্ৰলয় মিলব ।

সূত্র—দেৱতাসবৰ বাক্যে হনুমন্তে সীতাৰ পাৰে পৰি অনেক তুতি কয়ল ।
সন্তুষ্ট হুয়া সীতা হনুমন্তক চাহি বোলল ।

সীতা বোল—হে বাপু পবননন্দন ! হামাৰ স্বামীবধী কৈক গৈল ?
হামাত সত্বেৰে কহ ।

সূত্র—হনুমন্তে বোল ।

হনুমন্তে বোল—হে মাৰ সেহি পাপী শতক্লম্ব তয়ু হন্তে নাশ ভেল ।
দেখহ বামলক্ষণ, সুগ্ৰীৱ, বিভীষণ, অঙ্গদ প্ৰভৃতি বীৰসব জীয়েন্তে
আছয়, ইহা জানি কোপ সম্ভৱণ কৰহ ।

সূত্র—হনুৰ বাক্যে সীতাৰ লজ্জিত হুয়া অধোমুখে বহল । দেৱতা-
সব নিজ নিজ থানে চলল । শ্ৰীৰামক পাৰে পৰি ব্রহ্মা যে
বোলল ।

ব্রহ্মা বোল—হে প্ৰভু বামচন্দ্ৰ ॥ তোহাৰ ভাৰ্য্যা সমে এবে অযোধ্যাক
চলহ ।

সূত্র—ওহি বুলি ব্রহ্মা নিজ থানে চলল । তদনন্তৰে শ্ৰীৰামচন্দ্ৰে দেৱতা-
সবত মেলানি মাগি লক্ষণ সুগ্ৰীৱ আদি বীৰগণ সহিতে সসৈন্তে
অযোধ্যাক চলল । আহে লোকসব দেখা দেখা পৰম ঈশ্বৰ
লীলাকয়ে শতক্লম্ব হাতে পৰাজিত হুয়া নৰচেষ্টা কৰিয়ে ভাৰ্য্যাক

হাতে শতস্কন্ধক বধ কয়ল । তাহান মহিমা নাযায় । ইহা
জানি নিবন্তবে হবি বোল হবি ।

গীত

বাগ পূর্ব, খবমান

অযোধ্যাপুরে চলে বধুবায়ে ।

অযোধ্যাপুরে চলে বধুবায়ে ।

সঙ্গে লক্ষ্মণ জনক নন্দিনী

লহু লহু গতি যাই ॥

সঙ্গে হনুমান সুগ্রীর বিভীষণ

চলয় ধরি যোগান ।

বায়ুর সঞ্চাবে সিদ্ধু ছয়া পার

চলে দিব্য বথখান ॥

অযোধ্যাপুরত প্রবেশ ভৈলন্ত

সীতা সমে বধুপতি ।

দেখি প্রজাসমে পবম উল্লাসে

পরিয়া করে প্রণতি ॥

বামক নমিয়া মেলানি মাগিয়া

গৈলা সেনাপতিগণ ।

সীতা সমে বাম পূরি মনকাম

থাকিলা নিজ ভরন ॥

শুনা সভাসদ তরিয়া আপদ

বামর চরিত্র অবি ।

শুচোক দুর্গতি মিলোক ভকতি

ডাকি বোলা হবি হবি ॥ (২৬)

॥ সমাপ্ত ॥

প্রভাসযাত্রা-নাট

লিখক অজ্ঞাত

বীচ-১৩৩৮৮৮৮

প্রভাসযাত্রা-নাট

শ্রীশ্রীকৃষ্ণায় নমো নমঃ

শ্লোক

নমামি প্রজাপালনসংহারকং, নমন্তে বিশ্বভারন
নমো দৈবকীনন্দনদেবায়, নমন্তে গোকুলভূষণ ।
বন্দে মন্দবধাবিণং, নমন্তে পুরুষোত্তম ॥ ১ ॥

অপিচ

ভূভারহাবিন্ হৃষ্টদানবনাশকাবিন্
ভক্তভাবনকাবিন্ নমন্তে মধুসূদন ॥ ২ ॥

সূত্র—

শ্লোক

ভো ভো সভাসদা, যদ্যং শৃণুধ্বং সারধানতঃ ।
প্রভাসযাত্রা-নাম-নাটকং মুক্তিসাধকং ॥

অথ ভটিমা

জয় জয় জগন্নাথ চরণে প্রণতি নাথ
প্রণামোহো নরনারায়ণ ।

ব্রহ্মা মহেশদেব সেবিত যাহাবি পার
তান পারে পশিলো শরণ ॥
দৈবকীর গর্ভে জন্মি নবরূপে অরতবি
নাশি কংস..... ।
বাখি নিজ বংশ হবলি ভূমিকেবি ভাব
..... ॥

দুর্যোধন রাজ্য মহাক্রুদ্রমতি
পাণ্ডবক ছিদ্ৰ পাই ।
শকুনি সহিতে কুটপাশা খেলি
বনবাসে দিলা ঠাই ॥

পাঞ্চ গুটি ভাই দ্রৌপদী সহিতে
বহিলা কাম্যকবনে ।
শুনি দুর্যোধন গৈলা সোইবন
আশ্চর্য্য দেখাইবে মনে ॥
দুৰতে শকুনি কর্ণ দুঃশাসন
মহাবীর চলি গৈলা ।

গন্ধর্ব্ব সহিতে সমর কবিয়া
কর্ণবীর ভঙ্গ দিলা ॥

পেথিয়া গন্ধর্ব্ব রাজা দুর্যোধন
যুদ্ধে জিনি লৈয়া যায় ।

দূত মুখে শুনি ধর্ম্ম নৃপমণি
ভৈলেক বিহ্বল প্রায় ॥

পার্থক মাতিয়া বিনয় কবিয়া
বুলিলা রাজা বচন ।

সত্ববে চলিয়ো গন্ধর্ব্বক জিনি
আনাগৈয়া দুর্যোধন ॥

শুনি ধনঞ্জয় রাজাক প্রণামি
চলি গৈলা তেতিক্ষণ ।

বিজয়ি সমবে গন্ধর্ব্বক জিনি
আনিলন্ত দুর্যোধন ॥

শুনা সর্ব্বজন এবি আন মন
কীর্তন কবিয়ে সার ।
কৃষ্ণর চরণে পশিয়ো শরণে
বাম বোলা বাবে বার ॥ (১) ॥

সূত্র—ভো ভো সভাসদ, যে জগতক পবমণ্ডক নাবাযণ ভূমিভাব হরণ
হেতু দৈবকীর গর্ভে অরতাব হুয়া ভূমিভাব হরণ কয়ল, সোহি
ভগবন্ত ওহি সভামধ্যে প্রবেশ কয়ে আরত ॥ ইতি সূত্রো নিষ্ক্রান্তঃ ॥
আকাশে কর্ণদত্তা সঙ্গিঃ প্রত্যাহ । সূত্র পুছত—আহে সঙ্গি, আকাশে
কি বাদ্য বাজে ।

সঙ্গি বোল—আহে সখি আকাশে হামার হৃন্দুভি বজারত ।

সূত্র—হৃন্দুভি বজারত, অঃ শ্রীকৃষ্ণ উদ্ধর সাত্যকি বলভদ্র সহিতে মিলল
মিলল ।

শ্লোক

প্রবেশমকরোং কৃষ্ণঃ বলোভদ্রসহান্বিতঃ ।

পীতবস্ত্রশোভিতাঙ্গো ঘনশ্যাম-কলেবরঃ ॥ ৩ ॥

সূত্র—আহে সামাজিক লোক, হামু যাকব কথা কহৈছে সোহি ভগবন্ত
ওহি সভামধ্যে প্রবেশকয়ে আরত ॥ ইতি সূত্র নিষ্ক্রান্তঃ ॥

গীত

বাগ সিদ্ধবা, একতাল

প্রঃ—আরে জগতগুণ কয়ে পবসার ।

কবে শোভে চারি অঙ্গ দেখিতে বাহার ॥

পদ—উদ্ধৱ সাতাকি চলে আৰ বলোৰাম ।
 ললিত বলিত দেহা দেখিতে সুঠাম ॥
 কেয়ূৰকঙ্কণে কৰে কৰত দীপিতি ।
 পাদপদ্ম খানিক দেখন্তে তৃপিতি ॥
 বলয় নুপুৰে পদত আছে ঘোষ ।
 তাক মনে ধৰি পাৰে ভকতে সন্তোষ ॥
 ধীৰে ধীৰে আসিয়া পাইলন্ত সভাকোল ।
 উৎসৱ কৰিয়া সবে বাম হৰি বোল ॥ (২) ॥

মূত্ৰ—ঐহন প্ৰৱেশকয়ে শ্ৰীকৃষ্ণ সভা প্ৰৱেশি বহল । তদনন্তৰে যুধিষ্ঠিৰক
 প্ৰৱেশ শুনহ ।

শ্লোক

প্ৰৱিৱেশ তদাৰাজা ধৰ্ম্মৰাজযুধিষ্ঠিৰঃ
 চতুৰ্ভিঃ ভাতৃভিযুক্তঃ পশ্চাত্তুদ্ৰৌপদী সতী ॥ ৪ ॥

গীত

বাগ আসোৱাৰি, পৰিতাল

প্ৰঃ—আৱত যুধিষ্ঠিৰ ৰাজা মহীপাল ।
 চাৰিভাতৃ সঙ্কে চলে পৰম বিশাল ॥
 পদ—বনে বনে ভূমি ৰাজা নানা হুংথ পায় ।
 দ্ৰৌপদীৰ যত কষ্ট কহন নযায় ॥
 বদৰিকাত্ৰম গৈয়া পাইলা মহীপাল ।
 উৎসৱ কৰিয়া সবে বুলিয়ো গোপাল ॥ (৩) ॥

মূত্ৰ—ঐহন প্ৰৱেশ কৰি ৰাজা ভাতৃগণ সহিতে বদৰিকাত্ৰমে বহল ।
 তদনন্তৰে অৰ্জুনে ৰাজাক প্ৰণাম কৰি যে বোলল ।

অৰ্জুন বোল—হে দাদা ধৰ্ম্মৰাজ, পাশা জিনি শকুনি সৰ্ব্বস্ব লৈয়া
 বনে খেদাৱল । হামাৰ অৱস্থা দেখি পিশাচে হাসয়, ধনজনবিভৱ
 এসব চাৰি দেলুহো । ক্ষত্ৰিয়ৰ শৰেসে জীৱন । হামো স্বৰ্গে
 গৈয়া পিতৃৰ স্থানে শৰ শিকবো । হামাক আজ্ঞা কৰহ ।

মূত্ৰ—অৰ্জুনৰ বচন শুনি ৰাজা আশীৰ্বাদ কয়ল । ৰাজাক প্ৰণামি
 পাৰ্থ স্বৰ্গে চলল । দেৱৰ সমাজে থাকি কিম্বদ-গন্ধৰ্ব্বৰ মহা-
 সন্ধিগৰ শিখল । দেৱতাতো কৰি শ্ৰেষ্ঠ ভেল । একবৰিষ স্বৰ্গে
 থাকি বাসৱক প্ৰণাম কৰি যুধিষ্ঠিৰৰ সমীপে চলল । তদনন্তৰে
 ৰাজা অৰ্জুনক দেখি মুখে চুম্বন দিয়া আসনে বৈসায়, সাদৰে
 যে বোলল ।

ৰাজা বোল—হে বাপু অৰ্জুন, হামাৰ আশীৰ্বাদে তোহো কুশলে
 আৱল । কোন প্ৰকাৰে স্বৰ্গ হন্তে শৰ শিখল, হামাত সত্বেৰে কহা

মূত্ৰ—ৰাজাৰ বচন শুনি অৰ্জুনে প্ৰণাম কৰি যে বোলল ।
 অৰ্জুন বোল—হে দাদা, তোহাৰ প্ৰসাদে হামো কুশলে থিক । দেৱ-
 ৰাজৰ সমীপে অনেক শৰ মন্ত্ৰ শিক্ষি আছো । হামাৰ ত্ৰিদশকো
 শক্তি নাই, অৱহেলে কোৱবকো জিনবো । হে ৰাজা, তোহো
 সংশয় নাহি কৰবি ।

মূত্ৰ—ভাতৃৰ মুখে শুভ বাৰ্তা শুনি ৰাজা আনন্দে বহল । দ্ৰৌপদী
 স্বামীক প্ৰণাম কৰি যে বোলল ।

যাজ্ঞসেনী বোল—হে স্বামী, এক বৰিষ স্বৰ্গত বসতি কয়ল, তোমাক
 নেদেখি মনে সুখ শান্তি নাই । স্বামী আসা, ভোজন কৰাবো ।

মূত্ৰ—প্ৰিয়াক আশ্বাস শুনি অৰ্জুনে অভ্যান্তৰে গৈয়া ভোজন কয়ল ।
 পাঞ্চ ভাতৃ দ্ৰৌপদী সহিতে বদৰিকাত্ৰমে পৰম আনন্দে বহল ।
 ই কথা বহোক । লোমশ মুনি যুধিষ্ঠিৰৰ সমীপ চলল, মুনিক
 দেখি পাঞ্চ ভাতৃ দণ্ডৱতে প্ৰণাম কয়ল । মুনি আশীৰ্বাদ শ্লোক
 পঢ়ল ।

মুনি বোল—

শ্লোক

চিবঞ্জীৰ চিবঞ্জীৰ পাণ্ডৱকুলনন্দন

বসতু অচলা লক্ষ্মীঃ শত্ৰুক্ষয়ং দিনে দিনে ॥ ৫ ॥

(কথা) হে বাপু পাণ্ডজন, আমাৰ আশীৰ্বাদে সৰ্বদা
কুশলে বহ ।

সূত্ৰ—মুনিৰ বচন শুনি ৰাজায়ে বোলল ।

যুধিষ্ঠিৰ বোল—হে মুনিৰাজ ! হামো কোন স্থানে যাওঁ, কোন কৰ্ম
কৰোঁ হামাক অনুমতি দেহ ।

সূত্ৰ—ৰাজাৰ বচন শুনি মুনি যে বোলল ।

মুনি বোল—হে নৃপতি ! হামাৰ আজ্ঞায়ে তোহো এস্থান চাৰি কাম্যক
বনে চলহ । প্ৰভাস নদীৰ তীৰ, সোহি স্থান উত্তম দেখোঁ ।

সূত্ৰ—মুনিবাক্য শুনি ৰাজা হৰিষ ছয়া ভীমৰ পুত্ৰ ঘটোৎকচক আগক
মতায়া আনি যে বোলল ।

যুধিষ্ঠিৰ বোল—হে বাপু ঘটোৎকচ, হামো কাম্যবনে যাওঁ, তোহো
হামাক লৈয়া যাৱ ।

সূত্ৰ—ৰাজাৰ বচন শুনি ঘটোৎকচে ৰাজাক প্ৰণাম কৰি যে বোলল ।

ঘটোৎকচে বোল—হে মহীপাল ! তোহাৰ পঞ্চভ্ৰাতৃ হামাৰ পৰম দেৱতা,
যজ্ঞসেনী হামাৰ মহামাতা । হামাৰ কন্ধে চৰহ, এখনে কাম্যবন
প্ৰৱেশ কৰবো ।

শ্লোক

বীৰবাক্যং তদা শ্ৰুত্বা যুধিষ্ঠিৰঃ সহানুগঃ ।

তস্য স্কন্ধং সমাকহু প্ৰৱিবেশ বনং মুদা ॥ ৬ ॥

সূত্ৰ—তদনন্তৰে মহাবীৰে এক যোজনৰ পথ শৰীৰ বঢ়ায়ল । ভয়ঙ্কৰ
ৰূপ ধৰল । তাহেৰ কন্ধে চড়ি পাঞ্চভ্ৰাতৃ যজ্ঞসেনী সহিতে
কাম্যবনে চলল, তা দেখহ, শুনহ, নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি ।

গীত

বাগ বেলোৱাৰ, কপকতাল

ক্ৰঃ—চললি যুধিষ্ঠিৰ ভীমধনঞ্জয় বীৰ
যজ্ঞসেনী মাদ্ৰীসুত দুই ।

যোজনৰ পথজুৰি গৈলা তৈৰ হন্তে লৰি
শিৰে আছে আকাশক ছুই ॥

পদ—ভীমৰ নন্দন বীৰ পৰাক্ৰমে মহাবীৰ
অন্তৰীক্ষে কৰিলা গমন ।

নাহি এনে কিছু ভ্ৰম তিলেকো নাহিকে ভ্ৰম
উত্তৰিলা কাম্যকৰ বন ॥

মৃগপণ্ড বিহঙ্গম সিংহবাঘ অগণন
বৃক্ষগণ শোভে ফলে ফলে ।

কৌতুকে বিধান তবে আশ্ৰম কৰন্ত সৰে
পুণ্যতীৰ্থ প্ৰভাসৰ কুলে ॥

হেনয় আনন্দমনে বসতি কৰয় বনে
কৃষ্ণসহ পাঞ্চ সহোদৰ ।

হৰিপদ মনে স্মৰি হৃদয়ত ৰূপ ধৰি
মোক ৰক্ষা কৰা গদাধৰ ॥ (৪)

সূত্ৰ—আহে সামাজিক লোক, কাম্যবন পাই দ্ৰৌপদী ধৰ্ম্মপুৰোহিত
সহিতে একঠাই ছয়া বহল । ধৰ্ম্মৰ প্ৰভাৱে হস্তীনাভো কৰি অধিক
আছয় । ই কথা বহোক, একদিনা শ্ৰীকৃষ্ণে সুধৰ্ম্মাসভা প্ৰৱেশি
বলোভদ্ৰক সম্বোধি যে বোলল ।

কৃষ্ণ বোল—হে দাদা হলায়ুধ, হে সখি উদ্ধৰ, হে বাপু সাত্যকি, তোহো
হামাৰ বচন শুনহ । দুৰ্জ্জন কোঁৱৰে কুট পাশা খেলি পাণ্ডৱক
বনে খেদাবল । ধৰ্ম্মৰাজা হামাৰ পৰম সুহৃদ, সৰ্বদা হামাক
চিন্তি থাকয় । তাহেক দেখিতে যাওঁ, তোৰা সব হামাৰ সঙ্গ
চলহ ।

শ্লোক

কৃষ্ণস্য বচনং শ্ৰুত্বা হলায়ুধোপবন্তপঃ ।

উদ্ধৱশ্চ সাত্যকিশ্চ যুয়ুঃ কাম্যৱনং তদা ॥ ৭

মূত্ৰ—কৃষ্ণৰ বচন শুনি যাদৱগণে কৃষ্ণৰ সহিতে, কাম্যৱন পাবল ।
তদনন্তৰে ৰাজা যুধিষ্ঠিৰে কৃষ্ণক দেখি আগবাঢ়ি গৈয়া গৃহপ্ৰৱেশ
কৰাবল । ছয়োজনে কৃষ্ণৰ চৰণে প্ৰণাম কয়ল । দৌপদী ভৃঙ্গাৰৰ
জলে কৃষ্ণৰ পাৰ পখালল । সে পদজল সবাক্ষৰে শিৰে ধৰল ।
শ্ৰীকৃষ্ণে ৰাজাক সম্বোধি যে বোলল ।

কৃষ্ণ বোল—হে দাদা ধৰ্ম্মৰাজ, বহুদিন তোমাক নেদেখি হামাৰ শৰীৰ
বিকল, পাক্কাভাই যাজ্ঞসেনী সহিতে কুশলে থিক ।

মূত্ৰ—কৃষ্ণৰ বচন শুনি প্ৰেমে পুলকিত ছয়া নয়নক নীৰ বহি যায় ।
কৃষ্ণৰ চৰণে ধৰি যে বোলল ।

ৰাজা বোল—

পয়াব

জয় জয় জগত কাৰণ নাৰায়ণ ।
জয় জয় তুৱা পাৰে পশিলো শৰণ ॥
জয় জয় সৃষ্টি-স্থিতি-লয় অন্তকাৰী ।
প্ৰণামোহো ভকতজনৰ ভয়হাৰী ॥
কিমতে ভকতি প্ৰভু কৰিবো তোমাত ।
ৰাত্ৰিদিনে মোহমায়া নেৰিলে আমাক ॥
তোমাৰ ভক্তৰ মাজে ছয়া একজন ।

সেৱা কৰি থাকোঁ প্ৰভু তোমাৰ চৰণ ॥
ব্ৰহ্মাহৰে তোমাৰ যে অন্ত নপায় ।
ভকতেসে ঘৰে বসি তোমাক পায় ॥
অধম পাণ্ডৱগণ পৰম দুঃখীক ।
আমাক দেখিবে লাগি আসিলা বনক ॥ (৫)

মূত্ৰ—ৰাজা বোল ।

ৰাজা বোল—হে প্ৰভু নাৰায়ণ, তোমাৰ চৰণ চোড়ি হামাৰ গতি
নাহি । পাপিষ্ঠ দুৰ্য্যোধনে হামাক অপমান কয়ল । সেসব তোহাত
বিদিত, তোহাৰ চৰণ চিন্তি আক কিছ দুঃখ নাহি । বাপু জগ-
ন্নাথ, আহি আহি ।

কৃষ্ণ বোল—হে দাদা, অল্পকালে কোঁৱৰ নাশ হৈবেক । অধৰ্ম্মৰো
কৈতজয় নাহি, তোহো অচিন্তে বহ ।

ৰাজা বোল—হামো দুঃখিতজনৰ গৃহে অল্পমাত্ৰ ভোজন কৰহ ।

মূত্ৰ—ওহি বুলি ৰাজা কৃষ্ণ সঙ্গ চাৰি ভাত্ৰ সহিতে স্নান কৰিতে
প্ৰভাসে চলল ।

শ্লোক

সহিতোৰামকৃষ্ণাভ্যাং ধৰ্ম্মৰাজঃ অনিন্দিতঃ
চতুৰ্ভিঃ ভাতৃভিঃ সার্কং প্ৰযযৌ প্ৰভাসং প্ৰতি ॥ ৮

মূত্ৰ—শ্ৰীকৃষ্ণে পাণ্ডৱ সহিতে প্ৰভাসে স্নান কৰি তীবত উঠি শুক্লবস্ত্ৰ
পিন্ধি তৰ্পণ কয়ল । আহে সামাজিক লোক, যাহাৰ পদে গজা
ৰাজ ভেল, সে জলে স্নান কৰি লোক সব নিস্তাৰ হয় । সো
হৰি নিজে স্নান কৰি প্ৰভাসৰ মহিমা বঢ়াবল । পাণ্ডৱ সহিতে
ভোজন কৰি সভাত বৈথল । তদনন্তৰে শ্ৰীকৃষ্ণে যুধিষ্ঠিৰক যে
বোলল ।

কৃষ্ণ বোল—হে দাদা ধৰ্ম্মৰাজ, তোহাৰ ভাগ্যৰ মহিমা কি কহবো !
ওহি কাম্যবন হস্তীনাভো কৰি অধিকে শোভা কৰয় । অধৰ্ম্মীৰ
কহিতো কল্যাণ নাই, দুৰ্য্যোধন পৰম অধৰ্ম্মী । তাহেৰ ঐশ্বৰ্য্য
সম তোহো ঐশ্বৰ্য্য সম্পত্তি সহিতে হামাক পাৰবি । হে দাদা,
হামাক বিদায় দেহ, হামো দ্বাৰকাক যাওঁ ।

সূত্ৰ—কৃষ্ণৰ বচন শুনি পাণ্ডৱাত কৃষ্ণক প্ৰণামি যে বোলল ।

অৰ্জুন বোল—হে প্ৰভু দামোদৰ, হামাক সৰ্বদা আশীৰ্বাদ কৰব ।
কহিতো হামাৰ ভয় নাই ।

সূত্ৰ—কৃষ্ণ বোল ।

কৃষ্ণ বোল—হে সখি, হামাৰ আশীৰ্বাদে তোহাক দেৱ অসুৰে জিনিতে
নাই পাৰব ।

সূত্ৰ—ওহি বুলি শ্ৰীকৃষ্ণে দ্বাৰকা চলল । ইকথা বহোক । দুৰ্য্যোধনৰ
প্ৰৱেশ দেখহ ।

শ্লোক

প্ৰৱেশমকৰোং ৰাজা দুৰ্য্যোধনো নৰেশ্বৰঃ
শতভাত্ৰসমামুক্তো দণ্ডছত্ৰমুশোভিতঃ ॥ ৯

সূত্ৰ—তা দেখহ শুনহ নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি বোল ।

গীত

বাগ কানাবা, পৰিতাল

ক্ৰং—আৱত দুৰ্য্যোধন ৰাজা পৰম বজ্জ ।

দণ্ড ছত্ৰে চলি যাই পাত্ৰমন্ত্ৰী সজ্জ ॥

পদ—ঢাকঢোল তবল বজাৰে অগণন ।

ৰাজাৰ পাশত চলে কৰ্ণে দুঃশাসন ॥

এহিমতে আসি পাইল সভাৰ কোল ।

সভাসদ লোকে ডাকি হৰি হৰি বোল ॥ (৬) ॥

সূত্ৰ—আহে সামাজিক লোক, ৰাজা দুৰ্য্যোধন বীৰগণ সহিতে প্ৰৱেশকৰে
সভাত বৈথি বহল । দুঃশাসন চামৰে ঢোলয় পাত্ৰমন্ত্ৰীগণে কৰযোৰ
কৰি থাকয় । সে সময়ে শকুনি ৰাজাক চাহি-য়ে বোলল ।

গয়াৰ

শকুনি বোল—শুনা শুনা মহাৰাজা কুক নৰপতি ।

উজ্জল ভাৰতবৰ্ষে ভৈলা উতপতি ॥

ধৃত মহাৰাজা তুমি লোকৰ মাজত ।

কোনো ৰাজা নাই হয় তোমাৰ আগত ॥

তোমাৰ সমান ৰূপ নেদেখো সংসাৰে ।

ত্ৰৈলোক্যৰ ৰাজা তোমাকেসে সেৱা কৰে ॥

হয় হস্তী বথ পদাতিৰ সীমা নাই ।

কুৰেৰ জিনিয়া বড়ভণ্ডাৰে আছয় ॥

বিপুল ঐশ্বৰ্য্য ধন ইন্দ্ৰৰ সমান ।

সিটো বিভৱত কিছু নাই প্ৰয়োজন ॥

ধনজন বিভৱক শত্ৰু নেদেখিলে ।

এসব সম্পদ তোৰ সবে মিছা ভৈলে ॥

পূৰ্বে নকৰিলো মই ভাল মন্ত্ৰণাক ।

দেশৰ ডকায়া খেদাইলোহো পাণ্ডৱক ॥

নগৰৰ কাথত ৰাখিয়া দিলো স্থল ।

নিতে নিতে দেখিলন্ত বিভূতিসকল ॥

দেখিয়া হৈলন্ত দক্ষ পাণ্ডু পুত্ৰগণে ।

এহি কথা পূৰ্বে মোৰ নপৰিল মনে ॥ (৭) ॥

সূত্র—শকুনি বোল ।

শকুনি বোল—হে রাজা, যদি পাণ্ডুরক বনে খেদায়া নগরৰ পাশে
বাখাহা তবে তোমার ঐশ্বর্য্য বিভূতি দেখি নিতে নিতে কান্দল
হন্তে । দেখি তোহো পৰম সুখ পারলি হন্তে । তাহেক নকবি
বনে পঠারলি, তোহোর রাজ্যভাৰ সবে মিছা ভেল ।

সূত্র—শকুনিৰ বচন শুনি কর্ণে শকুনিক প্রশংসা কৰি যে বোলল ।

কর্ণ বোল—(পদ) স্বরূপ কহিলা বাপু মোমা মহাশয় ।

ইসব কথা ক মই জানিলো নিশ্চয় ॥

অতদিন এসম্পদ নেদেখে পাণ্ডুর ।

মোহোর মনত বৰ অসুখ লাগয় ॥

প্রভাস তীর্থৰ তীৰে তপস্বীৰ বেশে ।

শত্রুসব তথাত আছয় নানা ক্লেশে ॥

চলা সবে যাওঁ তথা স্নান কৰিবাৰে ।

হুইব অনন্ত পুণ্য স্নান তীর্থ নীৰে ॥

হয়-হস্তী বথ-বথী চতুৰঙ্গ দল ।

সবাহাৰে লড়িবার প্রত্যাশি কল ॥

ইন্দ্রৰ অধিক রাজা বিপুল বৈভৱ ।

দেখিয়া হুগুণে দক্ষ হুইবে পাণ্ডুর ॥

ঘোষণা কৰিয়া সৰ্বলোকে কহিয়োক ।

কিন্তু ভীষ্ম দ্রোণ দ্রোণি তিনি নজানোক ॥

ইহাৰ বিধান এহিমতে মোৰ মনে আসে ।

এক যাত্রা হুই কাৰ্য্য হৈবেক বিশেষে ॥ (চ) ॥

কর্ণ বোল—হে নরপতি মমা শকুনি যে কহল, সোহি কথা উচিত
হই । তোমার ধনজন সবে ব্যর্থ ভেল । যদি ঐশ্বর্য্য দেখাইতে
মন আছে তবে প্রভাসৰ তীৰে চলহ । তোমার সম্পত্তি দেখি
পাণ্ডুরে অপমান পাওক ।

শ্লোক

কর্ণস্য বচনং শ্রুত্বা হর্ষাপ্লুতঃ কুরুপতিঃ ।

পাত্ৰমন্ত্ৰীসমাবৃত্য জগাম প্রভাসং প্রতি ॥ ১০ ॥

সূত্র—কর্ণ শকুনিৰ বচন শুনি দুইকো প্রশংসা কৰি যে বোলল ।

দুর্যোধন বোল—ধন্য ধন্য সখি কর্ণ, ধন্য ধন্য মোমা শকুনি, হামার
অভিপ্রায় কহল । অয়ে পাত্ৰমন্ত্ৰীগণ, হামো প্রভাসে যাওঁ তোহো
ভাল অলঙ্কাৰ পরিধান কৰি হামার সঙ্গে চলহ । হামার প্রিয়া
মহাদৈ বড় আভরণ পরিধান কৰি চলিতে সাজু হৱ । দৃঃশাসনে
বীৰগণ সজাই আনহ ।

সূত্র—রাজার বচন শুনি দৃঃশাসনে রাজাগণ আনি যোগারল । নাবী-
গণে উকলিমঙ্গল কৰি চলিতে সাজ ভেল । তাহে দেখি কর্ণে
রাজাক যে বোলল ।

কর্ণ বোল—হে নৃপতি সত্বে বথে উঠহ । [দৃঃশাসনে অনেক সজ্জাৰ
বথে তুলি বীৰগণ সহিতে যৈছে চলল, তাহে শুনি বিদূৰে লৱৰি
আসি আগবাঢ়ি যে বোলল ।]

বিদূৰ বোল—আহে বাপু দুর্যোধন, তোহো কাহে যাব, বহ বহ ।
পুণ্যকর্মে বাধা কৰিতে উচিত নোহে, সে কাৰণে যে বোলো
তা শুনহ । সিটো মহাতীর্থ প্রভাস, তাহাত যক্ষ-বক্ষ-গন্ধৰ্ব দেৱ
ঋষি সবে বাসা কৰয় । কাহাৰ সঙ্গে দণ্ড কৰবি নাহি ।

দুর্যোধন বোল—হে খুৰাই, যদি হামো দণ্ড কৰো, তোমার কোন
প্রয়োজন আছয় ? হামার যত সৈন্য আসি আছয় ইন্দ্রসম কুবেৰকো
শঙ্কা নাহি, জানি তোহো গৃহে চলহ ।

সূত্র—ওহি বুলি দুর্যোধনে বথ ডাকল তা দেখহ শুনহ নিবন্তৰে হৰি
বোল হৰি বোল ।

গীত

বাগ শ্ৰী জ্যোতিমান

ক্ৰঃ—বথে চৰি লবিলন্ত কোৱৰৰ পতি ।
বিলম্ব নকৰি বথ ডাকে শীঘ্ৰ গতি ॥
পদ—প্ৰজাৰ ভৰত ভূমি কাম্পে ঘনে ঘন
ধূলা উৰি ঢাকিলন্ত আকাশ গগন ॥
ভীষ্ম দ্ৰোণ অশ্বথমা কৃপাচাৰ্য্য বীৰ ।
চাৰিজন বাজে সৈন্য হৈল বাহিৰ ॥
নগৰ চাৰিয়া বনে কৰিলা প্ৰৱেশ ।
এহিমতে যাই বঞ্চে কোৱৰ বিশেষ ॥
কাম্যক যাহন্তে পথে গন্ধৰ্বৰ থান ।
খেলাখেলি কবন্তে ভাগিল পুষ্পবন ॥
দেখিয়া খঙ্গিলা পাছে গন্ধৰ্ব বক্ষক ।
বামহৰি বুলিয়োক সভাসদ লোক ॥ (৯) ॥

সূত্ৰ—এচন প্ৰকাৰে ৰাজা দূৰ্য্যোধন প্ৰভাসে যাহান্তে কাম্যকবনে,
গন্ধৰ্বৰ অনেক উদ্যান আছয়, প্ৰজাৰ গৰ্জনে বথ ঘৰিষণে হস্তীৰ
খোজত, অনেক ঘৰ ভাগি পৰল । গন্ধৰ্বৰ ৰথিয়াসবে দোখ
যে বোলল ।

ৰথিয়াসবে বোল—আহে নৃপতি কাতগহে গন্ধৰ্বৰ থান ভাঙ্গল ? হামো
ইহাৰ বক্ষক, গন্ধৰ্বৰ শুনিলে বৰ ক্ৰোধ কৰব । আঃ উহি কথা
ভাল নোহে ।

সূত্ৰ—ৰথিয়াৰ কথা শুনি কৰ্ণে মহাক্ৰোধে যে বোল ।

কৰ্ণ বোল—অয়ে ৰথিয়াসব, তোহাৰ গন্ধৰ্বত কহগিয়া যে শক্তি আছে
হামাক কৰোক । হামাৰ আগে তোৰ গন্ধৰ্বক বীৰ বখান,
তোহাৰ লাজ নাহি ?

সূত্ৰ—ওহি বুলি কৰ্ণে ৰথিয়াক চক্কা মাৰি খেদাবল, ৰথিয়াগণে তৎ-
কালে গৈয়া গন্ধৰ্বত জনাবল ।

ৰথিয়া বোল—হে প্ৰভু গন্ধৰ্ব, পুষ্প উদ্যান ৰাখিতে হামাক পঠাবল ।
প্ৰভাসথানে দূৰ্য্যোধন কুকপতি আসি তোমাৰ উদ্যান ভাঙ্গল ।
তোহাৰ নাম শুনি হামাক চক্কা মাৰি খেদাবল । হে প্ৰভু তোহো
যদি প্ৰতিকাৰ নকৰহ তবে মনুষ্যৰ আশ বাঢ়ব, জানি সত্বেৰে চলহ ।

সূত্ৰ—ৰথিয়াৰ মুখে এচন বচন শুনি মহাক্ৰোধে গন্ধৰ্বৰে যে বোলল ।

গন্ধৰ্ব বোল—এয়ে ৰথিয়াসব, তোহো হামাৰ সঙ্কে চলহ, কৈব কৰ্ণ
দূৰ্য্যোধন আসি হামাৰ পুষ্প উদ্যান ভাঙল ? আজো তোহো
দেখব তাহেক প্ৰতিফল দেৱবো ।

পদ—চলহ ৰথিয়া তাক কৰিবোহো খৰ্ব ।
কোনচাৰ মনুষ্য মোৰ আগে কৰে গৰ্ব ॥
মৰণ বেলাত পিঁপৰাৰ জাকি উঠে ।
নিছএ পঠাইবো আজি শমন নিকটে ॥
কাতগহে মোৰ থান ঘৰক ভাঙ্গয় ।
কালে ধৰিলেক তাক কহিলো নিছয় ॥ (১০)

শ্লোক

ততঃ চিত্ৰৰথোবীৰঃ কোপপুৰিতলোচনঃ ।
নানাশস্ত্ৰং কৰে ধৃত্বা চচালোদ্যানসন্নিধিম্ ॥ ১১

সূত্ৰ—ওহি বুলি গন্ধৰ্বৰ মহাকোপে গৰ্জি দূৰ্য্যোধনৰ সমীপে চলল ।
দিব্যধনু ধৰি কুকসৈন্যৰ মাজে পশি বুলিতে লাগল ।

গন্ধৰ্ব বোল—(পদ) অৰে ছফ্ট চল আজি শমনৰ সাধ ।
শূগাল হৈয়া কৰ সিংহৰাজে বাদ ॥
মাখিক মাৰিয়া হেৰ কৰ মুনিষাই ।
পৰিলি মোহোৰ হাতে আজি বক্ষা নাই ॥

ইন্দ্ৰচন্দ্ৰ কুবেৰ বৰুণ হুতাশন !
মোৰ সম শৰধাৰী আছে কোনজন ॥
মোৰ আগে অত বীৰ দেখাৰস তই !
কৌৰৱ নিৰ্মূল আজি কৰিবো নিছই ॥ (১১)

সূত্ৰ—গন্ধৰ্বৰ বোল

গন্ধৰ্বৰ বোল—ঐয়ে মনুষ্যসব, হামাৰ বখিয়াক মাৰলি, মাখিক মাৰি
মুনিষ দেখাৰ । মঞি গন্ধৰ্ব বাপেৰক নাই চিন্ধহ, তোহাক যমে
পাৰল, যত শক্তি আছে সমৰ কৰহ ।

সূত্ৰ—গন্ধৰ্বৰ বচন শুনি কৰ্ণে যে বোলল ।

কৰ্ণে বোল—(পদ) কাৰ আগে অত বৰাই কৰহ
হুৰ্জ্জন গন্ধৰ্ব তয় ।
যতপৰ আছে বাজকৰ হেৰ
দেখোঁ তোৰ মুনিষায় ॥
কৰ্ণ কেন বীৰ নজান পামৰ
দেখাইবো তোক প্ৰমাণ ।
তোৰ যত সেনা উকুৰাই নিবো
দেখি থাক বিদ্যমান ॥
কুকবংশ মাজে দুৰ্য্যোধন ৰাজা
বীৰমধ্যে যশ যাৰ ।
তাক খেদি আস হেৰ অগিঘান
দিবো তাৰ প্ৰতিকাৰ ॥
বাঘৰ আগত ছাগৰ ভাবুকি
তাক কৰে কোন ডৰ ॥
নিশ্চয়ে জানিবি ভিক্ষাৰী গন্ধৰ্ব
নিবো তোক যমদ্বাৰ ॥ (১২)

(কথা)—অয়ে গন্ধৰ্ব দুৰাচাৰ তোহাক হামাৰ ভয় নাই । তোহো
হামাক নাই জানহ, আজো পৰিচয় দেৱবো ।

সূত্ৰ—ওহি বুলি দেহো ঘোৰ সমৰ কয়ল, তা দেখহ, শুনহ, নিবন্তবে
হৰি বোল হৰি ।

গীত

বাগ কানাড়া, পৰিতাল

ক্ৰঃ—হেন দেখি গন্ধৰ্ব হানিলা পাক বাণ ।
স্বৰ্গপথে কৰ্ণে তাক কৰিলা খান খান ॥
পদ—গন্ধৰ্ব দেখিলা অস্ত্ৰ কাটিলেক কৰ্ণ ।
ক্ৰোধে কম্পমান তনু চক্ষু ৰক্তবৰ্ণ ॥
হংসমুখ দিব্যঅস্ত্ৰ যুৰিলে প্ৰবন্ধে ।
অস্ত্ৰে অগ্নি বাহিৰাৱে ঝলকে ঝলকে ॥
মহাবীৰ কৰ্ণ তৰে অপূৰ্ব সন্ধানে ।
কাটিল গন্ধৰ্ব অস্ত্ৰ অৰ্দ্ধচন্দ্ৰ বাণে ॥ (১৩)

সূত্ৰ—ওহি বুলি দেহো ঘোৰ সমৰ কৰয় । কোনজনে কাকো পাৰয়ে
নাই । পেখি কৰ্ণে পুন শৰ প্ৰহাৰল, গন্ধৰ্বৰ গাৱে পৰি বাৰ্থ
ভেল । দেখি কৰ্ণে মহাকোপে যে বোলল ।

কৰ্ণ বোল—অয়ে গন্ধৰ্ব দুৰাচাৰ বহ বহ, আজো তোহাৰ প্ৰাণ চোৰা-
ৱাবো । মোহৰ হাতে তোহাৰ নিস্তাৰ নাই ।

সূত্ৰ—কৰ্ণৰ ঐচন বচন শুনি, গন্ধৰ্বপতি মায়া কৰি আকাশে উঠি
গৰ্জ্জিতে লাগল । চোখা চোখা শৰ হানি কৰ্ণৰ শৰ পথতে
কাটল । এহিমতে হুই হুইকো শৰ প্ৰহাৰয় । পৰাক্ৰমে দেহো
সম । তদনন্তৰে গন্ধৰ্ব কৰ্ণক যে বোলল ।

গন্ধৰ্বৰ বোল—অয়ে কৰ্ণ, তোহো সম বীৰ নাই । মোহোক বিচেষ্টা
কয়লি, অব হামু শৰ প্ৰহাৰো তোহো সম্বৰণ কৰহ ।

সূত্ৰ—ওহি বুলি গন্ধৰ্বৰ বাণ হানল, কৰ্ণ অচেতনে পৰল । কতোক্ষণে
চেতন লভি গন্ধৰ্বক বেড়ি ধৰল । কুকসেনা গন্ধৰ্ব সহিতে ঘোৰ
সমৰ ভেল ।

গীত

ধনুক টঙ্কাৰ দিলা কোবৰৰ সেনা ।
গন্ধৰ্ব কৰিলা নাশ সবে বৰিষণা ॥
দশোদিশ যুৰিয়া ভৈলেক অন্ধকাৰ ।
গন্ধৰ্বৰ সবাবো অস্ত্ৰ কৰিলে সংহাৰ ॥
প্ৰাণপণে যুদ্ধ সবে কৰিলা বিস্তৰ ।
সৰবাণ নিবাৰিলা গন্ধৰ্ব ঈশ্বৰ ॥

গন্ধৰ্ব বোল—অয়ে বাজা হৰ্যোধান, কাতগহে হামাৰ দেৱমন্দিৰ ভাঙলি
ওহি বীৰক দেখাইয়া গৰ্ব কয়লি । কৰ্ণ হুঃশাসন শকুনি কাহে
গেল ? আজো তোহাক কোনজনে বাখব ?

সূত্ৰ—গন্ধৰ্বৰ বচন শুনি মহাকোপে যে বোলল ।

হৰ্যোধান বোল—অয়ে নপুংসক গন্ধৰ্ব, কাতগহে হামাক খেদি আস ?
মত্ৰি কিমান বীৰ তোহো নাহি জানহ । এখনে দৰ্পচূৰ্ণ কৰবো,
বহ বহ ।

সূত্ৰ— (পদ) শুনৰে গন্ধৰ্ব বেটা অত তোৰ সাস ।
প্ৰমত্তসিংহক তত্ৰি শৃগালে জোকাস ॥
মোহোৰ আগত তত্ৰি পাৰ অত গালি ।
মাজ্জাবীৰ আগে মুখ কৰ মহতালি ॥
কাঠি লৈয়া সাগৰক জুখিবাক চাস !
আজি মোৰ হাতে তত্ৰি হৈবি সৰ্বনাশ ॥
কৰ্ণ হুঃশাসন শকুনিক খেদাই বীৰ ।

সেহি গৰ্ব মোক খেদি আস হুৰাচাৰ ॥
দেখা মোত দোষ কিটো আছে দেৱসৰ্ব ।
গৰল বিষক খাই মৰিল গন্ধৰ্ব ॥
মত্ৰি কতমান বীৰ জানিবি নিশ্চয় ।
গদাঘাতে আজি তোকে নিবো যমালয় ॥ (২৫)

সূত্ৰ—হৰ্যোধানৰ বচন শুনি গন্ধৰ্ব আঠশৰ হানল হৰ্যোধনে ছয়শৰ
মাৰি বাটত কাটল । পেখি গন্ধৰ্ব নাগপাশ মাৰি ৰাজাক বন্দী
কয়ল । নাগপাশে বন্দী ছয়া যৈছে বিলাপ কয়ল ।

হৰ্যোধান বোল—

(মুজ্জাবলী)

হা হৰি হৰি, কিয়নো নমৰি, আছে প্ৰাণ ধৰি,
জীৱন নয়াই চাৰি এ,
হা বিধি কিনো লিখিলে মোৰ কম্পালে ।
হা কৰ্ণবীৰ, হুঃশাসন ধীৰ মোক ঐত এৰি
কৈক গৈলি লৰিএ,
নাৰীগণ সঙ্গে বিপদে মই পৰিলে ॥
হা হা অন্ধৰাজ, বিহুৰ খুৰাই, তোমাসাৰ বাক্য
নুশুনি আমাৰ এ,
ৰাজ্য ছয়া মোৰ ঘটিল হেন দুৰ্গতি ।
তব পুত্ৰবধূ, গন্ধৰ্ব নিৰত্ৰি, সহিবা কিমতে
তোমাসাৰ চিত্তএ,
শুনিয়া গান্ধাৰী শোকতে মৰিবে কান্দি ।
ৰাজ্যভাৰ এৰি, প্ৰভাসক লৰি, আসিলোহো নিষ্ঠ কৰি
আড়ম্বৰ ধৰিএ,
গন্ধৰ্বৰ হাতে সবান্ধৰে নাশ ভৈলো ।
আজি ধৰি মোক, গন্ধৰ্বৰ দাস, কৰি দিলা হৰি
জানে নিষ্ঠ কৰি এ,
হা প্ৰাণপ্ৰিয়া কি হৈব তোৰ বিলাই । (২৬)

সূত্র—ওহি বুলি দুৰ্য্যোধন কান্দি কান্দি বহল । গন্ধৰ্বের মহাবেগে বথ
চলারয় ।

শ্লোক

বাস্তবঃ সক্রন্দনং শ্রদ্ধা শোকে ভানুমতী সতী ।
মুচ্ছিতা পতিতা ভূমৌ যথাবাতাহতা লতা ॥ (১৩)

সূত্র—স্বামীৰ বন্ধন দেখি রাজমহিষী যৈছে আৰ্ত্তবাবে বিলাপ কয়ল ।

ভানুমতী বোল—

হৰি হৰি কিনো বিধি নভৈলেক কাৰ্য্য সিদ্ধি
কিনো বিধি লিখিলে কম্পালে ।

হা মোৰ প্ৰাণনাথ বক্ষা কৰা জগন্নাথ
পাৰ কৰা বিপদ সাগৰে ॥

আমি সব ধৰ্ম্মহীন পাপকৰ্ম্মে প্ৰতিদিন
তোমাক নজানে অভাজনে ।

সত্যে আমি হীন তথা কেবল কৰাহা কৃপা
দীনবন্ধু নামৰ কাৰণে ॥

দুষ্ট বুদ্ধি স্বামীগণ ধৰ্ম্মহিংসা অনুক্ষণ
সিকাৰণে গৈল অধোগতি ।

আমি নাৰী কুলক্ষণী নজানো তোমাৰ তুতি
বক্ষা কৰা জগতৰ পতি ॥

কুক্ৰোষ্ঠ ধৰ্ম্মপতি যাহাৰ ধৰ্ম্মত মতি
অনুগত ভই পাণ্ডুজন ।

কেবলে ধৰ্ম্মৰ সেতু প্ৰাণতেজে ধৰ্ম্ম হেতু
তাক্ৰহ খেদিলা স্বামীগণ ॥

মহালক্ষ্মী যাজ্ঞসেনী সভামাজে তানি আনি
চুলে ধৰি কৰিলা দুৰ্গতি ।

সে কৰ্ম্মৰ ফলে আজি বিপদ সাগৰে মজি
সবাৰে হৰাইলা কুলজাতি ॥ (১৭)

সূত্র—এচন প্ৰকাৰে ৰাজ নাৰীগণে আৰ্ত্তবাবে কন্দয় । একোমতে এৰা-
ইতে চল নাহি । দূতক চাহি যে বোলল ।

ভানুমতী বোল—আহে দূতসৰ, হামো এক কথা কহো তা শুনহ ।
তোহো সত্বে ধৰ্ম্মৰাজাক কহগিয়া প্ৰভাসক আসন্তে তোহাৰ
ভাতৃবধূক গন্ধৰ্বের বান্ধি লৈয়া যায় । ভায়কৰ অপৰাধ নধৰি
হামো যদি তাহান বহাবী হঞু, তবে শীঘ্ৰে অৰ্জুনক পঠাই
গন্ধৰ্বের হাতৰ মেলায়া নিয়োক । যদি পূৰ্বকথা মনে পৰি অৱ-
হেলা কৰে, তাহাত বন্ধদোষ দিয়া অগ্নি জ্বালি মৰবো । নোহে
জলে জাম্প দেৱবো । নিশ্চৈ বোললো । ইহা জানি তোহো
নৃপতিত কহগিয়া ।

সূত্র—নাৰীগণে দূতৰ হাতে পত্ৰ এক লেখি পঠাবল । দূতে ধৰ্ম্মৰাজাক
প্ৰণামি বোলল ।

দূতে বোল—হে মহাৰাজা, তোহাৰ ভাতৃ দুৰ্য্যোধনে প্ৰভাসে আসন্তে,
চিত্ৰসেন গন্ধৰ্বের পুণ্ডুউদ্যান কিছু ভাঙ্গল । গন্ধৰ্বের আসি যুদ্ধে
হকুৱাই ৰাজাক নাৰীগণ সহিতে বান্ধি লৈয়া যায় । যদি তোমাৰ
ভাই হয় তবে তাহাক মেলাই আনহ । ৰাজমাতা তোমাৰ ঠাই
ওহি পত্ৰ পঠাবল ।

সূত্র—দূতে ৰাজাৰ হাতে পত্ৰ দেলহ । ৰাজা পত্ৰ খুলি চাহি ভীম
অৰ্জুনক বিনয়ে যে বোলল ।

যুধিষ্ঠিৰ বোল—হে বাপু ভীম-অৰ্জুন, যাৱত গন্ধৰ্ব নিজ দেশে নাহি
যাৱে, তাৱত দুৰ্য্যোধনক মেলাই আনহ । আগে গন্ধৰ্বক যুদ্ধ
কথা কহবি, যদি তাহাত ৰাজি নাহি হই তবে পৰে যুদ্ধ কৰি
আনবি ।

শ্লোক

ৰাজেন্দ্ৰস্য বচঃ শ্রদ্ধা ভীমার্জুনৌ কোপাৱিতৌ ।
যুতদীপ্তৌ অগ্নিতুল্যৌ জজ্বলতুঃ যুগ্মমুহঃ ১৪ ॥

সূত্ৰ—ৰাজ্যৰ বচন শুনি ভীমে কোপকয়ে যে বোলল।

ভীম বোল—ধন্য ধন্য মহাৰাজা, তোহো ধন্যতে অৱতাৰ তোমাৰ অদৃষ্টৰ ফলে হামাৰ অতেক দুৰ্গতি ভৈল। দুৰ্য্যোধনে ৰাজ্যদিনে হামাৰ শত্ৰুতা ভাবি থাকয়। তাৰ ফল আজি গন্ধৰ্বৰে ভুজাওক।

পদ

অধৰ্ম্মৰ ফলে ৰাজা অধৰ্ম্মৰ সুখ।
তাহে দেখি নিতে পাই পৰম কৌতুক ॥
ক্ৰমে ক্ৰমে সকলো সংসাৰে কৰে জয়।
কালে পাইলে মূলৰো সতিতে নষ্ট যায়।
যত কৰ্ম্ম কৰিলেক দুষ্ট দুৰাশয়।
নিশত্ৰু হইল বাইজ্য চলা মহাশয় ॥ (১৮)

সূত্ৰ—ভীমৰ বচন শুনি অৰ্জুনে প্ৰশংসা কৰি যে বোলল।

অৰ্জুন বোল—যে ৰূপ কহিলা দাদা সবে সত্য হয়।
এহিকথা বৃকোদৰ মোৰ মনে লয় ॥
দদাৰ কথা শুনি মোৰ উঠে ক্ৰোধ।
আজিসে বুজিলো দদা ছৱালৰ বোধ ॥
জানি আছোঁ দুৰ্য্যোধন আমাৰ যে বৈৰী।
তাহাক মেলাইতে দদা-কহে কেনে কৰি ॥
তোহাৰ বাক্যত থাকি হেনসে অৱস্থা।
আৰ নকহিবা তুমি কোৱাৰ কথা ॥
নযাইবোঁ তাহাক আমি মেলাইতে নিশ্চয়।
গন্ধৰ্বৰ হাতে মৰি যাওক যমালয় ॥ (১৯)

(কথা) হে প্ৰাণ দাদা, তোমাৰ কথাত আমাৰ ঐচন অৱস্থা।
আন হেন বাক্য বোলবি নাহি। ভাবি চাৰ দুৰ্য্যোধন তোমাৰ
কমন মিত্ৰ। বাৰম্বাৰ হামাক কত অপকাৰ কৰি আছয়। তাহেৰ
ফল গন্ধৰ্বৰ হাতে পাওক। হামাক মেলাইতে নাহি বোলবি, নাহি।

সূত্ৰ—অৰ্জুনৰ বচন শুনি নকুলে যে বোলল।

নকুল বোল—হে ধৰ্ম্মৰাজ, হামাৰ মাজিউ দদায়ে যে কহল সবে সত্য
হয়। ভীমক বিষ খুৱাইল, যোগুহে থৈয়া পাঞ্চ ভাতৃক পুৰি
মাৰিতে ইচ্ছা কয়ল। ভাগ্যে সে বাচলো, দুৰ্য্যোধনে কত দুঃখ
দিয়া আছে মনে গুনি চোৱা।

পদ

পাঞ্চভাইক পাশা খেলি খেদিলে বনক।
সিটো কথা দদা কেনে নপৰে মনত ॥
একবজ্জা বজ্জয়লা দ্ৰৌপদ-কুমাৰী।
সভামধ্যে লাঞ্ছনা কৰিলে কেশে ধৰি ॥
সি সব কথাক তুমি পাসৰিলা মনে।
পুনৰ্কাৰ আনিতে বোলাহা দুৰ্য্যোধনে ॥ (২০)

সূত্ৰ—ওহি বুলি কুমাৰ বহল। সহদেৱে ৰাজ্যক যে বোলল।

সহদেৱ বোল—হে ধৰ্ম্মৰাজ, তোহাৰ কথাত হামাৰ শৰীৰ বিকল।
গুৰুবাৰে দশমীত কালঘট যোগ। তোহাৰ শনি প্ৰবাসত, সে
কাৰণে হামো নিষেধ কয়লো। তাহাক নুশুনি তোহো শকুনি
সহিতে পাশা খেলল। সৰ্বস্ব ত্যাগী বনে চলল। বাক্যে বন্ধ
হুয়া, তোহাৰ সঙ্গে হামো চললো। হে ৰাজা, কত দুঃখ পায়
আছোঁ মনে গুনি চোৱা। দুৰ্য্যোধন দুষ্টৰ কলসি, তাহাক নিলে
হামাৰ কি ভেল?

সূত্ৰ—ভাতৃসবৰ বচন শুনি ৰাজা আশ্বাসি যে বোলল।

ৰাজা বোল—হে ভায়াসব, তোহো যে বোলল সব সত্য হয় কিন্তু
ক্ৰোধ নভৈলে কাৰ্য্যসিদ্ধি নাহি হয়। দুৰ্য্যোধন হামাৰ পৰম
শত্ৰু, হামো তাহাৰ পৰম বৈৰী। হামো পাঞ্চ ভাই, তাৰা
শতজন। আনপক্ষে দুৰ্য্যোধনে কন্দল কৰবো, কিন্তু কদাপিতো
পৰক চাৰি নাহি দেৱবো। সে নিমিত্তে তোহাক আনিতে বোললো,
বিশেষত গন্ধৰ্বৰে স্বৰ্গে গৈয়া দেৱৰ সমাজে কহব, দুৰ্য্যোধনক ধৰি

বান্ধি আনলো, যুধিষ্ঠিৰৰ পাপপ্ৰভাত তথাতে আছিল। দেৱৰাজে
শুনি তোহাক গৰিহা কৰব। হস্তবহন্তে দুৰ্য্যোধনক মেলাই আনহ,
বিলম্ব কৰব নাহি।

সূত্ৰ—ধনুৰাজ্যৰ বচন শুনি অৰ্জুনে মহাক্ৰোধে যে বোলল।

অৰ্জুন বোল—

পদ

শুনিয়েক মহাশয় মোহোৰ বচন।
এখনে মেলায়া আনিবোহো দুৰ্য্যোধন ॥
কেনেকুণা গন্ধৰ্ব দেখিবো আজি মই।
পৰিল প্ৰমাদে সিও জানিবা নিশ্চয় ॥
যিটো শৰে বান্ধিয়া নিয়াছে দুৰ্য্যোধন।
সেহি শৰেবান্ধি তাক আনো এতিক্ষণ ॥ (২১)

সূত্ৰ—অৰ্জুন বোল।

অৰ্জুন বোল—হে দাদা, তোমাৰ প্ৰসাদে গন্ধৰ্ব হামাৰ কোন হয়।
এখনে তাহাক জিনি দুৰ্য্যোধনক অনবো। তোহো বক্ষ দেখহ।

সূত্ৰ—ওহি বুলি ধনঞ্জয় ৰাজ্যক প্ৰণাম কৰি, কৃষ্ণক হৃদয়ে ধৰি বথে
চৰি মহাবেগে বথ ডাকল। বিমান মাৰ্গে গন্ধৰ্বৰ সমীপ পাই
যে বোলল।

অৰ্জুন বোল—অঃ জানো, গন্ধৰ্ব হামাক দেখি, ভয়ে বেগে বথ ডাকি,
দেৱৰ সমাজে পশব। ইহা জানি শৰ হানি পথ নিকট কৰোঁ।

সূত্ৰ—ওহি বুলি অৰ্জুনে দিব্য শৰ হানি পথ নিকট কয়ল। দেখি
গন্ধৰ্ব অৰ্জুনক যে বোলল।

গন্ধৰ্ব বোল—আহে ধনঞ্জয়, তোহো কাহে যাব? কি নিমিত্তে হামাৰ
পথ বোধ কয়লি? দুৰ্য্যোধনক মেলাইতে আৱলি, ভালেতে
পাপপ্ৰভায়েৰক দেশৰ ডাকল। ছিঃ তোহাৰ লাজ নাহি

সূত্ৰ—অৰ্জুনে বোল।

অৰ্জুন বোল—

পদ

মোহোৰ বচন শুন গন্ধৰ্ব তনয়।
আজি মোৰ হাতে বেটা যাইবি যমালয় ॥
যদিবা পৰম শত্ৰু দদা আপোনাৰ।
সত্বে কৰহ মুক্ত দদাক আমাৰ ॥
যদিসে বচন তই নুশুন আমাৰ।
তাৰ প্ৰতিফল আজি দিবো হুবাচাৰ ॥ (২২)

সূত্ৰ—অৰ্জুনৰ বচন শুনি গন্ধৰ্ব যে বোলল।

গন্ধৰ্ব বোল—

পদ

শুন অৰে ধনঞ্জয় বুজিলোহো মতি।
ভালেতো তোহাক কৰে হেনয় দুৰ্গতি ॥
মৰিতে বাসনা তোৰ হুইয়াছে নিশ্চয়।
হুইভাট একেলগে যাইবি যমালয় ॥ (২৩)

সূত্ৰ—গন্ধৰ্বৰ নিন্দা শুনি অৰ্জুনে ধোৰ সমৰ কয়ল। তা দেখহ শুনহ
নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি বোল।

গীত

বাগ কানাড়া, পৰিতান

ক্ৰঃ—এহি বুলি হুই বীৰে কৰয় সমৰ।

স্বৰ্গ মন্ত্য পৃথিবী ভৈলেক অন্ধকাৰ ॥

পদ—দেখি পাৰ্থে হানিলেক বহু শৰ বাণ।

গন্ধৰ্বৰ হাতত কাটিলে ধনুখান ॥
 দোহোৰ বিচিত্ৰ শিক্ষা মাৰে লঘুহাত ।
 বৃষ্টিৰ সদৃশ কত পৰে নানা মত ॥
 কাটিলেক দুইবো অস্ত্ৰ দোহাকাৰ শৰে ।
 জলক উঠলে যেন প্ৰলম্পি সাগৰে ॥
 হইল দোহাৰ অস্ত্ৰ শৰে জবজব ।
 তিলেক বিশ্ৰাম নকৰয় দুয়ো বীৰ ॥
 যিটো বাণে গন্ধৰ্বৰ বান্ধিলে দুৰ্য্যোধন ।
 সেহি বাণ ধনুত যে জুৰিলা অৰ্জুন ॥
 বান্ধিলা গন্ধৰ্ব গলভুজয়ে সহিতে ।
 নিজ বথ চলাইয়া আসিলা তুৰিত ॥
 নিমিষতে পাইলা আসি ধৰ্ম্মৰ বসতি ।
 দুৰ্য্যোধন নাবীগণ গন্ধৰ্ব সহিত ॥
 এহিমতে গন্ধৰ্ব জিনিলা পাৰ্থবীৰ ।
 বোল হৰি হৰি হোক পাপৰ অস্থিৰ ॥ (২৪)

সূত্ৰ—আহে সামাজিক লোক, যিটো বাণে গন্ধৰ্বৰ দুৰ্য্যোধনক বান্ধিলে,
 সে বাণে অৰ্জুনে গন্ধৰ্বক বান্ধি দুৰ্য্যোধন নাবীগণ সহিতে আনি
 যুদ্ধিষ্টিৰ আগে ভেঙাৰল। বাজা দেখি সাধু সাধু অৰ্জুন বুলি
 প্ৰশংসা কয়ল। পাছে বাজা দুৰ্য্যোধন গন্ধৰ্বৰ বান্ধ মেলি গন্ধৰ্বক
 আশ্বাসি যে বোলল।

যুদ্ধিষ্টিৰ বোল—হে বাপু গন্ধৰ্বপতি, নজানি তোহাক বালক
 অৰ্জুনে বন্ধন কয়ল। ইহাৰ দোষ নাহি ধৰবি।

শ্লোক

বাজন্ত প্ৰিয়বাক্যেন গন্ধৰ্বপতিহৰ্ষিতঃ ।
 আশীৰ্ব্বাদং দদৌ তস্মৈ নিধায় শিৰসি কৰৌ ॥ ১৫ ॥

সূত্ৰ—বাজাৰ মুখে ঐচন বচন শুনি গন্ধৰ্বৰ আশীৰ্ব্বাদ কৰি যে বোলল।

গন্ধৰ্ব বোল—হে বাপু ধৰ্ম্মবাজ! তোহো চিৰজীৱ ভৱ। ভাতৃবধু
 সমন্বিতে সৰ্বদা কুশলে ৰহ।

সূত্ৰ—বাজাক আশীৰ্ব্বাদ কৰি গন্ধৰ্ব স্বৰ্গে চলল। দুৰ্য্যোধনে লাজে
 অধোমুখে যুদ্ধিষ্টিৰক প্ৰণাম কৰি যে বোলল।

দুৰ্য্যোধন বোল—হে দাদা ধৰ্ম্মবাজ, তোহো সম ভাগ্যৱন্ত পুৰুষ কোন
 আছয়? যাহাৰ সহায় নাৰায়ণ, চাৰি ভাতৃ মহেন্দ্ৰ প্ৰায়,। হে
 হে বাপু অৰ্জুন! তোহো হামাৰ পৰম উপকাৰী, গন্ধৰ্বৰ হাতৰ
 মেলায়া আনল। হামাৰ লাজ মৰ্যাদা দূৰ ভেল। পাঞ্চ ভাতৃ
 দ্ৰৌপদী সহিতে সুখে থাকাহ। যে বনে তোহো বসতি কৰৈছ
 স্বৰ্গতো কৰি উত্তম থান। হামাক বিদায় দেহ গৃহে যাওঁ।

সূত্ৰ—ওহি বুলি দুৰ্য্যোধনে বাজাক প্ৰণাম কৰি নাবীগণ সহিতে গৃহে
 চলল। আহে সামাজিক দুৰ্য্যোধনে পাণ্ডৱক সদায়ে শত্ৰু ভাবি
 থাকয়। সে পাণ্ডৱে আপদত উদ্ধাৰ কয়ল, আহে লোকসব,
 কাকো কেৱে হিংসা নাহি কৰবি। দুৰ্য্যোধনত প্ৰমাণ দেখহ।

শ্লোক

প্ৰণম্য কৃষ্ণচৰণং, বিচিন্ত্য কেশৱং হৃদি
 কীৰ্ত্তনীয়ঃ সদা বামঃ ভক্তিযুক্তৈঃ সদাবুধৈঃ ॥

আহে সভাসদসৱ, আকাৰ-ইকাৰাদি সংস্কৃত শ্লোকাৰ বচনা
 দোষ হৰিৰ চৰণে মৰিষণ কৰোক। হেনজানি নিবন্তৰে হৰি
 বোল হৰি। আহে সামাজিক লোক, শঙ্কৰ স্বৰূপে অৱতাৰ হুয়া
 নাম অস্ত্ৰৰে মল অবণ্য কাটি, গুৰু ধৰ্ম্ম প্ৰকাশ কৰি জীৱক নিস্তাৰ
 কয়ল। হেনয় শঙ্কৰক যি জনে গুৰু নামানয়, অধোকৃত হুয়া
 সংহাৰে পৰব।

॥ সমাপ্ত ॥

କଂସବଧ-କାବି

କୈବଲ୍ୟାନନ୍ଦ

কংসবধ-নাট

শ্রীকৃষ্ণায় নমঃ

শ্লোক

নবজলধশ্যামং নিত্যকৌশেয়বাসম্,
জবয়ুগ সুবলিতং পদ্মগৰ্ভকপাক্ষম্ ।
অকণচৰণযুগ্মং ধ্বজবজ্রাদিযুক্তম্,
স্মরকোটিজিতকপং ত্বামহং সম্প্রপদ্যে ॥

গীত

বাগ স্তুহাই, একতালি

জয় জয় অচিন্ত্য কাৰণ কৃষ্ণ বাম ।
পদে কৰেঁ পৰণাম ॥
যোগেশ্বৰে যাক কৰে সের, ।
তেৰি মেৰি গুৰু দেৱকুদেৱ ॥
সিদ্ধমুনি আদি কৰু স্তুতি ।
সুৰ নৰ তেৰি পদে গতি ॥
ত্ৰিদশ বৈৰী যোহি বিনাশি ।
কংসৰ প্ৰাণ চোড়ল আসি ॥
ভূমিভাৰ কৰল বিনাশ ।

ভূষণকহ কৈবল্য দাস ॥ (২)
নান্দ্যন্তে সূত্রধারঃ—অলমতি বিস্তবেণ ।

সূত্র—

আদৌ শ্রীহরি গোবিন্দ বাম ইত্যুক্ত্বা
শ্রীকৃষ্ণবামঞ্চ প্রণম্য সভাসদান্ সম্বুদ্ধ্যাহ ॥

শ্লোক

সভাসদাঃ স্থিতাঃ সর্বের শৃণুত্ব অধুনা বচঃ ।
কংসস্য মোক্ষনামনাটকং মোক্ষসাধকম্ ॥

ভটিমা

জয় জয় ব্রহ্ম সত্য সনাতন
কাৰণবো ঈশ দেব ।
জয় ইচ্ছাবিহারী আদি-অনাদি
সর্ব সাক্ষী করে' সেব ॥
সোহি ঈশ্বর বহু গুণ ঈশ
কর লীলা বিবিধ বিধান ।
সোহি ভগবন্ত আপুনি অরতবি
প্রথমে লৈলা পুতনাক প্রাণ ॥
চক্রবাত বক প্রলম্ব ধেনুক
অঘক দিলা মোক্ষ দান ।
কেশি বোমনাশন ব্রজভয়মোচন
সর্বভূত আত্মা প্রাণ ॥
ইন্দ্র মথভঙ্গ ধ্বজে, গিরিক আক্রমি
বাখিলা প্রাণ অশেষ ।
অক্রুর সমাগমে গোপগণ সমে
মুখবাণপুৰ প্রবেশ ॥

চিণ্ডি শিব বজ্রকব বৈশকাব সুদামাক
মোহি দিলা বব বিশেষ ।
ধনুসেনা বাবণ অশ্বঠ মালক
সোহি নাশন আশেষ ॥
পূব জন মোহি কংসক বিধ্বংসি
কবল সাবপ্য কপদান ।
বসুদেব দৈবকীক বন্ধন নাশন
থাপল রাজা উগ্রসেন ॥
পণ্ডিত যত জ্ঞাতি— গণকো থানে স্থাপি
বিদায় নন্দ গোপগণ ।
গর্গ পুরোহিত আনি ঋষিগণ
লৈলা তেবি উপনয়ন ॥
অমর বৈবী বিনাশি, নিজ বীর্য্য প্রকাশি
সতত মন পূরণ কাম ।
ভরভয় ভঞ্জন কলিমল মোচন
যাকেবি তুহু গুণ নাম ॥
সর্ব ধর্ম মাজে শ্রেষ্ঠ তেবি চরিত্রচয়
ওহি বিনা নাহি নাহি সাব ।
গুণ নাম অরণে সুপথ নিশ্চয় গুনি
ভজি গুনি হোরে নিস্তার ॥
তেবি এক নিরঞ্জন চরিত্র নাটক
কল্যষ ভঞ্জন মূল ।
গুনা সভাসদ পুণ্য ধর্ম সঞ্চল
ওহি বিনা নাহি তুল ॥
আলোকন সবকক কলিমলে কবল
সর্ব ধর্ম একাকার ।
চোড়ি বহু যত্ন বব তত্ত্ব নিগম সাব
কৃষ্ণ বিনা গতি নাহি আব ॥
সোহি পদ নিরঞ্জরজ হিরণ্যগর্ভভব
গুরুক মনে ধক ধিয়ান ।

সেহি ভগবন্ত চৰিত্ৰ কক সৰ্ব পবিত্ৰ
জানি জ্ঞানী নকৰা বিৰাম ।
শ্ৰীপ্ৰেমভূষণ কিঙ্কৰ কহন্ত কৈৱল্য
সমাজিক বোলছ বাম বাম ॥

সূত্ৰ—আহে সামাজিক, যে পৰমেশ্বৰ পৰমদেৱতা জগজ্জনকৰ্ত্তা পৰমশুভ
পৰাপৰ সৰ্বগুণনিয়ন্তা, যাহেৰ কটাক্ষে ব্ৰজনাথ পালন সয়ল
সংসাৰ, শিৱ-বিৰিক্সি-সেৱিত চৰণপঙ্কজ পৰমব্ৰহ্ম পুৰুষোত্তম নন্দ
নিকেতনে আবিৰ্ভাৱ হয়। নানা ৰস বিভঞ্জি বিহাৰ কয়ল,
সোহি চিদানন্দ গোপ ৰূপ ধৰি শ্ৰীকৃষ্ণ ওহি সভাত প্ৰৱেশ
কয়কহো কংসবধ লীলা যাত্ৰা পৰম কোতুকে অব্যাহতে কৰব।
তৎ সাৱহিতমনা দেখহ শুনহ, নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি বোল।

পুনঃ সূত্ৰ—প্ৰথমে বোলো, বালক, গোবৎস মৰ্কটগণ সহিতে শ্ৰীকৃষ্ণক
প্ৰৱেশ। তদনন্তৰে গোপীগণ সহিতে ৰোহিণী যশোমতীৰ প্ৰৱেশ।
অতানন্তৰে বয়োবৃদ্ধ গোপ যুথপ আভীৰগণ সহিতে নন্দৰাজৰ
প্ৰৱেশ। অতঃ পশ্চাৎ নাৰদ প্ৰৱেশান্তৰে কেশীঅনুক্ৰমে সকল
সাৱহিতে কংসবধৰ প্ৰৱেশ। ইতিশ্ৰুত্বা সমাগমং জ্ঞাতা, সাৱধানৈ
স্থিতাম্।

পুনঃ সূত্ৰ—আহে সভাসদ সজ্জাতালোক, ভক্তিৰ অধীন শ্ৰীগোবিন্দ
কৃষ্ণকৃত লীলাচৰিত্ৰৰস শ্ৰৱণে মন গোচৰ হয়। আজু নিশি
বজ্জনস্থিৰ হয়। সোহি লীলাৰস ভক্তি অনুলক্ষি সাম্প্ৰতে পেখু।
ওহি জন্ম সাৰ্থক কক। সদ্বোধস্থিত জনসৰ, তা দেখহ দেখহ,
শুনহ নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি বোল।

পুনঃ সূত্ৰ—আহে স্বসঙ্গীগণ কি শব্দধ্বনি বাজত।

সঙ্গী কহ—হে সঙ্গী, দেৱ যুদধাদি শব্দ, অপৰ বংশী শ্ৰিষ্ঠা বেণুৰাৱ
শুনিয়ে। আঃ পৰমদেৱ শ্ৰীকৃষ্ণ এথা মিলল মিলল।

শ্লোক

আগতো মনুজশ্ৰেষ্ঠঃ বলবান সানুগৈঃ সহ ।
শিক্ষাবেণুয়বেনৈব চকাৰ কেলিমুত্তমম্ ॥

সূত্ৰ—আহে সামাজিক সজ্জাতাসব, হামাৰি বচনে যাকেৰি গুণমহিমা
শুনল সোহি ঈশ্বৰেশ্বৰ শ্ৰীগোবিন্দ বোলো, বালকগণ সহিতে এথা
সভাত বমহ। প্ৰৱেশকয় আবে সূত্ৰ নিজ্জান্তঃ। অতএব পৰম
সাৱহিত হয়। নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি বোল।

গীত

বাগ সিন্ধুবা, মান একতালি

আৱত বামকৃষ্ণ কয় হাসলাস ।
সঙ্গে বালকবৃন্দ প্ৰীতি অভিলাষ ॥
পদ—মাথে শিখণ্ড কৰ্ণে কুণ্ডল লুলে ।
হিয়ে হেম মালা মঞ্জীৰে জনভোলে ॥
বালকে বাৱে বেণু বাংশী আশুধায় ।
ভূষণ পদ গতি কৈৱল্য গায় ॥ ২ ॥

সূত্ৰ—এবম্বিধ চৰিত্ৰচয় বঢ়াই আনন্দে নৃত্য-গীত বেণু বজায়। পাঞ্চ-
নিকৰে ধৰি বৎসগণ সহিতে ব্ৰজপুৰস্থ জনক সানন্দিত কৰি
গোকুলে ৰহল।

শ্লোক

প্ৰৱেশমকৰোদ্ভামা যশোদা সখীসংযুতা ।
সহৰ্ষনৃত্যগীতাভ্যাং ৰূপলাৱণ্যসঙ্গতা ॥

সূত্র—তদনন্তবে গোপীগণ বোহিণী সহিতে যশোদা প্রবেশ । তা দেখহ
শুনহ নিবন্তবে হরি বোল হরি বোল ।

গীত

বাগ আসোরাবি, তাল জৌতি

আরে যশোরা মাই কয়ো পরবেশ ।
পাশে চলে বোহিণী গোপিনী বিশেষ ॥
পদ—মনোজ্ঞ ভূষণে ভূষিত কলেবর ।
দেবাস্ত্র বসন বঞ্চে পীত অম্বর ॥
কুঙ্কমে বঞ্জিতকুচ, কঙ্কনয়ন ।
ললাটে তিলক প্রকাশে বদন ॥
হাসলাস উৎসব গারে কৃষ্ণ গীত ।
গীতগোবিন্দ পদে মেরি ইচ্ছিত ॥ ৩ ॥

সূত্র—আছে সভাসদ সজ্জাতাসব, যশোদা বোহিণী গোপীসব দাসীগণ
সহিতে পরমানন্দে মুগ্ধ ছয়া নৃত্য-গীতে কৃষ্ণ গুণগান করিয়ে
সুমন্দিরে এক পাশ ছয়া বহল । পশ্চাত দাসীসবক সমুদ্বিহ্নি যে
বোলত তা শুনহ ।

যশোদা বোল—আছে দাসীসব, হরি পূজিবাক নোতুন হৈয়ঙ্গমি ঘৃত
লাগয়, তোহোসবে আপুনি জানস, তথাপি অরহেলি অস্মদ দিবস
মহামথন কাল অতিক্রমণ কয়ল । ওহি বজ্রনী নতু যাইতে সপির্ষ
মথন যব নাহি পারব, খীৰসব পয়্যুসিত হয়, তব প্রাণান্তিক
দণ্ড করব, যদি সত্তবে দধি মথন তথা নাহি করহ, নাহি করহ ।

সূত্র—আছে সামাজিক লোক, দধি মথিয়ে যশোরা তুষ্ট মনে নিচুকি
বহল ।

শ্লোক

গোমেধং পুৰতঃ কৃদ্ধা নন্দরাজা সমাগতঃ ।
বৃদ্ধগোপগণৈশ্চৈব সিংহনাদং চকারসঃ ॥ ৪ ॥

সূত্র—এচন প্রকাৰে গোপগণ সহিতে গোধনাদি কণ্ডিয়া-সিকিয়া দধি
মথি ভাব লৈয়া পাঞ্চনিকবে ধরি গোপবাজ শকটত চড়ি বৃদ্ধ-
গোপগণ সহিতে প্রবন্ধে প্রবেশ কয়ল । আরে তা দেখহ শুনহ,
নিবন্তবে হরি বোল হরি বোল ।

গীত

বাগ কানাড়া, পৰিতাল

আরে নন্দরাজা কয় পরবেশ
শকটত চড়ি বঞ্চে চলে নিশেষ ॥
পদ—কতো ধনু পাঞ্চনি করে ধরি ।
মহিষ মেঠন মেঘ আগ করি ॥
বৃদ্ধ গোপগণে পাচু ধাই ।
শিঙা বায়ে দিশবিদিশ পূরি যাই ॥
শকত ঘৰিষণে গোধূলি বহে ।
গোপমিত্র কৃষ্ণযশ কৈবল্যে কহে ॥ ৪ ॥

সূত্র—আছে সভাসদলোক, এবম্বিধ প্রকাৰে গোপবাজ গোপগণ সহিতে
ব্রজগোষ্ঠে স্থিত ভেল কৃষ্ণ মহিমাক সুমনি কমিৎ বৃদ্ধগোপে কাহিনী
পৌকষ যশগুণ যৈছে কহত তা দেখহ শুনহ ।

বৃদ্ধগোপগণ বোল—হে ব্রজপুৰেশ্বর গোপগোপীসব, কৃষ্ণবাম কুসব পুষ্কয,
সব গোপগোপী-গোধনাদির জীবন, কৃষ্ণ বিনে নাহি নাহি আরব

ব্রজব বাসকর । সবহি অসুবহন্তে বাবদ্যাব বাথইছে । কৃষ্ণ বিনে
ব্রজবাসীর জীবন নাহি নাহি রহব । কৃষ্ণসে প্রাণ জীবন, কৃষ্ণসে
পবমদের । হামাবসব কুশল সাধব, কুশল সাধব ।

মূত্র—এচন প্রকাৰে বৃদ্ধ গোপসব কৃষ্ণগুণ কথনে, তদ্বাকা শ্রুতিক্ষুণ্ণিত্তি
মিলিত ছয়া অত্যন্তুতাচর্যা গুণগণ পূৰ্ব্বকৃত ঋষি পবমানন্দে
মোহিত ছয়া কৃষ্ণগুণগণ কথনে রহল ।

শ্লোক

প্রবেশমকবোদ্রাজা শ্বেতছত্রসমন্বিতঃ ।
অস্ত্রশস্ত্রবলৈর্যুত্তেগ নৃপমধ্যোববোত্তমঃ ॥ ৫ ॥

মূত্র—আহে সামাজিকসব পাত্রমন্ত্রী পদাতিসবে অস্ত্রশস্ত্র হাতে ধরি
জ্ঞাতিগণ সহিতে যৈচে কংসবাজা প্রবেশ কয়ল, সভাসদ আবে
তা দেখহ শুনহ, নিবন্তবে হরি বোল, হরি বোল ।

গীত

বাগ কানাড়া, পবিতাল

গবজি আবে কংসবাজা দর্পে
সৈন্তব পদ ঘাবে ধরনী কম্পে ॥
পদ—হয় বাবদ্যব বথ চক্র বোল ।
বহু বাদ্য মাঝে জনমন ভোল ॥
মাথে কিরীটি কুণ্ডল গণ্ডবাজে ।
সর্ব অঙ্গ অলঙ্কৃত বিবাজে ॥
দেবদাস বসন গারে কবে পবকাশ
কহতু কৈবল্য কৃষ্ণকু দাস ॥ (৫)

মূত্র—আহে সভাসদ সদজ্ঞাতাসব, যোহি ভোজবাজ এবদ্বিধ-প্রবেশ কয়-
কহো নবল সারহিত মথুবা নগবে সুবেশ্যনিমহ রহল ।

শ্লোক

মুনিনারদ আগত্য কবমন্ত্রসমন্বিতম্ ।
প্রোবাচ নামমাঙ্গলাং সর্বপাতনপারকম্ ॥ ৬ ॥

মূত্র—আহে সামাজিকবলোক, দেহখামি নারদ হরিগুণ উৎচবি প্রবেশ কয়ল ।
তা দেখহ, শুনহ হরি বোল হরি বোল ।

গীত

বাগ আসোরাবি, পবিতাল

নারদ মুনি আবে হরিগুণ গাই ।
বীণা মন্ত্র উৎচবি সপ্তসুর উচ্চাই ॥
পদ—লক জ্ঞানকৃত ঋষিজন পবিত্র ।
কহতু লোকত গোবিন্দ চবিত্র ॥
জগত প্রযটে অবাসিত গতি ।
কহতু কৈবল্য ভক্তিব শকতি ॥ (৬)

মূত্র—এবদ্বিধ প্রকাৰে হরিগুণ উৎচবি আশিসকয়ে যৈছে কাহিনী-বাত
নিগদিতে লাগল সজ্ঞাতাসব তা দেখহ, শুনহ নিবন্তবে হরি বোল
হরি বোল ।

শ্লোক

ভগবান্নারদঃ প্রাহ কংসম্ হিতকাম্যয়া ।
বসুদেবসুতঃ কৃষ্ণঃ বসতোনন্দবেশ্যনি ॥ ৭ ॥

নাৰদ বোল—হে ভোজৰাজ, দিক্ৰবপ্ৰকাশক কংসৰাজ, নিৰ্ভয়ে ৰাজ-
ভোলে কমনে আছস ? তোৰ প্ৰাণবৈৰী কৃষ্ণ বৃন্দাবনত শিশু
যুবান হুয়া চন্দ্ৰকলা সদৃশ যৈচে বাঢ়ি আসয় । পূৰ্বে দৈবকী
পুত্ৰাৰ্হমে দৈবীবাকে তোহাৰ প্ৰাণনিধনকাৰী ভ্ৰত হুয়াছি, সে
দৈবকীৰ কনিষ্ঠসুত কৃষ্ণ বসুদেৱে বিভাৱৰীমহ চুৰি কৰি নিয়া
ব্ৰজপুৰে থৈয়াছি । সে ব্ৰজেশ্বৰী যশোৱাৰ জীউ আনল, তেৰি
কন্যা দৈবাকীজাত মানি আনি শিলাত আশ্ফালি মহাৰাজা নিৰ্ভয়
ভেলি । আঃ তোহাৰ যত অসুৰগণ বৃন্দাবন মহ যাই সবহি
কনিষ্ঠ কৃষ্ণে জ্যেষ্ঠ ৰামে নিধন কয়ল । সত্যবাক স্বৰূপ বুজস ।
তোহাৰ হিত কয়লো-। যে যোগ্য হয় তা কৰহ তা কৰহ ।

সূত্ৰ—আহে সভাসদলোক, নাৰদৰ মুখে পূৰ্বে প্ৰাণবৈৰী কৃষ্ণক ব্ৰজত
নন্দ গেহে থৈবাৰ শুনি যে কৰল তা দেখহ শুনহ ।

সূত্ৰ—কংস কোপে কম্পমান হুই ভ্ৰুকুটি কুটিলে আখি দোহো আৰকত
নয়ন ভেল । তেক্ষণ উঠি ফাঁক খুলি হাতে খাণ্ডা ধৰি কাটিবাক
প্ৰতি মহন্ত বসুদেৱক ভ্ৰতে ধাৱল, তা দেখহ ।

পুনঃ সূত্ৰ—তা পেখি নাৰদমুনি তৎক্ষণে আগভেটি বাধিতে কাহ্নি গুপ্ত
কৰি, হিতবোধে যে বোলল তা শুনহ দেখহ ।

শ্লোক

ৰাজ্ঞোবচনমাকৰ্ণ্য বিপৰীতমতদ্বিদঃ ।

কথাচ্ছলেন বচসা প্ৰোবাচ যথাবিধি ॥ ৮ ॥

নাৰদ বোল—হে কংস ৰাজাধিৰাজ, শুনियो বহস্য হিতবাক্য । সম্প্ৰতি
শুন তঞি, বসুদেৱ তাতৰ নিধন শুনি লাগ নেদিবন্ত দুই ভাই ।
শীঘ্ৰে আন কৃষ্ণ-ৰামক, পশ্চাৎ যথাযোগ্য হয়, তাহান পিতাক
দণ্ড কৰব ।

সূত্ৰ—আহে সামাজিকলোক, দেৱঋষি নাৰদৰ বচনত প্ৰতীতি হুয়া
সিংহাসনে পুন ৰাজা বৈঠল । সহৰিষে নাৰদে দেৱকাৰ্য্য

সাধি কপটে কংসক বচন সঞ্জাত কৰাই কংসত অনুজ্ঞা লৈয়া পৰম
আনন্দে চলল । তা দেখহ, শুনহ ।

শ্লোক

নিবাৰিতো নাৰদেন তৎসুতো মৃত্যুমাশ্বনঃ
জ্ঞাত্বা লোহময়ৈঃ পাশৈৰ্ববদ্ধ সহভাৰ্যয়া
প্ৰতিযাত্তেতু দেবৰ্ষৌ কংস আভাষ্যকেশিনম্
প্ৰেষয়ামাস হন্ত্যেতাং ভৱতাং ৰামকেশৰৌ ॥ ৯-১০ ॥

সূত্ৰ—পশ্চাৎ বসুদেৱ দৈৱকীক লোহাৰ নিহল পৰম দুৰন্ত কংসে লগাই
বন্দী কৰাবল । তা দেখহ শুনহ ।

কংস বোল—অয়ে বাপ কেশী, হামাৰ নিজ বৈৰী কৃষ্ণ-ৰামক ব্ৰজে
গৈয়া প্ৰাণ চোড়াই হামাৰ প্ৰাণ ৰাখহ । মেৰি প্ৰতিকাৰ সাধহ,
প্ৰতিকাৰ সাধহ ।

শ্লোক

ৰাজ্ঞো বচনমালক্ষ্য হয়কপী মহামুৰঃ
প্ৰত্যগতো গোকুলংক্ৰূৰঃ কৃষ্ণহিংসিতমানসঃ ॥ ১১ ॥

সূত্ৰ—তদনন্তৰে চানুৰপুষ্টিক সন্তুধি প্ৰয়োজন কথা যৈচে বচন বুলিতে
লাগল তা দেখহ শুনহ ।

কংস বোল—হে দানৱগণ, সব হামাৰ বিপত্তি বৈৰীৰ কথা শুনিয়োক ।
আনকসুত ৰামকৃষ্ণ দুইহাতক গোপাল নন্দৰাজা গেহে বসুদেৱে
চুৰি কৰি থৈয়াছি । আঃ বিচেফ্টা কত কহব । শিৱচতুৰ্দশীত
পূজা পাতিবো ভৱৰ । অসংখ্যাত বলি দিয়াইবো । উমাপতি
তুষ্ট হৈবে । সোহি ধনুৰ্ঘণ্ডত ৰঙ্গথান, চৌপাশে মঞ্চ সজাইবো ।
তাতে আৰোহি পুৰনিবাসী যতজন ৰঙ্গ চাহিবাক প্ৰতি আসিবেক ।
আনন্দে দুই ভাই চানুৰ মুষ্টিক দোহো মল্লৈ পাক আক্ৰমি
প্ৰাণ চোড়াইবে, দুই হানে দুই হাতক ॥

সূত্র—তদনন্তবে কাৰ্য্য্যভিপ্রায়কহি অম্বষ্ঠক স্বকাৰ্য্যো নিযোজল। তা দেখহ শুনহ।

পুনঃ ভোজবাজ বোল—হে বাৰণপালন অম্বষ্ঠ, কুবলয়সমে সিংহদ্বাৰে অপেক্ষা কৰি বাখৰি। যদি বসুদেৱ সূত গোবিন্দ বাম আসি পাৱব, হস্তী নিযোজি প্ৰাণ চোৱাবৰি।

সূত্র—আহে সামাজিক সদজ্ঞাতাসৱ, সোহি কংসৰাজাৰ আজ্ঞা শিৰোগত কৰি স্বকীয়কী কাৰ্য্য সাধিবাক প্ৰতি দৃঢ়মন কৰি সভা চোড়ি চলল। সে সময়ে কংসৰাজা দূতক সম্বধি বোল। তা দেখহ।

কংস বোল—অয়ে দূত, অক্ৰূৰক গৃহহন্তে শীঘ্ৰে আনহ, আনহ।

সূত্র—তদনন্তবে অক্ৰূৰক দূত নিযোজি কংসৰাজা অনাই পাণিকৰত ধৰি বাৰদ্বাৰ বচন বুলিতে লাগল। তা দেখহ শুনহ।

কংসৰাজা বোল—শুন হেৰ অক্ৰূৰ, মোৰ বাক্য বৃষ্টিবংশে তম্বু বিনে মিত্ৰ হিতকাৰী শ্ৰেষ্ঠ নাহি। যেন মতে বিষ্ণুৰ অনুকূলে পুৰন্দৰে অস্ত্ৰাৱতী বিদ্বি ৰহিত ছই ভোগ্য কৰে, সেহিমতে উপায় কৰি আমাৰ কাৰ্য্য সাধহ। বামকৃষ্ণক আনি দূৰ কৰিয়ো যত্নভয় তোহো মহাশয়। তাক বসুদেৱ হামাত চুৰি কৰি থৈআছি। শীঘ্ৰে বথে চড়ি গৈয়া প্ৰবোধবাক্য বুলি নন্দগোপগণ সমে বাম মাধৱক আনহ, আনহ। তোহোত সম্প্ৰতি কহো, আগন্তুক কথা যেন তেন মতে কৰিবা। বামকৃষ্ণক তুমি বুঝাই আনিবা এথা। কুবলয় দন্ত ভিৰি মৰাইবো। ছলে বলে প্ৰাণ যদি ৰহে, বঙ্গ-শালা পাইলে মল্লসবে মালবন্ধে মাৰিবেক। তথা আনক আদি বান্ধৱগণ, উগ্ৰসেন তাতক সহিতে কাটিবো। অৱশ্যে উপায়েসে হোৱে কাৰ্য্যৰ সিদ্ধি যত। এহি উপায়সব কৰি আমাক ৰাখিবো। বৈৰীক নাশি নিৰ্ভয়ে ৰাজ্য ভোগ্য কৰিবো। আঃ মহা মহাৰাজা সহিতে শত্ৰুগণ নাশিবো তেবে নিৰ্ভৈৰ হৱে বসুন্ধৰী। আঃ জবাসন্ধ হোৱন্ত শ্বশুৰ, কি কহবো জানাহা আপুনি। জগতে জানয় অসুৰ বাণ সম্বৰ, ৰাজাগণ শ্ৰেষ্ঠ হিতকাৰী সব আছয়।

শীঘ্ৰ কৰি বামকৃষ্ণক বঙ্গ চাইবাৰ কাৰণে আনহ। মোৰ চিত্তক কথা কহিলো বেকতে। সেহি কাৰ্য্য কৰিয়ে জীৱন ৰাজ্য ভোগ কৰব, ভোগ কৰব।

অক্ৰূৰ বোল—হে ভোজকুলপ্ৰকাশক, বৈৰীদলন অসুৰসব পালন বীৰকুলউজ্জল, দিনকবকিৰণে তিমিৰহনন মহাৰাজাধিৰাজ, ওহি মন্ত্ৰণা উপযুক্ত ভাষণ। আবে তাৰণ উপায় চিন্তিতে উচিত হয়। আৱৰ পুৰুষৰ সাধ্যতা নাহি, দৈবেসে সুখদুখৰ কাৰণ। প্ৰাক্তন জন্ম কাৰ্য্য মিলয়। অলক্ষিত কৰ্ম নাহি হয়। তথাপি পুৰুষাৰ্থ কৰণে উচিত হয়। অৱশ্যে দৈবজন্ত যথা লিখিছে তথাপি নিশ্চৈ মিলব। আঃ তথাপি উপাসকৰ ৰাজআজ্ঞা কৰণে উচিত হয়।

সূত্র—ওহি প্ৰকাৰে বচন সম্বধি দানৱপতি মৌন জয়া ৰহল। তদনন্তবে কংসৰাজা সভা চোড়ি মন্দিৰে প্ৰৱেশয়, তা দেখহ শুনহ।

পুনঃ সূত্র—যৈচে দানপতি মধুপুৰে ভজধামে সুনিবেতনে ৰত্ননী বঞ্চল তা দেখহ। আহে সভাসদমহ সদজ্ঞাতাসৱ, ওহি চৰিত্ৰচয় শ্ৰৱণ শ্ৰৱণ কীৰ্ত্তনে কলিমল বিনাশ কৰয়। ইয়া জানি ঈশ্বৰেশ্বৰ কৃষ্ণক সৰ্ব সম্বন্ধকয় হিতকাৰী দেখু। ওহি কৃষ্ণ সুখ দুঃখ নিয়ন্তা, স্বলোক ভুবন ৰাখন্তাৰ আৱৰ কৰ্ত্তা নাহি নাহি জানবি। ওহি সংসাৰ সাগৰ অনলতাপমোচন শীতল চৰণ জানি অয়ে লোক মনুষ্য জন্মক নিজ কৰ্ম ভাৰি শৰীৰৰধি ভক্তিভাৱে ওহি চৰিত্ৰচয় শ্ৰৱণ শ্ৰৱণাদি কৰ। সন্দোহস্থিত সামাজিক লোক, ইহা জানি নিৰন্তৰে হৰি বোল হৰি বোল।

শ্লোক

ৰাজ্ঞোবচনমালক্ষ্য হয়কপী মহাসুৰঃ।

প্ৰত্যগাত্ গোকুলং ক্ৰূৰঃ কৃষ্ণহিংসিতমানসঃ ॥ ১২ ॥

সূত্র—কংসৰ আজ্ঞা আকলি কেশী নিজ মায়া আশ্ৰয়ী গোকুলক প্ৰতি যৈচে ধাৱল। তা দেখহ শুনহ, নিৰন্তৰে হৰি বোল হৰি বোল।

গীত

বাগ বেলোরাব, কপকডাল

চলিলি কেশী গোকুলক লাই ।
মায়ায়ে অশ্ব হুই লাঞ্জ উচ্চাই ॥

পদ—বৃহৎ তনু মেঘ যৈচে পেখি ।

হেবণজনব ভয়কর মুখী ॥
হ্রেষণি প্রচণ্ড আকত দন্ত ।
শুনি ব্রজবাসীৰ ভয় মিলন্ত ॥
পদভবে কেশ শির ঝঙ্কারে ।
দেবর বিমানে চারে ঢলি ঢলি পৰে ॥
লাঞ্জৰ কোবত মেঘ চিণ্ডি পৰে ।
গোষ্ঠ পশি ফিৰে কোপ চণ্ড অসুৰে ॥
শির উৎসাই চিহ্নি দন্ত প্রকাশে ।
ব্রজবাসী ভয়ে কম্পিত তৰাসে ॥
কৃষ্ণক বিচাবে কেশী কংসহিতে ।
কহতু কৈবল্যানন্দ কানুক চিত্তে ॥

সূত্র—আহে সামাজিকলোক কেশী অসুৰ মেঘৰ সদৃশ হুই হয়কপে
গোকুলে পশল । পেখি গোকুলবাসী সন্তয় ভেল । গোকুলবাসীৰ
ভয় পেখি ভক্তবশেন কৃষ্ণ পীত-অশ্বৰ কাচি কেশ বান্ধল । বাছ
অশ্বালি যুদ্ধক সমুখ ছয়া দানবক সম্মুখি যে বোলল তা শুনহ ।

কৃষ্ণ বোল—শুনবে হুই কেশী ছবাচার, অজ্ঞ. কমনে স্ত্রী-গোবালক
গোবৎসক ভয় দেখাৱস । হাওঁৰে হুই অসুৰ, যত বল বুদ্ধি থিক
আগছই আমাক যুদ্ধ দেহ । সিংহৰ আগত যুগৰ আতাইতাই উমান নতু
পাস । এখন প্রাণ চোড়াই শমন নিকেতনে পঠাইবো, পঠাইবো ।

সূত্র—আহে সামাজিকলোক, শ্রীকৃষ্ণৰ প্রচণ্ড খৰ্ব্ব বাক্য শুনি কেশী
নমহল, পঞ্চানন সদৃশ ঘোৰনাদ যৈচে কৰল তা দেখহ ।

শ্লোক

ক্রোধেন তবসায়ুক্তো হয়কপী মহাসুৰঃ
ব্যাদানং বদনংকৃত্য কৃষ্ণপ্রতিঅধারচ্চ ॥ ১৩ ॥

সূত্র—এবম্বিধ প্রকাৰে মদাক্ত হুই ক্রতে বেত্ত বাই হ্রেষণি শব্দে মাধৱক
যৈচে ধারত । তা দেখহ শুনহ ।

গীত

বাগ কানাবা

গৰজে দানৱ গৰ্কে দৰ্পে দন্দুৰ ।
মাধৱক ক্রতে ধাইল অসুৰ ॥
মায়ায়ে মোহিত ছবাচার অন্ধ ।
দৰ্পে কৃষ্ণক যুদ্ধ কৰিবে প্রবন্ধ ॥
ঘোৰ নাদে মুখ মেলি চক্ষু লগাই ।
মাতঙ্গৰ গতি পাছে লাথিক বৈসাই ॥
কেশীৰ প্রহাবে কৃষ্ণ অন্তৰিলা ।
চলে ছয়ো ভৰি হাতে ধৰিলা ॥
উৰ্দ্ধক তুলি পাক ফুৰাইলা ।
কৃষ্ণে কেশীক নিলগাই পেলাইলা ॥
দৈত্যক পেলাই হৰি কৰে লীলা ।
পুনু দৈত্যো ক্রোধেয়ো খেদিয়া গৈলা ॥
পাছে বেত্তবাই আইল অসুৰ ।
দেখি গিৰিগহ্বৰ যেন ভয়ঙ্কৰ ॥
হৰি হৰ্ষে সব্যহস্ত ভৰাই মুখে ।
কেশী পেখি চোৱাৰে টানি মুখে ॥
বাছত লাগি দন্ত ভৈল হত ।

বৃদ্ধি হোরে কৃষ্ণহস্ত কেশীর দেহত ॥
 নিবোধিল বায়ু উসসিল পেট ।
 শ্রমে ঘর্মে আশ্রালে চরণ আশ্রুট ॥
 মৃত্ত পুৰিষএবে আখি ওলটাই ।
 মবিল কেশী বণস্থলী উপচাই ॥
 হত দেহা হন্তে বাহু করি বাজ ॥
 বোলা বামকৃষ্ণ সর্বজন সমাজ ॥ (৮)

সূত্র—আহে সামাজিকলোক, যৈচে রাজা অসুৰগণক স্বকী স্বকী কার্য
 প্রেরণ কবল বৈনতেয় নাগক অপ্রয়াসে ধবল, তদ্বৎ শ্রীকৃষ্ণ অকষ্টে
 অসুৰক সংহরি দেবকার্য সাধি গোকুলবসীক সানন্দ কবি শ্রীকৃষ্ণ
 দেবতা নিজানন্দে বহল । তা দেখহ শুনহ । আহে সামাজিক-
 লোক, সে সময়ে বিশ্বায় ছই ঈশ্বর জানি প্রণামি হরি বিনিষ্কি
 ইন্দ্রাদি দেবগণে কুসুমে ববযিল । সানন্দে গন্ধর্বে বিদ্যাধর চারণ-
 গণ বহু বাদ্য হুন্ডুভি বজারত, তা দেখহ ।

শ্লোক

দেবর্ষেপসঙ্গম্য ভাগবতপ্রববো নৃপঃ ।
 কৃষ্ণমক্লিষ্টকর্মাণং বহুমৈতদভাষত ॥ ১৪ ॥

সূত্র—তদনন্তরে কংসত কাহিনী কহি নারদ ঋষি হরিষে কৃষ্ণক পাশক
 আসি বহুমৈ যে ভাসত তা শুনহ ।

নারদ বোল—

ভটিমা

জয় জয় ঈশ্বর   বসুদেব কৃষ্ণ
 জগত আধার দেব ।
 শাস্তত পতি   অপরিচ্ছিন্ন
 যোগেশ্বর করোঁ সেব ॥
 তুমি সর্ব-জ্ঞান   কাঠে যেন বহি

ব্যাপি আছে চবাচব ।
 অন্তরক প্রকটে   থাকি সাখী রূপে
 নজানে মহাপুরুষ ঈশ্বর ॥
 অজ্ঞানী সব   আত্মজান নাহি
 থাকন্তে নজানে হৃদয় ।
 তব মায়া বশে   অজি গুণচয়
 ব্রজা পালি সংহরা অন্তত ॥
 কটাক্ষতে হোরে   জগত সৃষ্টি সিক্তি
 এতেকে বোলে ঈশ্বর দেব ।
 দুর্জয় নাশন   সন্তক পালন
 রূপধারী কৃষ্ণ করোঁ সেব ॥ (৯)

চপয়

হে প্রভু ভক্তসরক তোমার ।
 দৈত্য দানরাধাক্ষে করে অপকার ॥
 সেহি সব ধবণীর ভার ।
 নাশন কবল ওহি অরতার ॥
 অশ্বতনু কেশী মন্দ দৈত্য ।
 অঘ নাশী সুবনর কয়লি ক্ষত ॥
 হে দেব আজু মিলব অক্রুর ।
 পরদিনে গোপসমে যাইবা মধুপুর ॥
 ছইবা তমু প্রসন্ন কুঁজী মালাকার ।
 বজক নাশি ধনুভাঙি কংসব ।
 ছইবা তমু প্রসন্ন কুঁজী মালাকার ॥
 আউব দিনা বারণ অশ্বঠক ॥
 নাশিবা চান্দুর আদি মালক ॥
 কেশত ধরি কংসব লৈবা প্রাণ ।
 জানিবে তোমাক ঈশ বিদ্যমান ॥
 জনক দৈবকী বন্ধন চোড়িবা ।

উগ্রসেনক রাজা পাতিবা ॥
 গুরুগৃহে যোড়শ কলা গ্রন্থক শিখিবা
 পাঞ্চজন্তাসুর বধি শঙ্খ লৈবা ॥
 বৈবস্বতপুৰব হন্তে আনি ।
 মৃতক পুত্রক গুরুক দিবা দানি ॥
 যুদ্ধে নাশি মাগধ সৈন্যসব ।
 ছদ্যে মুচুকুন্দ দৃষ্টি বধিব ॥
 পাছে মুচুকুন্দে কৰিবে নত ।
 অজিবা দ্বারকা সমুদ্রমধ্যত ॥
 প্রথমে হৰিবা কক্ৰিণীক ।
 বিহাইবা পাছে অষ্ট মহিষীক ॥
 ক্রমে বধিবা মূৰ নবক ।
 জিনি দিবা কুণ্ডল অদিতিক ॥
 সত্যভামাক আনি দিবা পাজিতক ।
 সাঙ্কাতে জিনিবা দেখিবো ইন্দ্রক ॥
 পত্নী ষোড়শ সহস্র জিনি আনিবা ।
 তুমি একৈকে সবাকো বিহাইবা ॥
 আনন্দে তুমি কৰিবা পৰিহাস ।
 কক্ৰিণী সভয়ে দেহত এৰিব আশ ॥
 চতুৰ্ভুজ কপ ধৰি আন্ধোৱালি ।
 ধৰিবা দেৱীক আপুনি তুলি ॥
 চৰিত্ৰচয়ক বঢ়াইবা তোমাৰ ।
 কক্কক নাশিবা বিহাত নপ্তাৰ ॥
 যুজিবাহা ভববাণক বাখিতে ।
 বিজিভুগ শৰে শিরক মোহিতে ॥
 চক্ৰ ধৰি বাবাগসীপুৰ যাইবা ।
 সুদক্ষিণ পোণ্ডুককো বধিবা ॥
 তোমাৰ পুত্রপৌত্র বাঢ়িব যতেক ।
 সাদৃশ্যে দেখিবো গৃহাশ্রম ধৰ্ম্মক ॥
 তোমাৰ ভক্তৰ হিতক চিন্তিবা ।

ভীমৰ হাতে জবাসন্ধক বধাইবা ॥
 তব ভক্ত রাজাগণক মুক্ত কৰিবা ।
 স্বৰূপকপ দৃশ্য কৰিবা হৰি ॥
 যুধিষ্ঠিৰক রাজসূয় কৰাইবা ।
 শিশুপাল নিন্দা শুনি শির কাটিবা ॥
 কুক পাণ্ডবৰ ভেদ লগাইবা ।
 অৰ্জুনৰ সাৰথি আপুনি হৈবা ॥
 অষ্টাদশ অক্ষৌহিণী সেনা মৰাইবা ॥
 ক্রোধ কৰি শৌভক মাৰিবা ।
 চক্ৰ ধৰি শাল্লাদি ৰাজাক বধিবা ॥
 গ্রহণত কুকক্ষেত্ৰক যাইবা ।
 জনকৰ যজ্ঞ সাঙ্কাতে কৰাইবা ॥
 নন্দ যশোদাক গোঁৱৰে সাদৰিবা ।
 গোপীক ভক্তিদানে শান্ত কৰিবা ॥
 মহাদান তোমাৰ তাতক প্রভু দিবা ।
 দৈৱকীৰ মৃতক পুত্রক আনি দিবা ॥
 সুভদ্ৰাক অৰ্জুনত বিহা দিবা ।
 ভক্ত দেখিবাক মিথিলাক যাইবা ॥
 ক্রতুদেৱ জনককো জ্ঞানদান দিবা ।
 মৃতক পুত্রক ব্রাহ্মণক আনি দিবা ॥
 অৰ্জুনৰ অঙ্গীকাৰ সাফল কৰিবা ॥
 নৃপনৃগক শাপ মুক্ত কৰিবা ॥
 দেৱকাৰ্য্য সাধি প্রভু ভাৰ হৰিবা ॥
 দ্বাৰকাত চৰিত্ৰচয় বঢ়াইবা ।
 সেহি স্থানে মোক আশেষ দেখাইবা ॥ (২০)

সূত্র—দেৱৰ্ষি নাৰদ কৃষ্ণক আশু যৈচে লীলা-চৰিত্ৰ আগন্তক কথাচয়
 কহন্তে সপ্ৰেমভক্তি উপজিল, দণ্ডৱতে প্রণামি পুনঃ স্তুতি আৰম্ভল,
 তা দেখহ শুনহ, নিৰন্তৰে হৰি বোল হৰি বোল ।

নাৰদ বোল—(কথা) সদানন্দ ব্রহ্ম ঘনশ্যাম কপ ধৰি কৃষ্ণ নমো নমো
পুণ্যকাম । ঈশ্বৰবো ঈশ, শক্তিবো নমস্ কৰো চৰণে প্রণাম ।
জগত ঈশ্বৰ প্রভু তোমাৰ চৰাচৰ অধীন । তব কটাক্ষে মায়ায়ে
সংসাৰ নিৰ্ম্মাণ কৰয় । বহু বিধ স্রজনাশ্রয় তুমি ব্রহ্ম সনাতন
চিদানন্দ নানাবিধ অৱতাৰ ধৰছি । তুমি যদু কুলোদ্ভৱ পূৰ্ণ কৃষ্ণ,
দেৱবোদেৱ নমো চৰণে প্রণাম, নমো চৰণে প্রণাম ।

সূত্র—ঐচন প্রকাৰে দেৱৰ্ষি বহুবিধ স্তুতি কয়ল, পৰম সন্তোষে শ্রীকৃষ্ণ
কটাক্ষ হাসিকহো বচন সন্তোষে সন্তোৰি চলিবাক অনুমতি দেহল,
তা শুনহ । পশ্চাৎ নাৰদে শ্রীগোবিন্দৰ মধুৰ মূৰ্ত্তি পেখি পৰম
আনন্দ লভিকহো শ্রীকৃষ্ণৰ গুণগণ উচ্চাৰি চলি গেল । তা দেখহ
শুনহ, হৰি বোল হৰি বোল ।

শ্লোক

মুনিৰ্বচনমালক্ষ্য ভগৱান্ ভাবহাৰকঃ
গোবৎসান্ চাবয়ন্দেৱো ব্যাচৰৎ সহবালকৈঃ ॥ ১৫ ॥

সূত্র—আহে সামাজিকসৰ, নাৰদৰ বচন অনুমানি যৈছে জগতপতি
গোবৎস চৰাৱত তা দেখহ, শুনহ । নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি
বোল ।

গীত

বাগ ধনঞ্জী, একতালি

সানন্দিতে ফিৰে কানাই ।

বাছকগণ ছড়াই ॥

গিৰি শৃঙ্গে ব্যাপি যাই ।

বৎসচয় মেঘ বেবাই ॥

গোপসৰ কৰে কেলি ।
কেহো কেহোয়ে চৌৰ বুলি ॥
গৃহস্থৰ ধন্য ধৰি ।
ক্ৰীড়াতে মেঘ হয়লি ॥
পঞ্জাল নিৰেক্ষি ফুৰি
নিয়ে চেগে চুৰি কৰি ॥
চৌৰ পাই কেশে ধৰি ।
নানা শাস্তি কেলি কৰি ॥
স্তুতি নতি পাচু কৰে ।
তথাপি নাতেজি মাৰে ॥
গোপে হাস পৰিহাসে ।
কহতু কৈবল্য কিঙ্কৰে ॥ (১২)

সূত্র—এবস্থিধ প্রকাৰে সানন্দে বিষ্ণু পাৰি কতো হাসি হমুৱাই পৰম
নিশঙ্ক মনে শ্রীকৃষ্ণৰ পৰম প্রসাদ লভিকহো অন্তক সমান যত্ন
গণাগণ নাহি, আছলাদে ভ্ৰময় ।

পুনঃ সূত্র—সোহি সময়ে ময়ৰ সূত ছফ্ট ব্যোম ছন্দুৰ দানৱ ভোজৰ
বৈৰী নাশিতে বৃন্দাবনমহ পশি লীলা পেখি যৈচে গোপ কপ
ডেল, তা দেখহ শুনহ, নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি বোল ।

গীত

বাগ শ্রীপয়াৰ, পৰিতাল

আৱে সুৰ ব্যোম কংসহিতকাৰী ।

বৃন্দাবন পশি ছফ্ট গোপ কপ ধৰি ॥

পদ—মায়া বলে লৈলা সঙ্গ পৰম ছন্দুৰ ।

চৌৰ ভেঙা অশেষ আহৰি দৈত্য ঘোৰ ॥

থৈয়া অদ্বিববমহ লীলায়ে ভেটিলা
 গিৰিহীতক অসুৰে নিবাক লাগিলা ॥
 চাৰি পাঞ্চ আছোতে জানিল গোবিন্দে ।
 ভক্ত কৃপালু মাধৱ বধিবাক উঠয় সানন্দে ॥
 গোৱালক আহবন্তে ধৰি বেগে ৰাখিলা ।
 বোলে কৃষ্ণে কেনে যাইবি অহি কৰ লীলা ॥
 ছফ্ট বোমে তেথনে অসুৰ তনু ধৰিলা ।
 নাসাবদ্ধ যেন কৃপ শ্ৰোত্ৰও নামিল ॥
 আখি দোহো অৰ্য্যমা উদিত বিৰাজিত ।
 দন্তোপম গিৰিশিখৰ যৈচে প্রকাশিত ॥
 তাৰ পেট বাতিবিল পুঙ্কৰিণী যেন ।
 ভয়ানক তনু বাহু শাল বৃক্ষ হেন ॥
 বোম দানবৰ শিৰ স্বৰ্গক লজ্জি আছে ।
 আৰিমুৰি কৰি বল জিজ্ঞাসন্তে আছে ॥
 ছেগে কৃষ্ণে মুণ্ডত উঠিল ভিৰি ধৰি ।
 অসহন পিড়াত দানৱে আটাস পাৰি ॥
 দোহো কৰে আক্রমিয়া পেলাইলা মাটিত ।
 স্বৰ্গ স্থিত দেৱসবে দেখে অদভূত ॥
 দৈত্য শিৰ পকাৱে ছাগৰ যেন শিৰ ।
 প্রাণ চাৰি গৈলেক দেখয় দেবাসুৰ ॥
 বোমে নিয়া গোপ্য শিলা গুচায়া আনিল ।
 হুৰ্গতি নিস্তৰি তৰে অশেষ সকল ॥
 শিৰিষ কুসুম দেবে বৰিষে অপাৰ ।
 জয় কৃষ্ণ বোল হোক সংসাৰৰ পাৰ ॥ (১২)

সূত্র—আহে সামাজিক যৈচে নকুলক সৰ্পৰাজে ধৰল তদ্বৎ ঈশ্বৰেশ্বৰ
 শ্ৰীকৃষ্ণ বোমৰ ঘাৰ মোচৰি প্রাণ চোৰাৱল, তা পেখি ইন্দ্ৰাদি
 দেৱগণে শিৰিষ, চম্পক, কুসুমসৰ সিঞ্চল, তা দেখহ ।

শ্লোক

ভূভাবহৰণোদেৱঃ স্বজনানন্দবৰ্দ্ধনঃ ।

গোবৎসান্ পুৰতঃ কৃত্বাজগাম ব্ৰজমণ্ডপম্ ॥ ১৬ ॥

সূত্র—এবদ্বিধ প্রকাৰে শ্ৰীকৃষ্ণ বলোবালক সহিতে গোবৎসে আগু বুলাই
 কেলি কৌতুকে বহু ভাৱ কৰি সায়াহুে গোষ্ঠমহ বৃন্দাবন চোড়ি
 যৈচে চলত, তা দেখহ শুনহ, নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি বোল ।

গীত

বাগ বসন্ত, জোতিতাল

চলে বাম কানু গোবৎস আগুবুলাই ।
 শ্যাম তনু বজ পীত অম্বৰ শোহে
 বহু ভূষণে বজয় ॥

পদ—গোপগণ চৌপাশে গাৱে গুণ গীত
 সুমৰি মহিমা মোহিত চিত্ ।
 গগনে দেৱতাগণে বহু স্তুতি কৰে
 বাৱে যুদক্ষ পুষ্প বৰিষিত ॥
 শিঙা বেণু বাৱে গোপ উচ্চে স্বৰে
 ভুবন স্বৰ্গপুৰে যৈচে বোলা ।
 গোৱালী সবে আগবাঢ়ি চাৱে
 মোহিত জয়া কানু লীলা ॥
 নয়ন নিৰীক্ষণ নুহি দৃষ্টি ভঙ্গ
 কৃষ্ণমুহ সুধা কক পান ।
 ধাই যশোমতী আশ্বাসয় কানু
 পুত্ৰ বুলি সজ্জল নয়ন ॥ (১৩)

সূত্র—যদা শিঙ্গাব নিম্নান শ্রুত ভেল, তদা নিকেতাভ্যাস্তব বখাই
গোৱালীগণে আগবাড়ি পেখি মুহিত ভেল। তবধ সজ্জল নয়নে
আনন্দে কৃষ্ণবাম মুখাববিন্দ যৈচে পান কয় আশ্বাসি আনত
তা দেখহ, শুনহ।

পদ—গন্ধ জলে স্নানি   অন্ন ভুঞ্জাবত
মুহ হেৰয়ে পৰম সন্তোষিত।
ওহি যশ গুণ   বহোক বয়নে
কক কৈবল্য অনুভব চিত্ ॥

সূত্র—ঐচন প্রকাৰে নন্দবাণী বোহিণী সহিতে বামকৃষ্ণক আনি মুগন্ধ
জলে স্নান কৰাই পৰমান্নাদি ভুঞ্জাই পৰম সন্তোষ ভেল। তা
দেখহ, শুনহ।

পুনঃ সূত্র—আহে সামাজিকসব, এবম্বিধ চৰিত্ৰচয় জননিস্তাব নিমিত্তে
কবল। অসুৰ সংহৰি ভূমিভাব দূৰ কৰি যৈচে গোকুল বাসীৰ
মন সন্তোষি নন্দক মন্দিৰে বহল সদজ্ঞাতাসব তা দেখহ, শুনহ।^১

সূত্র—আহে সামাজিকসব যোহি দানপতি ৰাজাজ্ঞা অনুমানি শ্রীৰামকৃষ্ণ
মন মুগ্ধ হুই অনিদ্ৰায়ে স্ননিকেতনে বহল সেহি অক্রূৰ অক-
ণোদয়ে ব্রজপথে কৃষ্ণ গুণগণ কৰি পথি বথ উপৰে চলত, তা দেখহ
শুনহ, নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি বোল।

গীত

বাগ মাহৰ ধনঞ্জী, জ্যোতিমান

চলে অক্রূৰ মধুপুৰ পথে বথ উপৰে হৰিষিত।
হৰি গুণ যশ গাই কৃষ্ণ গীত তনু প্রেমে পুলকিত ॥

^১এই খিনিতে শ্লোক বুলি লেখিছে, কিন্তু পুথিত শ্লোক নাই,
খালি ঠাই মাত্র আছে।

পদ—প্রাতসতে যান্ত মনে আলোচন্ত ভাগ্যে ভৈল শুভদিন।
কৃষ্ণ অনুভব মিলে ব্রহ্মানন্দ গাই যাই কৃষ্ণ গুণ ॥ (১৪)

সূত্র—আহে সামাজিকসব, অক্রূৰে আপোন ভাগ্য মানি কৃষ্ণ মহিমা
অবতারসব গুণগণ যৈচে বর্ণাবত, তা দেখহ, শুনহ।

অক্রূৰ বোল—(পয়াৰ) কোন কৰ্ম কৰিলো পূৰ্ব্বৰ জন্মত।
সাম্প্রতে দেখিবো কৃষ্ণ গোপ যত ॥
কৃষ্ণ দৰশন অসাধ্য পৰম।
অবিদ্যা মোহে মোৰ হুৰন্ত ভ্রম ॥
শ্রুতিৰ অধিকাৰ নোহো যদ্যপি।
কৃষ্ণ দৰশনে সৰ্ব সিদ্ধি হৈবন্ত তথাপি ॥
সংসাৰৰে মন মুগ্ধ জীৱ যত।
ভ্রমণ পৰিছেদে হোৱে ভকত ॥
অবতৰি যহুকুলে ব্রজে ফিৰে।
শিশুৰ চৰিত্ৰ কৃষ্ণ ৰামে কৰে ॥
জানিলো সংসাৰ ভ্ৰষ্ট ভৈল মোৰ।
আজু নমিবো শিৰে পদ কৃষ্ণৰ ॥
শম্ভু স্বয়ম্ভু নমে ওহি পদ নিত্য।
কংসে কৰিলেক মোক কিনো কৃতকৃত্য ॥
ওহি কৃষ্ণৰ চৰণ কান্তি।
সগৰাদিৰ ভ্ৰষ্ট ভৈল তিমিৰ ভ্ৰান্তি ॥
যাব সেব্য জানি ব্রহ্মা মুনিগণে।
ভজে সন্তে সুব্রহ্ম ? জানি মনে ॥
শ্বেতছত্ৰ তীৰ্থবো জনন।
ভবভয় নাশক দেখিবো চৰণ ॥
অলক সুকপোল নাসা কঙ্কলোচন।
স্মিত হৰ্ষিত মুখ যাব আলোকন ॥
আগমনে যুগ খগ যায় শুভ দিশ।
সুমঙ্গল ভৈল পাইবো কৃষ্ণ দিশ ॥

গীত

আসোরাবী বাগ, জ্যোতিমানেন গায়তাম্

খোজ নিহালি অক্রুর পৰম বোল ।

ধ্বজ ব্রজ পঞ্চজ অঙ্কুশে অক্লুত দেখল গোকুল মণ্ডল ॥

পদ—হরিক সুমরি প্রেম উপজল

ভবে চিত্ত পুলকিত তনু

বথ চোড়ি পবি কৃষ্ণ খোজ ধূলি

নেত্রনীর বহে লোটায়েত তনু ॥

সানন্দে কৃষ্ণ গেড়ি দেই প্রেম যায় চরি

কৃষ্ণ পদব্রজ করে প্রণতি ।

পৰম আকুল ভেল দান পতি

কহ কৈবল্য করে তেবি প্রণতি ॥ (১৭)

মৃত্ত—এচনভারে বামকৃষ্ণর খোজ অরলোকন করিকহো পৰম প্রেম
ভক্তি উপজল । কৃষ্ণপদে মন মজি লজ্জা এবি ধরণীত লোটারি
পাবি উচ্চভারে বামকৃষ্ণ বুলি গেবি দেস্ত, তা দেখহ । এয়ে
লোক, দেববো দুর্লভ ওহি প্রেমভক্তি মনুষ্য জন্মক সার্থক করি
ওহি ভক্তিপদে পৰমপদ প্রাপ্তি কৰারত । পৰমব্রহ্ম ঈশসেবা মিলা-
রয় । ওহি দুর্নিবার সংসার গোবৎসপদনয় করত । ইহা জানি
মোহ-বাগ অসম্ভারনাদি পরিত্যাগি শ্রীগুরু হরিপদে গাঢ় মন করি
সভামহ সদজ্ঞাতাসর নিবন্তরে হরি বোল হরি বোল ।

মৃত্ত—কথং কথমপি দানপতি কৃষ্ণবামক দেখিবাক প্রতি মন দৃঢ় কবি
বথে পুনু আৰোহি চলয় । বয়নে সানন্দিত কৃষ্ণবাম উচ্চাৰিকহো
ক্ষণে ক্ষণে প্রীতি ভারে যৈচে তা দেখহ শুনহ ইত্যাদি ।

শ্লোক

দদর্শ কৃষ্ণং বামঞ্চ ব্রজেগোদোহনং গতৌ ।

পীতনীলাম্ববম্বো শবদধ্বকহেক্ষণৌ ॥ ১৮ ॥

মৃত্ত—আহে সামাজিকসব গোদোহন কৃত চাহন্তে দানপতি যৈচে পৰমা-
দৃত মনোহর কপ বজ্রত-মরকত-কনকরচিত শৈলনয় তনু বামকৃষ্ণর
এচন নিবেক্ষি নয়ননীর নিগরি ভগবৎকপ জানি মানি স্তন্দন
চোড়ি সপদি ক্ষিতৌ চরণ প্রান্তে দণ্ডবতে প্রণামকয়ল তা দেখহ,
শুনহ ইত্যাদি ।

গীত

বাগিবি পয়াব স্বর পরিভাল মানেন গীয়তম্ ।

পথে দানপতি যায় দেখে ধেনু দোহন্তে ।

কৃষ্ণ বাম গোষ্ঠে পশি গোপ কৃত্য করন্তে ॥

পদ—পৰম পুরুষ দেব কপর লাবণ্য ।

গৌর পীত পট্টবাসে করয় শোভানু ॥

লম্বিত করগণ অববিন্দ বয়ন ।

সুসম কপালত নিব্রজ নয়ন ॥

অনুপম তনু যুগ লেপিত চন্দন ।

সুভাষিত উবে লুলে মালা পরিধান ॥

করে বভ্রময় ভূষণ প্রকাশে কলেবর ।

সানন্দিত হাস নিবেধি কৃপাতর ॥

পদ অঙ্কুশাদি চিহ্নে খোজে ব্রজ শোভিত ।

জগত কাষণ তনু দোহো প্রকাশিত ॥

মরকত পদতল মঞ্জীরে ঝড়িত ।

করতু বিনোদ কেলি গোকুল বজ্রিত ॥

সঙ্কাত অক্রুরে দেখে কপ অঙ্কুত ।

স্নেহে প্রীতি প্রেম জন্মি নয়ন জ্বরিত ॥

দানপতি প্রেম জন্মি দ্রবিলন্ত হিয়া ।

তেখনে বথর নামিলত জাম্প দিয়া ॥

কৃষ্ণবাম সমীপতে কবি দণ্ডরত ।
 কার্যক কৈবাক লাগি নাসিলেক মাত ॥
 পবম ভকতি দেখি সভয় নয়ন ।
 আকুলিত কৃষ্ণস্নেহে দয়ালু নাৰায়ণ ॥
 কৃষ্ণ হস্তে তুলি তাক আশ্বাসি ধরিল ।
 খুবা বুলি ভক্তক বলো ভবনে প্রৱেশাইলা ॥
 স্বৰ্ণময় আসনত বৈসাইলা সাদৰি ।
 ধুইলা পদ অক্রূৰ দেৱ শ্ৰীহৰি ॥
 সাদৰে মধুপৰ্কাদি বাৰ্ত্তাক পুচিলা ।
 সামাজিক লোক সব হৰি হৰি বোলা ॥ (১৮)

সূত্র—আহে সামাজিকলোক, শ্ৰীকৃষ্ণ পবম দেৱতাক পাই দানপতি চৰণযুগল ধৰি নিচুকি আছয় । বথহস্তে কৰে তুলি আশ্বাসি মন্দিৰাভ্যাস্তবে হেমময় আসনে বৈসাই হৃৎখাদিত কুশল কাহিনী অক্রূৰক সম্বুধি যৈচে বাৰ্ত্তা পুছত তা শুনহ ।

কৃষ্ণ বোল—হে অক্রূৰ খুবা, কিকপে বন্ধিছ ? মধুপুৰে কংস ৰাজা সন্ধে আশ্রমদেহাদি কি নিমিত্তে বহৈছি ? আপোন ভাগিনগণক সমূলি মাৰল, মেঘকঅন্তক শাৰ্দূল যৈচে তৱৎ, যতুকুল বৈবী কংস । আঃ জ্ঞাতি বৰ্গে প্রজাব নিকজ বাৰ্ত্তা কি পুছয়, পুছয় ।

সূত্র—আহে সভাসদলোক, দানপতি শ্ৰীকৃষ্ণ দেৱতাক পাই সৰ্ব্ব কাৰ্য্যাভি-প্রায় বিজ্ঞাত জানি জনসব নিৰেখি কংসত শঙ্কায়ে মোনে বহল । দানপতি পবমপ্ৰীতিভাৱে ভুঞ্জন্ত । তদনন্তৰে মুখ শুদ্ধি মাল্যাদি নিবেদল । তা দেখহ । সে সময় নন্দৰাজা সাদৰে সানন্দে বাৰ্ত্তা পুছত, তা দেখহ, শুনহ ।

নন্দ বোল—হে প্ৰাণপ্ৰিয়, তুহু অক্রূৰ জুৰ কংস বিদ্যামানে কিমতে প্ৰাণ ধৰৈছি ? মেঘপালৰ যৈচে শাৰ্দূল বন্ধক ভেল ; জীৱন কিমতে ধৰৈছি । দুৰ্জ্জন কংসে আপোন ভাগিনগণ মাৰল । উগ্ৰসেনক নিগ্ৰহি ৰাজ্য লেলহ, অত প্রজাব কুশল পুছব ?

সূত্র—এবম্বিধ প্ৰণয়-প্ৰীতি বহুভাৱে পুছল । দানপতি বামকৃষ্ণৰ প্ৰচুৰ বাক্যসন্দেশ সংকাৰ লভি পবম সন্তোষে স্বৰ্ণময় পালঙ্কে নিদ্রা কৰল ।

সূত্র—তদনন্তৰে পেখি বান্ধিত পূৰণ ভেল, আৰ ভগৱন্ত প্ৰসন্ন ভেল, অপ্রাপ্য কি থাকয় ? তথাপি কৃষ্ণ চৰণ বিনা বান্ধয় নাই । পশ্চাৎ অপৰাহু কালে বামকৃষ্ণ পৰমান্ন ভুক্তিকহো অক্রূৰৰ সমীপে গৈয়া নিজৰ্ণনত প্ৰয়োজন বাত পুছয়ে লাগল । তা দেখহ, শুনহ নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি বোল ।

কৃষ্ণ—হে কনিষ্ঠ পিতা, পন্তে কি কুশল আৱল ? হামাৰ বান্ধৱ সব গোত্ৰজ কুশলে কি আছয় ? অন্যথা পুছো মথুৰাত মাতুল কংস-কালৰ উন্নতি দিনে দিনে বাঢ়য়, কুশল কি মিলব । পিতা বসু-দেৱমহ দৈৱকীক মাতৃ হুয়োজন হামাৰ কাৰণে বহু কষ্ট চিব বন্দীশালে লোহাৰ নিহল পাইলেক । শ্ৰেষ্ঠ পুত্ৰৰ নিধনে হামাৰ কাৰণে হুখিনী মাতৃ হুখ পাইলেক বহুত । হে খুবা অক্রূৰ বাপ, তোমাক লাগি মোৰ দহে গাৱ । এখনে তোমাক দেখি পাইলো পবম আনন্দ । কিহেতু আসিলা সোণকালে কহিয়ো কথা আমাত ।

সূত্র—আহে সামাজিক সদজ্ঞাতাসৱ, যৈচে কৃষ্ণ পূৰ্ব্ব হৃৎখ বৃত্তান্ত কুশল কাহিনী প্ৰয়োজন বাত পুছল তা শুনি মহন্ত অক্রূৰে নান্দ মুনিক বচন আকলি কংসৰাজা যত্নসংশয় মানি কোপিত হুই যে কৰল, বহুবিধ মন্ত্ৰণা কথি দানপতিক যদৰ্থে পঠাবল কৃষ্ণক আগু সৱ বিনাৱত । জনমহ সদজ্ঞাতাসৱ তা শুনহ ।

অক্রূৰ বোল—হে বামকৃষ্ণ দেৱবোদেৱ, তোৰাসৱক চুৰি কৰি নন্দৰ গৃহে থৈলেক বুলি নাৰদ মুনি কংসৰাজাগ্ৰে কহল । তা শুনি তেফণে কোপে খাণ্ডা ধৰি কাটিবাক লাগি ধাৱল । তা নিৰেখি নাৰদে কান্ধি মন্ত্ৰণা কৰি ৰাখল । পালটি আসনে বসি বসুদেৱ দৈৱকীক বন্দী কৰাবল । কেশীক যথুৰ বচনে তোমাক নাশিতে

পঠাবল । সব অসুর নিয়োজি ধনুর্যোগ করিতে বঙ্গস্থানে চৌপাশে
উচ্চ মঞ্চ পাতিবাক মন্ত্রীপাত্রক আদেশ করি দ্বারে অম্বষ্ঠক কুব-
লয় সমে বধিবাক আদেশ করিছয় । মুষ্ঠিক চান্দ্র আদি মাল-
সবক শ্রমবান্ধে মাঝিবাক আদেশ করিছি । পবন সুহৃদ ভাব
জন্মাই তোবাসবক ওহি অনেক উপায়ে মবাইবে বুলি কহিছা
হামাত । ছন্দে বধ চাহিবাক প্রতি অসুর ক্রুর কংস রাজা
তোবাসবক নিবাক পঠাবল । ওহি সম্ভেদচয় কহলো । যথা যোগ্য
হয় তা করহ, তা করহ ।

সূত্র—আহে সামাজিক যৈচে কংসরাজ্যের দুর্মতি মন্ত্ৰণা প্রকটি অক্রুরে
কহল তা শুনি শ্রীকৃষ্ণ নন্দরাজ্যে যা কহল তা শুনহ

শ্রীকৃষ্ণ বোল—হে পিতৃ গোপরাজ, কংসরাজ্যের কত হিংসা সহবো?
অক্রুরক আদেশি গোপ সমে তোহাক হামাক মধুপুৰক ধনুর্যোগ
মহোৎসব চাইবাক পরদিনে যাইবাক লাগয় বুলি কহিছি । হে
পিতৃ, রাজ্যভাঙার সত্তরে সাজ হোর ।

সূত্র—এচন শ্রীকৃষ্ণর বাণী শুনি গোপরাজ ভ্রুতে সব গোপ আনি কার্য
নিয়োজন করিতে লাগল, তা দেখহ শুনহ ।

নন্দরাজ বোল—হে গোপসব, বজ্রনী গতে সোণকালে চলিতে লাগয় ।
মধুপুৰে অক্রুরে নিবাক লাগি আসিচয় । সম্বৎসব কর শকটে
নিয়োজি লরস ; দধি দুগ্ধ ঘৃতাদি সম্ভূতসব লৈয়া প্রভাততে
চলিতে লাগয়, চলিতে লাগয় ।

সূত্র—গোপরাজ্যের বাণী শুনি পরস্পরে গোপসবে যে বোলল তা শুনহ ।

গোপসব বোল—হে পিতামাতাভ্রাতৃপতিপুত্রসব, সব করণ নিয়োজন সত্তরে
করহ । আজু কংস দূত অক্রুর বামকৃষ্ণক মল্ল মহোৎসব চাইবাক
নিতে আরল । প্রাতসে যাইবাক লাগয়, নন্দরাজ্য হামাক নিয়া
কহিছি, সব সম্ভূত সমে গোপসবে যাইবাক কৈআছি ।

শ্লোক

বামকৃষ্ণোপুবিংনেতুমক্রুরঃ ব্রজমাগতঃ ।

তৎক্ষণা গোপগোপীনাং মুখশ্রীমলিনাগতা ॥ ১৯ ॥

সূত্র—আহে সামাজিকসব, অক্রুরে ব্রজ পশি বামকৃষ্ণক মধুপুৰ নিবার
শুনি গোপীসবর পবন সন্তাপে মুখ মলিন ভেল । নিশ্বাস ফোকারি
যৈচে বিলাপ কয়ল তা দেখহ শুনহ নিবন্তরে হরি বোল হরি বোল ।

গীত

বাগ শ্রী, জ্যোতিভাল

হরিক বিবহে গোপী দেখে অন্ধিয়াবি ।

সন্তাপিত তনু তারে বয়ান ফোকাবি ॥

পদ—সদৃশ মৃতক তনু শুখাইল বয়ন ।

দুঃখত মলিন মুখ খসিল বসন ॥

কুচ শাঙ্খ মুক্ত ভৈল ধবৈ কৃষ্ণ ধ্যান ।

নেখেলাবে অন্য মন চিন্তায়ুক্ত যেন ॥

কৃষ্ণ বাক্য লীলা গতি স্মরি মোহ যাই ।

বিবহে নেত্রে নীর ঝরে আকুলিত হই ॥

এক ঠাই ছয়া গোপী কাতর করই ।

ভূষণ চরণে বতি কৈবল্য গাই ॥ ১৯

সূত্র—যৈচে গোপীসবে কৃষ্ণলীলামুখা স্মরি পরমতাপে মূর্ছিত ভেল,
পুনু চেতন লভি পরিহাসাদি স্মরি কৃষ্ণক বাহ্যভাঙবে জ্ঞানদৃষ্টি
দেখত । আকুলিতভারে গোপীসব একত্র হই বিধাতাক নিন্দা
করিতে লাগল, তা দেখহ শুনহ ।

গোপীসব বোল—হে জগতশ্রষ্টা, তোহো সুহৃদসব দ্রোহ কয়লি । সোহি
বামকৃষ্ণ, মনভঙ্গ নুহি হন্তে, পুনু দুইহন্তক নিকালয়লি । হা হা,

কৃপা নাহি তোহাৰি । আঃ কি নিৰ্দয় অকাৰুণ্য ভেলি । হামাৰ
ভগত পিতা-মাতা তোয়ি । ওহি সৰ্ব্ব কৰ্ম অভক্তৰ যেন হোয়ি ।

সূত্র—ঐচন প্ৰকাৰে বিধাতা সমে যৈচে অক্ৰূৰক নিন্দিতে লাগল তা
শুনহ ।

গোপীসব বোল—অয়ে অক্ৰূৰ নাম লৈলি, কেনে ? ক্ৰূৰ হৈয়া হামাৰ
বামকৃষ্ণচক্ষুদি অন্ধ কৰি নেরস । অজ্ঞানীৰ কৰ্ম কৰ তঞি ।
হামাৰ দেৱৰ সম্পত্তি কৃষ্ণৰপৰা মিলৈছি । সুহৃদ্যতা ভঙ্গ কৰ তঞি ।

সূত্র—খেদ কৰি গোপী পৰস্পৰে বোল ।

গোপীসব বোল—হৰি হৰি, আঃ কিনো নিদাকৰণ বলোনন্দ । গোবিন্দ
পতিপুত্ৰ জ্ঞাতি ইহাক পাই আতুৰ হই সব তেজিলো, স্মিত
নিৰীক্ষণ পেকি দাসী ভেলো । অকৰুণ চিত্ত হামাক তেজি কোননো
চিন্তে নবীন ছয়া সঙ্গক বঞ্চিত যাস । আঃ কি পুণ্য কৰিলে
পূৰ্ব জন্মত, আজু বজ্জনী মথুৰা নাগেৰীৰ সুপ্ৰভাত মিলব ।

অপৰ গোপী বোল—নাগেৰী নাৰীৰ মধুৰ আলাপ বচনে কৃষ্ণৰ চিত্ত
হৰিবেক । গ্ৰাম্যনাৰী আমাসাক প্ৰতি কিয় আসিবেক আৱৰ ?
দৈবকী বসুদেৱ আসন্যৰ অধীন বান্ধৱসবক আজু ভোজ বৃদ্ধি
অন্ধক সাত্ত্বত দৰ্শন কৰি ওহি যত্নকুলৰ শ্ৰীপতি ভগৱন্তক পৰম
মহোৎসৱ মিলব । দৈবকীনন্দনক পন্তে পেখি পথিক জনসৱৰ
নয়নমহোৎসৱ হৈবেক ।

সূত্র—অপৰ গোপী অক্ৰূৰক নিন্দি বোলত তা শুনহ ।

অপৰ গোপী বোল—হামাৰ প্ৰাণত অধিক শ্ৰীকৃষ্ণক দূৰপথে চক্ষুৰ
অগোচৰ কৰি অক্ৰূৰে লৈয়া যাই । প্ৰিয়ভঙ্গ এনয় নিন্দুক কৰ্ম
কৰ তঞি । অক্ৰূৰ নাম কি নিমিত্তে লভৈছি ? হামাৰ প্ৰাণক
নেস কাড়ি । অঃ ব্ৰজত তঞি কি অমঙ্গল মিলল, মিলল ।

সূত্র—এৱমপ্ৰকাৰে কৃষ্ণ গুণকপ বৰ্ণাই পুন বিধাতাক নিন্দিতে লাগল
তা দেখহ, শুনহ নিবন্তৰে হৰি বোল, হৰি বোল ।

গীত

বাগ স্বহাই, তাল জোতি

নিকৰুণ বিধি বোলে গোপী চৰিত্ৰ তোহাৰি ;
স্মিত সুধাক বঞ্চিত বয়ন মুৰাৰি ॥

পদ—সুধম ললাট মাজে তিলক বিৰাজিত ।

শোভিত নাসা উন্নত মোহন ঈক্ষিত ॥

সুন্দৰ বামকানাই শোকক নাশিত ।

দিয়া নিয়া কাড়ি কেনে অসাধুৰ কৃত ॥

কেহো বোল অক্ৰূৰ তঞি ক্ৰূৰ সাক্ষাত ।

কৃষ্ণ-আখি হৰি নিয়া কৰ অন্ধ মাত্ৰ ॥

দিলি বিধি তঞি দেখিলো নয়নে ।

কানু অঙ্গ স্বৰ্গমুখ একৈক হেৰনে ॥

কাছ বোলে নন্দমুত তেজন্ত আমাক ।

এখনে প্ৰিয় আলাপ চোড়িলা সবাক ॥

গেহ স্বজনাৰি তেজি তোমাৰ ভৈলো চেড়ী ।

নবপ্ৰিয় সুহৃদ তেজি উদ্ধাক মুৰাৰি ॥ (২০)

সূত্র—কান্ধিহু জবালা তাপিতমনা এবন্ধি অভাষণ ।

গোপীসব বোল—হা হা কিনো কৃষ্ণৰ কঠিন হৃদয় ! হামাৰ প্ৰাণ
এখনে তুৰিতে আমাক তেজি বথে আৰোহল । সঙ্গ গোপগণ
চলৈছে, বৃদ্ধ গোপগণেও বাধা নাহি কৰয় । দৈব যদি হামাৰ
হিতক সাধয়, কেনে বজ্জনাত ভূমিকম্প বিজ্ঞান বলিয়াত্ৰাভঙ্গ উৎ-
পাত নাহি হয় । আঃ পৰম দৈৱদোষ ভেল, দৈৱদোষ ভেল ।

সূত্র—অন্তোঅন্তে গোপি নিবাৰিতে সাস কৰি বোল ।

অপৰগোপী বোল—হামাৰি কি হৃদ্ধিন ক্ষণমপি কৃষ্ণসঙ্গ এৰণ নযাই ।
দৈব নাশ কৰি প্ৰাণে সমূলি মাৰো । নন্দ বৃদ্ধগণে কি কৰিবন্ত ?
আমা গোপীসব বাধি বাখো, বামকৃষ্ণক ধৰিয়া বাখো ।

সূত্র—বাসকেলি স্মরি বিয়োগ তাপিত হই কাচিং গোপী বোল।
ওহি নন্দনন্দন গোবিন্দর স্মিত মনোহর হাশ্য পবিহরি বাসকেলি
সময়ে লীলাসব পেখি যামিনী ক্ষণপ্রায় নিলো। হেনয় কৃষ্ণর
বিবহ দুর্গির দুঃখ কিমতে গোপী সহবো? জীৱন কি বহবি।
আঃ দিনগত সময়ে গোবজে বঞ্চিত অলকাবৃতমুহ বমেকৃষ্ণ হই
গোপসব মাঝে বেণু বজাই ঈষৎ হাসি নিবেখি চিত্তক হৰিলা।
এনয় কৃষ্ণ নেদেখি কিমতে জীৱন ধরবো?

শ্লোক

এবং ক্রবান্না বিবহাতুৰাভূশং ব্রজস্ট্রীয়াঃ কৃষ্ণরিযুক্তমানসাঃ।
বিসৃজ্য লজ্জাং ককদঃ স্মসুস্ববং গোবিন্দ দামোদর মাধৱেতি ॥১৯॥

সূত্র—আহে সভামহ সন্দোধস্থিতসর, ঈশ্বৰেশ্বৰ কৃষ্ণ-ৰামৰ বিবহাগ্নিযুক্তা
গোপীসব বিকলিত বিলজ্জিত হই গোবিন্দ মাধৱ বুলি উচ্ছেডাকে
যৈচে সক্রন্দন কৰয়, তা দেখহ গুনহ নিবন্তৰে হৰি বোল
হৰি বোল।

গীত

প্ৰাণনাথ কতনো বিবহ দুঃখ সহবো।

তোমাৰ বিয়োগত শোকাগ্নি দহৰে দেহা,

কিনো কামে জীৱন, ধরবো ॥

পদ—সব বন্ধু তেজিয়া তোমাৰে ভৈলোহো চেড়ী

কিনো নিদাকণ দেৱ শ্ৰীহৰি।

জীৱ প্ৰাণ মন সুম্পি আছোঁ তোৰে লাগি

তথাপি হামাক যাস এড়ি ॥

কিনো কঠিন চিত্ত কিঞ্চিত নাহিকে দায়া

নবীন বমণী ইচ্ছা কৈলা।

তথাপি সবাকে তেজি কুণ্ঠামিনী নাৰী যাইবো

গোবিন্দ মাধৱ বঞ্চিত কৈলা ॥ (২১)

সূত্র—আহে সামাজিক সদজ্ঞাতাসব, গোপীসব মহাপ্ৰেমে লোভক
নিগৰি গোপীগণ কৃষ্ণত মন মগ্ন ভৈল। পতি সূত সোদৰ
শ্বশুৰ বান্ধৱাদিসবত লজ্জা তেজল। পৰম সন্তাপে ক্রন্দন কৰন্তে
বজনী প্ৰভাত ভৈল। আহে সামাজিকসব, সে সময়ে শ্ৰীকৃষ্ণ
বলো সমে বথে আৰোহল। দানপতি সন্ধ্যাদিকৃতা কৰি বথে
বৈঠল। যৈচে নন্দাদি গোপগণসব শকটত চড়ি কৰে সন্তত
লৈ পৰম অটোপে শ্ৰীদামাদি বালকগণে ভূষিত হই চৌপাশে
উপাসি যাবত। গোপীসব প্ৰেমে ক্রন্দনকয় প্ৰিয় সন্তাষণ বাঞ্চায়ে
চলি যায়। এবন্ধিধ প্ৰকাৰে কৃষ্ণ মথুৰাপুৰী যৈচে চলল, তা
দেখহ গুনহ। নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি বোল।

গীত

বাগ ধনশ্ৰী, একতালি

শুভক্ষণে চলে কৃষ্ণৰাম, সঙ্গে যাই গোপগণ।

বিবহে আকুল গোপী চাই কৰয় ক্রন্দন ॥

পদ—পৰম আকুল পেখি মাধৱে ভকতক।

আদেশিয়া দূত মুখ বাক্যে সন্তোষিলা গোপীক ॥ (২২)

কৃষ্ণ বোল—হে শ্ৰীদাম সুদাম, গোপীসবৰ সমান সৌভাগিনী প্ৰিয়
নাহি মোৰ। তাসম্বাৰক পৰম তাপে আকুলিত পেকি নসহয়
হামাৰ চিত্ত। মল্ল খেৰি বঙ্গ চাই আসিবো গোকুলে। কষ্টে
নাসোক, যাউক উলটি সকলে।

সূত্র—শ্রীকৃষ্ণৰ বাণী শিৰোগত কৰি দোহো বালক দূত গৈয়া গোপীক বোধ কৰাবল। তা দেখহ।

দূত বালক বোল—হে মাই পেসী-মাসী-ভগিনী আদি গোপীসব, তোৰা-সবৰ ক্রন্দন আকুল দেখি হামাক কৃষ্ণে পঠাবল। ঐচন বাত বোলৈছে; তোৰাসবৰ সমান প্ৰিয় নাহি আৰব। তাসহাক পৰম আকুলিত পেখি নসহে মোৰ প্ৰাণ। মল্ল খেৰি চাই সোনকালে আসিবো বুলিছে। কষ্ট চোড়ি যাউক গোকুলে। তোৰাসবক ওহি বাক্য বোলৈছি। নিষ্ঠে নিষ্ঠে হে সখিসৰ অৱশ্যে আসিবন্ত যত্নবাই। সানন্দে যাবাহা ব্ৰজপুৰ, ব্ৰজপুৰ।

সূত্র—বচনামতে গোপীগণ কিকিত স্বস্থ হই কৃষ্ণক নিবেখি বথধ্বজ ধূলি নয়নগোচৰ যাবত পেখল,-ভাবত কাল পেখি চিত্ৰ পুতলি প্ৰায় বহল। তা দেখহ শুনহ, নিবন্তবে হৰি বোল হৰি বোল।

পদ—অক্ৰূৰে চাবুক চাটে ডাকে বথক।

বায়ু বেগে চলি যাই পাইলে যমুনাক ॥

বামকৃষ্ণ পিল পৰিত্ৰ জলক।

বথত চড়ি বহিলন্ত বৃক্ষৰ ছায়াক ॥

অক্ৰূৰে প্ৰবোধি থৈলা কংসৰ ভয়ত।

বথ চোড়ি দানপতি নামিলা জলত ॥

কালিন্দী জল নামি বিধিৱতে স্নান কৰি।

বুৰ দিলা অক্ৰূৰ মন্ত্ৰ সনাতন স্মৰি ॥

জল মাজে দেখে গোবিন্দ মাধৱক।

শঙ্কায়ৈ অক্ৰূৰে উঠিয়া চাইলন্ত কৃষ্ণক ॥

দেখে বথে বামকৃষ্ণ পূৰ্বৱতে আছে।

দেখিলোহো মিছা বুলি বুৰ দিল পাছে ॥

আবৰ অক্ৰূৰ তৈতে বামকৃষ্ণক দেখয়।

ভূষণ দাস কৈবল্য কৃষ্ণ লীলা কয় ॥ (২৩) ॥

সূত্র—আহে সামাজিকনৰ, যমুনা জলভাণ্ডৰে পেখল সহস্ৰ শিৰমণি প্ৰকাশিত। শ্বেত কলৈৰ নীলবাস শ্বেতগিৰি সদৃশ অনন্তক সৰ্প

নাথকগণে চৌপাশে উপাসি আছয়। অক্ৰূৰ পেখি বিস্ময় নিৰেখি। নাগেশ্বৰ ক্ৰোড়-কুণ্ডলিত চতুৰ্ভুজ ঘনশ্যাম পীতবাস অৰুণ নয়ন, প্ৰসন্নবদন হাস। আলোকনন চাক আঙ্গুৰি অঙ্গুষ্ঠ। পদপঙ্কজ বজ্জিত। সৰ্ব্ব অঙ্গে চাক বস্ত্ৰিশ ভূষণেভূষিত। বনমালা কটিসূত্ৰ, শঙ্খ-চক্ৰ-গদা-পদ্মধাৰী ভগবন্ত সমে যৈচে পেখল।

শ্লোক

প্ৰহ্লাদনাৰদবসুপ্ৰমুখৈৰ্ভাগবতৌত্তমৈঃ।

তুয়মানাং পৃথগ্ভাবৈৰ্ৰচৌভিবমক্খ্যালেভিঃ ॥

সূত্র—সে সময়ে মূলা প্ৰকৃতিশক্তি বিদ্যা অবিদ্যা মায়াহ্লাদিনীসিদ্ধি শ্ৰিয়াপুষ্টি, গিৰাকান্তি, কীৰ্ত্তিতুষ্টি শ্ৰিয়াজয়া আদি মায়াগণে চৌপাশে উপাসি আছয়। এবম্প্ৰকাৰে কৃষ্ণকপ নিৰেখি পৰম-ঐশ্বৰ্য্য সেবা-সেৱকানুভাব পেখি দানপতি আত্মমনে যেন মানল, তদ্বচন শুনহ।

অক্ৰূৰ বোল—ওহি হামাৰ কৃষ্ণবৰ্ণ ঈশ্বৰেশ্বৰ, দোহো দেৱ, আনকসুত নুহি নুহি।

সূত্র—আহে সভাসদ সদজ্ঞাতাসব যৈচে পৰমঈশ্বৰ-কুৰ্ত্তি মিলল অক্ৰূৰৰ তনু পুলকিত। নীৰনয়নে জুৱয়। সত্ত্বগুণ মিলি দণ্ডৱতে প্ৰণামি, বসি কৰযোৰি স্তুতি আৰম্ভল। তা দেখহ শুনহ।

অক্ৰূৰ বোল—

চপয়

হে কৃষ্ণ বাসুদেৱ নমো জগনিবাস।

তয়ু খুড়া নোহো হামো তব চৰণকু দাস ॥

অখিল ভুবন তুমি কাৰণ হেতু।

আদি অনাদি তুমি গৰুড়কৈতু ॥

তয়ু নাভি পদো ব্ৰহ্মা উৎপন্ন।

পঞ্চভূত অহঙ্কাৰৰো কাৰণ ॥

তোমাৰ ইচ্ছাত প্ৰকৃতি ভৈলা জাত।

ইন্দ্ৰ আদি দেৱগণ অঙ্গে উদ্ভৱ সাক্ষাত ॥

তোমাৰ স্বৰূপ তথাপি নজানে কেৱ
 ব্ৰহ্মা আদি জীৱকো মুহিছা তুমি দেৱ
 জড় জীৱে জানে জীৱসবক ।
 নজানে চৈতন্যৰূপ তোমাক ॥
 জ্ঞানী চিন্তে এক ব্ৰহ্ম নজানে আনক ।
 দেৱক ঈশ্বৰ বোলে মীমাংসিক ॥
 মহাপুৰুষক অন্তৰ্যামি বোলয় ।
 সাধুসবে ধৰ্ত্তাকৰ্ত্তা বুলিয়া ভজয় ॥
 তোমাকেসে যজ্ঞ যজ্ঞে এৰি দ্বিজসব ।
 নন্দে সৰ্বকৰ্ত্তাদেৱ বুলি কৰে সেৱ ॥
 শিৱ দীক্ষা ধৰি নাম ভেদে পূজে ।
 বিষ্ণু মন্ত্ৰে লভি প্ৰদ্যুতাদি মূৰ্ত্তি ভজে ॥
 আচাৰ্য্য ভেদে পাণ্ডপাতাদি মতে ।
 বাসুদেৱ বুলি চিন্তে সততে ॥
 তোমাকেসে অন্য দেৱ বুলি কৰে সেৱ ।
 তুমি বিনে নাহি নাহি অন্য দেৱ ॥
 তোমাকে প্ৰণামো সত্য সনাতন ।
 প্ৰকৃতিৰ ভৈল তিনি গুণ ॥
 ব্ৰহ্মলোক আদি স্থাৱৰ পৰ্য্যন্ত ।
 সেহিগুণে প্ৰবৰ্ত্তি অস্তে লয় হন্ত ॥
 সমস্তৰে আত্মা তুমি নিৰঞ্জন ।
 তব মায়া সজি দেৱ সিদ্ধ নৰগণ ॥
 নমো সদগুণকপী কৃষ্ণ নাৰায়ণ ।
 মহীয়ে ভৈল তোমাৰ চৰণ ।
 বহি ভৈল তোমাৰ বদন ।
 চন্দ্ৰমূৰ্য্য ভৈল দোহো নয়ন ॥
 স্বৰ্গে মাথা বেতস তোমাৰ ।
 .....ভৈল ক্ৰতি যাৰ ॥
 ইন্দ্ৰ আদি দেৱ বাহু ভৈলা
 আকাশে নাভি অৰ্গবে কুক্ষি ভৈলা ॥

বায়ুমাণে প্ৰাণশক্তি ভৈল ।
 বোমসব বৃক্ষ ভৈল ॥
 শৈল্য ভৈল অস্থি নখচয় ।
 দিবানিশা নিমেষ তোমাৰ হয় ॥
 বিশ্বশ্ৰষ্টা ভৈল মেটু তোমাৰ ।
 বিষ্টিয়ে ঔৰস ভৈল যাৰ ॥
 পূৰ্ণ অব্যয় পুৰুষ প্ৰপঞ্চকাৰী ।
 বহুবিধ স্ৰজন পালন তোহাৰি ॥
 বাৰিচয় আশ্ৰয় জলে যেনয় ।
 ডিম্বক মধ্যত মশ তেনয় ॥
 নজানে অন্তোঅন্তে জীৱগণ ।
 সেহিমতে নজানি ভমে ব্ৰহ্মাণ্ডত জন ॥
 নমো বাৰিচৰ হৰি ।
 মধুসূৰূপে বেদ উদ্ধাৰি ॥
 নমো হয়শীৰ্ষ তুমি দেৱ ।
 মদুকৈটভনাশী কৰো সেৱ ।
 নমো কুৰ্মৰূপী মন্দৰধাৰী ।
 কঙ্কিৰূপী নমো শ্বেছাদি ক্ষয়কাৰী ॥
 নমো ব্ৰহ্ম ঘনশ্যাম লীলাকাৰী ।
 কৈবল্য দীন দাস লেছ উদ্ধাৰি ॥ (২৪)

কথা—হে কৃষ্ণ ভগবন্ত, তোমাৰ মায়ায়ে সৰ্বলোকক মোহিছা।
 মোহাশ্ৰয়ী সৰ্বজনৰ তুমি নমস্। হামো অনাত্মা দেহক আশ্ৰ-
 কৰি গৃহপত্নীপুত্ৰ জাতি বন্ধুসবক স্বপ্নপ্ৰায়ে ওহিসবক সত্য মানি
 কৰ্ম্মফলে সংসাৰ ভ্রমো। আঃ কিনো মোৰ মন্দবুদ্ধি বিপৰীত।
 অনিত্য নিত্যবোধ কয়লো। তোমাক প্ৰভু সুহৃদ আত্ম প্ৰিয় নজানো।
 অজ্ঞানে মোহিত ছয়। জলক স্থলে ইচ্ছা কৰে যুগগণে। হামো তোমাক
 তেজি সেহিমতে বিষয়বাসনা ইন্দ্ৰিয়ে মোহিত বুদ্ধি হৈই কাম্য কৰ্ম্ম
 কৰি মতিনাশ কয়লো। অভক্তৰ তোমাৰ চৰণ শৰণ সেৱা। পৰম
 দুৰ্লভ তোমাৰ অনুগ্ৰহ হামাত নিমিত্তে ওহি চক্ষুৰ গোচৰ সেৱা

মিলে। সম্ভব কৃপাত জীৱৰ ভগবন্ত বতি হয় ; ওহি যত হয় তথাপি অনুগ্রহ কি লাগয়। হে পদ্মনাভ প্রভু, যত জীৱৰ সংসাৰ বন্ধন ভ্রমণ পৰিচ্ছেদন কালে মিলয়। তব অনুগ্রহ কৰহ। তেবেসে জন্ম ধৰি সন্তাশ্রয়ী সঙ্গ পাৱব। তেবেসে তোমাৰ সেৱা মিলয়। নমো বিজ্ঞানকধাৰী। প্রণমো কপধাৰী, পুৰুষৰো সুখ-দুখদাতা। কালকৰ্ম্মাদিৰো নিয়ন্তা। ব্রহ্ম অনন্ত শক্তি তুমি ; পুৰুষৰো অন্ত-ৰ্যামী। নমো ভগবন্ত বাসুদেৱ, সৰ্ব্বভূত নাশকৰদেৱ ! ঋষীকেশ নমো নমো, তোমাৰ শৰণাগতক বাখা আমাক।

সূত্র—আহে সামাজিক লোক যৈচে শ্রীকৃষ্ণ সঙ্কৰ্ষণৰ পৰমাত্মত কপগুণ-লাবণ্য মধুৰ মৃকতি উপাসকসৰ সহিতে জলাভ্যান্তৰে পেখল, তাত সৰ্ব্ব অন্তৰ্দ্ধান ভেল। পশ্চাৎ বিস্মিত হৈই যৈচে দানপতি কৃত্য সমাপি সত্বেৰে স্থান্দনে আৰোহল তা পেখি ঈশ্বৰেশ্বৰ পৰমদেৱতা শ্রীকৃষ্ণ যৈচে বাত পুছত তদ্বচন শুনহ।

কৃষ্ণ বোল—হে অক্ৰুৰ খুৰা, হামাক পাই তব মুখ বিস্মিত দেখোঁ। কিমন্তুত জলে স্থলে বা দেখল সত্বেৰে হামাত কাৰ্য্য বুজাই কহ।

সূত্র—অনুপম কাৰ্য্যভিপ্রায় যৈচে শ্রীকৃষ্ণ পুছল, গান্ধিনীসূত তদ্বচন-মাকৰ্ণা যৈচে বাত নিগদিতে লাগল তা শুনহ।

অক্ৰুৰ বোল—হে স্বামী কৃষ্ণ তোহো বিশ্বৰ অন্তৰ্যামীকপসৰ। অস্তুত তোমাৰ কপ আছয়। হামো পেখলো অপৰ এককপ জলমধ্যত। কিমন্তুত দেখব তুমি ব্যতিৰেকে। অস্তুত চৈকৈয় ভুবনে কিমপি নাতি নাহি। জল স্থল আকাশত তোমাকে দেখোঁ। হে ঈশ্বৰে ব্রহ্ম ব্যতিৰেকে অন্ম অস্তুত পেখল নাহি নাহি।

সূত্র—আহে সামাজিক লোক যৈচে গান্ধিনীসূত এবং কথা কথি স্থান্দন নিয়োজিত চতুস্তম্ভৰূপ মথুৰাপথে ধীৰে ডাকত, অন্ম গাড়ী গোৱাল-সৰ চলি যাই তা দেখহ।

গীত

বাগ শ্যাম, পৰিতাল

মথুৰাক ধীৰে ধীৰে ডাকে বথে।

পথি চাৰে পথিক সব পথে ॥

পদ—শ্যামতনু পেখি পুলকিত হোই।

কপৰ লাবণ্য গুণে অন্মোঅন্মে চাৰে।

প্রেমে পুলকিত তনু হৰে ॥

পৰম মেহনকপ নখণ্ডে তৃপ্তি।

কপৰ দেখে পৰম জেউতি ॥

আনন্দে যাহন্তে পথে দিন গেল।

মথুৰাপুৰৰ সমীপ ভেল ॥

গোপগণে চৌপাশে কৰে ৰোল।

ওহি অনুভৱ মন ৰঙ্গ কৈবল্য বোল ॥ (২৫)

সূত্র—আহে সামাজিক লোক, যদা শ্রীকৃষ্ণ ৰাজমাৰ্গ জনসৰ চৰাই যাই অক্ৰুৰ নন্দাদি গোপগণসৰৰ অপৰ দৃষ্টি কৃষ্ণ বিনে নাহি কৰয়। পৰমপ্ৰীতি মথুৰাপুৰৰ সামীপ্য উপবন লভি ৰহল। জগদীশ্বৰ কৃষ্ণ অক্ৰুৰৰ হস্তাক্ৰমি হাসিয়ে যে বোলল তা দেখহ।

কৃষ্ণ বোল—হে অক্ৰুৰ খুৰা, তোহো ৰথ লৈয়া গৃহে হামাক চোড়ি অগ্ৰে যাবত। এথা ক্ষণেক বিশ্রাম কৰি নগৰক যাববো, পশ্চাৎ তব গৃহক দেখিবো।

সূত্র—শ্রীকৃষ্ণৰ তদ্বচন শুনি পৰম বিনীত বাক্যে অক্ৰুৰে যে বোলল তা দেখহ।

অক্ৰুৰ বোল—হে কৃষ্ণৰাম, তোহো হৃহন্তক চোড়ি মথুৰাপুৰীত কিমতে প্ৰৱেশ হৈবো? হে নাথ, তোহাৰি মঞ্জি ভক্ত, ভক্তবৎসল।

হামাক ত্যাগ কৰিতে উচিত নুহি। হে ব্রাহ্মণ্য কৃষ্ণ হামাব
গৃহক আসা, মই অনাথক সনাথ কৰিয়ো। সংকৰ্ষণনন্দন, গোপগণ,
সুহৃদসমে দেবগৃহক প্ৰবেশি হামো গৃহস্থীৰ নিকেতনে গৈয়া পৰম পবিত্ৰ
কৰস। তব পদৰঞ্জে গৃহবাসীসব পবিত্ৰ হয়। তব পদপঙ্কজ
প্ৰক্ষালণবাৰি অমবাধিপতি হুতাশন প্ৰমুখ্যে অদিতি অমবগণ
শিবে ধৰি পৰম ঐশ্বৰ্য্য লভি ভকতৰ গতি পায়। পিতৃগণো
তজ্জল মিশ্ৰিত পিণ্ডদানে পৰম তৃপ্তি লভৈছি। দৈত্যপতি বলি
তব চৰণে সেবি পবিত্ৰ হয়, পৰম ঐশ্বৰ্য্য লভি ঐকান্তিক ভক্ত
গতি পাইছি। তব পদ প্ৰক্ষালণোদকে ত্ৰিভুবন পবিত্ৰ হইছি।
সোহি জ্বল শিবে ধৰৈছি সগৰপুত্ৰসবৰ অস্থি, সোহি জল স্পৰ্শনে
নিবয় নিবাৰণ ছয়া স্বৰ্গক গেল। হামাব আজু জন্মৰ সাৰ্থক,
গৃহাশ্রমতীৰ্থতোধিক কৰি পবিত্ৰ হৈব গোষ্ঠী, পাদোদকে স্নান
পবিত্ৰ হইবো। হে দেৱদেৱ জগতনাথ, তথু নামযশগুণগণ শ্ৰৱণ
কীৰ্ত্তন সৰ্ব্ব পুণ্যাধিক লভৈছি। যদুবংশতিলক দিনকপ্ৰকাশক
ভগবন্ত নাৰায়ণ, তব চৰণমূলে সহস্ৰ কোটি সততে নমস্কাৰ বহোক।

সূত্ৰ—অক্ৰূৰৰ প্ৰণতিত সন্তোষ হই শ্ৰীভগবন্ত শ্ৰীকৃষ্ণ যে বোলল তা শুনহ

শ্ৰীকৃষ্ণ বোল—হে গান্ধিনীমুত, যদুকুলদ্রোহী কুলকণ্টক কংস ৰাজাক
বধি সুহৃদসবৰ প্ৰিয়ক সাধি বলোদাদা, পিতৃ গোপৰাজ, গোপগণ
সহিতে তোমাৰ গৃহক অৱশ্যে যাইবো। আৰব কিঞ্চিতেকো
নুবুলি স্বগৃহে যাব, স্বগৃহে যাব।

সূত্ৰ—শ্ৰীকৃষ্ণৰ ঐচন বচন বাণী শুনি অক্ৰূৰ বিমন ছয়া মথুৰা নগৰে
প্ৰবেশি কংসৰাজাৰ আগে যৈচে কাৰ্য্য নিবেদল তা শুনহ।

অক্ৰূৰ বোল—ভোজকুলনীৰজ প্ৰকাশক, দানবঅসুৰকুল পালক মহাৰা-
জাধিৰাজ হামাব প্ৰণাম। তব চৰণ শিৰোগত কৰি গোকুলমহ গই
গোপগণ সহিতে ৰামকৃষ্ণক আনি নগৰ সমীপ্যে অপৰাহ কালে
উপবনে থৈআছি। বাৰ্তা নিবেদিতে আৱলো।

সূত্ৰ—কংসৰাজা অক্ৰূৰক প্ৰশংসি যে বোলল তা শুনহ।

কংস বোল—ধন্য ধন্য যদুকুলজ গান্ধিনীমুত, হামাব প্ৰিয় সাধলি, মৃত্যু-
ভয় তব চেষ্ঠাত দূৰ হৈবে। আঃ কি কৰ্ম্ম কয়লি! তব
মনোবথ সাফল কৰবো। এথা পন্থা শ্ৰম হৈ আসৈছে। আজু
তব গৃহে যাব। ৰজনী গতে সোনকালে আৱব আৱব।

সূত্ৰ—কংসক প্ৰণামি অক্ৰূৰ যৈচে আপোন মন্দিৰক চলল, তা দেখহ।
আহে সামাজিক সদজ্ঞাতাসব, পৰম পবিত্ৰ ৰাজমাৰ্গে গৈয়াকহো
সুৰপুৰাধিক চৌপন্থা, পদূলি সাজি মাজি পৰম শোভন কৰোৱত।
ধ্বজদণ্ড, তোৰণ বহু অলঙ্কতে মণ্ডিত, নাগেবীনাৰীসব পৰম লাবণ্য
সুবেশ বেশ দেৱ-নাৰীকো নিন্দি সুৰ-নৰ-মুনি মন মোহে, হেনয়
বিতোপন মধুপুৰক প্ৰতি শ্ৰীকৃষ্ণ পৰম দেৱতা বলো নন্দাদি গোপ-
গণ সহিতে যৈচে দেখল তা দেখহ শুনহ।

গীত

পয়াব

ফাটিকৰ তন্তু দ্বাৰ নিয়োজিত।

চৌপাশে গঢ়খাই পেখি সচকিত।

বহুত উচ্চত গড় শিলাৰ নিৰ্ম্মিত।

বহুত দ্বাৰ তোৰণ সুবৰ্ণে মণ্ডিত।

দুৰ্দ্ধাৰ কপাট হেমময় খচিত।

উপদ্বাৰ কোষ্ঠ তাম্ৰময় নিৰ্ম্মিত।

পুষ্প বাৰী উপবন নিকটে ৰঞ্জিত।

বহুবিধ হৰ্ম্মা চৌচালি শোভিত।

সুবৰ্ণ কলসি বহু স্থাপিত।

শাৰী পাৰী গৃহসৰ পৰম ভূষিত।

অন্য মন্দিৰ সবাকো ৰঞ্জি কাচে।

বৈদূর্য্য, হীরা, মণি আদি বজ্র আছে ।
 গৃহজালা জ্বলে মণিময় শোহে ।
 সুভাসিত তথি গন্ধ যত বহে ॥
 কবে পাৱারত ময়ূর নাদ বিপবীত ।
 হর্যাপুরে স্থাপি আছে তন্তু অলঙ্কৃত ॥
 ধপ ধ্বজে কবি আছে সুগন্ধিত ।
 চৌপন্থা পদূলি অঙ্গনা মাজিত ॥
 দ্বারসরত পূর্ণ কুন্ত স্থাপিত ।
 অক্ষত, লাজ ফলপুষ্প তথিত ॥
 ফলযুক্ত কদলি বোপিত ।
 মালাসব আবিয়া দীপ প্রকাশিত ॥
 পতাকা তোরণ যুক্ত তরু (?) তথিত ।
 গৃহসর পাট বস্ত্রে বজ্রিত ॥
 চন্দন অগক সিঞ্চি আছে পন্থত ।
 শারী শারী পদূলি প্রকাশে বিপবীত ॥
 বসনে ভূষণে কলেবর শোভিত ।
 নাগরীক বোলে শুনি মন মোহিত ॥
 সূর পুৰাণিক নগর শোভিত ।
 সভাসদ বোল হরি কৃষ্ণ পদ চিত্ত ॥ (২৬)

সূত্র—আহে সভাসদ সজ্জাতাসর, বসুদেবনন্দন কৃষ্ণরাম রাজমার্গে
 এবস্থিধ পরিপূর্ণ সুমঙ্গলাদিযুক্ত পুর প্রৱেশি চলি যাই সে সময়ে
 পুরনিবাসী স্ত্রীগণ স্বকী স্বকী ভবন উপরে ত্বরিত কৃষ্ণ বলরামক
 পেখিতে যৈচে অৰোহল তা দেখহ । আহে সামাজিকসব, অপব
 স্ত্রীসব বিপর্যায় আভরণ বসন পরিধান কয়ল । একশ্রোতে কুণ্ডল
 দোহো কাছি গোপী, কঙ্কণ দোহো এক হাতে, এক পদে মঞ্জির
 উজ্জ্বলি কাচি কর্ণে নপূর একহি লোচনে কঞ্জল লেপিত । কতো
 ভোজন ত্যাগিল । সোৎসাহ মনে তৈল ঘষি স্নানক তেজল ।
 নিদ্রা জাগি দ্রুতে ধাবল । স্তন পান কবাইতে সূতক চোড়ল
 তা দেখহ শুনহ ।

কাচি কর্ণে নপূর একহি লোচনে কঞ্জল লেপিত । কতো ভোজন
 ত্যাগিল । সোৎসাহ মনে তৈল ঘষি স্নানক তেজল । নিদ্রা জাগি
 দ্রুতে ধাবল । স্তন পান কবাইতে সূতক চোড়ল । তা শুনহ ।

শ্লোক

এনাংসি ভাসামরন্দিলোচনঃ প্রগল্ভলীলা হসিতারলোকনৈঃ ।
 জহারমন্তুদ্বিবদেল্লিরিক্রমোদৃশাং দদচ্ছ্রীবমণাঅনোৎসবম ॥ (২২)

সূত্র—আহে সামাজিকসব ঐচন প্রকারে সর পরিহরি পবম বিহ্বলে
 বসনে-ভূষণে কেশবন্ধন তেজি মধুর মূর্তি আলোকি প্রাণমন সন্তো-
 যিত ভেল । যৈচন কৃষ্ণর রূপ পেখল তা দেখহ শুনহ ।

গীত

বাগ বলোরাব, ভাল জোতি

বামকৃষ্ণ চলে বাজপথে ।
 গোপগণ সঙ্গে দামস্ত্রীদাম বঙ্গে ।
 সানন্দে প্রগল্ভে মন মথে ॥

পদ—অলকাভুলিত মুহ ললাট বিবাজিত
 কপব উপমা নাহিকয় ।
 মথুরা নারীস চিত্তক হবিল
 লক্ষ্মীর মন সুলীলা কয় ॥
 কৃষ্ণ-স্মিত-সুধা সাম্প্রতে দেখিয়া
 নেত্র মুহে পানলক হুয়া ।
 পুন পুন ক্রত মনর সন্তাপ
 সর দূর গেল পেখিয়া ॥ (২৭)

সূত্র—মথুরানাগেরী নারীগণে শৃঙ্গার-বসে মগ্ন আকুলিত হই যৈচে
 কবত তা দেখহ ।

মথুৰা নাগেবী নাবী বোল—হে বিপক্ষ-দমন-অবিকূল-ক্ষয়ঙ্কাৰী, লোভ-মোহকামবৰ্দ্ধক হে কৃষ্ণবাম, আঃ হামৰি নাবীগণৰ আসিয়া সন্তাপ চোড়াই প্ৰীতি সাধলি, প্ৰীতি সাধলি ।

মূৰ্ত্ত—আহে সামাজিক সদজ্ঞাতাসব, যৈচে বেলো-শ্ৰীকৃষ্ণৰ লাবণ্য ৰূপ গুণ যশ জনমুখে শুনি মথুৰা নবনাবী জনসৰ পৰম তাপিত হুই মিলৈছি সোহি ৰামকৃষ্ণক নিবেধি সবে মনপ্ৰাণ জুৱাবল, অনুপম প্ৰীতি পাৱল । যৈচে মন্ত্ৰ-গজেন্দ্ৰগতি আকলি পৰম প্ৰেমে, নেত্ৰে নীৰ পৰি তনু পুলকিত ভেল । বহুবিধ কুসুম আঞ্জলি ভৰি সিকল, নাগৰিক দ্বিজগণে শ্ৰক-চন্দন গন্ধ-উপায়নসৰক জল পাত্ৰ সহিতে পুজল, সানন্দে অক্ষত সিকল । এবন্ধিধ মহোৎসেৰ মিলাই যৈচে কৃষ্ণ চলি যাই পুৰনিবাসী স্ত্ৰীসবো গোৱালীগণক প্ৰশংসি যৈচে বোলত তা শুনহ ।

মথুৰা নাবীসব বোল—আহে মাই, বন্ধু-বান্ধৱীসৰ, গোপীসৰ পূৰ্বজন্মত পৰম তপ কয়লি, ওহি ৰামকৃষ্ণৰ ৰূপ পেখি পৰম ৰূপ মিলিছি । এনয় মধুৰ মূৰ্ত্তি অনুপম ৰূপ হেৰণে সুবনৰ-মুনিৰ মন পৰম মোহ মিলৈছি । তেৰাসৰ ক্ষণমান কৃষ্ণ-বলোক নাপেখি প্ৰেমা-নলে দগ্ধ হুয়াছে । পৰম তাপিত হৈয়া প্ৰফুল্ল বয়ন, নয়ন কমল পাসি, ক্ৰয়ুগ কামচাপ, নয়ন খঞ্জন হেৰণে মন মোহ বহৈছি । তিলফুল নাসা শোহে, অধৰ বাতুল মোহে, ললাটে তিলক ৰাজে । কন্ধুকঠ, উৰে শ্ৰীবৎস, নবীন জলধৰক গঞ্জি নিন্দে । সিংহ-বন্ধ কটি, উদৰ লম্বিত । গন্তীৰ নাভি শোভে, উৰুয়ুগল পৰম শোভন । পদপঙ্কজ যুগমুহ নিন্দে, ধ্বজ ব্ৰজ পঙ্কজ পৰম শোভন । বাহুয়ুগ সুবলিত, আঞ্জলি চম্পককলি । বসন সুবেশ বেষণ, নটবৰধিক বেষণ পৈৰাৱে । বজ্ৰিশ ভূষণ দৰ্শিত কলেবৰ । মুহসৰ শশী নিন্দি প্ৰকাশে, আঃ হেনয় মূৰ্ত্তিক সততে আলাপি কি ভাগ্যোদয় মিলৈছি, ভাগ্যোদয় মিলৈছি ।

মূৰ্ত্ত—আহে সামাজিকসৰ, ৰজকগণে উত্তম ধৌত ৰাজযোগ্য বহুবিধ বসনসব ৰাজপথে ভোজ ৰাজাৰ আগত যোগাইবাক প্ৰতি লৈয়া

যায় । সে বসন আপুনি স্বীকাৰ নিমিত্তে কৃষ্ণে যৈচে ৰজকত বাত পুছত, তা দেখহ শুনহ ।

কৃষ্ণ বোল—হে ৰজকগণ ধৌত উত্তমসৰ বসন হামো দোহো ভাইৰ শৰীৰানুকলিত যোগ্য বস্ত্ৰ দেহি । তোহো-সবৰ পৰম কুশল মিলব । হামো দোহো ভাইক বস্ত্ৰ দেহি । ইহাত সংশয় নাহি, সংশয় নাহি ।

মূৰ্ত্ত—আহে সামাজিকলোক, শ্ৰীপতি ভগবন্ত আপুনি সৰ্বপূৰ্ণ, সোহি ভগবন্ত ৰজকক কৃপায়ে বস্ত্ৰ মাগল । ৰাজভূতা পৰম গৰ্বে কোপিত হুই কৃষ্ণৰ পোকষালি গুণক নগনি গাড়ি দেৱত, তা দেখহ ।

ৰজক বোল—হে পৰম ছৰাশয়, বনচৰ গোপজাতি ৰাজাৰ বস্ত্ৰক পৰি ধান কৰিতে বাঙা কৰহ ! কিনো মূৰ্ত্ত, হামাত দেৱযোগ্য প্ৰাৰ্থনা কৰহ । ৰাজদূতে নতুপান্তে সত্বে ঐৰ অন্তৰ । এনয় ৰঙক ৰাজদূতে পাইলে বান্ধি মাৰি সব দ্ৰব্য আগ্ৰহি নেয় । উগ্ৰ শাস্তি কৰয় । পৰে নতু শুনন্তে আপোন থানে যাৱস, যাৱস ।

মূৰ্ত্ত—বিকৰ্ণনা নিন্দা বাণী শুনি দৈৱকীনন্দন শ্ৰীকৃষ্ণ পৰমকোপে চৰৰ মাৰি ৰজকৰ শিৰ চিঙল । অনুচৰ যত ৰজক বস্ত্ৰ-সবৰ ভাৰ বোজা পেলাই চৌভিত্তি চৌপন্থাত ক্ৰতে পলাৱল । তা দেখহ শুনহ ।

শ্লোক

বসিত্তাঅপ্ৰিয়ে বস্ত্ৰে কৃষ্ণঃ সংকৰ্ষণস্তথা ।

শোষণ্যাদন্ত গোপেভ্যো বিসৃজ্য ভূৱিকানিচিৎ ॥ ২৩

মূৰ্ত্ত—আহে সামাজিকসৰ সঙ্কৰ্ষণ অচ্যুত ভগবন্ত কৃষ্ণ দোহো ভাই কমনীয় বসন বাছি বাছি লেল । অপৰ স্নিগ্ধ বস্ত্ৰসব গোপগণক যথা-যোগ্য দিয়া অৱশেষ বস্ত্ৰসবক ভূমিত সিকি পেলাৱল তা দেখহ । তৎপৰ্শ্যৎ বেষকাৰে সে ৰাজপথে স্থিত হুই সব বৃত্তান্ত পেখি ৰামকৃষ্ণক আগবাঢ়ি প্ৰণামি যে বোলল তা দেখহ শুনহ ।

বেশকাৰ বোল—হে দেৱদেৱ, জগন্নাথ, তোহাৰি চৰণযুগলে প্ৰণামো,
চৰণে বতি বহোক । হামো কংসৰাজাৰ বেশকাৰী, বেশ কৰাইতে
পাৰোঁ ।

সূত্ৰ—বেশকাৰৰ প্ৰীতি-স্বভাৱ বাণী শুনি শ্ৰীকৃষ্ণ যে বাত বোলত তা
শুনহ ।

কৃষ্ণ বোল—হে বেশকাৰ, হামো দোহো ভাইক শৰীবানুকল্পিত পটু-
কাৰ্পাস চিত্ৰবিচিত্ৰ-বৰ্ণযুক্ত বস্ত্ৰে মল্লবেশে সালঙ্কতে কচাৰ ।

সূত্ৰ—ঐচনভাৱে নানা বিলক্ষণে-লক্ষিত বেশকাৰে পৰম প্ৰীতি ভাব
কৰাবল । যৈচে দোহো বালক গজ ভূষিতদীপ্তিমালানুপিত,
সততে নীল পৃষতসদৃশ সঙ্কৰ্ষণ ভগৱন্ত দোহো প্ৰকাশ কয়ল ।
অয়ে লোক, পৰম কৃপালু ভগৱন্ত দেৱ ওহি গুণে তুমি হই অবা-
ন্ধিতে বেশকাৰক যৈচে ইফৈ বৰ দেৱল তা দেখহ শুনহ ।

শ্ৰীকৃষ্ণ বোল—হে বেশকাৰ, তব বেশত ভূষিত দোভাই পৰমতুমি ভেলো ।
হামাৰ সাক্ষ্য মুকুতি পাৱবি, ইলোকে শ্ৰীবল-ঐশ্বৰ্য্য হুইব ।

সূত্ৰ—ঐচন বৰ লভি প্ৰণামি বেশকাৰ লবি গেল, আহে সামাজিকসৰ
ওহি বেশকাৰৰ কিঞ্চিৎ পূৰ্বভক্তি নাই । বেশ মাত্ৰ কৰাবল,
তথাপি সাযুজ্য মুক্তি শ্ৰীসম্পত্তি ইন্দ্ৰিয়বান্ধিত প্ৰীতি সাধলি ।
ওহি ভগৱন্ত কৃষ্ণ বিনে কৃপালু দেৱ নাই নাই জানব । যাৰা-
সৰে নিতে পৰমভক্তিভাৱে সেৱা কৰয় তাৰাসবৰ কি ভক্তি মুক্তি
কি নসাধয় ! শ্ৰীপতি ভগৱন্ত প্ৰসন্নে ভুবন-বাহ্যাত্যাগুৰে অনন্ত
কিঞ্চিতেকো নাই নাই । ওহি শাস্ত্ৰৰ সন্মত অনবৰত শ্ৰৱণ
কীৰ্ত্তন শ্ৰৱণাদি একৈক ভক্তিভাৱে সৰ্ব সাধয় । ইহা জানি
সদজ্ঞাতাসব হৰিৰ চৰণে কায়বাক্যমনে ভজ, নিবন্তবে হৰি বোল
হৰি বোল ।

শ্লোক

ততঃ সুদামো ভবনং মালাকাৰস্থ জগতুঃ

তৌ দৃষ্টৌ স সমুখায় ননাম শিবসা ভুবি ॥ ২৪ ॥

সূত্ৰ—এবম্বিধ চৰিত্ৰচয় বঢ়াই পথে লয়লাসে চলি যাই মালাকাৰ সুদ-
মাৰ মন্দিৰেক বামকৃষ্ণ গোপগণ সমে প্ৰবেশল । দোভাইক দেখি
পৰম সাদৰে তেফণে উঠি শিৰে ভূমি পৰশি প্ৰণামি পশ্চাৎ আসন
দিয়া পাদ্যআচমন মালানুলেপন তাম্বুলাদি বহু পূজা দ্ৰব্যে অৰ্চি
যৈচে প্ৰশংসি বাত নিগদিল তা দেখহ শুনহ ।

মালাকাৰ সুদামা বোল—হে প্ৰভু, তব চৰণ বন্দন অৰ্চন পৰ্শন দৰ্শনে
হামাৰ জন্ম পবিত্ৰ ভেল । তোহাৰি দোহো ভাই আসিয়া হে নাথ,
হামাৰ কুলকো পবিত্ৰ কয়লি । দেৱ পিতৃ তুমি ভেল । হে ভগবন্তদেৱ,
শুক, তোহাৰি চৰণৰজে হামাৰ মন্দিৰ তীৰ্থতো অধিক ভেল ।
নিশ্চয়ে জানলো ওহি ব্ৰহ্মাণ্ডৰো পৰম কাৰণ, জগতৰে সুহৃদ
তোহো কাৰণ, জগতৰে সুহৃদ তোহো বান্ধৱ । তুমি চতুৰ্বিধ
জীৱকো সমভাৱে প্ৰবৰ্ত্তাইছা, পুনু ভজন্তা জনকেসে ভজিছা ।
ঈশ্বৰৰ ওহি পৰম দুৰ্জত আজ্ঞাকৰণ প্ৰসাদ পৰম ভাগ্যেসে পাৱয় ।

সূত্ৰ—এবম্বিধ বহুভাৱে বাম-কৃষ্ণাগ্ৰে নিবেদি সুদামা দণ্ডৱতে প্ৰণাম
কয়ল । সঙ্কৰ্ষণ কৃষ্ণ ভগৱন্তৰ অভিপ্ৰায় কটাক্ষে বৃজি সুগন্ধ কুসুমে
বচিত মাৰ্য্যে সবাৰকো বজল । প্ৰীতি আকুলিত সানন্দমনে সুদামা
কৃতাজলি কৰি কৃষ্ণচৰণ স্পৰ্শি যে বোল তা শুনহ ।

সুদাম বোল—হে কৃপাময় দেৱ চক্ৰপানি, আবেসে জানিলো সংসাৰ
নিস্তাৰিলো, তব চৰণ নমিবাক পাই, শৰণ পশিলো । স্বামী
দায়ালীল প্ৰভু । দীন দুঃখিতক নচাৰিবা, নাথ ।

সূত্ৰ—এবম্বিধ স্তুতি বহু বাণী বুলি যে বোল তা শুনহ ।

বামকৃষ্ণ বোল—হে সুদামা তোৰ সপ্ৰেম ভকতি বিনয় ভাব পেক্ষি
হামো দোহোজন পৰম তুমি ভেলো । যোহি বৰ লাগে তুৰিতে
বল । ধনুৰ্যাগ চাহিবাক চলি যাঞো, চলি যাঞো ।

সূত্র—এবস্থিধ কৃপা জন্ম অনুপম বামকৃষ্ণ বাণী শুনি তৎক্ষণে সুদামা
হুকৰ যোৰ কৰি বিনয়ভাবে যে বোলত, তা শুনহ।

সুদামা বোল—হে বৰদ দীনদায়াশীল পতিতজন-উদ্ধাৰণ, ভবভয়ভঞ্জন,
অমুব-বিনাশন, প্রপন্নজনতাৰণ, কৰুণাসদন কৃপাকৰু। নাথ শ্রীশ্রীবাম-
কৃষ্ণদেৱ তোহাৰি চৰণে নিশ্চল ভক্তি বহোক। হে অখিলাত্মা
প্রাণ ভগবন্ত, তোহাৰি চৰণে শৰণ বহোক। বয়ন-শ্রুগাদি
তোমাৰ নাম-গুণ-কৰ্ম সৰ্বক্ষণে কৰি বহোক। তব ভক্তগণ
হামাৰি সুহৃদ হোক। সৰ্ব জীৱ গণত পৰম দয়ালু, ওহি বাঞ্ছিত
সাফল কৰ, কৃপালু নাথ বাঞ্ছিত সাফল কৰ, হে নাথ।

সূত্র—এবস্থিধ প্রকাৰে বৰ যাচি সুদামা মোনে বহল। সংকৰ্ষণ ভগবন্ত
যাচিত বৰ দেলহ। আনো বৰসৰক তান ভকতিত বৈষ্ণু ছই
যৈচে বৰ দিতে লাগল তা দেখহ শুনহ।

কৃষ্ণ বোল—হে সুদামা মালী, যত বৰ প্রার্থলি তব সব বৰ সাফল
হোক। আয়ু যশ বল অধিক বাঢ়োক, বংশৰ মহিমা বৃদ্ধি
হোক।

সূত্র—আহে সামাজিকসব এবস্থিধ বৰ দিয়া সুদামাৰ মন্দিৰ বজাই
ৰাজপথে পৰম ভূষিত হৈই গোপগণ সঙ্গে চলি যায়, তা দেখহ
শুনহ।

শ্লোক

অথ ব্রজন্ ৰাজপথেন মাধৱঃ শ্রীযং গৃহিতাঙ্গবিলেপভাজনম্ ।
বিলোক্য কুজাং যুৱতীং বৰাননাং প্রপচ্ছ যাত্তীং প্রহসন্ বসপ্রদঃ ॥২৫॥

গীত

বাগ মাহৰ, বিষম তাল

ত্রিভঙ্গ ভঙ্গি মথুৰাক চলে মাই ।
স্নিগ্ধবয়নী কজ্জলনয়নী যুৱতী লহ লহ মাই ।
পদ—পীন কঠিন ঘন কুচ যুগশোভন
কৰে লেপন লৈয়া মাই ।
বসন ভূষণ তনু চৰাৱত
হাসি হাসি নয়ন চলাই ॥
কংসৰ প্ৰিয় কৰ দাসী মুক্ষোত্তম
যুগ-মদচন্দন যোগাই ।
ভূষণ কিঙ্কৰ কৈবল্য নন্দন
হৰিক চিন্তে এহু বঙ্গ বস গাই ॥ (২৮)

সূত্র—এবস্থিধ কুজীৰ কৰে ধৰি লেপন সহিতে ভাজন পেখি হাসি হাসি
যে বোলত তা শুনহ।

কৃষ্ণ বোল—হে বৰনাৰী বমণী, তুমি বা কেনে ওহি শ্বেতচন্দন কৰে
লৈয়া যাস? কাক লাগি কহ স্বৰূপ বাণী।

কুজী বোল—আঃ হামো দো ভাইক যদি উত্তম সুগন্ধ চন্দন নিয়োজন
কৰ্ম কৰোঁ, হামাৰ কুজী নাম। প্ৰিয়কৰ চন্দন কংসৰাজক
যোগাঞো। ভোজপতিৰ প্ৰীতি অধিক মিলয়। ওহি চন্দনৰ
তোহো বিনে অন্তজন যোগ্য নোহে, যোগ্য নোহে।

সূত্র—যৈচে শ্রীকৃষ্ণ বাত পুছল সোহি সবকথা কথি যুৱতী কুজী কপ
গুণ পেক্ষি পৰম প্ৰীতিভাবে যৈচে সুহৃন্তে চন্দন পিধান কৰাবল,
তা দেখহ শুনহ। নিৰন্তৰে হৰি বোল হৰি বোল।

গীত

বাগ গান্ধাৰ, বিষম তাল

মধুৰ লাবণ্য মূৰ্তি হাস লাস আলাপক পেখি কুজী ।
কামভাবে বিচলিত তনু পুলকিত দোভাইকো লেপন দিল বজি ॥
পদ—শীতল তনু সঞ্জোগ তনু-অনুবজিত

হেম জিনি যৈচে বিৰাজিত ভানু ।

জুজুগিনী কুজীক ঋজু কৰিবাক মন

ভৈলন্ত প্রসন্ন দেৱ বাম কানু ॥

চৰণ দোহো ভিৰি কুজীৰ পদে ধৰি

চিবুকত ধৰি কৰ আঙুলি দোহো উল্লাসি ।

ঋজু বৰ নাৰী পীন পয়োধৰী

কৃষ্ণ কটী শ্ৰোণি বিপুল মদনে দ্রিযং হাসি ॥

কৃষ্ণ পৰশনে কুজী ৰূপ-গুণে সুন্দৰী

স্মৰপীড়িত চিত্ত কানু ৰূপে বিমোহিত ।

ধৰি বস্ত্ৰাঞ্চল কৰে পিঠ জাঞবিবে (?)

উৎসৱে তেজিবে নাপাবো গোপিনী বিত্ত ॥

তয়ু ৰূপে গুণে চিত্ত মথিলা মাধৱ

হুয়ো প্রসন্ন নৰোত্তম, ভৈল মেৰি মন ভোল ।

প্ৰেমভূষণে নিত কৈবল্যনন্দনন্দন চিত্ত

কুজী কানু গুণ মনে কৰু বোল ॥ (২২)

মূত্ৰ—যৈচে অঙ্গবাগ কুজী বজল শ্ৰীকৃষ্ণ-সংকৰ্ষণৰ তনু পৰম শোভন
ভৈল । ভগবন্ত শ্ৰীকৃষ্ণ প্রসন্ন হৈয়া কুজীৰ চৰণ যুগ্ম ভিৰি চিবুকত
কনাকুলিয়ে গলে আক্ৰমি লীলায়ে ঋজু কৰল । সে কুজী পৰম
বিতোপনী শ্ৰীকুলে বজ ৰূপে-গুণে ধন্য ভৈল । ভগবন্ত ৰূপ
পেখি মদনে মৰ্দ্দিত হুয়া শ্ৰীকৃষ্ণ বস্ত্ৰাঞ্চলে ধৰি সৈবিক্তী যে বোলত
তা দেখহ ।

সৈবিক্তী বোল—হে জগদীশ্বৰ কৃষ্ণ, তোমাৰ কৃপাত দিবা তনু ভেল ।
হামাৰি চিত্তক মদনে মথল, আশা গৃহক যাঞো, তোমাক তেজি
পৰমানন্দে স্বমন্দিৰে নযাঞো । হে বীৰ পুৰুষোত্তম নৰদেৱ,
হামাৰ সমন্ধী প্রসন্ন হোৱা । হে নাথ, প্রসন্ন হোৱা ।

মূত্ৰ—যৈচে সৈবিক্তী প্ৰাৰ্থনা কৰত সে সময়ে কৃষ্ণ বাম মুখ পেখি
গোপগণবয়ন নিৰেখি পৰিহাস কৰি যে বোলত তা দেখহ ।

কৃষ্ণ বোল—হে স্নিগ্ধবয়নী, জবয়ুগ-মনোহাৰিণী, মদনমৰ্দ্দিত পীড়া
উপসনকাৰিণী হামো গৃহবাসী । ভাৰ্য্যা নাহিকয়, প্ৰবাসীজনৰ
তুমি সে আশ্রয় । অৱশ্যে কংসক বধি সুহৃদসবৰ নিজ প্ৰয়োজন
সাধি তোমাৰ গৃহক অৱশ্যে আসিবো ।

মূত্ৰ—এবস্থিধ বচন জানি মানি সৈবিক্তী বস্ত্ৰাঞ্চোল চোড়ি বহল ; তা
দেখহ শুনহ । অয়ে লোক, ভকতবৎসল গুণ দেখু । কেৱল চন্দন
মাত্ৰ পৰিধান কৰাবল, কুলশীল মৰ্যাদাহীন স্ত্ৰীজাতিত ওহি অঙ্গ-
গুণে তুমি হই পৰম কৃপায়ে দিবা লাবণ্য নৌতুন কচিকৰ পৰম
তনু কৰল । ওহি ভগৱন্ত গুৰুক পৰম ভক্তিভাৱে ভজনে কি
ভক্তি মুক্তি নসাধব ? বৰদ বৰদেৱেশ্বৰ জানি মানি চৰণ যুগলে
শৰণ পসি সামাজিক সদজ্ঞাতাসব এক চিত্ত কৰি নিবন্তৰে হৰি
বোল হৰি বোল ।

পুনঃ মূত্ৰ—এবস্থিধ লীলা বহস্য ভাব চলি যাই সে ৰাজ-মাৰ্গস্থিত
বাণিজ্যাকগণে পৰম ৰূপ-গুণ পেক্ষি মোহিত হই সমীপতে পাই
স্বকী স্বকী নানা উপায়ন তাহুল অগৰু চন্দন গন্ধাদি পূজা দ্ৰব্য
লৈই সংকৰ্ষণ-ভগবন্তক প্ৰণামি যৈচে অচ্ৰিত তা দেখহ ।
বাণিজ্যাক বোল—হে দেৱ নৰবৰ, চিদানন্দ লীলা বিলাসী মনুষ্য বপু
ধৰি অমুৰ সংহৰি ভূভাৱ নাশিছ । হামো বাণিজ্যাকগণে হামাৰি
শৰণ । সব উপযোগ্য মিলাইছ । তব চৰণপঙ্কজ নিবেদিলো,
হামাৰি প্ৰণাম, হামাৰি প্ৰণাম ।

মূত্ৰ—মথুৰা নাৰী যৈচে বিমোহিত ভৈল তা দেখহ শুনহ নিবন্তৰে হৰি
বোল হৰি বোল ॥

গীত

বাগ বসন্ত, তাল জ্যোতি

মদনে আকুলিত চেতন নাহি গাই।
নাগেৰি নাৰীগণ পৰম বিভ্রমমন চিত্ত পুতলি যেন কাই।

পদ—বসন খসল বলয়া দূৰ গেল

ভূষণ কুচবন্ধ মুক্ত ভেল।

মদন পীড়িত ঘন জল বহে

তনু মন ঘন চঞ্চল ॥

কাহাতো নাহি কয় চিত্তের সন্ধান

কৃষ্ণত মজিল সবে প্রাণ।

বাজ মার্গপেথি বামকৃষ্ণ অনুচরগণ

ওহি চবিত্ত কহ নন্দন ॥ (৩০)

সূত্র—ওহি ভগবন্ত কৃষ্ণরূপ লাবণ্য পেথি বিমোহিত ছয়া মথুরা
নিবাসী নাৰীগণ অন্তোঅন্তে যে বোলত তা দেখহ।

মথুরা নাৰী অন্তোঅন্তে বোল—হে সখী, ভগিনী, শান্ত সঙ্গীগণ, ওহি
পুরুষক পাই লক্ষ্মী-ব্রহ্মাদি-দেবগণক চক্ষু তেব কবি চারত,
ক্ষণেকো চাৰয়ে নাহি। হেনয় কৃষ্ণক অনৌপম্য রূপক পেথি
হামোসব কিমতে বহবো প্রাণ ধরবো, ওহি ওহি রূপ কবছ নাহেৰি।
কিমতে বহবো?

সূত্র—আহে সামাজিকলোক এবস্থিধ প্রকাৰে লয়লাসে বহু লীলা
বড়াই পৌরজনত ধনুৰ্যাগ স্থান পুছত।

কৃষ্ণ বোল—হে পৌর সজ্জন, ধনুৰ্যাগ কোন স্থানে কৰৈছি, হামোসব
গোকুল চাৰি বঙ্গ চাহিবাক ইসে স্থানক আঁসৈছি।

সূত্র—কৃষ্ণ বাক্য শুনি মথুরাপুরজনবাসী বোল।

পুৰবাসী বোল—ওহি বাজমার্গ আও দিশে ধনুৰ্যাগৰ মহৎ গঢ়, দেখব
নানা বাদ্য ভণ্ড নৃত্যাদি পৰম উৎসব কৰৈছে। ক্ষণিক গৈয়া
শব্দ শুনয় দেখয়।

সূত্র—এবস্থিধ বচন শুনি সানন্দে গৈয়া ধনুৰ্যাগশাল সমীপতে নিবেশি
বামকৃষ্ণ প্রবেশি দেখল। পুৰন্দরচাপ সদৃশ পৰমাসুত ধনুক
বহু পদাতিগণে প্রবন্ধে বহু দ্রব্য পূজি অস্ত্র-শস্ত্র ধৰি বন্ধা কৰি
আছয়। বাম সমে ঈশ্বৰেশ্বর কৃষ্ণে কটীত পীত বস্ত্র বান্ধি হাসি
হাসি সানন্দে ধনুৰ নিকট যাবত। তা পেক্ষি বক্ষকগণে যে
বোলত তা শুনহ।

বক্ষকগণ বোল—কোন দোহো বালক? ভোজকুল মহারাজার চাপ
সামীপ্যক নয়াইবি নয়াইবি।

সূত্র—(পুনঃবক্ষকগণ বোল) কার দোহো বালক? জীবন মরণ অনুভব
নাহি, রাজার প্রিয় ধনুক ধরিবাক যাবে। পৰম দুৰ্ম্মদ কংস
বাজা দুৰ্দ্দমন কালান্তক প্রায়। ওহি যে কবব তা শুনহ।
তোবাসরক সত্বে মাৰব, হামাক চোৰয়ে নাহি। হামাৰি বাধাক
উলজি নয়াইবি, নয়াইবি।

সূত্র—বহুজন বাধাক উলজি কৃষ্ণে সবাকৰে পৰম লীলায়ে ধনু তুলি ধৰি
তৎক্ষণে জ্যা লগাবল। ধনু টঙ্কাৰি ঠাট্কাৰ শব্দে বিভ্ৰল,
যদ্বত, বাৰণে ইক্ষুখণ্ড ভাঙ্গল তদ্বৎ। ভগবন্তে অপ্রয়াসে ধনু ভাঙ্গল।
সোহি শব্দ দশেদিশে বক্ষকগণৰ কর্ণত তাল লাগি নিকম্বাসে ভূমিত
পৰল। তা দেখহ। ক্ষণিক পেক্ষি পৰম কোপে অন্ধ হই অস্ত্র ধনু
আয়ুধগণ হাতে ধৰি ক্রতে যৈচে বচন বুলি ধাবল, তা দেখহ শুনহ।

বক্ষকসব বোল—অয়ে কোথের বালক, রাজার ধনু ভাঙ্গল। ধৰি
বাখু, সমূলে মাৰি পেলাওনু। সবহি ধব ধব।

সূত্র—এবস্থিধ সৈন্তৰ বচন শুনি বামকৃষ্ণে ভঙ্গ ধনু দুইখণ্ডক দোহো
কবয়ুগলে ধৰি সব সৈন্তক ক্রোধে কোবাই সমূলি প্রাণ চোৰাবত

মাৰত, তা দেখহ শুনহ । পশ্চাৎ ধনুভঙ্গ শব্দ শুনি পৰম বিস্ময়ে
কি শব্দ মিলল বুলি ভোজৰাজা পুছত ।

কংস বোল—অয়ে মন্ত্ৰী অনুচৰসৰ, কি পৰমাস্তুত শব্দ মিলল ?

মূৰ্ত্ত—ৰাজ্যৰ আজ্ঞা শিৰোগত কৰি মন্ত্ৰী দূত পাঞ্চল ।

মন্ত্ৰী বোল—অয়ে দূত নববাক্সগণ, কি শব্দ উঠেছি শীঘ্ৰে বাত কহ
আসি ।

মূৰ্ত্ত—মন্ত্ৰীৰ বচন শুনি নববাক্স দূত দোহো খাণ্ডাবাক ধৰি লৰি গেল ।
পশ্চাৎ ধনুভঙ্গ সেনাগণ নাশ পেখি পুৰজনৰ মুখে কাৰ্য্য আকলি
পুনু লৰবি বাত কহত । তা দেখহ শুনহ ।

দূত বোল—হে মন্ত্ৰী, নন্দপুত্ৰ দোহো ৰাজ্যৰ ধনুভঙ্গ কয়ল, সব সেনা
সমূলি মাৰল । গোটেকো এড়াইতে নাহি পাবল, নহি পাবল ।

মূৰ্ত্ত—প্ৰেৰিত দূত মূহে বাণী শুনি মন্ত্ৰী কংসৰাজাগ্ৰে যৈচে শব্দ কাৰণ
ভাষত তা দেখহ, শুনহ ।

মন্ত্ৰী বোল—হে ভোজকুল কংস মহাৰাজা, জনসবৰ মুখে শব্দ কাৰণ
বুজি তব অনুচৰগণে কহৈছে । বসুদেবসূত ৰামকৃষ্ণ আসি তোমাৰ
ধনু ভাঙ্গল । সব সেনা নিমূল কৰি মাৰল ।

মূৰ্ত্ত—এবম্বিধ কাৰ্য্য আকলি মৃত্যু শঙ্কায়ে ভয় মিলল, ক্ষেণেকে মদান্ধ
হৈই তৎক্ষণে মদান্ধ গৰ্বে ঈশ্বৰৰ শক্তি নজানি পৰম ক্ৰোধ উঠল ।
কৃষ্ণক মাৰিতে যৈচে দূত পাঞ্চল তা দেখহ শুনহ ।

কংস বোল—অয়ে মন্ত্ৰী, হামাৰি ধনুভঙ্গ কৰল, বক্ষকগণ মাৰল তাহাৰ
পিতাক লোহাৰ নিহল লগাই বন্দীশালে থৈয়া আছে । আঃ
তভো গণাগণ কৰয়ে নাহি । ওহি প্ৰচণ্ড বালক মাৰিতে কি
অপেক্ষা কৰৈছি । এখনে গৈয়া ক্ৰতে মাৰহ, মাৰহ ।

মূৰ্ত্ত—ৰাজ্যৰ চণ্ড-প্ৰচণ্ড বাক্য শুনি যৈচে সৈন্যগণ কালাস্তক প্ৰায় হাতে
শব ধনু শেল আদি বহু অস্ত্ৰ ধৰি ক্ৰতে ধাৰল তা দেখহ ।
সোহি সৈন্যগণ পেখি মত্ত-মাতঙ্গাধিক বিক্ৰম-প্ৰচণ্ড ৰামকৃষ্ণে ক্ৰতে
ধাই সব সেনাগণৰ উৰু কটি হাৰঘাৰ ভাঙ্গল । শিৰ চিৰাচিৰ
কৰি প্ৰাণ চোৰাৱল যৈচে, তা দেখহ শুনহ ।

মূৰ্ত্ত—ঐচন কেলি পৰম কোতুকে গোপগণে কৰতালি বজাৱত সংকৰ্ষণ
ভগৱন্তে নৃত্য কৰত তা দেখহ ।

গীত

বাগ বেলোৱাৰ, পয়াৰ

নাচত কেশৱ আনন্দ লীলাই ।

তোহাৰি কৰ্ম্ম শুনি কংসৰ প্ৰাণ যাই ॥

পদ—সেনাগণ হাৰঘাৰ বিদাৰি নাশিলা ।

ওহি অপমানে জানো থিয়য়ে মৰিলা ॥

ফেকৰাৰ প্ৰায় যতেক নাশিলা ক্ষণেকে ।

ৰজনী প্ৰভাতে আসি বধিবা প্ৰত্যেক ॥

জগত প্ৰাচুৰ্য্য বল তুমি বিনে নাই ।

কহন্ত কৈবল্য ঈশো হৰিগুণ গাই (৩১)

মূৰ্ত্ত—আহে সামাজিক লোক, দিনান্তে সোহি ৰাজমাৰ্গে শকট স্থিত
উপবন স্থানে পুনু যৈচে আৱত তা দেখহ ।

গীত

বাগ স্নুহাই, পবিতাল

চলে বামকৃষ্ণবাই ঈশ-কন্ঠ সাধি ।

সঙ্গে বালকগণ নাহি হর্য অরধি ॥

পদ—বারে শিংগা বেণু কবি উৎসব ।

হাসলাস বহুভারে যাবন্ত মাধব ॥

পূৰ্ণনিবাসী সবে যান্ত উৎসবে ।

পারল উপবন কহ কৈবল্য কেশবে ॥ (৩২)

সূত্র—আহে সামাজিকসর, শকট সমীপ্য পাই বাসা কবি পদ প্রফালন
কবাই ক্ষীর সিদ্ধ পবমান গোপগণে সমে ভুঞ্জি পবম বঙ্গে বজনী
বঞ্চিল । মথুরা গমন সময়ে গোপীসবে যৈচে আশিস কয়ল সবহি
স্বকপ ভেল । কশিচৎ জনমুখে শুনি মন্ত্রী রাজ্যগ্রে সব সেনা বধল
তা নিবেদল । কংস রাজা নানাবিধ বিমঙ্গল যুতাসূচক দিবানিশি
পেখল, বজনী নিদ্রা নিমিলয় । হিবগাক্ষ বাক্ষস দূত পেখল ।
প্রেতসবে স্বপ্নত আলিঙ্গি ধবয়, অমৃত ভুঞ্জি খবক যান কবি
জরাকুমুম মালা পিঙ্গি তৈলক মর্দি উলঙ্গট ছই দখিণক যাবয় ।
অন্য বিমঙ্গল স্বপ্ন জাগরণ কালে বহুত পেখি পবম চিণ্ডায়ে নিদ্রা
কবিতে নপারয় । নিশাতে কংসরাজ্য মল্ল মহোৎসব যৈচে কবা-
রত তা দেখহ ।

কংস বোল—হে মন্ত্রীসর, নবনাৰীগণক ঢাক ঢোল তবল কবতাল
শিংগা শঙ্খ আদি বহুত বাজনসর, রাজাগণক পদাতি সহিতে অস্ত্র
শস্ত্র সমে শীঘ্ৰে আনহ । বঙ্গশালাৰ চৌপাশে মঞ্চ সজাই পতাকা
তোৰণ মালাসব নিয়োজি অলঙ্কৃত কবহ, মল্লসরক আচৰ্য্যাসমে
আনহ আনহ ।

সূত্র—বাজ্যৰ বচন মন্ত্রীসব কাৰ্য্য ত্বৰিতে নিয়োজিল ।

মন্ত্রী বোল—অয়ে স্বৰোধ দূত, কংস নৃপতিৰ আদেশ কহব, শুনহ ।
অস্ত্রশস্ত্ৰাদি সহিতে রাজাগণক শীঘ্ৰে আনহ । অয়ে হুমুখ দূত,
নবনাৰীগণক বহু বাদ্য-বাজনসব সহিত ত্বৰিত সবে এথা মিলার ।
হে পাত্ৰ-মন্ত্রীগণ শীঘ্ৰে মঞ্চ সাজি ভূষণ কবহ, ভূষণ কবহ ।

সূত্র—যৈচে রাজদূত মুখে শ্রুত ছুয়া রাজাগণ নবনাৰী বহু বাদ্য সমে
সমজ্যা আৱত তা দেখহ শুনহ ।

গীত

বাগ বলোৱাৱাৰ, কপক তাল

আৱে রাজাগণ অসুৰকুল প্রধান

নব কিন্ধবাসুৰ ধৰিছা পৰাণ ॥

পদ—বথ ঘোঁৰা হয় হস্তী চলে অশেষ ।

নবনাৰী শিশুবৃদ্ধ ভূষিত বিশেষ ॥

মল্লশালা ভৰি প্রজা কৰে দলদোপ ॥

আৱলসব বুলি কহে দূত মন্ত্ৰীত ।

কহন্ত কৈবল্য হৰিকো চিত ॥ (৩৩)

সূত্র—বাজ নিয়োজিত সব কাৰ্য্য মিলল পেখি মন্ত্রী রাজ্যগ্রে যৈচে
কহত তা শুনহ ।

মন্ত্রী বোল—হে মহাৰাজা অখণ্ড দুৰ্নিবাৰ তব আজ্ঞা শিৰোগত কৰি
এখনে রাজাগণ আসি মিলল । সব সেনাগণ মল্লসমে আসি পাৱল
পাৱল ।

সূত্র—মন্ত্ৰীৰ মুখৰ বাণী শুনি তেঞ্জেণে কংস রাজা সালঙ্কৃত ছই মঞ্চে
আৰোহি সিংহাসনে বৈঠল । সব মন্ত্ৰীগণ চৌপাশে বসি মঞ্চে
বহল । রাজাগণ উভয় পাশে মঞ্চ উপৰে যথাযোগ্য আসনে

বৈঠল। মথুরাপুর নিবাসী যতজন মঞ্চ চৰল তা দেখহ। ভোজ-
কুলকীর্ত্তিবিবৰ্দ্ধন, অমুব-পালন, বৈবী-নিপাতন সুবনববাজ্যাক
কংসবাজা যৈচে বাজন বজাইতে আজ্ঞা কৰল তা দেখহ।

কংস বোল—হে মন্ত্রী মল্ল বাদ্য বজাইতে আজ্ঞা কৰস

মূত্র—(মন্ত্রী বোল) অয়ে দূতসব বাজনা বাজাইতে দেহ দেহ।

মূত্র—মন্ত্রীপ্ৰেৰণ দূত মুখে বচন শুনি বিশেষ মল্লবাদ্য বজাবত তা
দেখহ শুনহ। সোহি বাদ্য শুনি উপাধ্যায় সহিতে চান্দ্র মুক্তি
কুটশল্লতোশল্ল প্রমুখ্য কবি সবে মল্ল কাচন কাচি বঙ্গশালা মহ
প্ৰবেশল। তা দেখহ। তদনন্তবে নন্দ গোপগণ সহিতে সাংঘ-
সৰিক কৰ কংসবাজাগ্ৰে নিবেদি মঞ্চ আৰোহল।

মূত্র—পশ্চাৎ বসুদেব দৈবকীক নিহল সমে দূৰাশয় কংসবাজা মঞ্চ
চৰাল তা দেখহ। সে সময়ে চতুৰ্ভিতি কৃষ্ণ কথা যৈচে কহত
তা শুনহ।

নাগেৰিকজন বোল—যোহি বামকৃষ্ণৰ পৰমাস্তুত বিপুল কৰ্ম্মযশ শ্ৰবণ
মন গোচৰ হুই আছি সোহি বসুদেবসুত ঈশ্বৰেশ্বৰ কৃষ্ণবামক
নয়ন দোহো ভৰি দেখব। আঃ জন্মৰ সার্থক, তদর্শনে স্পৰ্শনে
সংসারবন্ধন মোচন হৈব। আজু মল্ল মহোৎসবে পৰম দুই
হাস্তক মিলব পেখি সব নবনাৰী কৃতকৃত্য হৈইবো।

মূত্র—আহে সামাজিকলোক, পূৰ্ব দিবসে ধনুৰ্ভঙ্গ সেনাগণ নাশি মাতুল
বন্ধাশায়ে শুচিভেল, নিজ ঐশ্বৰ্য্য প্রকাশ কয়ল। তথাপি নিষ্খল
কংসে বসুদেব দৈবকীক তেজয় নাহি জানি যে ভাষত তা শৃণুত।

কৃষ্ণ বোল—হে দদা, অয়ে বালকগণ, মল্ল হুন্দিভি-বাদ্য তাল বাজত।
আঃ কি নিষ্খল কংস। পূৰ্বাহ্নে দিবসে ধনুৰ্ভঙ্গ সেনাগণ-নাশি
হামো দোহো ভাইব নিজ ঐশ্বৰ্য্য প্রকাশ কয়লো। তথাপি হামাৰ
পিতামাতাৰ কাৰণে বন্ধন চোৰয়ে নাহি, হামো দোভাইক মাৰিতে

ঘট কৰয়। আমা দুইক বধি দোহো জনক মাৰিতে বন্ধন কৰয়।
মাতুল বন্ধ হামাৰ মিলব? অৱশ্যে দোষ কৰ্ত্তাক প্ৰতিকাৰ কৰিতে
উচিত হয়। হে দদা গোপগণ সহিতে মাজ হুয়া সহবে চলি
যাঞু।

মূত্র—আহে সামাজিক লোক, বামকৃষ্ণ গোপগণ সহিতে কংস হনন
নিমিত্তে যৈচে চলল তা দেখহ।

গীত

বাগ কানাড়া, পৰিতাল

চলে বামকৃষ্ণ সানন্দিত।
গোপগণে আনন্দ কৰে বিপৰীত।
হাসলাস খেড়ি খেলে পাৰি বিঙ্গ।
দ্বান্ত পেখল মত্ত মাতঙ্গ।
অশ্বষ্ঠে খেদিয়া ভেটিলে বাট।
অক্ষুণ্ণ গিৰি যৈচে দ্বাৰকপাট।
ইঙ্গিতে জানি বান্ধিলা পীতবাস।
অশ্বষ্ঠক মাতিলা লাসে লাস ॥ (৩৪)

কৃষ্ণ বোল—হে অশ্বষ্ঠ, হামাক বঙ্গ চাহিবাক লাগি কংসবাজা অনা-
ইছি পন্থ বিচোৰি দেহ, য়েবে সত্তবে কুঞ্জৰক নান্তৰা তেবে এখনে
যমৰ সদনে পঠাবো, পঠাবো।

পদ—বিকৰ্ণনা শুনি বাবণ খুন্সিলা।
দৈত্যপুৰ নাশিতে কদ্রে যেন ঘাইলা।
ধৰিলন্ত শুণ্ডে মেহুই বাবণে।
লীলাই কৃষ্ণে এৰাইলা তেখনে।
আৰ ভৈলা তার ভৰি মাজে গোপাল।

ক্রোধত কুবলয়ে বিচারে যেন কাল ।
 পুনু ধবিলে শুণ্ডে মেহাই তেখনে ।
 এবাইলা হাসি বলে যতু নন্দনে ॥
 মাঝিলা মুষ্টি কুস্ত স্থল ভেদি ।
 তমোময় দেখি পাছে যায় খেদি ॥
 লীলায়ে ধবিলে তার লেঞ্জত ।
 বলে ধবি টানি নেস্ত কব শত ॥
 শালিধান কটা লীলাই সুপনে (?) ।
 এবিলে মল-মূত্র তবাসে বাবণে ॥
 দখিণক ভ্রমন্তে ধবিলে চারে ।
 সেহি ছেগে কৃষ্ণে হস্তীক ভ্রমারে ॥
 বালক যেন গোবৎসে ঘূৰায়ে ।
 সেহিমতে কৃষ্ণে কুবলয়ক পকায়ে ॥
 পাছে মাঝিলে আগবাঢ়ি চাপব ।
 খেদি নেই কৃষ্ণক বাবণে আরব ॥
 লীলায়ে পবি উঠি গৈলা তেখনে ।
 ক্রোধে আছে বুলি ভিড়িল বাবণে ॥
 পাছে কুবলয়ে নাই বুলি জানিলা ।
 অশ্বঠে প্রেৰিত বাবণে পুনু ধাইলা ॥
 ধাইয়া আসন্তে পুনু ধবিলে মুণ্ডত ।
 লীলায়ে পেলাইলা কৃষ্ণে ভূমিত ॥
 তাকে পারে ভিড়ি দন্ত লৈলন্ত ।
 দন্তে কোবাই অশ্বঠক মাঝিলন্ত ॥
 যুগেন্দ্র সদৃশ কৰ্ম কবিলে ।
 কহন্ত কৈবল্য সামাজিক হবি হবি বোলা ॥ (৩৫)

সূত্র—আহে সামাজিকলোক ঐচন লীলাকয় অশ্বঠ সমে মন্ত-মাতঙ্গক
 যম সদনে যৈছে পঠাবল, হস্তীক পৰাক্রমি দন্তক উভাবি আরব
 সবহস্তী মাহুত সমে কোবাই সবাবো প্রাণ চোবাবল, সব নবনাথী
 জয় জয় কৃষ্ণবাম জোকার কবল তা শুনহ ।

ওহি কৰ্ম বালকসবে দেখি বিস্ময় মানল । মোহি কুবলয়মদ
 বক্তবিন্দু চটা লাগি শবীর বজ্জল । ঘৰ্ম বিন্দু বদন পঙ্কজ অধিকে
 শোভা কবত । কতিপয় গোপ বৃত্ত হই বামকৃষ্ণ দোভাই সহিত
 পবমানুত গজদন্তাত্মক লৈয়া যৈছে বঙ্গশালা প্রবেশল তা
 দেখহ শুনহ, নিবন্তবে হবি বোল যবি ।

শ্লোক

দদর্শ জিগীষুঃ চৈব মঞ্চস্থোপবিসংস্থিতঃ ।

ভ্রমন্তঃ ঘৰ্মবক্তাস্যঃ কৃষ্ণং বঙ্গগতং তদা ॥ ২৬ ॥

সূত্র—সুবেশ শ্যাম মধুর মূর্তিক চমৎকাৰে পবমবিস্ময়ে নানা ভাবে
 যোহি কপে পেখত, ক্রমে সব জনে যা কথা বোলত তা দেখহ,
 শুনহ নিবন্তবে হবি বোল হবি বোল ।

মল্লাচার্য্য বোল—অয়ে চান্দ্র মূর্তিক কুট শল্পতোশল, আঃ নুহি বসু-
 দেবসুত বামকৃষ্ণ দোহো, কঠিন বজ্জাধিক তনু । শিশুর এনয়
 কার্য্য নাই নাই ।

সূত্র—মঞ্চস্থিত নবসবে যে বোলল তা দেখহ ।

নব বোল—হে জ্ঞাতিবন্ধু আঃ কি মধুর অনৌপম্য মূর্তি নবগণ মধো
 এনয় ববশ্চেষ্ট কপ নতু পেখব । শ্রবণ গোচর নাই হয় ।

সূত্র—পুৰনিবাসী নাবীগণে মঞ্চ উপবে বোলত ।

নাবীসব বোল—হে মাই সখী সঙ্গিনীগণ, কি লাবণ্য লয়নু অধিক তনু,
 কোটি কামদেব আসি এনয় মধুর মূর্তি অর হামো নাবীসবর মন
 উপশমন মদনমর্দিত কবিত্তে ধৰৈছি, ধৰৈছি ।

সূত্র—গোপীগণক সঙ্ঘুষ্টি কশিচৎ গোপ ভাষত ।

গোপ বোল—হে নন্দ রাজা, গোপগণ, হামাৰি বালকগণ সহিতে তোহাৰি
 বামকৃষ্ণ শুভ দোহো ; মদ-বিন্দু-বক্ত-ঘৰ্ম জল-কণিকা, বাবণ

দন্ত সমে পৰম শোভিত হুই বামকৃষ্ণ দোহো বঙ্গশালা মহ আৰত,
দেখু দেখু ।

সূত্র—নবাবীক্ষণে অন্তোঅন্তে সমুখি বোলত ।

বাজাগণ বোল—হে বাজাগণ, হামাৰ আশ্রয় দুঃখ-নিবারণ ওহি দুইজন
পৰম ভগবন্ত হামাক তাৰিতে অবতাৰ ধৰৈছি ।

সূত্র—বসুদেৱ দৈৱকীক সমুখি দোহো বালকক পেখি মনে মানি যে
বোলত তা দেখহ শুনহ ।

বসুদেৱ বোল—অয়ে পত্নী, হামাৰ কনিষ্ঠ পুত্ৰ গোকুলে নন্দ গৃহে
বোহিণী সমে ওহি জ্যেষ্ঠক সমে থৈয়াছি । সোহি বামকৃষ্ণ দোহো
তোহাৰি সূত, আহান কাৰণে অতয়ে নিকাৰ, তথাপি মাৰিতে
প্ৰবন্ধে কৰি আনছি । এনয় অন্তত মূৰ্তি দোহাক নয়ন ভৰি
পেখু ।

সূত্র—কংসৰাজা হিতকাৰী মন্ত্ৰীসবক পেখি যে বোলল তা দেখহ শুনহ ।

কংসৰাজা বোল—হে মন্ত্ৰীগণ, সুহৃদগণ ওহি বসুদেৱ কনিষ্ঠসূত হামাৰ
মৃত্যু হৈয়া জন্ম ভেল । দৈববাণী শুনি জানি মম নিধনকাৰী
মানলো । হাহা কালমৃত্যু হামাৰ নিধন কাৰণে ৰূপ ধৰৈছি, ৰূপ
ধৰৈছি ।

সূত্র—মঞ্চস্থিত কংসপ্ৰিয়কৰ অজ্ঞানীসব বোলত ।

অজ্ঞানীসব বোল—হে বন্ধু নিবাসীজন, ওহি বন্ধুদেৱসূতৰ অত মহিমা
কহৈছি, আঃ ওহি কংসৰাজাক বধব কি আচৰ্য্য কথা কহৈছি ।
ওহি চোট বালক দেখু, দেখু ।

সূত্র—ওহি বঙ্গশালাৰ মহাযোগীগণে যে বোলত তা দেখহ শুনহ ।

যোগী বোল—ওহি চিদানন্দ জ্যোতিৰ্ময় ব্ৰহ্ম ভূভাৱ-হৰন-লীলা কাৰণ-
সাধন-তনু বিহাৰ নিমিত্তে শ্ৰীশ্ৰীযুত নাৰায়ণ উদ্ভৱ স্থিত । লক্ষ্মীৰ
মনমন্মথন কৃষ্ণৰাম তনু ধৰৈছি, ধৰৈছি ।

সূত্র—বৃক্ষিকুলসম্ভৱ জনসবে যৈচে ভাষত তা দেখহ শুনহ ।

বৃক্ষবংশী বোল—হে বন্ধু-বান্ধৱ সুহৃদ পিতৃপুত্ৰসব, ওহি বামকৃষ্ণ দোহো
কৰ্ণৰ পৰম ইষ্টসাধক, দেৱ-পিতৃসবৰো প্ৰকৃষ্ট দেৱতা, আন
দোহো হামাৰ কুলৰো তাৰতা । হামাৰ কুশল নিমিত্তে পৰমেশ্বৰ
বামকৃষ্ণ নাম ধৰি কুলজ হৈয়া অৱতাৰ ধৰৈছি ।

সূত্র—আহে সামাজিকলোক, যৈচে বহু প্ৰগল্ভ হাসলাস গতি কৰি
বঙ্গশালে প্ৰৱেশল, তন্মঞ্চস্থিত জন এবন্ধি দশপ্ৰকাৰে মনে মানি
যৈচে বোলল তা শুনহ । পশ্চাৎ কংসৰাজা বাৰণদন্ত কৃষ্ণৰামৰ
কন্ধত নিৰিখি সভয় হুই যে বোলত তা দেখহ শুনহ ।

কংস বোল—আঃ কিনো দুৰ্জয় বামকৃষ্ণ দোহো, কুবলয়পীড়ক বন্ধল,
ওহি দন্ত দেখোঁ দিক্‌গজ-ৰাজাক হোই, ইহান সমান বলবন্ত নাই
নাই জানলো । দুইহানৰ হাতত সৎশে নিৰ্মূল হৈবো । হামাৰি
মহা অসুৰ বীৰগণক ওহি বসুদেৱসূত দোহো নিৰ্মূল কৰল ।

শ্লোক

সিতাসিত ৰূপো দেৱো বঙ্গশালামুপাগতো ।
দিব্যাভৰণসংযুক্তো পশ্চতাম চিত্তহাৰকো ॥ ২৭ ॥

সূত্র—আহে সামাজিকসব, যৈচে বামকৃষ্ণ সভাত প্ৰৱেশল, নটবৰবেশা-
ধিক সুবেশ বেশ প্ৰকাশ যৈচে কৰয় তা দেখহ শুনহ ।

গীত

বাগ মাহব, একতালি

বামকৃষ্ণ ৰাজিত নটবৰবেশ ।
শিৰে শিখণ্ড কৰ্ণে কুণ্ডল বিৰাজিত কুঞ্চিত কেশ ॥

পদ—কপোলে তিলক   কপ্পকণ্ঠে কৌস্তভ
 তথি হেম হার লুলে ।
 বাহুত কেয়ূৰ   কঙ্কণ শোভিত
 বনমালা শোভে গলে ॥
 কটি পীত ভূনি   কিঙ্কিণী তথিত
 অঙ্গুরি অঙ্গুষ্ঠি মেলা ।
 গারে পীতবাস   চরণে মঞ্জীর
 স্নবজিনি বিবাজে ভালী ॥
 সিত নীল তনু   শোভে পীত বাস
 মাতঙ্গ জিনি গতি গম্ভীর ।
 ভূষণ কিঙ্কর   নন্দনে ভণিত
 ওহি রূপ চিত্ত হবিব ॥ (৩৬) ॥

সূত্র—আহে সামাজিক লোক, যৈচে রূপলাবণ্য, অনৌপম্য স্নিগ্ধ
 সুবেশ বতিশ ভূষণ, অগক চন্দনগন্ধরাজিত মনোহর রূপ বিপক্ষ
 ক্ষয়কর রূপ, এবস্থিধ উত্তম পুরুষক পেখি মঞ্চস্থিত নাগরিক-
 দেশান্তরজনসবে প্রহসিত বয়নে প্রফুল্লিত নয়ন ছয়া বামকৃষ্ণর
 পঙ্কজমুখ নিবেখি তৃপ্তি নযারত, তা শুনহ ।

সূত্র—এচন মনমুগ্ধ হই নাগরিকজনে যথা ভাষত তা শুনহ ।

নাগরিক জনসব বোল—ওহি আচর্য্যরূপ সবে অঙ্গে আলিঙ্গি বামকৃষ্ণক
 পান করোঁ, এনয় মধুর মূর্তি অজয় অভঙ্গ বিসর্গ (?) কুব-
 লয়বো প্রাণ চোবাবল, ভগবন্ত নাবাগণ বসুদেব মন্দিরে কৃষ্ণরাম
 নাম ধরি দৈবকীত জন্ম ভেল । উত্তর কালে নিয়া বসুদেবে
 গোকুলত থৈয়াছি । ওহি কাল অবধি নন্দসুত নাম ধরি আছা ।
 এতমান দোহো ভেল ব্রজত, ত্রিপক্ষত পুতনাক প্রাণ শুষিল ।
 শিশুকালতে দাক্ষণ চক্রবাক আকাশে প্রাণ চোবাবল, শকট
 উভঞ্জল, অর্জুনকো ভাঙিলা । অঘ বক ধেনুকাসুর কেশী, ব্যোম
 লৈলা প্রাণ । কালিক দমিয়া হৃদক নির্ঝিষ কবি, গোবৎস গোপ-
 গোপী শিশুগণকো বনাগ্নিত ওহি ভগবন্তে মোচন করিলা । নন্দকো
 বকণ স্থানহন্তে আনিলা । গোপীসব ওহি কৃষ্ণর ঈষত নিবীক্ষণ

ঈষত কটাক্ষ পেখি পতি-পুত্র গৃহাশ্রমকো সব জ্ঞাতিতো লজ্জা
 এবি প্রাণ মন সমর্পিল । এবস্থিধ অনেক দুর্গতি তবারল । ওহি
 যদুবংশে শ্রীযশ মহিমা আতহন্তে বাঢ়ব । ওহি বংশ মধ্যে কমল-
 লোচন মহা জ্ঞানবন্ত সর্বকর্মদক্ষ কৃষ্ণ, জ্যেষ্ঠ বাম প্রলম্ব বৎসাসুরক
 বধিলা । প্রথমে আসি কংসর ধনুক কৃষ্ণে ভাঙ্গল, সেনাসবো সমূলে
 নাশিলা । কি দুর্জয় ওহি বামকৃষ্ণ দোহোজন, ভালেতো যশমহিমা
 গণক কইছি, সাম্প্রতে পেখলো পেখলো ।

পুনঃ সূত্র—আহে সামাজিক লোক, এবস্থিধ প্রকারে সভাস্থিত সরজনে
 বহুভারে প্রশংসা করত । তৎ প্রশংসনে মোহি চানুর যৈচে কৃষ্ণ-
 বামক সঙ্গুধি বোলত তা দেখহ ।

চাণুর বোল—হে নন্দসুত কৃষ্ণ, হে বাম, তোহো দোহো বীৰবাহু,
 যুদ্ধত নিপুণ শুনি ভোজকুলজ কংসরাজা যুদ্ধ চাহিবাক প্রতি দূত
 পাঞ্জি অনাইলা । রাজার প্রীতিক অরঞ্জে সাধিতে লাগয় ; হে
 কৃষ্ণরাম, রাজার সন্তোষে আমাসার কুশল । প্রাণীসর তোমার
 সম্বন্ধি প্রসন্ন হৈবেক, বাক্যে মনে কন্মোঁ অন্যথা কবিতো উচিত নুহি ।
 অনবরতে গোপগণে পরমানন্দে মল্লযুদ্ধ কবি বলুকা বৃন্দাবনত
 গো-চারি ফুৰাহা, এহি কারণে তুমি মল্লযুদ্ধ করহ । যুদ্ধত নিপুণ
 দোহো ভাই বলবন্ত, তুমি আমি রাজার প্রীতি সাধি মল্লযুদ্ধ
 করোঁ । তোমার আমার সম্বন্ধি সবলোক সন্তুষ্ট হোক । সর্ব
 প্রাণীময় রাজা, রাজার সন্তোষে প্রাণীসবে সন্মান করে । এতেকে
 রাজার প্রীতিক সাধিতে উচিত, সাধিতে উচিত ।

সূত্র—চাণুরবচন শুনি সানন্দে যদুনন্দনে যুদ্ধ করিবাক প্রতি দেশ-
 কাল উচিত জানি যথা ভাষত তা দেখহ ।

কৃষ্ণ বোল—হে চাণুর, ভোজপতি রাজার তোহো সবশ্রেষ্ঠ অনুচর ।
 হামোসর বনচর প্রজা, তথাপি রাজার প্রীতিক সাধি হামো
 দোহো ভাই মল্লযুদ্ধ করবো । হামো বালক, তুল্য বল সমে যুদ্ধ
 উচিত । সানন্দে মল্লযুদ্ধ করিবো । সমুচিত যুদ্ধে সে সভাস্থিত

জনকো দোষে নপাইবে । বাজার প্রীতিক অৱশ্যে সাধিবো ।

মূত্র—কৃষ্ণৰ বচন শুনি চাণ্ডৰে যে বোলল তা শুনহ ।

পুনঃ চাণ্ডৰ বোল—হে কৃষ্ণবাম, তোহো বালক নোহৰ, তোহো
কিশোর বয়স, শ্ৰেষ্ঠ বলবন্ততোমিক, তোমাসাৰ বল সহস্রাধিক
বলবন্ত কুবলয়ক লীলায়ে প্রাণ চোৰাবলি । এহিসে কাৰণে বলবন্ত
সহিতে যুদ্ধ কৰিতে উচিত হয় । তুলা বয়স নিৰ্বলী জনে তোহাক
কি যুদ্ধ কৰব ! হে দৈবকীমূত কৃষ্ণ, হামো সহিতে যুদ্ধ কৰোহো ।
মুষ্টিক সহিতে বামে যুজোক, যুজোক ।

মূত্র—চাণ্ডৰ নিশ্চয় সংকল্পিত ইচ্ছা শুনি কৃষ্ণে যে বোলত তা দেখহ
শুনহ, নিবন্তৰে তৰি বোল হৰি বোল ।

গীত

বাগ সাবঙ্গ, পৰিতাল

মল্লযুদ্ধ কৰত শ্ৰীকানুবাম
চাণ্ডৰ-মুষ্টিক মন পূৰণ কাম ।
কৰদোহো দোহো হাত বান্ধি
চান্দি মল্লযুদ্ধ কৰত অনুপাম ॥

পদ—কৃষ্ণে চাণ্ডৰক মুষ্টিকে বামক
আজোৰা-আজুৰি কৰে টানি ।
আবজিএ মুষ্টিক জানুত আকোৰ মাৰি ধাই
জুতে ধায়া মাৰে টানি ॥
মস্তকে শিৰত উৰু স্থলে হিয়াত
দোহো দোহো মাৰে ধৰি ।
হস্তে ধৰি দাঙি তিপি টানি মাৰে
উৰ্দ্ধক লাগিয়া দেই এৰি ॥

আগত পকাৰে কতো পৃষ্ঠত পকাৰে কতো

হস্তে পাণিতলক ধৰি আনে ।

পদ জানু পকাই কণ্ঠে কণ্ঠ লগাই

ছই হানে ধৰাধৰি কৰি টানে ॥

পৃথিবীত পৰি হাতে তুলি ধৰি

ক্রোধে চাই অকুটি নয়নে ।

বিপক্ষক নাশিতে কৰিয়া প্রবন্ধ

কহত কৈরল্যানন্দ এগুণ গান ॥

কৃষ্ণ বোল—হে চান্দৰ, ভাল বোল বুলিচি, ওহি হোক তোমাৰ
আমাৰ যুদ্ধ । মুষ্টিক সহিতে দদা কৰোক মালবান্ধ ।

মূত্র—এবস্থিধ বচন বুলি শ্ৰীকৃষ্ণে বামে ছইকো ছই ধাই-ধবল, তা দেখহ
শুনহ । এবস্থিধ পকাৰে অন্তেঅন্তে ধৰাধৰি কৰি শাহু'লে যেন
গৰ্জ্জয়, পৰমবিক্রমে কেহো আশ্ফালি ফেলাবল, যৈত পৰে পৃথিবী
সব খাল হয় । যৈচে ভূমিকম্প যায় । কতো বগৰা-বাগৰি
পাৰয় । বাজৰ কঠিন বান্ধে অস্থিসৰ যৈচে ভাঙি যায় । পৰম
নিন্দা বাণী বুলি দন্তচৰ্ৰবন কৰি অঙ্গুৰি ঠাৰ দেস্ত । তা দেখহ ।
পৰম শ্রমত ঘৰ্ম বহি যায়, বজযুক্ত বজ্জিত কলেবৰ চান্দৰ মুষ্টিক
সমে যৈচে যুদ্ধ কৰল, তা দেখহ শুনহ ।

মূত্র—সে সময়ে মঞ্চস্থিত নাগেৰিক নাৰীসৱে বলাবল যুদ্ধ পেথি
অনুশোচ কৰি পৰস্পৰে যে বোলত তা দেখহ শুনহ ।

মথুৰা নাগেৰী-নাৰীসব বোল—হে মাই, সখী, সঙ্গিনীগণ, বলী নিৰ্বলীৰ
যুদ্ধ পেথি বাধিতে উচিত হয় । তথাপি আপোন.....কৰি বালক
বলবন্ত যুদ্ধ চাৰয় । ওহি সভাসদক পৰম অধৰ্মে পাৰয় । বহু
কঠিনাই বলবন্ত মালদোহো । অঃ অতি সুকুমাৰ লাৰণ্য অঙ্গসৰ,
কিশোর বয়স, যৌবন নুহি, ওহি ভাসন্দ্ৰাৰ কৈত লাগয় ? ওহি
সভাসদৰ নিশ্চয় ধৰ্ম বিপৰীত ভেল । যি সভাত অধৰ্ম কৰে
সোঁহ সভাত কদাচিতো থাকিতে উচিত নয় ।

অপর নারী বোল—হে সখী, সঙ্গিনীগণ, জ্ঞাতি পণ্ডিতগণে দোষ মিলব
বুলি সভাত প্রবেশ নোহে। ওহি সভামহ প্রবেশি উচিতক নোব-
লয়। এনয় অজ্ঞর কিল্লিষ বুদ্ধি হয়, নবকত নিবাস হয়।

সূত্র—শ্রীকৃষ্ণে চাণ্ডবক ক্রোধে কবি বোলত।

কৃষ্ণ বোল—অয়ে চাণ্ডব হামো বালক।

নারীসব বোল—দেখ দেখ সখীসব, শত্রুগণ চৌপাশে ভ্রমিয়া ফুরয়।
কৃষ্ণর বদনাম্বুজ ঘর্ষ জল শোভয় যৈচে প্রফুল্ল পদ্মকোষ পাসিত
বারিকনিকা বঞ্জয়। মল্লশত্রুর মুখক নিবেথি বহুবিধ গর্ষ খর্ষ
বাণী সম্বুধি বোলৈছে।

সূত্র—কৃষ্ণর বচন শুনি কোপে চান্দবে দাড়ি পকারত, তা দেখহ। বাম
মুখ নিবেথি মথুরা নারী যৈচে বাত নিগদিতে লাগল তা শুনহ।

অপর নারী বোল—হে সখী, নয়নভঙ্গ প্রফুল্ল পঙ্কজনয়, সুন্দর মুহ
নাহেরি হামার মন খেদ করয়। তাত্র নয়ন স্নিগ্ধ দণ্ড প্রকাশিত
হসিত শোভিত বামে মুষ্টিকক প্রতি খেদি যায়।

সূত্র—অপর সখী খেদ কবি কৃষ্ণর মহিমা প্রশংসা যৈচে সভাস্থিত জন-
সবক নিন্দি বোলত তা শুনহ।

অপর সখী বোল—তোহো প্রধান বলবন্ত, বাজার মল্ল যদি বলবন্ত পুনু
আমাক মল্লবদ্ধ ধরি পেলাবহ, পেলাবহ (?)।

সূত্র—অপর নারী সখীগণক খেদ কবি যে বোলত তা শুনহ। হা হা
শুন শুন ওহি কৃষ্ণ পুরাণপুঙ্কম, ভগবন্ত মনুষ্য তনু পাই বনমালা
পরিধান কবি ধেনু চবাই, বেনু বজাই ফুঁবৈছি। ব্রজবাসীসব
কিনো পুণ্য কয়লি। আঃ শিরলগ্নী অর্চিতাজিঘ্রু কমলযুগল
বনে ভ্রমি ফুঁবৈছি। সোহি কৃষ্ণবামক মল্লযুদ্ধ সমে কবারয়, ওহি
সভার ধিকার বহোক। ওহি কৃষ্ণর সব অঙ্গ রূপ লাবণ্যধিক
শ্রেষ্ঠ, রতন এনয় রূপ নতু পেখয়, শুনিতো নাহি। আঃ আভরণাদি

বেশে অগুজন ভূষিত নুহি, ওহি বৈকুণ্ঠধাম ভগবন্ত ঈশ্বর কৃষ্ণ
অবিনাশী। নবীন রূপ, মুহপদ্মমধু ভৃগুগোপীসব পান কবৈছি।
পূর্ব জন্মত কি তপ করিছি মধুর মূর্তি বামকৃষ্ণক অনববতে দেখিতে
পায়াছে। হা হা হামোসব অল্প পুণ্য জ্ঞানলো, গোদোহন,
দধিমথন, বালকক্রন্দন গৃহমার্জনাদি কার্যা করিতে উকক্রম ভগ-
বন্তর গুণ-যশক স্মরি গোপীসবর লোতক নিগরি জলপ্রায় ভেল।
অকণোদয়ে ব্রজক চোড়ি গো-চারিবাক যান্ত, সন্ধ্যাকালে গো-
ধেনুক আগ কবি বেনু বজাই আসিবার জানি মন্দিবর তুরিতে
বজাই গোপীসব ঈষত হাসিত মুহক দেখন্তে কৃষ্ণে তাহাঙ্ক আতি
দায়াতবে চাহন্ত। আঃ কতনো জনমে পুণ্যক আর্জিলে।

শ্লোক

সভয়াঃ স্ত্রীগিরঃ শ্রুত্বা পুত্রস্নেহচাতুরী।

পিতবারনতপোতাং পুত্রয়োববুধৌ বলম্ ॥ ২৮ ॥

সূত্র—পূর্বনিবাসী স্ত্রীসবর সভয় বচন শুনি বামকৃষ্ণর বলর উমান জানি
দৈবকী বসুদেব যৈচে বিলাপ করত তা দেখহ।

গীত

বাগ ভূপালি, কএভালি

হাহা কিনো মোর পুত্রর বিলাই।

দাকণ মালেবে শিশু দোহোক যুজায় ॥

পদ—হাড় বিগলিত হই মরিবে পুতাই।

হের বাপ ভোর শোকে অগনি উমাই ॥

কিক লাগি দেহা ধরো মরিয়া নাযাঞু।

হরি হরি আজিসে নির্বংশ হামো হঞু ॥ (৩৭)

সূত্র—আহে সামাজিক লোক, চান্দুৰ মুক্তিৰ সমে বামকৃষ্ণ মল্লবিহিত
বিবিধ প্ৰকাৰে অন্তোঅন্তে যুদ্ধ কৰিতে ভগৱন্তৰ মুক্তি, জানুৱাহৰ
নিষ্পীড়নাদি প্ৰহাৰে চান্দুৰ-অঙ্গ যৈচে ব্ৰজৰ প্ৰহাৰ তদ্বৎ অসহমান
পীড়াত বিদলিত ভেল তা দেখহ শুনহ। ক্ষেণেকে সন্ধুকি ভগৱ-
ন্তক যৈচে শেনে ধাৱল, তদ্বৎ কৰযুগলে মুক্তি ধৰি সন্ধানে ক্ৰোধে
ক্ৰতে ধাৱল তা দেখহ শুনহ।

সূত্র—চান্দুৰ প্ৰহাৰে অঙ্গচালনে কৃষ্ণ কটাক্ষ নাহি কৰত। পশ্চাৎ বাহু-
যুগলে ধৰি চান্দুৰৰ কৰদ্বয় উপৰক তুলি পকাৱত। শেষ জীৱন
জানি ধৰণীত বলে আচাৰি পেলাৱল, প্ৰাণ চাৰি কেশবেশ মুক্ত
হুই ইন্দ্ৰধ্বজ যৈচে পৰল তা দেখহ শুনহ। নিবন্তৰে হৰি বোল
হৰি বোল।

সূত্র—সোহি প্ৰকাৰে মুক্তিকে বলোভদ্ৰে মুক্তি মৰল। .....
বলোভদ্ৰে কিঞ্চিতো কটাক্ষ নকৰি তেখনে ক্ৰতে দোহো কৰে
ধৰি সন্ধানে প্ৰকোপে তাৰ হিয়াত মুক্তি মাৰল। মহাশ্ৰমে
মুখে কধিৰছাদি, যৈচে বাতাহত ক্ৰম, পৰমাত্মত মুক্তিক ভূমিত
পৰল তা দেখহ শুনহ।

সূত্র—তদনন্তৰে কুট নাম মল্ল পৰম আক্ষোটে কৃষ্ণক যৈচে ধাৱল।
তেখনে বামে বাম মুক্তি হানি অব্যাহতে প্ৰাণ চোৱাবল।

সূত্র—যৈচে শল্লমল্ল কৃষ্ণক তৰ্জ্জয় তা দেখহ।

শল্লমল্ল বোল—অয়ে গোপকুমাৰ হামো বিদ্যামানে আছিতে সন্দ্ৰে চান্দুৰ
মুক্তিক কুট মল্লৰ প্ৰাণ চোৱাবলি। এখনে যম সদনে পঠাবো।

সূত্র—এবম্বিধ প্ৰকাৰে গৰ্জ্জিতৰ্জ্জি শল্লমল্ল কৃষ্ণক ধাৱত তা পেখি কৃষ্ণে
চৰণ প্ৰহাৰে শিৰ ছেদল, তোশল্লকো চৰণাঘাতে হুইখণ্ড কৰাবল।
তাসম্ভাৱ বন্ধপেখি বন্ধশালা স্থিত মল্লসৰে যৈচে প্ৰাণসংশয়ে ক্ৰতে
লৱৰি পলাৱল তা দেখহ। শুনহ।

কৃষ্ণ বোল—হে শ্ৰীদাম সুদাম, আসা সানন্দে মল্লবন্ধ বাজাৰ অগ্ৰে
কৰোহো, মল্লবন্ধ কৰোহো।

সূত্র—শ্ৰীকৃষ্ণৰ বাণী শুনি সৱগোপবালক আসি বহুবিধ মল্ল ক্ৰীড়া দেখা-
বত তা দেখহ শুনহ।

পুনঃ সূত্র—আহে সামাজিকলোক, সমজ্যাৰ লোক সন্তোষি সানন্দ বঢ়াই
যৈচে নৃত্য কৰিতে লাগল তা দেখহ শুনহ নিবন্তৰে হৰি বোল
হৰি বোল।

গীত

বাগ নাটমল্লাৰ, একতালি

সানন্দে বামকৃষ্ণ নাচন্ত সমাজ বঞ্জি।

গোপগন চৌপাশে বজাৰে চাপৰি আনন্দে আকুল মজি।

পদ—শিৰে ময়ূৰ পুচ্ছ ললাটে তিলক

গলে বিৰাজিত বনমালা।

কটিত মেখলা কিঞ্চিণী বনকিত

চৰণে মঞ্জীৰ বোলা।

শোভিত বেশভূষণ বঞ্জিত কলৱৰ

লাৱণ্য কামধিক বিৰাজে।

লয়লাস চেরে চেরে নৃত্য কৰে নাৰয়ণে

পেখি জনমন ভুলিল সমাজে।

স্বজনৰ নাশি শোক হাসি চান্ত ঘনে ঘন

দেখি ভৈলা পৰম হৰিষে।

বাৰে নানা বাদ্যভণ্ড পেখি কংস ভৈলা মহাক্ৰোধ

কহতু কৈৱল্যভূষণ দাসে ॥ (৩৮)

সূত্র—এবম্বিধ বহু ভাব নৃত্য পেখি পৰম বন্ধে বন্ধশালাস্থিত পক্ষ বিপক্ষগণে

সাধুৰ্বাদ বাক্যে প্ৰশংসি যে বোলল তা শুনহ।

সমজ্ঞাস্থিত জনসব বোল—হে সাধু সাধু বসুদেবনন্দন, ধন্য, ধন্য,
যহকুলৰ যশ অনাইলা। ছৱাল হুই অলৌকিক দুৰ্নিবাৰ কৰ্ম
কয়লি। মথুৰা নাগেৰীসব কতৃহলে বোল।

মূত্র—এবস্থিধ বচন শুনি বসুদেব দুৰ্গন্ত নিৰেখি পৰম দুঃখে যে বোলল
তা শুনহ।

বসুদেব বোল—কংস বিদ্যামানে চান্দুৰাদি মানবন্ধে কি সন্তোষ মিলব?
কংস থাকিতে হামোসবৰ কি জীৱনত আশা? কি কৰব?

মূত্র—সামাজিক বামকৃষ্ণৰ পৰমাত্মত কমললীলা, নৃত্যগুণ পেখি কংস
ব্যতিৰেকে সমাজস্থিত সাধুসবে সাধুৰ্বাদ কৰত। কংসৰাজা
মল্লসবৰ বন্ধ পেখি সমাজস্থিতৰ পক্ষ-বিপক্ষৰ আনন্দ নিৰোধি
মদাম্ব হুই জাজ্বল্য কোপে যে বোলল তা দেখহ শুনহ।

কংসৰাজা বোল—অয়ে মন্ত্ৰী কি শুনহ? চাৰগনে কি কৰৈছে? বাজন-
সবে বাধা কেনে নকৰয়? হামাব আগত মল্লমহোৎসৱে মল্লসবক
সদে প্ৰাণ চোৱাল। বসুদেবমুত দোহোক নগৰৰ বাজ কৰি
কৰি খেদাউ। দুৰ্গতি নন্দক নিহল লগাই বন্দী কৰহ। গোপ
সবৰ সৰ্বস্ব আগ্ৰহি লউ, তাসত্ত্বাৰ মুখক কিসক চায়া আছস?
মোৰ প্ৰাণবৈৰীৰ ওহিসবে হিতক সাধয়। তাহান গোষ্ঠেকো নবাখিবি,
সমূলি মাৰহ, সমূলি মাৰহ।

মূত্র—এবস্থিধ কদৰ্থনা স্বজনসবৰ শুনি ভগৱন্ত শ্ৰীকৃষ্ণ পৰম কোপে
কুপিত হুই ক্ৰতে উচ্চ মঞ্চত আৰোহল। পেখি কংসৰাজা মৃত্যু
সন্নিধান জানি সভয় ভেল। ভৱিতে স্বআসনৰ উঠি যে কৰত
তা দেখহ শুনহ।

গীত

বাগ নাট, পৰিতাল

স্বজন আকুল পেখি লঘিমা গুণক ধৰি
আৰোহিলা উচ্চ মঞ্চ।

কৃষ্ণে বহ বুলি দিলেক আশ্ৰোত
কংসৰ চাপিয়া কাছে ॥

পদ—পেখি চৰ্ম্ম খাণ্ডা ধৰি কংসে উঠি ধাইলা
যেন শেন ভমে পাকে আকাশত।
কেশৱ ফুৰন্ত কংসক ঠাই
ছিদ্ৰ লখি দক্ষিণ পাকত ॥

বৈনতেয় যৈচে ধৰিলা উৰণে
সোহিমতে ধৰিল। কংসক।

অচিন্ত্য প্ৰভাৱ কৃষ্ণ কৰে কেশ আক্ৰমি
পেলাইলা বন্ধ স্থানক ॥

গৰিমা গুণাশ্ৰয়ী বাম্প দিয়া কৃপাময়
উপৰে পৰি বৈলা ঋষিকেশে।

কহয় কৈৱল্যানন্দ কৃষ্ণৰ বিক্রম
হৰিৰ চৰণ লভিলাষে ॥ (৩৯)

মূত্র—আহে সামাজিকসৱ, যৈচে কৃষ্ণে জগতভাৰ আশ্ৰয় কৰি কংসৰ উপৰে
পৰি প্ৰাণ চোৱাল, সিংহে বাৰণৰ প্ৰাণ লেলহ তদ্বৎ। জনসৱে
কংসৰ বন্ধ পেখি যৈচে হাহাকাৰ শব্দ কৰল তা দেখহ শুনহ।
প্ৰাণগত কংসক চুলে ধৰি বন্ধশালামহ ঘসাই ফুৰাৱত, জয় জোকাৰ
পাৰি গোপগোপী শিক্ষা বেণু পৰামানন্দে বজাৱত। সাধুসৱে
শুভ শুভ বাৰ যে বোলত তা দেখহ শুনহ।

বিষ্ণুপক্ষ পত্নীসব বোল—আজু পৃথিবীৰ ভাৰ দূৰ গেল, মৰিল কংস
হুৰাচাৰ। আজু হামাব সুদিন বেল, সুদিন ভেল।

সূত্র—নাগেবীগণে পৰমানন্দে কৃষ্ণক প্রশংসি ধন্য ধন্য বামকৃষ্ণ বুলি
শিবে পুষ্প বৰিষয় । শিৰত হাত ফুৰাই গোপসৰে যৈচে বোলত
তা দেখহ ।

গোপসৰ বোল—কংসৰ নিধনে আজু পুনু জন্ম ভেল । সাধু বামকৃষ্ণ
কিনো কৰ্ম্ম কয়লি ?

সূত্র—দৈৱকী-বসুদেৱ কৃষ্ণৰ কৰ্ম্ম পেখি পৰম বিস্ময়ে তবধ নয়নে নিৰেখি
আছয় । চৌপাশে জয়ধ্বনি মাত্ৰ কৰয়, আকাশত বিদ্যাধৰগণে
বহু বাদ্য বজাৱত, শিবে কুমুম বৰিষয় । সিদ্ধ যুনিগনে নানা
স্তুতি জয়জোকাৰ কৰয়, তা দেখহ শুনহ ।

পুনঃসূত্র—আহে সামাজিকলোক, পৰম কৃপালু গুণ কৃষ্ণৰ দেখি বৈবী
মানি জলপানাদি ভোজন-গমন-বচন-শয়ন-কথনাদি এসব সময়ে
শ্ৰীকৃষ্ণক দেখত তাৰ অল্লকালে মুকুতি মিলয় । চিদানন্দ ঘনশ্যাম
ব্রহ্মকপ ধৰি ওহি কৃষ্ণক নিশ্চল ভকতি ভাৱে ভজন সেৱা-কৰ্ত্তা-
জনৰ ভক্তি মুক্তি কি না মিলব ? ওহি সৰ্ব্ব শাস্ত্ৰৰ সন্মত ইহা
জানি নিষ্ঠ দেৱতা মানি কৃষ্ণ পদাপুজ কায়বাক্যমনে নিশ্চয় কৰি
সামাজিকসৰ জানি নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি বোল ।

শ্লোক

শোকবিগলিতাঃ সৰ্ব্বৈ কংসাঘ্টকঃ কনিষ্ঠকাঃ ।

ক্ৰুদ্ধা বিগলিতচিত্তাঃ কৃষ্ণং হন্তুং প্রজাগ্নিৰে ॥ ২২ ॥

সূত্র—অথানন্তৰে কংসৰ অষ্টভাতৃ পৰম ক্ৰোধে ৰাজ্যৰ মৰণ শুনি যৈচে
আৱত তা দেখহ শুনহ ।

গীত

বাগ কানড়া, পৰিতান

আৰে অষ্ট কনিষ্ঠ কংস ৰাজ্যৰ ।

জ্যেষ্ঠৰ নিধন শুনি স্তুতি নাহিকে গাৱৰ ॥

পদ—ভাইৰ ঋণ শুজে বুলি কৰে আৰিমুৰি ।

বামকৃষ্ণক বোলয় ক্ৰোধে সবে ধৰ মাৰ ॥

পেখি বামে পৰিঘ লৈলা উল্লাসি ।

একেবাৰে কোবাই মাৰিলা আসি ॥

বামৰ পুকমালি দেখি অদভুত ।

কহন্ত কৈৱল্য ৰামকু চিত্ত ॥ ৪০ ॥

সূত্র—কংসৰ অন্যান্য ৰাজভাতৃসৰে যে বোলল তা শুনহ ।

ৰাজভাতৃসৰ বোল—হে বসুদেৱসূত, দোহো হামাৰ জ্যেষ্ঠৰ প্ৰাণ
চোৱাৱলি, যদি শক্তি আছয় হামাক সমৰ দেহু, সমৰ দেহু ।

সূত্র—তা পেখি স্বৰ্গস্থিত ব্ৰহ্মাশিৱইন্দ্ৰাদি দশ দিশপাল পৰম প্ৰীতি
সন্তোষ হই বহু কুমুম শিবে বৰিষল । বিদ্যাধৰ সবে হৃন্দুভি,
পনহ, ঢকা, ভেৰি, কৰতাল, সপ্তসুৰ যন্ত্ৰাদি, অপবস্তিত বহু
বাদ্যসৰ কোতুকে বাদ্য কৰি অঙ্গৰাগণে নৃত্য কৰয় তা দেখহ
শুনহ ।

সূত্র—আহে সামাজিক লোক, ৰাজা-ভাৰ্য্যা ভাতৃবধু দাসীগণ সহিতে
কংস ভাতৃগণ মৰণ শুনি পৰম শোকে ব্যাকুল হই যৈচে আৱত
তা দেখহ শুনহ নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি বোল ।

গীত

বাগ কো

শোকে বিগলিত

হুই আবে

রাজভাৰ্য্যাগণ ।

নয়ন লোতক শ্ৰে নিবন্তবে কেশবেশ

মুক্ত গাবৰ নাহিকে সন্ধান ॥

পদ—শিৰ হৃদি ধাকুৰিয়া আসে স্বামীশোকে ।

পেখি মৃত স্বামীসৰ জ্বলি গৈলা শোকে ॥

স্বকী স্বকী মৃতকৰ কান্দি গলে ধৰি ।

মৃতক স্বামীৰ গুণ বৰ্ণাই কান্দে নাৰী ॥ (৪১) ॥

মূত্র—আহে সামাজিক লোক, পৰ্য্যক্ষে স্বামীক আলিঙ্গি ধৰয় তব
পতিক ধৰি উচ্চস্বৰে বাৰম্বাৰ বিলাপ কয়ল তা দেখহ ।

কংস নাৰীসৰ বোল—হাহা নাথ, হামাৰি নয়ন, কৰুণানাথ তোমাৰ
মৰণে হামাৰি মৰণ । গৃহ, প্রজাসৰ বিধবা সমান ভেল । তুমি
অবিহনে ইটো নগৰ শোভা নাহি কৰত, উৎসৱসৰ দূৰ গেল ।
হে স্বামী তোহো আমাৰ প্ৰিয়, তথাপি নিৰপৰাধী বসুদেৱ-
দৈৱকীক শান্তি কয়ে মোহি অপৰাধে আপোন নাশিলা, মহন্তৰ
দ্রোহ কৰিয়া আয়ুশসৰ নষ্ট কয়লি । ওহি প্ৰাণীৰ উদ্ভৱ প্ৰলয়-
পালন সংহাৰণ ওহি কৃষ্ণত হন্তে, তথাপি নিম্খলে অৱজ্ঞা কৰি
শত্ৰুভাৱে চিন্তিলা, সুখ নপাৱলি । হামাৰ মাত্ৰ মৰণ কয়লি,
মৰণ কয়লি ।

মূত্র—আহে সামাজিক লোক রাজভাৰ্য্যাগণৰ ঈশ্বৰস্তুতি বচন শুনি
ভগৱন্ত শ্ৰীকৃষ্ণ আশ্বাস বচনে সুস্থ কয়ল তা দেখহ ।

মূত্র—তদনন্তৰে কংসাদি হতজনৰ লৌকিকাদি কৰ্ম কৰাবল । আহে
সামাজিক সদৃজ্ঞাতাসক, ওহি কলিত সত্য শোচ আচাৰ কিঞ্চিতো ।

নাহি নাহি ওহি শাস্ত্ৰত কহৈছি । চিত্তবিত-বুদ্ধি-অহঙ্কাৰে সবাকৈ
মলিন কয়ল । হৃষ্টচিত্তসবক তীৰ্থে শুদ্ধি নাহি কৰয় । সুৰাভাও
প্ৰায় মোহি হৃষ্টচিত্ত পাপীসৰ হৰিক সুমৰি পৰম নিষ্পাপ হয় ।
যৈচে দাৱানলে গহন বন দাহ কৰয়, তদ্বৎ সৰ্ব পাপ ভস্ম
কৰয় । ইহা জানি হৰিৰ কৰ্ম কৰি গুণ চৰিত নাম যশ স্মৰি
হৰিৰ চৰণে মন দিয়া নিবন্তবে হৰি বোল হৰি বোল ।

শ্লোক

মাতৰং পিতৰৈকৈৰ মোচয়িত্বাথ বন্ধনাং ।

কৃষ্ণৰামৌ ববন্দাতে শিৰসা স্পৃশ্য পাদয়োঃ ॥

দৈৱকী বসুদেৱশ্চ বিজ্ঞায় জগদীশ্বৰৌ ।

কৃতসংবন্দনৌ পুত্ৰৌ সমজাতে ন শঙ্কিতৌ ॥ ৩০।৩১ ॥

মূত্র—বসুদেৱ-দৈৱকীৰ সন্নিহিত গৈই লোহাৰ নিহল সব ছেদন কৰাই
মুক্ত কয়ল । কৃষ্ণৰামে শিৰে পদ পৰশি প্ৰণাম কয়ল । পশ্চাৎ
দৈৱকী-বসুদেৱে জগদীশ্বৰ বুলি জানল । পুৰুষোত্তম ভগৱন্ত কৃষ্ণে
পিতৃ-মাতৃক ঈশ্বৰ বোধ মিলল জানি শ্ৰীপতি ভগৱন্তে স্বমায়ায়ে
মোহি জ্ঞান লুপ্ত কৰি দৈৱকী-বসুদেৱক সম্বন্ধি যো বাত নিগদিতে
লাগল, তা শুনহ ।

কৃষ্ণ বোল—হে পিতৃমাতৃ, হামো দোহো ভাইক নিমিত্ত অনবৰত
লোতক বহিছে, ক্ৰন্দন কৰি আছিলো । বাল্য পৌৰুষ কৈশোৰ
অৱস্থাৰ হামো পুত্ৰ দোহোৰ ওহি তৃতীয় অৱস্থাৰ লীলা আনন্দসৰ
দেখিতে নাহি পাৱল, দৈবে অসঞ্জোগ কয়ল । তোমাৰ মন্দিৰত
থাকি লালনা আনন্দৰ ভোগ নপাইলো । তোহাত হন্তে হামো
দোহো জন্মিলো, ইটো দেহে সৰ্বাৰ্থ সাধয় । আৰ পিতৃ হৈয়া
পুত্ৰক পোষণ, পশ্চাৎ পিতৃক শতায়ুস অবধি পোষণ কৰি স্বৰ্গ
সুজন নযায় । যি পুত্ৰ পিতৃ-মাতৃক সমৰ্থ হুই আপোনে দ্ৰব্য
ধনে পোষণ প্ৰতিপাল প্ৰচেষ্টা নাহি কৰয়, মোহি দুৰ্জনক যমৰ দূতে
মাংস কাটি খুৱায় । যিটো জনে অসমৰ্থ পিতৃমাতৃক শান্তি ভাৰ্যা

শিশু মহাগুরু শৰণাগতক সমর্থ ছই পোষণ পালনাদি চেফ্টা নকৰয়, সোহি জীৱন্ততে মৃতক, মৰিলে নৰক মিলয়। হে পিতৃ-মাতৃ হামো দোভাই সামর্থ ছই চিত্তে তোমাসাৰ অচ্চৰ্ন নকৰি বয়স বোথে গেল, কংস ভয়ে পলাই মনৰ শান্তি নহৈছিল। হে পিতৃ-মাতৃ তোমাসবৰ পৰাধীন ছই শুশ্ৰষা কৰিতে নপাৰিলো, দুৰ্জ্জন কংসে দুঃখ দেল। হামাৰ নিমিত্তে পৰম দুঃখ তোমাসবে পাইল। ইটো সবে দোষ হামো দোভাইৰ মৰমিয়ো।

সূত্র—আহে সামাজিক লোক, পৰম বিশ্বাসে শ্ৰীকৃষ্ণ মায়া মনুষ্য চেফ্টা কৰাবল সোহি দৈৱকী-বসুদেৱ ক্ৰোৰত তুলি হৰ্ষে আলিঙ্গি ধৰি পৰম স্নেহে নগ্নন নোবে বামকৃষ্ণৰ তনু ভিজাই প্রত্যাভৰ কিঞ্চিৎ নভাধিয়া নিচুকি ৰহল। এবং প্রকাৰে আশ্বাস কৰি ভগৱন্ত বামকৃষ্ণে বসুদেৱ-দৈৱকীক পৰম সন্তোষ কৰাবল তা দেখহ।

সূত্র—তদনন্তবে, আহে সামাজিক লোক, মাতৃপিতৃৰ পৰ্য্যংকৰ উঠি পহিলহি মাতামহৰ সামীপ্য গৈই যৈচে ৰাজ্যাভিষেক নিমিত্তে বচন বুলিতে লাগল তা শুনহ।

কৃষ্ণ বোল—হে মন্ত্ৰীগণ, ৰাজ্যাভিষেক নিমিত্তে চতুঃসাগৰৰ জলে ঋষিসকল সুমঙ্গলাদি দ্ৰব্যসব আৱৰ ছত্ৰচামৰ সিংহাসনাদি এখানে ক্ষণেকে মিলার।

সূত্র—শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্রচণ্ড অনিৰ্বাৰণ আজ্ঞা সভয়ে শিৰোগত কৰি তৎক্ষণে ৰাজ্যাভিষেক দ্ৰব্যসব আনি মিলাবল। তা পেখি মাতামহ উগ্রসেনক যৈচে বুলিতে লাগল তা শুনহ।

কৃষ্ণ বোল—হে মাতামহ উগ্রসেন, যযাতি শাপত যত্নকুলসৰ নৃপতি হৈবাক নপায়। যত্নকুলাদি সব সহিতে, পালিতে তুমি যোগ্য হোৱা, ইহা জানি তুমি যাদবকুলৰ ৰাজা হোৱা, ৰাজ্যাভিষেক কৰে।

সূত্র—আহে সামাজিকসকল, শ্ৰীকৃষ্ণৰ বচন শুনি উগ্রসেনে তেক্ষণে উঠল, চতুৰ্ভিত্তি জয়ধ্বনি কৰাবল, মঙ্গলবাদ্য শিঙা, শঙ্খ, ভেৰি, ঢাক

ঢোল তবল নিশান তাল কৰতাল বহু বাদ্য বজাবল। গন্ধৰ্বগণে সানন্দে নাচত, নটীসবে নৃত্য কৰয়। বহুভাৱে গায়নসবে নানা গীত সুমধুৰ স্বৰে গাবত, তা দেখহ শুনহ। সে সময়ে ঋষিসবে সুমঙ্গল বেদধ্বনি কৰাবল। তীৰ্থৰাজৰ জল শিৰে সিঞ্চি স্তুতি উৎসৰি জয়জয় জোকাবল। শ্বেতচামৰ দুই পাশে ঢোলয়। এবন্ধি বহুভাৱে উচ্চ কৰি ৰাজজোকাৰ কৰল। পশ্চাৎ শ্ৰীকৃষ্ণে যে বোলল তা শুনহ।

কৃষ্ণ বোল—আহে মহাৰাজা উগ্রসেন, হামো প্রজাসবৰ প্রাণশক্তি তোমাত আছয়। যযাতি শাপত যত্নবংশৰ সিংহাসনাৰোহণ নাশ ভেল। হামাৰ ৰাজ্যাধিকাৰ বুলিতে উচিত নোহে। হামো থাকিতে অমৰাধিপতি প্রমুখে নতভাৱে উপযোগ্য দ্ৰব্য লৈয়া তোমাক অচ্চৰ। আঃ অন্য পৃথিৱীৰ ৰাজাগণে কৰভাৰ দিবে আত শঙ্কা নাহি।

সূত্র—আহে সামাজিক লোক যৈচে পৰমানন্দ ৰূপধাৰী কৃষ্ণ সবাবো কাৰণ, ওহি অকাৰণ, তথাপি ভক্তভয় দূৰ কৰি শত্ৰুক নাশি ভক্তবৎসলতা ভাব দৰশি উগ্রসেনৰ অনুসৃত কৃত্য কৰল। অয়ে লোক পৰম কৃপালু ভাব দেখু। ইষ্টদেৱতা মানি ভকতিভাৱে শ্ৰবণ কীৰ্ত্তনে ভজনে কোন ইষ্ট পূৰণনাদি নাহি কৰব? ইহা জানি নিবন্তৰে সমাজ্যাস্থিতাঃ সদৃজ্ঞাতাসব নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি বোল।

গীত

বাগ স্তম্ভাই, পৰিতাল

চলে ৰাম কানু সাধি নিজ কাজ।

বংগশালা চোড়ি আঙু উগ্রসেন কৰি

ৰঞ্জে চলত নবনাৰী স্বপুৰ মাজ।

পদ—শিঙ্গা শঙ্খ ঢোল   মাদল তবল
 বাজন বোল পূবত দিশ অশেষ ।
 চিহ্ন চৌগাদণ্ড   পতাকা ঠুচিবল
 হেন বিতোপন পুরি যাই প্রৱেশ ॥
 দৈবকী বসুদেব   নন্দগোপ সব
 সঙ্গে সানন্দে চলে কৃষ্ণক নিবেশি ।
 দুঃখ ভৈল নষ্ট   গৃহ ভৈল প্রৱেশ
 নিতে ভৈল উসের কৃষ্ণ অপেশি ॥
 কৃষ্ণ বাম বদন   সুধা করি পান
 .....যুবাব আনয় ।
 ভূষণ চরণ   কৃপা মকবন্দ লভি
 কৈরল্য কৃষ্ণ দাস কহয় ॥ ৪২ ॥

সূত্র—আহে সামাজিক লোক যদুবংশর অপৰ সম্বন্ধীগণ কংসৰ হিংসাত
 বিদেশ গৈয়াছিল সে সব আনি আশ্বাস কৰি বহু বিত্ত দিয়া
 পূৰ্ব্ব গৃহবাৰীত বাসা দিয়াবল । কৃষ্ণবামসংকৰ্ষণ সৰ্ব্বভয় নিবাৰণ
 কয়ল । পুৰনিবাসীজনৰ মনোবথ সাফল ভৈল, স্বগৃহে সুখে বঞ্চল
 তা দেখহ শুনহ ।

সূত্র—তদনন্তৰে একদিনে শ্ৰীকৃষ্ণ বলো সহিতে নন্দৰাজাৰ সমীপে গৈই
 দোহো ভাই নন্দক আশ্বাস কৰি যে বোলত তা দেখহ ।

কৃষ্ণ বোল—হে পোষ্টাপিতৃ স্বপুত্ৰতো অধিক দায়ায়ে লালনা কৰি
 যোহি পোষয় সোহি পিতামাতা । আঃ হামো অসমর্থ শিশুক
 বন্ধুসবে কংসত ভয়ে ত্যাগল । তোহো হামাক শিশুহন্তে পালন
 কৰি সামর্থ কয়লি । তোহো গোপগণ সমে ভ্ৰজক যাহা, তোহো-
 সবক লাগি শোকে খেদকয় থাকয় । যশোদা মাতৃ হামাক
 নেদেখি পৰম আকুল হৈব । তোহো বুজাইবা । কংস ভয়ে
 দুঃখিত সুহৃদসবক স্বস্থানে সুখক সাধি জ্ঞাতিসবক দেখিব । অৱশ্যে
 যাইবো ।

সূত্র—ভগৱন্তে এবন্ধিধ প্ৰকাৰে সমুদ্ৰি বসনভূষণ অলঙ্কাৰে সুবৰ্ণ বজত
 বহিত কাংস্যাদি পাত্ৰে সব নিযোজি দিয়াবল । তদনন্তৰে গোপ-
 গণ সহিতে নন্দৰাজা চলি গেল । তা দেখহ শুনহ নিবন্তৰে হৰি
 বোল হৰি বোল ।

গীত

বাগ কল্যাণ, তাল খবমান

জয় জয় সদানন্দ   অচিল্য অব্যক্ত
 জলোদ্ধাৰণ অৱতাৰ ।
 ... ..   বণৰো কাৰণ
 কৰত বিবিধ বিহাৰ ॥
 শিৱ বিৰিঞ্চিসেবিত   যোগীগণ ধ্যেয়
 ভকত পদৰেণু সেবিত ।
 নিৰয় নিবাৰক   ওহি চৰিত্ৰচয়
 ... .. ॥
 কেশী ব্যোম হন্ত   নাৰদ বিদ্যাপন ঈশ
 গোকুলে ভয়বাসা কৃত ।
 পুৰি মনোবথ   অক্ৰূৰ সমাগম
 হৃদবাৰি ইসৰ পূবত ॥
 ... ..   কুজী দিব্য ৰূপকৃত
 সুদামা মনোবথ কৃত ।
 নাগেৰীমোহন   ধনু সেনা নাশিল
 বাৰণ অশ্বষ্ঠ নাশিত ॥
 মল্লসৰ সহিতে   ... ..
 দৈবকী বসুদেব ভূষিত ।
 উগ্ৰসেন ৰাজা   পাতিলা সমজ্যা
 নন্দক বিদায় সন্তোষিত ॥

নাশন তারণ

বহুবসভারিন

লীলাসর ... .. ।

ভূষণ কিশোর

কহয় কৈবল্যানন্দ,

হবি পদ সেবা অভিলাষ ॥ ৪৩ ॥

সমাপ্ত

বোধোদয়-নাট

দ্বিজ মহীন্দ্র

বোধোদয়-নাট

* * *

সত্ৰ—ভো ভো সামাজিকলোক, প্রথমে হৰি প্রণাম কয়লো। অথ
ভটিমা।

ভটিমা

জয়নমো নাৰায়ণ, নিত্য নিৰঞ্জন, পৰম পুৰুষ বাম।
সুৰমুনিবন্দিত, পঙ্কজনিব্দিত, নিৰ্মল গুণগণধাম ॥
জয় জনাৰ্দ্দন, দুৰ্জয়ন-গঞ্জন, নিজজনবঞ্জন দেৱ।
ত্ৰিভুবন বাঞ্ছিত, পঙ্কজ লাঞ্ছিত, অৰুণ চৰণে ককু সেৱ ॥
ভকতবৎসল, নিগুণ নিৰ্মল, সজলজলদদলশ্যাম।
ভৱভয়বাৰণ, তোহাৰি চৰণে বাবেক কবোহো প্রণাম ॥
ককু কাকুতি, দেহুগুৰুমতি, দেৱদেৱহৃষিকেশ।
ভকতিৰ বাট, বোধোদয় নাট ককু দিয়া উপদেশ।
এহু বোধোদয়, নাট্যনিৰাময়, যোহি শূণোতি পশুতি লেশ
দুৰ্জয়বিশাল ছেদি মায়াজাল, পাৱয় নিৰ্মল দেশ।
ছাড়ি মায়াময় X X যেনমত, বিষয়বিষয়ৰ কোল
মহীন্দ্র বদতি কহে শিশুমতি, ঘনে হৰি হৰি বোল। (১)

আহে সামাজিকলোক, যে জগত ঈশ্বৰ, সদাভাস্বৰ, জ্ঞানানন্দ,
ব্রহ্মাণ্ড.....কৰি মায়াভঙ্গ জীৱ কীৰ্ত্তিবৰ্ণা পাৱব, সোহি পৰমে-
শ্বৰকপী ঈশ্বৰ কীৰ্ত্তিবৰ্ণা সহিত সভামধো প্ৰৱেশ কৰয়। যৈচন
কৃষ্ণমিশ্ৰে বোধোদয় যাত্ৰা কৰত তা দেখহ, শুনহ।

* পুথিখনৰ প্ৰথম পাতটো নাই, ২নং পাতৰ পৰাহে পাঠ পোৱা গৈছে
গতিকে নান্দীশ্লোককে আদি কৰি প্ৰবেশিক কথাখিনি নাই। * * চিন
১৭৭১ অংশৰ পাঠ নষ্ট হৈছে, পাঠোদ্ধাৰ সম্ভৱ নহল।

শ্লোক

প্রবিশতি পৰমাত্মা কীৰ্ত্তিরক্ষানুযুক্তঃ
সদসি সকললোকা (নন্দ) * * সন্দোহমুক্তঃ
দিনকর-শতকাণ্ডঃ শঙ্খচক্রাদিযুক্তঃ
বিরিধিরিমলভূষাভূষিতো শ্বেতবস্ত্রঃ ॥ ১

সূত্র—আহে সামাজিকলোক, যে পৰমাত্মা রাজা কয়ল, সোহি কীৰ্ত্তি-
বন্দ্য। সহিত যৈচন প্রবেশ কয়ল তাহে দেখহ, শুনহ।

গীত

বাগ সিদ্ধবা

× × × দিশি দিশি × ×
পৰমাত্মা রাজা প্রবিশতি সদামতি।
কীৰ্ত্তিরক্ষা শুদ্ধমত নরপতিসঙ্গী।
ছত্রচামর দণ্ড মণ্ডল বিভঙ্গী ॥
কুণ্ডলমণ্ডিত গণ্ডযুগ্মাস্মিতশালী।
শ্যামলতনু পীতবসন বনমালী ॥
কঙ্কণকটককেয়ুরকবরঞ্জী।
পদযুগ কিঙ্কিণী বিনিজিণি মঞ্জী ॥
ইহ মন্দমতি মহেন্দ্র কৃতগীতে
তুষাতু সজ্জন হরিগুণাস্মিতে ॥ (২)

আহে, সামাজিকলোক, ঐচন প্রবেশ ছয়া পৰমাত্মা রাজা
সভাশিবে বহল, কীৰ্ত্তিরক্ষা সভামধ্যে বহল। তদনন্তবে কৃষ্ণমিশ্র
যৈচন প্রবেশ কয়ল তা দেখহ, শুনহ।

গীত

আবত কৃষ্ণমিশ্র পৰমহংস,।
নাহি মদমান-কামক্ৰোধবজ্র ॥
শুদ্ধসত্ত্বতনু নিৰ্ম্মল মতি।
মহামোহপঙ্কামগ্নমতি ॥
বিষয় নৈবাস, চিত্তককণাশয়।
আত্মজ্ঞানে মাত্র বত সদায় ॥
হরিপদ সেবি মহীন্দ্র বোল।
করতু ঘনে হরি হরি বোল ॥ (৩)

ঐচন প্রবেশ ছয়া কৃষ্ণ মিশ্রে বোল।

কৃষ্ণ মিশ্র—আহে সাধুসর, যাহেবি চরণযুগল মোহাদি বিপক্ষ রাজা-
কুলর কিবীটি বঞ্জিল, যোহি বীর-বীৰেন্দ্র যেন নরসিংহকপে কাম-
ক্ৰোধাদিপক্ষর হৃদয় বিদারল, যোহি জগন্নিবাস মহাবাবাহ হেন
কপ ধবি ছফ্ট রাজকুলপ্রলয়জলমগ্নদেহ মেদিনী উদ্ধারল, যাহেবি
কীৰ্ত্তিপ্রতাপ দশদিশ ব্যাপিল, সোহি বিবেক রাজাএ সসাগরা বসু-
মতীত কীৰ্ত্তিবন্দ্যক অকটকা রাজা পাতি × × × তা দেখহ,
শুনহ।

সূত্র— বিবেক রাজাও মহামোহক জিনি এভো শান্ত-মুৰ্ত্তি ধরি নাট
করিবে অংদেশল, × × × ঐচন বাণী শুনি গৃহিণীক সম্বোধি মিশ্রে
বোল।

কৃষ্ণ মিশ্র—ঐয়ে প্রিয়ে, হামারি বচনে ... .. কাম আছে। হামারি
ইথানে থাকিতে উচিত নোহে।

* পুথিত ৪ নং পাত নাই, প্রস্তাবনার সবহভাগ অংশই নষ্ট পালে।

সূত্র—ঐচন বুলি মিশ্র গৃহাশ্রমে x x যাতো কাম থাকিলে ভক্তি
যোগ নঘটে । তদনন্তবে যৈচে কামবতি প্রবেশল তাহে দেখহ,
শুনহ,

গীত

বাগ কানাড়া, পবিতাল

চলে কামদেব বতিব সঙ্গে ।
স্বামী সমীপ বতি চলে বঙ্গে ॥
নানা অলঙ্কারে মণ্ডিত দেহ ।
কামিনীমোহন শোভল বেশ ॥
পুষ্পবাণ সঙ্গে কেশশোভিত ।
কুক হরিসেরা বিগুচিতি ॥ (৪)

সূত্র—ঐচন প্রবেশ ছয়া কামদেব বোলা

কামদেব—নবে পাপকপট যারে আচরে, যারে বভুগৃহ, সুবভিবাঘু,
ভ্রমবগুঞ্জন, সচল বাজি যুরতীর দৃষ্টিবাণ থাকে তাবে কেনে বিবে
কব অভ্যুদয়, জ্ঞানোদয় হবে ?

সূত্র—ঐচন শুনি বতি বোল ।

বতি—আহে স্বামী, হামারি মহামোহবাজার, সহিত যমনিয়মাদিযুক্ত
বিবেক বিবোধ ভয় লাগে ।

সূত্র—ঐচন শুনি কাম বোল ।

কাম—আহে প্রিয়, ভয় নকবিবি পুষ্পধনুর্বাণ থাকিলে সুবাসুর জিনিতে
পাবো, হামার অজ্ঞা কেহো লজ্জিতে নপারে, দেখহ, বিউ আমো-

ঘাত (?) * ব্রহ্মাক ভজাইছো, গুরুপত্নী পত্নীভারত তাবাত চন্দ্রক
প্রবর্তাইছো, আনব কি কথা ? আর যি যমনিয়মাদি সহায় কহিছা,
মদমাংসর্যাদভুলোভাদির নাম শুনি পলায়, বাস্তবত সিসর নিষ্কি-
কার-বিষয়ত জন্মে । আছোক x x x একে চিত্তত বিকার জন্মাই,
স্ত্রীসবে জিনিব পাৰা ।

সূত্র—তদনন্তবে বতি বোল ।

বতি—তোমার শমদমাদির সমে একে ঠাই জন্ম শুনিছো, কিসক এমন
বিবোধ ?

সূত্র—ঐচন বচন শুনি পুনু কাম বোল

কাম—ঐয়ে সুন্দরী, আমাসবর জন্মস্থান-পিতৃ অভিন্ন ! শুনহ, জীৱ-ঈশ্বর
মায়া ভাৰ্য্যাত মন পুত্র ভেল । তান প্রবৃত্তি ভাৰ্য্যাত মহামোহ আর
নিবৃত্তি ভাৰ্য্যাত বিবেকাদি জন্মিছি ; এমন সতীয়া ভাই ।
হামাক সদাচারী দেখি স্নেহে পিতৃমাতৃসকল রাজ্য দিল .....
সি ছবাচারী পাপীসবে রাজ্যভোগ করিবে নপাই পিতৃমাতৃ-
হামাক মাৰিতে চায় ।

x x এতেকে সোদর ভাতৃকৰো একখণ্ড মংস্য-মাংসতে বিবোধ
লাগে । দেখহ, পৃথ্বীর নিমিত্তে কুকপাণ্ডর ক্ষয়ক্ষাৰ ভেল ।

সূত্র—ঐচন বাণী শুনি দ্বারতে থাকি বিবেক বোল ।

বিকে—অবে অধম ছবাচার, কুমতি, কি হেতু নিন্দা বাণী বোলস ।
শুনবে মূঢ় ভীষ্মৰ বচন

গুবোৰপ্যৱলিপ্তস্য কাৰ্য্যাকাৰ্য্যমজানতঃ ।

উৎপথপ্রতিপন্নস্য পৰিত্যাগো বিধীয়তে ॥ ২

* ব্রহ্মা কণ্ঠা সন্ধ্যাব প্রতিহে আসক্ত হৈছিল, অমোঘা তেওঁৰ কণ্ঠা
নহয়, সান্ত্বনু ঋষিৰ পত্নী ।

কার্য্যাকার্য্য নজানিলে, অপন্থে চলিলে, গৰ্ব্বযুক্ত ভৈলে ওককো
এবিবে পায়। মন পিতৃয়ে নিজ পিতৃজগৎপতি, জীৱ-ঈশ্বৰক
অহংকাৰপাশে বান্ধল, মহামোহাদি সেই বান্ধ দৃঢ় কৰিল। এমন
অকাৰ্য্য দেখি মাৰিবে চাওঁ, কেনে পাপী ভৈলো ?

সূত্র—ঐচন শুনি কামে বোল ।*

শ্লোক

কান্তে সমায়াতি বিবেকবাজঃ
ধৰাধৰচ্ছাদিতচন্দ্রভাজঃ ।
বাগাদিভিঃ স্ববশচাৰিভিঃ বাস্তবান্তি
মত্যাঃ সমাদৃষিতচিত্তপ্রাণী ॥ : ॥

অয়ে প্রিয়ে, হামাবিকুলে জ্যেষ্ঠ বিবেকবাজ। মেঘে আবৃত চন্দ্র
হেন মতি ভাৰ্য্যাসমে আছে। হামাবি ইথানে থাকিতে উচিত
নোহে,

সূত্র—ঐচন বুলি কামবতি অন্তরিল, যাতো বিবেক জন্মিলে কামব অভাব
হয়। তদনন্তবে যৈচে বিবেকবাজ। প্রৱেশল তাহা দেখহ, শুনহ
নিবন্তবে হবি বোল হবি।

*বাগাদিভিঃ স্ববশচাৰিভিঃ বাস্তবান্তি
নির্ভৎসামান ইব মানধনঃ কৃশাঙ্গঃ ।
মত্যানিতান্ত কলুষীকৃতয়া শশাঙ্কঃ
কান্ত্যেব সাল্পতুহিনান্তবিতো বিভাতি ।

(মূলৰ পাঠ)

গীত

বাগ সিন্দুৰা

আরে বিবেকবাজা কয়ো পয়সাব
সঙ্গে চলয়ে ভাৰ্য্যা কৰিয়া বিহাব
ছত্রচামৰদণ্ড-মণ্ডল বিকাশী
বাগলোভজিত যেন × × × ।
× × × চতুৰ্ভিতি ॥
কবতু সামাজিক হবি হবি গীতি ॥ (৫)

সূত্র—ঐচন প্রৱেশ ছয়া কামবতিক বচন শুনল। বিবেক বোল।

বিবেক—অহঙ্কাৰাদি-পাশে পাপীসবে জগৎপতি জীৱক বান্ধিবাক দেখি
মুক্ত কৰিবাক মনে বিবোধে প্ৰৱৰ্ত্তিলো। হামাক অধম কামে পাপী
বুলি নিন্দে।

সূত্র—ঐচন শুনি মতি বোল।

মতি—আহে স্বামী, লোকে পুনু আশ্ৰয়দোষক নজানে। কিন্তু আনন্দ-
সুন্দৰ, প্রকাশসাগৰ জীৱ-ঈশ্বৰ বুলি শুনিছো, দুৰ্মতিগণে কিমতে
তাক বান্ধে? ঐচন বচন শুনি বাজা বোল।

বিবেক—আহে সুন্দৰী, সদা ধৈৰ্য্যবন্ত, সুশীল-সুন্দৰ, পণ্ডিত মহন্ত পৰ-
মেশ্বৰ, তথাপি মায়াসঙ্গে স্বৰূপ পাসবি নিজ ধৈৰ্য্য এড়ে এতেকে
বন্ধন।

সূত্র—ঐচন শুনি মতি বোল।

মতি—হে স্বামী, এনে ঈশ্বৰক কেনে মায়ায়ে ঢাকে? সূৰ্য্যক অন্ধকাৰ
কাৰণেই ঢাকিবে পাৰে।

বিবেক—হে প্রিয়ে, অবিচারেও মায়াএ মিছা নানা ভাব দেখাই বেশা-
স্ত্রীর হাবভাব দেখাই ঈশ্বরক প্রতাবিছা।

মূত্র—এচন শুনি মতি বোল।

মতি—আহে স্বামী, অবিচারত কি কারণ মায়া জীবঈশ্বরক প্রতাবিছা
তাক কহা।

মূত্র—এচন শুনি রাজা বোল।

পয়াব

শুনা প্রাণেশ্বরী, তিবীজাতিব ধারণ।
অকাৰণে প্রবৃত্ত × × × ॥
মায়াব আছয় কিছুমান প্রয়োজন
পুত্রব কাৰণে ইটো করে আলোচন ॥
ইহাজানি ভৈল স্বামী বিষয়নিবাস
জীবন্ত পুত্রক রাজা পাতে গৃহবাস।
ইহেন আলোচ-জানি মাতৃভক্ত মনে
একে নির্মিলন্ত নবদ্বারী পুরীখান
অধিদৈব যামীকপে কবি নানা থান।
× × × থানে থান।
আপুন কার্যক তাতে করে আরোপণ
প্রতিবিন্দে মণি যেন ধরে নানা রূপ
× × × আলিঙ্গিত
মঞ্জি জন্মো মবো, মোব যত ধনবিত।
মোব পত্নী, মোব পুত্র, মনত চিন্তয়।
অনেক বিষয় সুখ স্বপ্নত দেখয় ॥
পুত্রব কাৰণে যত্ব এমন মায়াব।
পুত্রব × × × ॥ (৬)

মূত্র—এচন শুনি মতি বোল।

মতি—যেমন মাই, তেমন পুতাই। আহে স্বামী, এমত আবিদ্যামোহিত
জীবব পুনু কেমনে বোধ উপজিব?

মূত্র—এচন শুনি রাজা অধোমুখে মোনে বহল। পুনু মতি বোল।

মতি—আহে স্বামী, কিসক লাজে হেন মাথা দমাই মোন ভৈলা?

মূত্র—এচন শুনি রাজা বোল।

রাজা (বিবেক)—স্ত্রীজাতি .....স্বভাবে কঠিন, কেনে কোপ কবাই,
এতেকে মোন ভৈলো।

মূত্র—এচন শুনি মতি বোল

মতি—স্বামী, অধম স্ত্রীর শিশুভাব, উত্তম স্ত্রীসকলে স্বামীক কোপ নকরে।

মূত্র—এচন শুনি রাজা বোল।

বিবেক—আহে প্রাণেশ্বরী, যদি তুমি এক মুহূর্ত্তমান বিষয় এড়ি নিবৃত্ত
হরা, শান্তি শ্রদ্ধাদিৰ প্রসাদে উপনিষদ দেবীর সঙ্গ পাঞু, তান
সঙ্গ লাভে জাগ্রৎস্বপ্নসম সুষুপ্তিৰ নাশ হৈয়া সুষুপ্নাত স্থিত ছয়া
তবে আপুনে প্রবোধ পুত্রক উপজাঞু।

মূত্র—এচন শুনি মতি বোল।

মতি—হে স্বামী, জগত-ঈশ্বর বন্ধমুক্ত হৈবেক, তবে শীঘ্রে তান..... হামার
ওতি অভিপ্রায়।

বিবেক—আহে প্রাণেশ্বরী, যদি তুমি এমত প্রসন্ন হৈলা তবে সবে
আমার মনোবাঞ্ছা সফল হৈবে। যে... ..পাপী সবে ঈশ্বরক
উত্তম, অধম, নর-বানবাদি জন্ম-মৃত্যুপদে পেছাই ছুখ দিয়ায়,
সিসব পাষণ্ড-নাষ্টিকক দণ্ড কবি শুদ্ধভাবে ঈশ্বরক পারনো।
এভো প্রথমে কার্য উদ্ধারহেতু শমদমক নিয়োজিবে এখনে চক্র-
তীর্থে যাঞু।^১

^১মল নাটত এইখিনিতে প্রথম আঙ্ক শেষ হৈছে।

সূত্র—ঐচন আদেশ কবি উপনিষদ সঙ্গ... বিবেকবাজা গৈলা ।
তদনন্তবে মহামোহ দন্তবীৰক যো আদেশ কয়ল তা দেখহ, শুনহ ।

গীত

বাগ-আসোরাবী

আরত দন্তবীৰ... অন্তক পৰায় ।
খদগচক্ষুধ্বনুশব বথসমব্রিতি ।
... অসংখ্য পদাতি ॥
ডেবদাক্ষ কবি সিটো কৰে নানা বোল ।
হবতু বিধিনি সবে হৰি-হৰি বোল ॥ (৭)

সূত্র—ঐচন প্রবেশ কয়ে দন্তে যা বোলল তা শুনহ ।

দন্ত—অধম বিবেকো জীৱৰ বোধোদয় কৰাইবে তীৰ্থে তীৰ্থে শমদমাদিক
(প্ৰেৰণ) কৰিছে । প্ৰতিবিধান কৰিতে হামাক মহামোহে আদেশ
কৰিছে । ... দন্তে সান্নিধ্যানে ফুৰব, আৰু পৃথিৱীৰ মুক্তি-
ক্ষেত্ৰে বাৰাণসীক প্ৰায় বিবেক হন্তে মুক্ত কৰব । ঐচন হামাক
মহামোহ বাজা আদেশল । হামু এখন বাৰাণসীক × × ×
বেশ্যাসঙ্গে থাকিও পণ্ডিত দীক্ষিত সাগ্নিক, সৰ্বজ্ঞ বোলাই পৰিচয়
দিয়াছে ।

সূত্র—ঐচন প্ৰকাৰে ছদ্ম কৰি দন্ত গৃহমধ্যে বহল । তদনন্তবে অহংকাৰ
যৈচে প্ৰবেশল তা দেখহ, শুনহ ।

গীত

বাগ কানাড়া

আৰে অহংকাৰ সমাজকোল ।
কৰয় × × × ॥
× × শোভিত কায় ।
উপালন্তি আসে চৌভিতি চায় ॥
× × × × × (৮)

সূত্র—ঐচন প্ৰবেশ কয়ে অহংকাৰ বোল ।

অহংকাৰ—অহো ! কি মূৰ্খলোক, নজানি নুশুনি এহু নৰ পুস্তবং
আচৰে । এহুসব ব্ৰহ্মচাৰী নাম ধৰি বেদ ... নষ্ট কৰিল, সন্ধ্যাসী
বোলাই বেদান্ত নাশিল, এহু শৈব-পাণ্ডপত সন্ধ্যাসীক আলাপিলে
নৰক গামী হৰে । গলে মুণ্ডমালা ধৰি বৈষ্ণৱ বোলাই ধনীৰ
ধন হৰে মাত্ৰ । × × × গঙ্গাতীৰত ধ্বজপতাকা দিয়ুজ গৃহ-
মধ্যত সৰ্ব্বাঙ্গে যুক্তিকালেপিত স্থানে যুগচৰ্ম্ম, শিলাখণ্ড নিবেশিত
আছে ।

সূত্র—ঐচন প্ৰকাৰে অহংকাৰ গৃহ প্ৰৱেশি আশীৰ্বাদ কয়ল । তদনন্তবে
অহংকাৰ আসিবাৰ দেখি দন্তে হুঙ্কাৰ কৰল । ঐচন ইচ্ছিত জানি
... ভূত্য আসি বোল ।

ভূত্য—পাদেশোচ নকৰি গৃহ-প্ৰৱেশ বিধেয় নহে ।

সূত্র—ঐচন শুনি অহংকাৰ বোল ।

অহংকাৰ—ই কোন শ্বেচ্ছদেশ যাতো হামু হেন শ্ৰোত্ৰিয় অতিথিক পাঁদ-
অৰ্ঘ্য পূজা নকৰে ?

সূত্র—ঐচন শুনি দন্তে ভূত্যক পৰিচয় জিজ্ঞাসিতে আদেশ কয়ল । ভূত্য
পুছিল । ঐচন শুনি অহংকাৰে বোল ।

অহংকার— x x গোড় বাঢ়পুৰে শ্ৰেষ্ঠীগ্রামে থিত্তি, হামু শুদ্ধবিজ্ঞ।
শুনবে পাষণ্ড, । হামু ভাতৃগণসমে সবাতে উত্তম পিতৃত জ্ঞাত ।
ভাতৃগণমাজে হামু প্রখ্যাত ।

সূত্র—ঐচন শুনি দন্তে পাদ-অর্ঘ্য-আসন দিয়াইল । অহংকাৰে পাদ-
শৌচ কৰি আসিলন্তে দন্তে দান্ত কামুৰি বোল ।

দন্ত—ওহে ব্রাহ্মণ, দূৰে ... বায়ুলাগি ঘৰ্মবিদ্ধ আসিব ।

অহংকার—অহো কি অপূৰ্ণ ব্রাহ্মণ, এমন নিয়ম ।

সূত্র—তদনন্তৰে অহংকাৰে আসন বসিল । তাহা দেখি ভূত্যে সক্রোধে
বোলয় ।

ভূত্য—কপটে গুৰু আসনে কি নিমিত্তে বৈঠহ, বসিবার যোগ্য নুহি ।

অহংকার—আঃ পাপ, বাঢ়দেশে প্রসিদ্ধ হামু । ওহাৰি স্বামীৰ x x ।
শুনবে মূৰ্খ হামাৰ খ্যাতি । হামাৰি মাতৃ বেষ্টা, পিতৃ পিতৃঘাতী ।
শ্ৰোত্ৰিয় ব্রাহ্মণৰ কন্যা বিহাই হামু মহাশুদ্ধ । ... সতীয়া
মাতৃৰ মাতুলৰ কীয়াকৰ মিছা অপবাদ শুনি সংসৰ্গভয়ে প্ৰিয়-
ভাৰ্য্যাক এড়িছো, নটীৰ কণ্ঠা বুলি ।

সূত্র—ঐচন শুনি দন্ত বোল ।

দন্ত—ওহি তেমন হামাৰ কাহিনী । হামু এক দিনা ব্রাহ্মণৰ সভাক
যায় । সৃষ্টিকৰে হামাক সাদৰি নেয়, শুদ্ধ আসন নাপাই গোময়
জলে ধুৱাই নিজ উকত বৈসাই সন্তাষা কৰিলা ।

সূত্র—ঐচন শুনি অহংকাৰ বোল ।

অহংকার—আঃ ব্রাহ্মণকো গণস ! ব্রাহ্মা ইন্দ্ৰ হামাৰ অধীন ।

সূত্র—ঐচন বাণী শুনি দন্তে অহংকাৰ বুলি চিনল, প্ৰণামি আগমন
পুছল । অহংকাৰে লোভনাতি, বোহাৰীৰ বাৰ্তা পুছল । দান্ত
দেখুৱাই বোলয়—বৃদ্ধ ভৈলো, চক্ষুৰে নেদেখো ।

ঐচন নানা আলাপ কৰি বহল । তদনন্তৰে দ্বাৰত কোলাহল
শুনল । *

ভোঃ ভোঃ পৌৰা পথি পথি পৰিতো x x

x x

শ্লোক

উৎক্ষিপ্যন্তাং পথি পথি বিলসন্তোৰণানাং ॥

যুদ্ধোৎসাহমোদী পৰিবিশতি মহামোহঃ x x ।

x x x x ॥

x x x x

৪

ঐচন প্ৰকাৰে বাট-পথ সাৰি তোৰণ আৰি মঙ্গল কৰাবল ।
তদনন্তৰে ৰাজা যৈচে প্ৰৱেশল তা দেখহ, শুনহ নিবন্তৰে হৰি
বোল হৰি ।

গীত

বাগ কানাড়া

দাম দাম হুম হুম দামামা বাজে ।

মহামোহ মহাৰাজ মদমন্তে সাজে ॥

বথেছন্তে গজে বাজি চলে চতুৰঙ্গে ।

অস্ত-শস্ত ধৰি বীৰগণ ধাৰে সন্তে ॥

... চৌপাশে অপাৰ ।

কৰ নৰ হৰি হৰি .. বাৰম্বাৰ ॥ (৯) ॥

* নিঃশব্দশব্দনানাং স্ফটিকমণিশিলা বেদিকা সংক্ষিপ্ত্যস্তাং
মুচ্যন্তাং যন্তমার্গাঃ প্ৰসবতু পৰিতো বাৰিধাৰা গৃহেষু
উচ্ছ্ৰীয়াস্তাং সমস্তাং স্ফুৰদকণময়াঃ শ্ৰেণয়ঃ তোৰণানাং
ধূয়ন্তাং সৌধমুৰ্দ্ধনমৰপতিধনু ধামচিহ্নাঃ পতাকাঃ ২।১৫
(মূলৰ পাঠ)

সূত্র—ঐচন প্রকাৰে মহামোহ প্রৱেশ ছয়া বোল।

মহামোহ—অহো মন্দমতি মনুষ্যসবে উদঙ ছয়া জগত বঞ্চিল, আমাকো বঞ্চিল, যাতো দেহা ভিন্ন আত্মা যদি থাকে, মূৰ কাটিলে কেনে পুনু নোলায়? আৰ অস্ত্ৰ অবয়ব সবাবো কোনো ভেদ নাই তথাপি মূৰ্খসবে ব্রাহ্মণ-ক্ষত্ৰিয়াদি ভেদ বুদ্ধি কৰে। যি বস্তু নাই, তাকে সত্য দেখে, আকাশে কুসুম লেখে, মিছা প্রমাণে আস্থা। প্রত্যক্ষই প্রমাণ, পঞ্চভূতেই কৰ্ত্তা, অৰ্থকামেই পুৰুষাৰ্থ। পৰলোক নাহি।

সূত্র—ঐচন বুলি ৰাজা একপাশে বহল। তদনন্তৰে চাৰ্ৱাক সশিষ্টে যৈচে প্রৱেশল তা দেখহ, শুনহ।

গীত

বাগ ? পৰিতাল

আৰে চাৰ্ৱাক শিষ্টগণ সঙ্গে।

হাতত ... ..

ত্ৰিদণ্ড গাৱে কৃষ্ণ দুই বস্ত্ৰ।

বেশ্যাসঙ্গ ৰাস্তৰঙ্গা কান্ধে নবসূত্ৰ ॥ (১০) ॥

সূত্র—ঐচন প্রৱেশ ছয়া শিষ্টগণক সন্মুখি বোলয়।

পয়াৰ

শুন শিষ্টগণ-কৰি-সাৱধান-

অৰ্থশাস্ত্ৰ বিদ্যা জানিবা প্রধান-

কৰ্ত্তা, ক্ৰিয়া, যজ্ঞদ্রব্য বিনাশে-যদ্যপি-

পৰলোকে গতি হৰে-কৰ্ত্তাৰ তথাপি-

অগ্নিকাণ্ডে দক্ষ বৃক্ষে ফলধৰে তেবে

পৰোক্ষ ... .. ॥

মৃতক ব্ৰাহ্মণত যেবে তৃপ্ত হৰে মৃত-

নিৰ্বাণ প্রদীপ তেবে ... .. ॥

মৃতক গৰুৱে কেনে নখায় ঘাস।

নিয়ম সংযম ... .. ॥ (১১)

সূত্র—ঐচন বচন শুনি শিষ্টে বোল।

শিষ্টা—অঞে, যদি এহ পুৰুষাৰ্থ, তেবে লোকসব ঘোৰতৰ কঠোৰ ব্ৰত কেনে কৰে?

চাৰ্ৱাক—ধূৰ্ত্তসবে আশামোদক দেখাই মূৰ্খসবক ছলনা কৰে।.....।

সূত্র—ঐচন নানা বাক্যে আলাপিল। তদনন্তৰে মহামোহক দেখি চাৰ্ৱাক নমিল। ৰাজা কলিৰ কুশল পুছল। কলিৰ কুশলমঙ্গল কহি চাৰ্ৱাক বোল।

চাৰ্ৱাক—ৰাজন, তোমাৰ প্রসাদে সৰ্ব্বতীৰ্থ জিনিলো বেদপথ নাশিলো, কিন্তু বিষ্ণু ভক্তিক জিনিবে নাপাৰিলো ॥... ..।

সূত্র—তদনন্তৰে উৎকল দেশৰপৰা অৱিনয় নাম দূত প্রৱেশল।

দূত—মহালাৰ, এথু হামু উৎকল দেশহন্তে আৱলু। ... ..। ইদং লেখা চায়ছ (?)।

সূত্র—তদনন্তৰে ৰাজা লেখা পঢ়ল। শ্ৰীশ্ৰীমুত বাৰানসী স্থিত মহাৰাজা মহামোহদেৱতাৰ চৰণত প্রণামপূৰ্বক নিবেদনমিতি—সমাচাৰ এহি। ইঠাৱত সৰ্বথা মঙ্গল, কিন্তু বিবেকৰাজাৰ দূতী শ্ৰদ্ধা ও শাস্তি উপনিষদ দেৱীৰ সঙ্গে বিবেকৰাজাৰ সংযোগ ঘটাইতে সৰ্বথা সচেষ্ট। আৰ লোকত... ..।

ঐচন লেখা পঢ়ি ক্ৰুদ্ধ কৰি ৰাজা বোল।

মহামোহ—আঃ মঞি জীৱৎ থাকন্তে কেনে শান্তিক ভয় কৰিতে আছে? ৰজোশুনী বিধাতা বিশ্বস্ৰজি শান্তি নলভিল, বিষ্ণু-কৰ্ত্তা ভাৰ্য্যাসঙ্গে

শান্তি নলভিল । শ্রদ্ধা-বিষুৎ-কদ্র যিহেতু শান্তি নলভিল আন কিমতে
শান্তি লভিব ? নিষ্কাম ধৰ্ম্মক মাৰণ উপায় চিন্তা কৰোঁ ।

সূত্ৰ—ৰাজা শান্তিৰ মাৰণ-উপায় চিন্তল

পয়াৰ

মনত গুণন্ত মহামোহ বায় ।
কিমতে অথিৰ কায় ॥
গুণিয়া মনত কৰিল থিৰ
শান্তিবধে দক্ষ ক্ৰোধলোভ বীৰ ॥
দ্বাবীক সপ্তধি বুলিলা বাণী ।
ক্ৰোধলোভ বীৰ আগে দেহ আনি ॥
দ্বাবীমুখে শুনি ছয়ো ... ... মানী ।

* * * * *

দুহাকো ডাকি আমি দ্বাবপাল ।
দেব, এহু ছয়ো জনায় সকল ॥
শান্তিবধে ছয়ো গৈলা সভাৰ্য্যা
দুহাকো পঠাই নপাইলা শান্তি ।
নাস্তিকাক বীৰে অনাইলা মাতি ॥
শ্রদ্ধাক মাৰিলে মাতৃ-বিয়োগে ।
মৰিব শান্তি আপুনি শোকে ॥
শ্রদ্ধাবধ... ...
শুনিয়া বচন মহামোহ মানী ॥
পঠাই বিভ্রমরতী... ... ।
হৰি হৰি বোল সমস্ত লোক ॥ (১২)

সূত্ৰ—তদনন্তৰে মিথ্যাদৃষ্টি প্ৰৱেশ হয়। বিভ্রমরতীক সপ্তধি বোল ।

মিথ্যা—হে সখী, মহামোহক সঙ্কে চিৰকাল সাক্ষাৎ হয় নাহি,
জোনো ক্ৰোধে কৰে এমত শঙ্কা হয় ।

সূত্ৰ—এচন শুনি বিভ্রমরতী বোল ।

বিভ্রম—অঞ্জে, ওহি শঙ্কা নাহি কৰবি । ... ..

* * *

সূত্ৰ—এচন প্ৰকাৰে আলাপ কৰি ৰাজাৰ সমীপ গৈল । ৰাজা আলি-
ঙ্গন কৰি আশ্বাসিয়া বোল ।

ৰাজা—আহে মিথ্যা, শ্রদ্ধাদেৱী উপনিষদবিবেকৰ সঙ্গকৰাইতে দূতী
হৈয়াছে । তাইক ধৰি বান্ধি পাশগুৰ হস্তে সমৰ্পন কৰ ।

সূত্ৰ—এচন আদেশ পাই কুকক্ষেত্ৰে যাই মিথ্যা ভৈৰবিণী বেশে এক-
হাতে শ্রদ্ধা অন্য হাতে ধৰ্ম্মক ধৰি শগুনীহেন আকাশত গৈল ।
তৈতে শ্রদ্ধাৰ আন্তৰ্নাদ শুনি বিষ্ণুভক্তি ক্ৰোধদৃষ্টিয়ে নিৰীক্ষিতে
ভয়তে মিছা (মথ্যা) পৰি চূৰ্ণাকৃত হুই মৰল । শ্রদ্ধা এবাই বিষ্ণু-
ভক্তিৰ সঙ্কে বিবেকৰ পাশে চলল ।*

* * *

তদনন্তৰে মাতৃক বিচাৰি কৰুণা সমে শান্তি যৈচে প্ৰৱেশল
তা দেখহ ।

গীত

কৰুণা শান্তি কৰ পৰবেশ
মাতৃৰ বিয়োগে-শোকে তনুতাপক্লেস ।
সবিষাদ মুখদেবী ঘনে পৰে নীৰ
প্ৰৱেশ কৰয় দেৱী মাতৃৰ মন্দিৰ ।
নেদেখি মাতৃক শান্তি কৰে নানা শোক
হৰি হৰি বোল ঘনে সামাজিক লোক ॥ (১৩)

সূত্ৰ—মাতৃক নেদেখি শান্তি বিলাপ কৰিতে লাগল ।

*মূল নাটৰ এইখিনিতে দ্বিতীয় অঙ্ক শেষ হৈছে ।

মুণ্ডাবলী

হা হবি হবি লগৰ সৈতাবি,
মোক ঐত এড়ি কৈক গৈলা ;
বিবেকৰাজক গৈলি এড়ি তঞ্জি আই ।
দেৱদ্বিজ জাতি যাহাৰ পীৰিতি,
এভোতান মোৰ... ..
যেহেন চাণ্ডালভবনে কপিলী গাই ॥
সময়ত স্নান... ..কমনে ভোজন,
× × গমন এ,
নকৰা জননী তিলেক নেদেখি মোক ।
বিধাতা বান্ধিল... ..মৰিল এ
মোহোৰ ইহেন দাক্ষণ শোকে ॥
চিতাসাজি মোক শীঘ্ৰে দিয়ো মোক এ
যাতনাক ছাড়ি মৰি যাওঁ যমপুৰী ।
দিয়া হুদিশাল অধমচণ্ডাল, পাপীয়মকাল
মাতৃৰ সঙ্গক বঞ্চিত কৰিল... .. ॥

সূত্র—ঐচন শান্তিৰ বিলাপ দেখি কৰুণা বোল । (১৪)

কৰুণা—আহে প্রাণসখী, এমত বিলাপ কৰিতে উচিত নহে, স্বস্থ হব ।

মহামোহ ভয়ে শ্ৰদ্ধা মাই পলাই কুন ঠাই কিবা আছয় বিচাৰো ।

সূত্র—ঐচন শুনি শান্তি বোল ।

শান্তি—হে সখি, চাৰিও আশ্রম বিচাৰি বাৰ্ত্তাক নপাইলো ।

কৰুণা—হে সখি, যদি সাত্ত্বিকী শ্ৰদ্ধা আই হৱে, কৈতো ঈদৃশ

বিপত্তি (?) ... ..

সূত্র—ঐচন শুনি শান্তি বোল ।

শান্তি—হা সখি, বিধাতা বক্ৰ ভৈলে সতীৰো দুৰ্গতি মিলে । দেখ,

জনকাত্মজা সীতা বাৰণগৃহে কাল বঞ্চিত হৈয়াছে, বেদমাতাক

দামবে পাতালক নিলা । চিত্ৰবথ কীউ মদালসা পাতালকেতু
দৈত্য বলাৎকাৰ কৰি হৰণ কৰিলা । তথাপি থানে থানে চাইবো ।

সূত্র—ঐচন বুলি যাইতে দিগম্বৰক দেখি কৰুণা বোল

কৰুণা—হে সখি, ওহি-বান্ধস, ইথানে আসিছি ।

শান্তি—ওহি বান্ধস নুহি, পিশাচ নুহি । মহামোহক অনুচৰ দিগম্বৰ
সন্ধ্যাসী ।

সূত্র—তদনন্তৰে যৈচে দিগম্বৰ প্ৰবেশল তা দেখহ, শুনহ ।

গীত

বিকৃত বদন তনু ভয়ঙ্কৰ বেশ ।

বিমুক্ত কেশপাশ উলঙ্গ দেহ ॥

মলিন শৰীৰ হাতে শূল আছে ধৰি ।

মলময় দেহ অজ্ঞান মন্তকপ্ৰসাৰী ॥

কিঞ্চিতেক বেদমত নাহি আচৰণ ।

মহীন্দ্রবদতি হৰি কৰা উচ্চাৰণ ॥ (১৫)

ঐচন বেদ-উচ্ছাদী জীৱাত্মাবাদী দিগম্বৰ প্ৰবেশ লয়া বোল :

পয়াব

নমো নমো... ..

প্ৰদীপস্বৰূপ জীৱাত্মা দেহত ॥

মনোময় দেহত কেমন স্থান ।

... ..সদায় নিৰ্মল থান ॥ (১৬)

সূত্র—ঐচন দিগম্বৰ জীৱাত্মাক মোক্ষ-সুখদাতা ... .. । তদনন্তৰে শ্ৰদ্ধাক
সম্বোধি-মাতল । দিগম্বৰ বোল ।

দিগম্বৰ—অলে প্ৰিয়ে, শ্ৰদ্ধে শীঘ্ৰে আয়ত্বহ, সম্ভবং ।

সূত্র—তদনন্তরং দিগম্ববেশ্বরী কক্ষালে ত্রিকম্বরী শ্রদ্ধা প্রবেশ ছয়া স্বামীৰ
আজ্ঞা মানল। দেখি শান্তি মুচ্ছিত ভেল। কৰুণা আশ্বাসি
বোল।

কৰুণা—সখি, স্বস্থ হব, তোমাৰ মাতা সাত্বিকী শ্রদ্ধা, এহু তামসী শ্রদ্ধা
এভো অন্য আনে চলহ।

সূত্র—তদনন্তরে বুদ্ধাগম যৈচে প্রবেশল তা দেখহ।

গীত

বাগ-গৌরী

আরে বুদ্ধাগম   ভিক্ষুকৰ সম
হাতত পুস্তক ধৰি
গাছে যেন ঠানি   ওলমিছে কাণি
বক্ত বক্ত গারে উৰি ॥
আউৰ হাতে দণ্ড   মুণ্ডিত কুমুণ্ড
মুখে লম লম দাড়ি।
কুপ কুৎসিত   শিষ্য সমন্বিত
*   *   *
দ্বিজ অল্লমতি   মহেন্দ্ৰ বদতি
কৃষ্ণপদ মনে ধৰি
সামাজিকলোক   আপদ খণ্ডোক
ডাকি বোলা হৰি হৰি ॥ (১৭)

সূত্র—এচন বেদ-উচ্ছাদী মৰণ পর্যাণ্তে দেহ-আত্মাবাদী বুদ্ধাগম প্রবেশ
ছয়া যা বোলল তা শুনহ।

বুদ্ধাগম—বাসনামুক্ত বুদ্ধিত জ্ঞানাত্মা প্রকাশয়। সাধু বুদ্ধধৰ্ম, যাত
বেশ্যাসঙ্গেবঙ্গে বাত্ৰিযাপন ধৰ্ম বিকল্প নহে। ভো ভো গৃহস্থসৰ,

ভিক্ষুকসৰ বুদ্ধৰ বাক্য শুনহ। হামুলোকৰ সুখ-দুখ দেখিতে
পায়াছি। দেহ-আত্মা থিৰ নুহি, ভিক্ষুকৰাৰা হৰিৰ গৃহীৰ পত্নী।

সূত্র—এচন শাস্ত্রবচন ... ..।

বুদ্ধাগম—আহে প্রাণেশ্বরী শ্রদ্ধা, শীঘ্ৰে আৰত।

সূত্র—তদনন্তরে ভিক্ষুণীৰ বেশে শ্রদ্ধা প্রবেশছয়া বুদ্ধাগমৰ আজ্ঞা মানি
প্রস্থান কয়ল। তান কৰুণা এহো তামসী শ্রদ্ধা বুলি শান্তিক
পূৰ্ববতে স্বস্থ কৰল। তদনন্তরে ক্ষপণকৰ পুনঃ প্রবেশ ভেল।

গীত

প্রতিশতি ক্ষপণক মলপঙ্কদেহা
হাতে ... ..
অহঁত সেৱক একে দেহ-আত্মাবাদী
হাতে পাজিপুথি X X
মহেন্দ্ৰ বদতি বোলা গুৰুপদ ধৰি
খণ্ডোক বিঘিনি ডাকি বোলা হৰি হৰি। (১৮)

সূত্র—তদনন্তরে ভিক্ষুকক সম্বোধি ক্ষপণক (দিগম্বৰ) বোল।

ক্ষপণক—অলে ভিক্ষুৰা, কেনে প্রলাপিছ? পণ্ডিতনয় কথা কেনে
নোবোলস?

সূত্র—এচন শুনি ভিক্ষুক বুদ্ধাগম বোল।

ভিক্ষুক—কেনে ক্রোধ কৰা? শাস্ত্রৰ কথা জিজ্ঞাসা কৰিবো।

ক্ষপণক—অলে ভিক্ষুৰা, কথা পুছ ... ..

সূত্র—ভিক্ষুক বোল।

ভিক্ষুক—অৰে পাপী, হামাৰি কুলত মুক্ত পুৰুষ এক জন্মিছি; সে
বাসনামুক্ত হৈবাৰ শিখা দিয়াছে। সে সৰ্বজ্ঞ বুদ্ধৰূপে প্রসিদ্ধ
হৈয়াছি।

ক্ষপণক—অলে মূৰ্খ, যদি বুদ্ধ সৰ্ব্বজ্ঞ বুলি আপুনাৰ প্ৰকাশ
কৰিছে তেবে হামু সৰ্ব্বজ্ঞ। তোহোৰ সাত পুত্ৰ হামাৰ দাস
যাস।

সূত্ৰ—ভিক্ষুক বোল।

ভিক্ষুক—আঃ পাপ পিশাচ, তুমহাৰি হামু কি দাস? ... মনে
অজ্ঞ বুদ্ধিয়ে দৃষ্টিতে দেখলু।

সূত্ৰ—এচন নানা অসং আলাপ অন্তো-অন্তে কয়ল। সিদ্ধান্তক নপাই
যাইতে সোম সিদ্ধান্তক দেখি বহল। তদনন্তৰে যৈচে সোম সিদ্ধান্ত
প্ৰৱেশল তা দেখহ, শুনহ।

গীত

বাগ-আসোৱাবী

আৰে সোমসিদ্ধান্ত অন্তক প্ৰায়।
হাতে নৃ-কপালৰ পাত্ৰ দেখিতে সুহায় ॥
শ্ৰশাননিবাসী আস্থিমালাধাৰী।
ভৈৰৱ ভকত নবমাংসাহাৰী ॥
কাপলিকৰূপ দেখি ভয়ঙ্কৰ।
সৰ্বলোকে হৰি বোলা বাৰম্বাৰ ॥ (১৯)

সূত্ৰ—এচন প্ৰৱেশ কয়। কাপালিকক সম্বোধি দিগম্বৰ ক্ষপণক বোল।

ক্ষপণক—হে কাপালিক, কেমন তুৱা ধৰ্ম্ম?

সূত্ৰ—কাপালিক বোল

কাপালিক—অৰে দিগম্বৰ, হামাৰ ধৰ্ম্ম শুনহ। মনুষ্যমাংস মদ্যশোণিত

সহ ভৈৰৱীত পুজো, ভুজো।

সূত্ৰ—এচন শুনি কৰ্ণ ঢাক ভিক্ষুক বোল।

ভিক্ষুক—আহো, কি ভয়ানক। ...

মৈত্ৰী—হে সখী, কেনে হামাক নাহি দেখা?

সূত্ৰ—এচন শুনি শ্ৰদ্ধা বোল।

শ্ৰদ্ধা—হে সখী আই, গাৱত চুটি নাই, ...। বিষ্ণু ভক্তিৰ
প্ৰসাদে নমৰি এই জনে তুৱা মুখ দেখিলো। সাৱটি ধৰ, ঐ
সখী,।

সূত্ৰ—শ্ৰদ্ধাক সাৱটি ধৰি মৈত্ৰী বোল।

মৈত্ৰী—অয়ে সখী, বিষ্ণু ভক্তি ভৈৰৱীক জিনি তাৰ প্ৰভাৱ নষ্ট কৰিছি,
ভয়ে কাঁপিছা কেনে?

শ্ৰদ্ধা—হে সখী ঘোৰ মূৰ্ত্তি ধৰি লোল জিহ্বা মেলি একহাতে আমাৰ
ছই পাৰে অন্য হাতে ধৰ্ম্মক ধৰি শগুণী হেন দেও কৰি আকাশক
নিল। তৈৰ পৰা মোৰ আৰ্ত্তনাদ শুনি বিষ্ণু ভক্তি কটাক্ষ কৰি
চাইলা, তেখনে ভূমিত পৰি চূৰ্ণাকৃত ছই বজ্জৰ শায় পৰিলা।

সূত্ৰ—এচন শুনি মৈত্ৰী বোলা।

মৈত্ৰী—সখী, ভাগ্যেসে জীলা। এভো কৈক যাইবা প্ৰাণসখী? তাৰ
পৰ বিষ্ণু ভক্তি দেৱী কি কাৰ্য্য কৰিল।

শ্ৰদ্ধা—বিষ্ণু ভক্তি দেৱী যুদ্ধৰ উদ্যোগ কৰাইবে বিবেক ৰাজাৰ থানে
পাবল। x x।

সূত্ৰ—এচন শুনি মৈত্ৰী বোল।

মৈত্ৰী—প্ৰিয় সখী, আমিও মহন্তৰ হৃদয়ত বিষ্ণু ভক্তিৰ আজ্ঞায়ে মুদিতা,
অনুকম্পা আৰ উপেক্ষা তিনি ভগিনীক সঙ্গে লৈয়া প্ৰৱৰ্ত্তিবো।

সূত্ৰ—এচন শ্ৰদ্ধা যাই সকল বৃত্তান্ত কৈলত তপ এৰি কোপিত ছয়া
যৈচে বিবেক প্ৰৱেশ কয়ল তা দেখহ, শুনহ।

শ্লোক

শ্ৰদ্ধামুখবিশিষ্টা বিপক্ষ ... ..

x x x x ॥ ৬ ॥

গীত

বাগ ধনশ্রী

কয়লি প্রবেশ বিবেক বায়

সঙ্গে চলে গজবাজী বণবাদ্য বায় ।

শ্রদ্ধামুখে মহামোহজয় শুনি আছে ।

× × × × ॥

... বাদ্যভণ্ড নাদ উকলি আন্দোল ।

বিবেকৰ হৌক জয় কর হরি বোল ॥ (২৩) ॥

সূত্র—ঐচন প্রবেশ কয়ে বিবেকবাজ বোল ।

বিবেক—আঃ পাপ মহামোহ, আপুনি নষ্ট ভৈলি, জগতকো ধ্বংস
কৰিতে চার । আনন্দ অমৃতসাগরে থাকিতেও সংসার যুগতৃষ্ণা-
ৰ্ণরজলে স্নানপানাদি কৰি, নিমজ্জিত হুয়া আপুনাৰ নষ্ট কৰিছি ।
হামাৰি সহায় বিষ্ণু ভক্তি হৈবেক, কি ভয় ? যুদ্ধক সাজহ ।
প্রথমে মহামোহৰ সহায় কামক্রোধক জিনিতে লাগে । সেহিসে
নিমিত্তে বস্তুবিচাৰক আনহ ।

সূত্র—ঐচন আজ্ঞা পাই দ্বাৰী যাই বস্তুবিচাৰক আনল । দ্বাৰী যাই
বজ্রাক জনাবল । দ্বাৰী বোল ।

দ্বাৰী—আহে নবেশ্বর, এহু তুহাৰি কিস্কৰ বস্তুবিচাৰ, যে আজ্ঞা কৰহ ।

বিবেক—আহে বস্তুবিচাৰ, মহামোহ সমে হামাৰ ঘোৰ সংগ্রাম মিলল ।
তাৰ পাত্র দুৰ্জয় কাম, তাহাক জিনিতে লাগে ।

সূত্র—ঐচন শুনি বস্তুবিচাৰ বোল ।

বস্তুবিচাৰ—আঃ মহাৰাজ, তোহাৰি কুপাই অধমক শত্রু জিনিতে কিছু
শ্রম নলাগে । সাৰবস্তু দেখাই অসাৰ বিষয়ত ইন্দ্ৰিয় বৃত্তিনিৰোধ
কৰাইবো ।

সূত্র—ঐচন নানা আলাপ কৰল । তদনন্তৰে কাপালিকৰ সঙ্গে কাপা-
লিকক্ষপধাৰী শ্রদ্ধাক দেখি শ্রদ্ধা-শান্তি মুচ্ছিত ভেল । কৰুণা
এহু বাজসী শ্রদ্ধা বুলি স্বস্থ কৰল । × × তদনন্তৰে ভিক্ষুক ক্ষপণক
কাপালিকৰ শিষ্য ভৈল । বাজসিকী শ্রদ্ধা তানে মদ্য খুৱাইল ।
সবো মিল হুয়া বহল । তদনন্তৰে কাপালিক ভিক্ষুক-ক্ষপণকক
জিজ্ঞাসি পুছন্ত ।

কাপালিক—অবে ক্ষপণক, মহামোহৰ শত্রু সাত্ত্বিকী শ্রদ্ধা, নিষ্কাম ধৰ্ম্ম
কৈত আছে ক্ষপণক ।

শ্লোক

নাথি জলে নাথি থলে নাথি গিৰিগঅনতলে

নাথি পাতালে, বিনু ভত্তীয়ে সহিদা অথি হিঅএ মহপ্ৰাণম ॥ ৫

কৰুণা—এমতে শ্রদ্ধা ভক্তি সঙ্গে আছয় । এমন বার্তা পাই ই সৰ
চৰিত বিষ্ণু ভক্তিত × × ।

সূত্র—আহে সামাজিকলোক, বিবকতিৰ নিমিত্ত কাম ক্রোধাদিৰ চাৰি-
বিধ পামণ্ডৰ ধৰ্ম্মকৰ্ম দেখু * তদনন্তৰে যৈচে মৈত্ৰী প্রবেশ কয়ল
তাহে দেখহ, শুনহ ।

* মূল নাটত তৃতীয় অঙ্ক ইয়াতে শেষ হৈছে ।

গীত

বাগ

উপেক্ষা মুদিতা-অনুকম্পা তিনি

বহিনী চলতি সঙ্গে সঙ্গে কৰি

মদন... × × ।

বিষ্ণুভক্তি বলে চলে চাৰিও য়ুৱতী

বাম বাম বোলা হোক সবে শুদ্ধমতি ॥ (২০)

সূত্র—তদনন্তবে মৈত্ৰী সাত্বিকী শ্রদ্ধা সখীক স্মৰি যৈচে বিলাপ কৰয়
তা দেখহ ।

লেচাৰী—হা গুণনিধি শ্রদ্ধাসখী,

× × × ।

বাখিলা তোহাক বিষ্ণুভক্তি দেৱী আই

শুনিছো মুদিতা সখীমুখে

× ×

কৈমানি দেখিবো তোৰ মুখচান্দ প্রায় ॥ (২১)

সূত্র—ঐচন লোকত প্রবর্তি শ্রদ্ধাৰ বাৰ্ত্তাক পুছি, ভ্রমিতে লাগল । তদনন্তবে
যৈচে শ্রদ্ধা প্রৱেশল তা শুনহ ।

গীত

বাগ ধনত্ৰী

শ্রদ্ধা সতী স্বস্থ প্রাণ পুত্ৰী

সংসার তাৰিণী দেৱী জগতপৰিত্ৰী

× × × ।

শোকে দুখে ভোকে অপমানে কুশ দেহ

মহাভৈৰবীক স্মৰি কল্পমান কায়া ।

হৰি হৰি স্মৰা মুঢ় দ্বিজ গায় ॥ (২২)

সূত্র—ঐচন প্রৱেশ ছয়া চৌপাশে চায়া শ্রদ্ধা বোল ।

শ্রদ্ধা—হামাৰ সখী মৈত্ৰী হেন দেখো, কিন্তু ভয়ঙ্কৰী ভৈৰৱীক স্মৰি
এখনো মেৰি বুক কাম্পে ।

সূত্র—ঐচন শুনি মৈত্ৰী বোল ।

মোহবাজক গৈলা খেদি অগনি পৰায় ॥

ছুয়ো শৰ প্রহাৰন্ত ... .. ।

খাণ্ডা ধৰি যুঝে দিয়া বাক ছাট ।

গদায়ে গদায়ে ক্ষণে কোবাই ঝাট ঝাট ।

... .. ছয়ো কৰি জৰাজৰি ।

মূৰ্ছা যাই কতো ধৰণীত থাকে পৰি ॥

ছেগ পায়া মোহবায়ক ... .. ।

শিঙ ভাঙা বৃষ যেন দিলন্ত লৱৰ ॥

পাষণ্ড যুদ্ধত ঘটি গৈলা অঙ্গ-বঙ্গ ।

নিগম শাস্ত্ৰৰ বলে বোধশাস্ত্ৰকৈলা ভঙ্গ ॥

মহন্ত বিৰোধী মোহ সৈন্য ভৈলা ক্ষয় ।

সৈন্যৰ শোণিতে খৰ নদী বহি যায় ।

তাতে চড়ি ধৌত ছত্ৰগণে কৰে কান্তি ।

চড়িয়া ফুৰয় যেন ৰাজহংস পাতি ॥

... .. মেৰি ।

ভকতবৎসল দীনদুখহাৰী হৰি ॥ (২৩)

সূত্র—ঐচন যুদ্ধ জয় কৰি মহামোহক জিনিল ।

সাৰথি বেগে ৰথ ডাকিল । তদনন্তবে নিত্যানন্দ বাৰানসী নগৰী

দেখল । তদনন্তবে গঙ্গাপ্ৰবাহ অলংকৃত ধ্বজপতাকাদি মণ্ডিত বিষ্ণুৰ

আশ্ৰম দেখল, তথা প্রবেশ কৰি যৈচে নমিল তা দেখহ, শুনহ ।

হৰি বোল হৰি ।

ভটিয়া

জয় জয় ভগবান সুৰশিবভূষণ ভূষিত অৰবিন্দ ।

... .. ভৱবদ্ধ নাশক পুরুষ আনন্দ ॥

জয়তি বৰাহৰূপ দশনশিখৰ ধাত ধৰণী ... ..

জয়সুৰকাৰণ ধৰূপ বামন লজ্জিত চৰণ ভ্ৰম্মভণ্ড ॥

জয় ভুজবলধাৰণগিৰিগোবৰ্দ্ধন বৰ্দ্ধিত গোকুল বৃষবৎস ॥

জয় ভয়াকুল, গো গোপ গোকুল বক্ষ ... .. ।

সুৰবিপুৰবৃশিৰসিন্দূৰমার্জন শুচি ... .. অৰ্দ্ধ ।
 জয় দৈত্যহৃদয় বিদাৰণ ... .. ত্ৰিভুবন বর্দ্ধ ॥
 জয়বিপুৰকৈটভ, অস্থিঘর্ষশুভ, সুদর্শন দর্শন ... .. ।
 ... .. ভক্ত সদাশিৰ সাধিত প্রীতি অনন্ত ॥
 জয়মন্দবমস্থিত সাগর ... .. সর ।
 জয় অতিসুন্দর, মুক্তামণিহার, মণ্ডিতকণ্ঠ বৈকুণ্ঠদেৱ ॥
 সজলজলদশ্যাম ... .. চরণে কৰো প্রণাম ॥ (২৬)

সূত্র—ঐচন প্রকাৰে স্তুতি কৰি মহামোহক জিনি বিষ্ণুক চিনি ... দিয়া
 বহল ।* তদন্তবে শ্রদ্ধা প্রৱেশল । শ্রদ্ধা বোল ।

গয়াৰ

বাগ-কামোদ

ক্ৰোধে বন্ধু কুল নাৰী ।
 লাগি সবে গৈলি এৰি ॥
 সবাৰে একেসে বাপ ।
 এতেকে মনৰ তাপ ॥
 গিৰি নদী সিদ্ধু মহী ।
 কালে নিব সব দহি ॥
 চাৰ নবতনু ইটো ... ।
 হৃদয়ৰ বন্ধুবধমন্য ॥ (২৭)

শ্রদ্ধা—ঐচন বিলাপ কয়ে শ্রদ্ধা মনে বিষ্ণুভক্তির আজ্ঞা মনে কয়ল ।
 বিষ্ণুভক্তি আজ্ঞা কৰিছিল—হামাক বণবর্তী জনাইবা । ইথানে
 মঞ্জি জুবহিংসা চাহিতে নপাৰি । এহি কহি দেবী শালগ্রামক্ষেত্রে
 গৈলা । এভো মঞ্জি বর্তী কইবে যাঞু ।

* এইখিনিতে মূল নাটৰ চতুৰ্থ অঙ্ক শেষ হৈছে ।

সূত্র—ঐচন বচন শুনি ৰাজা সাধু সাধু বুলি প্রশংসিল । ঐচন প্রকাৰে
 ক্ৰোধক জিনিতে ক্ষমা, লোভক জিনিতে সন্তোষক নিয়োগ কয়ল ।
 তদন্তবে কীৰ্ত্তিবৰ্ম্মা ৰাজা মায়াসঙ্গ চাড়ি দিবাকৰ ধৰি বিবেকৰ
 আগে স্থিত হয় বোল ।

কীৰ্ত্তিকৰ্ম্মা—আহে মহাৰাজ, সামগ্ৰী ভৈল যুদ্ধ সাজ, দৈৱজ্ঞে কয়ল
 শুভক্ষণ মিলল ।

সূত্র—ঐচন বচন শুনি বিবেক বোল ।

বিবেক—আহে কীৰ্ত্তিবৰ্ম্মা, যদি সৈন্য ও শুভক্ষণ মিলল তব মেৰি বথ
 আনহ, সেনাপতিসৱ যাব ।

সূত্র—ঐচন আজ্ঞা পাই দ্বাৰী x x । তদন্তবে পৌৰজনসবে
 যাত্ৰাপথত মঙ্গলবিধান কয়ল । প্রথমে সেনাপতি যাবত । সাৰথি
 বথ যোগাৱল ৰাজা মঙ্গল কৰি বথে চড়ল । সাৰথি বথ বেগ
 দেখাৱল । যৈচে চলল, তা দেখহ, শুনহ ।

গীত

বাগ নাট, পৰিতাল

বথে চড়ি বিবেকৰে, পাত্ৰমন্ত্ৰীসঙ্গেৰে
 শঙ্খ বেণু বাৱত নাচত, গাৱত নাচত, হাসত বঙ্গেৰে ॥
 দেখিতে আতি সুবেশৰে ... .. ।
 কিবাটি কুণ্ডলধাৰী.....বায়ুবেগে প্ৰৱেশেৰে ।
 কৰা ঘনে ঘনে হৰি হৰি গীতিৰে ॥ (২৪)

সূত্র—ঐচন প্রকাৰে বাৰানসী বণভূমিত প্ৰৱেশহুয়া মহামোহৰ নানা
 নৈয়ায়িক দৰ্শনক দূত প্ৰেৰণ কয়ল । নৈয়ায়িক (ন্যায়) দৰ্শন
 মহামোহৰ সমীপ যাই যা বোলল তা শুনহ ।

নৈয়ায়িক—আবে অধম পাপ, মহামোহ বাজা, শ্রীবিবেক বাজাব তেজ
 × × ই বিষ্ণুক্ষেত্র, পুণ্যতীর্থ আৰ সাধুব চিত্ত এৰি তৰিতে
 সৈন্তানুচৰ সহিতে য়েচ্ছ দেশে যাব, অত্থা তোমাৰ বক্ত কাকগৃধ
 শৃগালে পাণ কৰিবে। শীঘ্র এহি স্থান ছাড়হ, ছাড়হ।

সূত্র—ঐচন শুনি মহামোহ পাষণ্ডাদি সহিত সতৰ্ক কামক্ৰোধাদি সৈন্ত
 পাচল। তদনন্তবে বিবেক ঋক্বেদাদি সহিত সৰস্বতীক পঠাবল।
 বৈষ্ণৱ, শৈৱ সাবস্বতাদি আগম শাস্ত্র ... ..। তদনন্তবে যৈচে
 যুদ্ধ কয়ল তাহে দেখহ, শুনহ।

গীত

যুদ্ধ লাগিলেক বিবেক-মোহৰ।
 যুদ্ধ লাগি আসে যত ... ..।
 যুদ্ধো দেবাসুৰে যেন আসি ধৰণীক
 অস্ত্র-শস্ত্র ধৰি ... ..।
 মহাক্ৰোধে দুইদলে কৰন্ত সমৰ।
 মীমাংসা দেবীয়ে বলে ধৰিয়া মুদগৰ।
 কুতৰ্ক নাস্তিক সমে কৰন্ত সমৰ।
 কামদেৱ সমে যুদ্ধে বস্তৱ বিচাৰ।
 দুয়ো পৰশ্রমি শৰ কৰন্ত প্রহাৰ।
 ... .. ক্ৰোধ হিংসাগণ।
 অস্ত্র-শস্ত্র খাণ্ডা ধৰি কৰে ঘোৰ বণ।
 লোভতৃষ্ণা দুয়ো মহা ...
 কৰন্ত সন্তোষ সমে ধৰি ধনুশৰ।
 ঘোড়াএ ঘোড়াএ যুদ্ধে বথে বথে হস্তী।
 কৰন্ত সমৰ ঘোৰ পদাতি পদাতি।
 সেহি বেলা হৰিস্মৰি বিবেক মহাবায়।

সূত্র—তদনন্তবে শান্তিসমে মলিন বদনে বিষ্ণুভক্তি যৈচে প্রৱেশ কয়ল
 তা দেখহ, শুনহ।

গীত

আবে বিষ্ণুভক্তি কয়ো পৰবেণ।
 শোক দুখ চিন্তায়ে মলিন ভৈল বেশ।
 ধীৰে ধীৰে ... .. নয়নে ঝৰে নীৰ।
 শান্তিসমে চলে যেন মেঘত মিহিৰ।
 জগত তাৰিণী দেৱী ... .. কাৰিণী।
 বদতি মহীজ্ঞ ভক্তি পাৱে সেৱি বাণী ॥ (২৮)

সূত্র—ঐচন প্রকাৰে শান্তি সমে ভক্তিমাৰ প্রৱেশিলা। শান্তি বোল।
 শান্তি—আহে দেৱী, তোহাৰি হৃদয় চিন্তাকুল দেখো।

ভক্তি—বণৰ বাৰ্ত্তা নতু পাণ্ডু। মহামোহ সমৰত বিবেকৰ কি বৃত্তান্ত
 চিন্তা ব্যাকুল হৈয়াছি।

সূত্র—ঐচন শুনি শান্তি বোল।

শান্তি—বিবেকৰ কদাচিতো পৰাজয় নাই।

ভক্তি—হে মাই শান্তি, শ্রদ্ধা এভো আসি নপাইলা, ভাল নৈদেখিছো।

সূত্র—তদনন্তবে শ্রদ্ধা প্রৱেশ ছয়া বিষ্ণুভক্তিক নমিলা। শান্তিও মাত
 শ্রদ্ধাক নমিলা। তদনন্তবে ভক্তি বোল।

ভক্তি—আহে শ্রদ্ধে, যুদ্ধৰ কি বৃত্তান্ত মোত কথা।

সূত্র—তদন্তবে শ্রদ্ধা বোল।

শ্রদ্ধা—হে মাতৃদেৱী, ওহাৰি বিৰোধীৰ যি উচিত দণ্ড হৈয়াছে সে বৃত্তান্ত
 শুনা। যেদিন বিষ্ণুখান হইতে তুমি বিজয় ধ্বনিত দিগন্তৰ
 দিশ-বিদিশ ধূলিছাদিত কৰি যুদ্ধবেশে সাজি বিবেক বাজা নৈয়ায়িক

দৰ্শনক মহামোহক-পাশ দূত পঠাৱল, দূতে সেদিন বিবেক ৰাজাৰ
আজ্ঞা মহামোহক শুনাৱল। বিবেকৰাজাৰ আজ্ঞায়ে পুণ্যদেশ,
বিষ্ণুমন্দিৰ ছাড়ি য়েচ্ছ দেশক যাৱ, নুহি-তেজ মাংস খাই কাক গৃধ,
শূণ্ণালে সন্তোষে উদৰ পূৰব।

ভক্তি বোল—ভাল, পুনু কথা।

সূত্র—শ্রদ্ধা বোল

শ্রদ্ধ—পাছে ঐচন শুনি মহামোহে পাৰগুসৱক অন্ত-শস্ত্ৰ সমে আদেশিল।

আমাৰ বেদ বেদান্ত, পুৰাণ, স্মৃতি, আগম নিগম ন্যায় মীমাংসাদি
সমে বৈয়াসিকী সৰস্বতী আগভেটি ধবল।

সূত্র—তদনন্তৰে শান্তি বোল।

শান্তি—আহে জননী, আগম-নিগম অন্তোন্তে বিবেকৰ কিমতে.....।

পয়াৰ

শুন শুন সতী শান্তি।

নকৰিবা মনে কিছু ভ্ৰান্তি ॥

আপুনাৰ সমে কোন নৰে

বিবোধ কৰয় বৰ।

শত্ৰু মুখে পুনু একে.....,

নামমাত্ৰ পৰিচ্ছেদ

একবেদে সবাৰো ... জন।

নানামতে নানা শাস্ত্ৰ, ...

আদি কপে নাৰায়ণ ॥

যেন নদীনদ যত,

নানা পথে নানা ...

হেন জানি শান্তি মতি,

নকৰিবা ভেদমতি

হৰিকেসে জানা সমস্তৰে ... গতি ॥ (২৯)

সূত্র—ঐচন শুনি ভক্তি বোল।

ভক্তি—আহে শ্রদ্ধা পাছে কি ভৈল ?

শ্রদ্ধা—তদনন্তৰে বিবেকৰাজাৰ সৈন্তদল মহামোহসমে ঘোৰ সমৰ কয়ল।

মহামোহৰ সৈন্তৰ শোণিতে নানা নদী বহল, ... পঙ্কাকুল
ৰণভূমি ভৈল। পাৰগুসৱ নিম্নাল ভৈল ...। পাৰগুসৱ
ঘূৰি ঘূৰি অঙ্গ-বঙ্গাদি য়েচ্ছ দেশ প্ৰৱেশল। দিগন্তবাদি বৌদ্ধসৱ
আভীৰদেশে গুপ্তভাৱে বহল। ন্যায়-মীমাংসা এ নাস্তিক-কুতৰ্ণাদিক
হাতভৰি ভাঙ্গি খেদল। বস্তুবিচাৰ কামৰ বিনাশ সাধল, সন্তোষ
লোভাদিক মাৰল।

সূত্র—ঐচন শুনি ভক্তি বোলা। মহামোহৰ কি বিপত্তি ভৈল শীঘ্ৰে
কহা।

শ্রদ্ধা—মহামোহপাপী আধামৰা হুই ভ্ৰম বাধাবিহ্বিক সঙ্কে লৈয়া কৈত
বৈল নজানু।

সূত্র—ঐচন শুনি খেদ কৰি ভক্তি বোল।

ভক্তি—মহামোহক এড়িবে নলাগিছিল, যাতো ঋণ শেষ, ব্যাধিৰ শেষ,
শত্ৰু শেষ আৰু অগ্নিৰ শেষ ন বন্ধয়েত্। ঋণ, ব্যাধি, শত্ৰুৰ শেষ
থাকিলে সম্পদলাভৰ চেষ্টা নিষ্ফল। কাম ক্ৰোধাদি পুত্ৰসৱৰ
বিনাশ শুনি মনৰ কেমত অৱস্থা হৈয়াছে ?

শ্রদ্ধা—পুত্ৰ-পৌত্ৰাদিৰ মৃত্যু শুনি আপুনি শোকাগ্নিদগ্ধ হয় মৰিব।

সূত্র—ঐচন শুনি হাশ্ব কৰি বিষ্ণুভক্তি বোল :

বিষ্ণুভক্তি—সে মাৰিলে কৃতার্থ হও, পুৰুষেও পৰম আনন্দে লভে
কৈত মৰিব পাপী ?

সূত্র—ঐচন শুনি শ্রদ্ধা বোল।

শ্রদ্ধা—বোধোদয় কৰাইলে মন (?) আপুনি মৰিব।*

ভক্তি—বোধোদয় নিমিত্ত বৈয়াসকী সৰস্বতী আসোক ঐচন আদেশল।

সূত্র—তদনন্তৰে যৈচৈ মন বিলাপ কয়ল তা দেখহ শুনহ

*মূল গ্ৰন্থত বোধোদয় হলে মহামোহৰ মৃত্যু হব বুলিহে কৈছে।

গীত

বাগ, সুহাই

আরে শোকে দুখে মলিন মনবায় ।
হা পুত্র-নাতি বুলি কবন্ত বিলায় ॥
সংকল্পসম্মত কান্দি ধীৰে ধীৰে চলে ।
খণো খণো মুচ্ছা যায় পৰে ভূমিতলে ॥
× × × অৰি নানা দুখ ।
বোলা হৰি হৰি ভণে মহীন্দ্র মুকথ ॥ (৩০)

এচন প্রবেশ কয়ে বিলাপ কয়ল । হা পুত্র মহামোহ, কৈকগৈলি
মদমান ? এভো কেনে নমাত আসি ? অসুয়াদি কীয়াই, আশা
তৃষ্ণাদি বহাবী হামাক বৃদ্ধকালে অনাথ কৰি কৈক গৈলি ?

সূত্র—এচন বিলাপ কয়ে মন অচেতন ভৈল । সংকল্পে স্বস্থ কৰল ।

স্বস্থ হুয়া পুনু মন বোল

মন—আহে সংকল্প, কিয় প্রাণেশ্বৰী প্রবৃতি হামাক সান্তনা নকৰে, নমাতে ?

সূত্র—সংকল্প বোল

সংকল্প—হে দেৱ, এভো কি দেৱীৰ বাৰ্তা পুছা ? বন্ধু-বান্ধবৰ বিয়োগে
সে দেবী শোকে প্রাণ চাড়ল ।

সূত্র—এচন শুনি পুনু শোক কৰল ।

লেখাবি

হা বিধি প্রাণেশ্বৰী প্রিয়ে, প্রবৃতি আমাৰ প্রাণাধিকে
বৃদ্ধ কালে এভো কৈক গৈলি মোক এৰি ।
আখাবেক মাত দেবী মোক, কেনে মোক দেস দুখশোক
সপোনতো দেবী আছিলাহা মোতে খেড়ি ॥

দৈৱৰ বিপাকে মোক তেজি গৈলা দেবী মোক এৰি আজি
চিতা সাজি দেহ মোক আতি শীঘ্র কৰি ।
বৃদ্ধকালে ভৈলো আশাছেদ শোকতাপে দেহা কৰো খেদ
যাওঁ যমপুৰী অগনিত কাঁস কৰি ॥ (৩১)

সূত্র—এচন প্রকাৰে মন পুনু মূৰ্ছিত হুয়া পৰল । তদনন্তৰে বৈয়াসকী
সবস্বতী প্রবেশ হুয়া বোল ।

বৈ. সবস্বতী—আহে মহাবাজ, হামাক বিষ্ণুভক্তি মহাবাজক চাইবে
আদেশল । কিয় এমন বিকল হৈয়াছ ? আপুনি পণ্ডিত, সবে
জানাহা । অসাৰ সংসাৰ, পৰমেশ্বৰত বিনে সবে অনিত্য । মধু-
কৈতভাদি অসুৰ ইহলোকে দুখ দিয়াই পৰলোকে নৰক পায়ছে ।
ব্রহ্মাদি দেৱসৱৰো কল্পশেষে বিনাশ ঘটে । অনিত্য মায়াময়
দেহাদি, ইহাত শোক নুযুৱায় ।

সূত্র—এচন প্রকাৰে বেদ বেদান্ত-উপদেশ শুনি স্বস্থ হুয়া মন বোল ।

মন—আহে দেৱী, কামক্ৰোধ এড়ি শান্তসমাহিত হৈব তাৰ ঔষধ কহা ।

বৈ. সবস্বতী—আহে মহাবাজ, শান্তমূৰ্ত্তি পুৰুষক.....মহৌষধ ।

সূত্র—এচন শুনি ৰাজা বোল ।

ৰাজা (মন)—আহে দেৱী, কোন শান্তমূৰ্ত্তি পুৰুষ কহা ?

বৈ. সবস্বতী—আহে মহাবাজ, ইবিষয় পৰম গোপ্য, তথাপি আৰ্ত্তজনত
কৈলে দোষ নাহি । এতেকে কঞু, শুনাহা ॥

শ্লোক

স্বকপৰেশং কিৰীটকেয়ূৰবিৰাজদেহম্

অজজনব্রহ্মণ (?) ষাৰিলোক্যস্বৰম্ × × ।

*মূল নাটতশ্লোকটো অলপ বেলেগঃ—

নিত্যং স্মৰেজ্জলদনীলমুদাবহাৰ—

কেয়ূৰকুণ্ডলকিৰীটধৰং হৰিংৱা ।

গ্রীষ্মেষ্ণু শীতামিষ ৱা হৃদমন্তশোকং

ব্রহ্মপ্রৱিশ্য ভজ নিবৃতিমাশ্বনীনাম্ ॥

সূত্র—ঐচন শুনি মাতৃ পৰিত্রাণ কৰিল বুলি চৰণে পড়িল ! সবস্বতী
আশ্বাসিয়া বোলা ।

বৈ সবস্বতী—হে মহাবাজ, এখন তোমাৰ চিত্ত শুক্ৰ ভেল । কুমতি-
জনে ভাৰ্য্যা পুত্ৰাদিৰ বিয়োগে শোকপায়া সন্তপ্ত হৰে । পণ্ডিত-
সবৰ মনে বৈবাগ্য সম্প্ৰজয় ।

সূত্র—ঐচন পৰকাৰে মন শুক্ৰ ভৈলে যৈচে বৈবাগ্য প্ৰৱেশল তা দেখহ শুনহ ।

গীত

বাগ গোবী

আবত বৈবাগ্য... .. ।

শুক্ৰ মহাভাগ, আনন্দিত মুখচাঁদ,
আগে দীপঘট, নাচে নটনট
কয়ল মঙ্গল, তনু সুনিৰ্মল
জ্বলে যেন সূৰ্য্যকান্তি ।
বোলা উচ্চ কৰি হৰি হৰি বুলি
এৰিয়া বিষয় ভ্ৰান্তি ॥ (৩২)

× × × ॥ ৭

সূত্র—ঐচন প্ৰৱেশ হয় বৈবাগ্য বোল ।

শ্লোক

যদা লোলালোলা বিষয়জড়সা প্ৰান্তবিবসা
বিপদোহং দেহং মহদপিধনং ভূৰিনিধনম্ ।

শুক্ৰঃ শোকোলোকঃ সততমবলানর্থবহুলা
তথাপ্যস্মিন্ ঘোৰে পথি বত বতা নাঅনি বতাঃ ॥ ৮

বৈবাগ্য—অহে মহাবাজ, বিয়সুখ বিদ্যাতসম নিকস্থায়ী দুঃখদায়ক ।
ধনসম্পত্তি অনেক ভৈলেও বিনাশ ঘটে । পৃথিবী শোকৰ আলয়
জানিবা, আৰ বমণীকুল অনর্থৰ মূল । তথাপি এমত ঘোৰ বিষয়-
পথত লোক বিচৰণ কৰে, আত্মাত বত কদাপি নহয় ।

সূত্র—ঐচন অনেক বিবকতি বাক্য বুলিল । তদনন্তবে বৈবাগ্যক মনৰ
নিবৃত্তিপুত্ৰ হেন জানি বুলিলা ।

মন—হা বাচা বৈবাগ্যপুত্ৰ, কৈত আছিলি ? জন্মিএ কৈক গৈল ?
এভো আলিঙ্গন কৰ ।

সূত্র—ঐচন প্ৰকাৰে বৈবাগ্য নমিল, মনে আশিস কয়ল । তদনন্তবে
বৈবাগ্য বোল ।

বৈবাগ্য—পুত্ৰাদি পন্থত পথিক, সাগৰত বণিক, নদীত ঝাজি হেন ।
আকাশত বায়ুচালিত মেঘযেন । তাত কিয় শোক কৰা ।

সূত্র—তদনন্তবে মন বোল ।

মন—বাচা, তুৰা বাক্য সত্য । এভো ভাৰ্য্যা-পুত্ৰাদিক যুগতুষ্টাহেন
দেখু ।

সূত্র—ঐচন শুনি সবস্বতী বোলা ।

বৈ. সবস্বতী—যদ্যপি ভাৰ্য্যা-পুত্ৰাদি মিছা হয় তথাপি গৃহী খেনমানো
ভাৰ্য্যা এড়িবে উচিত নহে । নিবৃত্তি ভাৰ্য্যাৰ সঙ্গ লৈব, তেবে
শমদমাদি পুত্ৰে লাগ লৈব । বিবেক উপনিষদসহ যুবৰাজ পদত
অভিষিক্ত কৰহ । বিমুণ্ডভক্তি মৈত্ৰী, দয়াদিক পঠাইছি, আশ্বাস
কৰহ ।

সূত্র—ঐচন আত্মা মাথাত লৈ মন সবস্বতীৰ চৰণে পৰল । সবস্বতী
বোল ।

বৈ. সবস্বতী—আহে বাপু, অল্পকালে যমনিয়মাদি পাই রাজা ছয়া স্বস্থ থাকহ। তেহো স্বস্থ থাকিলে কীর্তিবর্মা রাজা, জ্ঞানানন্দস্বরূপ লভিব। এভো সবে জ্ঞাতিৰ কৃত্য কৰিবে গঙ্গাক প্রতি যাত্রা কৰস।*

সূত্র—ঐচন প্রকাৰে মনক স্বস্থ কৰি সবে নদীক গৈল। তদনন্তৰ বিবেকৰ থানৰপৰা সভাত প্রবেশ ছয়া শান্তি বোল।

শান্তি—ভো ভো সাধুসৰ, ঐচন স্বস্থ জানি কীর্তি বর্মাৰাজা তত্ত্বজ্ঞান পাইবার নিমিত্তে উপনিষদক নিবে হামাক বিবেকে পঠাৱল।

ঐচন বুলি শ্রদ্ধা আসিবে দেখি অপেক্ষায়ে বহল। তদনন্তৰে কীর্তিবর্মাৰ থানৰপৰাই প্রৱেশ ছয়া শ্রদ্ধ বোল।

গীত

বাগ বেলোৱাল

শুনবে লোকাই, বাজকুল চাই

মোৰ তৃপ্তি নপলায়।

জাহাত ... ... সন্তমহা ... ..

এৰিয়া প্রতাপ ফুৰে যেন বন্দী,

সন্ত শমাদিৰ জাহন্তে সৃজন ... ..

× × × ×

কবন্ত নিতান্ত বাজমন্তীগণে

গতি মেৰি হৰি কিঙ্কৰে ভণে। (৩৩)

সূত্র—ঐচন প্রকাৰে শ্রদ্ধাৰ সমীপ চাপি শান্তি বোল।

শান্তি—আহে অশ্ব, তদিন কৈত কি কৰি আছিল।

*মূল নাটত এইখিনিতে পঞ্চম অঙ্ক শেষ হৈছে।

শ্রদ্ধা—আহে কীয়াই, যাত অসন্ত মৰাপ্রায়, সন্তৰ আটাই-টাই, এমত অমৃতপ্রায় বাজকুল চাই আছিলো

সূত্র—ঐচন শুনি শান্তি বোল

শান্তি—কীর্তিবর্মাৰাজাৰ কেমন মনত অনুগ্রহ, মায়াত কেমন অনুৰাগ, বাজাৰ কেমন কুশল, কেমন ধর্ম?

শ্রদ্ধা—মায়াত বাজা মনৰ কিমত নিগ্রহ জিজ্ঞাসা নকৰিয়া অনুগ্রহ পুছত? সৰ্ব অনর্থৰ মূল মায়া, ইহা জানি নিগ্রহ কৰিছি। এখন শমদমাদি সখা, নিত্যানিত্য বিচাৰণা সঙ্গী, বৈবাগ্য সুহৃদ, মৈত্ৰী আদি পৰিচাৰিকা সহ মন চক্ৰবর্তী রাজ্য কৰে।

সূত্র—ঐচন শুনি শান্তি বোল

শান্তি—যি উপসর্গাদি সঙ্গীবৃন্দক সঙ্গে লৈয়া মহামোহ পলায়ছিল তাৰ কি বৃত্তান্ত?

শ্রদ্ধা—সে পাপী পলাই মধুমতী সিদ্ধিক রাজ্যক বন্ধিবে পাচল, সি সবে বাক্যে মোহিত ছয়া রাজা বিবেক চিন্তাএ.....। মধুমতী উপসর্গাদি সহিত নানা ভোগ দেখাৱল, তাকে মন মায়া সংকল্প প্রশংসিল। রাজা বিবেক এমন ভাবে.....।

সূত্র—ঐচন শুনি শান্তি সখেদে বোল।

শান্তি—হা হা, স্বামী পুনু মায়াজালত পৰল। শ্রদ্ধা বোল।

শ্রদ্ধা—পুত্ৰী নপড়ে, তৰ্ক মধুমতী ক্ৰোধদৃষ্টি চাই রাজ্যক বুকাৱল, স্বামী, ধূর্তসবে বিষয় আমিষ দেখাই শোকাগ্নিত পেলাইতে চাইছে, শীঘ্ৰে আত্মস্থ হৱা।

সূত্র—ঐচন শুনি বাজা বিষয়ক স্তুতি বুলি এৰি মধুমতীক তিৰস্বাৰ কৰি খেদল। তদনন্তৰে শান্তি বোল।

শান্তি—সাধু সাধু, এভো কৈক যাইবা আই?

শ্রদ্ধা—কীর্তিবর্মাৰাজা বিবেকক আনিতে আজ্ঞা কৰিছে, মহাৰাজা বিবেকৰ পাশে যাওঁ।

শান্তি—হামাক বিবেকে উপনিষদক নিতে পাচিছে, তৈকে ঘাইকে

সূত্র—অনন্তবে মায়া সঙ্গ চাড়ি কীৰ্ত্তিবাজা যৈচে প্রবেশল তা দেখহ, শুনহ

আরে কীৰ্ত্তিবৰ্মা মায়া সঙ্গ ছাড়ি ।

শমদমসঙ্গে বঙ্গে কয়ে বিহাৰি ॥

ত্রিভুবন মোহন আনন্দ বিলাসী ।

সঙ্গাগবধব বাজা বয়নবিকাশী ॥

গজবাজীদণ্ডেহুত্রে জয় জয় হৰি

মহীভ্রমকথে ভণে মনে হৰি হৰি ॥ (৩৪)

ঐচন প্রবেশ ছয়া বাজা বোল

বাজা—অহো, বিষ্ণুভক্তির অপূৰ্ব মহিমা, যাহেৰি প্রসাদে ঘোৰ ক্লেশ
চৌ, মমত্ব ডকা, মিত্রকলত্র-মগৰ, বন্ধুগ্রাহ, ক্রোধ বাড়বাগ্নি, আশা-
তৃষ্ণালতা ইসব তড়ি সংসার সাগৰ কাখৰ পাইলো । তৰিবার
অল্লমান অৱশিষ্ট আছে ।

সূত্র—ঐচন বুলি বাজা একপাশছয়া বহল । তদনন্তবে শান্তি উপনি-
ষদক প্রবেশ কয়ল । উপনিষদ বোল ।

উপনি—আহে সখী, যোহি স্বামী পৰস্ত্রীহেন একেশ্বৰে পৰিত্যাগ কয়ল,
কেনে সম্মুখ হৈবো ?

শান্তি—আহে সখী, কিয় এনে বোলা ? তোহাৰি স্বামী ঘোৰ আপদে
পৰি... ॥

সূত্র—ঐচন শুনি দেৱী উপনিষদ বোলা ।

উপনি—হা সখী, মোৰ দুখ দেখি এনে নুবুলিলা হয় । স্বামী এতি
যায়া দূৰবস্থিতে কেহো পাপিষ্ঠ আমাক হাতে ধৰি আকৰ্ষণ কৰন্তে
হাতৰ কঙ্কণ ভগ্ন ভৈল । চুড়াবত্ৰনিবে চুলিত ধৰিল, দাসী কৰিবে
খুজিল ।

সূত্র—ঐচন শুনি শান্তি বোল ।

শান্তি—এসব পাপী মহামোহৰ দুষ্কৰ্ম্মৰ ফল, মহাৰাজ বিবেকৰ অপ-
বাধ কিছু নাই । কামক্ৰোধাদিক সঙ্গে লৈয়া পাপী মহামোহ
মহাৰাজক দূৰ কয়ল । পতিব্রতা স্ত্রী স্বামীক এড়িবে নমুৱায়
এভো মনোৱথপূৰ্ণ ভৈল । বাজাক আদিপুৰুষক সন্তাষণা কৰা ।
আগতে গীতাও স্বামীক, আদি পুৰুষক সন্তাষিবে বুলিছি । কোন
লাজে আদিপুৰুষৰ আগে স্বামীক সন্তাষিবো ।

সূত্র—ঐচন শুনি শান্তি বোল ।

শান্তি—আহে দেৱী, অবিচাৰত লাজ, বিচাৰত নাই ! সবাবো একে
... চোৱাই ।

সূত্র—ঐচন আলাপ কৰি ছয়ো কীৰ্ত্তিবৰ্মা বাজাৰ স্থানে চলল । তদ-
নন্তবে শ্ৰদ্ধা বিবেকক প্রবেশ কৰাবল তা দেখহ ।

গীত

বাগ নাটমল্লাৰ, একতালি

× × × ×

জয় জয় ঘোষ মহাৰাজা চলতি

শোক মোহ-ধমকেতু, নিজানন্দ লভয় হেতু ।

ছয়া আনন্দিত চিত, শ্ৰদ্ধামতি সমন্বিত ॥

মদন মোহন ৰূপধাৰী, খণ্ডোক বিধিনি কটে কৰি (৩৫)

সূত্র—ঐচন প্রবেশ ছয়া বাজা বোল ।

বাজা—আহে শ্ৰদ্ধা শান্তি উপনিষদক আনিতে পাইলি কি নপাইলি ?

শ্ৰদ্ধা—পূৰ্বত বিষ্ণুভক্তি কৈছিল তৰ্কবিদ্যাৰ ভয়ে উপনিষদ দেৱী বিষ্ণু-
ক্ষেত্ৰত গীতাসমে আছে বুলি মুখিপুছি পাঞু ।

বাজা—কিয় তৰ্ক ভয় কৰিছা ?

ব্রহ্মা—মহাৰাজ সি কথা উপনিষদে আপুনি কহিবে। এখন কীৰ্ত্তি-বৰ্মাৰ স্থানে চলহ, নিৰ্জনত অপেক্ষা কৰিয়া বসি আছে।

সূত্র—এচন প্রকাৰে যাই বিবেক কীৰ্ত্তিবৰ্মাক নমস্কাৰ কয়ল।
কীৰ্ত্তিবৰ্মা বোল।

কীৰ্ত্তিবৰ্মা—আহে বাপু, কেনে অযুক্তি কবস, জ্ঞানবৃদ্ধ হৈয়া আমাৰ নমস্কাৰ হৈয়াছ। যাতো পূৰ্বত অজ্ঞানে ব্রহ্মাদি দেৱে পুত্ৰগণক উপদেশ দিতে আজ্ঞা কৰিলাত পুত্ৰগণে ব্রহ্মাদিক 'হে পুত্ৰসৰ শুনহ' বুলি উপদেশ দিয়াছিল। এতেকে বীজসম্বন্ধত তুমি জ্ঞানদাতা পিতা।

সূত্র—তদনন্তৰে শান্তি উপনিষদক দুইকো দেখাই পলাইল। উপনিষদ দেৱী দুইকো প্রণাম কৰি দূৰে বহল। তদনন্তৰে বিবেক বোল।

বিবেক—আহে প্রাণেশ্বৰী, অতকাল কোনস্থানে আছিল।

উপনি—স্বামী, কি পুছা দুখিনীৰ দুখ? দেৱালয়ত, মূৰ্ত্তিৰ মাজত এত-দিন ... ..।

সূত্র—এচন শুনি বিবেক বোলা।

বিবেক—এতদিন ... .. সি সবে জানিছিল নেকি?

উপনিষদ—নজানে, নানা কটুক্তিহে কৰিছিল। অজিন উত্তৰী, স্কন্ধ স্তববিধাৰী যজ্ঞবিদ্যাক দেখি জানিব বুলি তান পাশে গেলু। তাত পুছল, ওহে কি সকাম, কি কাম, কি কৰ্ম্ম? হামু কৈলো অনাথিনী মঞ্জি। ওহাৰ সঙ্গে থাকি সনাতন পৰমেশ্বৰৰ স্তব-উপাসনা কৰিব।

শ্লোক

সৃষ্টিস্থিতিলয়াধাৰং সক্রিয়ং ... ..।

শান্তং স্বাশতং ... .. অদ্বিতীয়ম্ ॥ ৯

সূত্র—এচন শুনি যজ্ঞবিদ্যা মনে গুণি বোল।

যজ্ঞবিদ্যা—ক্ৰিয়াহীন পুৰুষ সৃষ্টি-স্থিতিৰ লয়কাৰী ঈশ্বৰ নহে। কৰ্ম্মসে ভৱচ্ছেদ কৰে, জ্ঞানে নতাৰে। যদি কৰ্ত্তাভোক্তা জীৱপুৰুষৰ ইচ্ছাৰ্থে থাকিবে ইচ্ছা কৰা কৰা, নুহি তোত কাম নাই।

সূত্র—এচন শুনি হাস্য কৰি ৰাজা বোল।

ৰাজ—অহো, কি দুশ্মতি যজ্ঞ বিদ্যা! ... .. অন্ধকাৰ দূৰ কৰে কি?

সূত্র—উপনিষদ বোলা।

উপনি—তদনন্তৰে তাএ মনে গুণি বোল—অয়ে সখি তোহাৰি সংসৰ্গে ছাত্ৰসৰ বাসনা ছাড়িবে; দুৰাশাই শিষ্যসৰে আমাত আদৰ এৰিব। এতেকে অনুস্থানে গমন কৰা। এচন শুনি তৈৰ পৰা যাই কৰ্ম্মমীমাংসাক দেখি সনাতন ঈশ্বৰক জানিবে বুলি গৈলু। ... .. তেবে ওহাৰি স্থানে কাল বঞ্চিত প্ৰাৰ্থিলো। তাএ শিষ্যক চাই বোলে ... .. কিছু প্ৰয়োজন ... ..। শিষ্যে বোলে—এহ অকৰ্ত্তা, অভোক্তা ঈশ্বৰ সেৱে, হামাৰ কোন প্ৰয়ো-সাধব।

... .. শুনি হাস্য কৰি ভূতাতীত বোলল—আহে, এক-জন নেদেখে, আউৰ থাকে চায়; একজনে কৰে, আউৰ জনে কৰায়।

সূত্র—এচন ভূতাতীত মত ৰাজা প্ৰশংসিল—সাধু, সাধু।

উপনিষদ—তৈৰপৰা তৰ্কবিদ্যাক পাই পূৰ্ববতে প্ৰাৰ্থি কৈলু, তাএ শিষ্য-সমে হাস্য কৰি কহিল—পৰমাণু হন্তে বিশ্ব হয়। অপৰ শিষ্য বোলে প্ৰকৃতিত বিশ্ব হয়, প্ৰত্যক্ষসিদ্ধ বিশ্বক অসত্য কহি নাস্তিক মত দৰ্শায়। এহি বুলি আমাক মাৰিবে আসিল, হামু দণ্ড-কাৰণে প্ৰৱেশিলো তৈৰ পৰাই মন্দৰ পৰ্বত উপৰে তৰ্কবিদ্যাগণ হামাক প্ৰহাৰ কৰিতে আৰম্ভল। হামু ত্ৰাসে আৰ্ত্তনাদ কৰলু 'ভো ভো লোকসৰ, কোন আছহ মোক ৰাখহ। বিবেক স্বামী থাকন্তে হামাক প্ৰহাৰ কৰে। বাহৰ কঙ্কণ ভাঙ্গল, শিৰোৰত্ৰ নিবে চুলিত ধৰি দাসী কৰিবে চাৰে। এচন শুনি মন্দিৰ হন্তে গদা ধৰি পুৰুষ আসি দুফঁসৰক কোবাই খেদল। তদনন্তৰে তৈতে গীতাৰ বাণী শালো।

শ্লোক

তানহং দ্বিষতঃ ক্রুবান্ সংসাবেষু নবাধমান্ ।
ক্ষিপাম্যজশ্রমশুভানাসুদীপ্তৈঃ যোনিষু ॥ ১০

গীতাত ঈশ্বরে কহিছে—ছষ্টক নাশিব, নির্ভয়ে থাকা ।

সূত্র—ঐচন শুনি কীর্তিবর্মা বোলা—ঈশ্বরক আমি জানিবে ইচ্ছা কবো,
কেমন ঈশ্বর কহা । ঐচন শুনি হাশু কবি উপনিষদ দেবী বোল,

উপনি—মহাবাজ, তুমি আশ্ববিস্মৃত, ঈশ্বরভিন্ন নোহে ।

শ্লোক

... ... ঈশ্বরোহভিন্নঃ ঈশ্বরান্নভবানপবঃ ।
স এব মায়ায়া দ্বিধা ... ... ॥

ওহি ঈশ্বর অবিদ্যাত থাকি জলত সূর্য্যবিশ্ব হেন ভিন্ন দেখা ।

সূত্র—ঐচন শুনি রাজা বোলা

রাজা—আহে ভগবান, হামু শরীর, নানা কপধারী, জরামরণধর্মী । অনিত্য
ঈশ্বর নিত্য, অবিকারী, চৈতন্যরূপ । ঈশ্বর সমে আমারি অভেদ
কিমত সম্ভবে ?

সূত্র—ঐচন শুনি বিবেক বোল ।

বিবেক—আহে মহাবাজ, তত্ত্বমসি পদার্থ জ্ঞান ভৈলে ... ।

সূত্র—ঐচন শুনি রাজা বোল । আহে ভগবান, তত্ত্বম-পদার্থ জানিবে
চাঞা, আমাক কহা,

সূত্র—ঐচন শুনি বিবেক বোল

পয়াব

শুনা রাজা তত্ত্বমর্থজ্ঞানর উপায় ।
মানস ... ... তত্ত্বসবে মায়াময় ॥

এহ নুহি এহ নুহি এহ নুহি সাব ।

চিদানন্দ জীবাআ অসঙ্গ উদার ॥

এমন জীবাআ জানি নৈবা পশিচ্ছেদ

শুকমুখে জানিবাহা তত্ত্বমাসি বেদ

সোহি ব্রহ্ম হামু এহ অভেদ নিশ্চয়

আআক জানিলে ব্রহ্ম হোরয় উদয়

শুকও কহিবে নবে এমন ... ..

জ্যোতিকপ্র উদাসীন আশ্রপ্রকাশন ।

ধ্যানত মিলয় ব্রহ্ম কহিলোহো সাব ।

বোলা বাম জানি সবাকে অসাব ॥ (৩৬)

সূত্র—বিবেকর ঐচন বাণী শুনি রাজা ভাবিতে লৈল । তদনন্তরে নিদি-
ধ্যাসন প্রবেশল ।

গীত

আরে নিদিধ্যান, অববিন্দমান, ইন্দুবিনিন্দি হাসি ।

মায়া বিনাশন প্রবোধকাষণ, ধরল ভূষণধারী ।

× × × × ॥ (৩৭)

ঐচন প্রবেশ ছয়া নিদিধ্যাসন বোল ।

নিধি—বিষ্ণু ভক্তি দেবী আমাক বিবেক উপনিষদক পবম গোপ্য তত্ত্ব
অভিপ্রায় বুঝাইবাক আজ্ঞা কবিছা । কীর্তিবর্মা রাজার সমীপে
বিবেক উপনিষদ অবস্থান কবিছে ইহা জানি ইথানে আসিতে
হামাক আদেশল । উপনিষদক সম্বোধি নিদিধ্যাসন বোল “বিষ্ণু
ভক্তি ... ... আদেশল, হামু যোগবলে জানিছো । দেবতার
ইচ্ছা মাত্রতে গর্ভ হয়, এতেকে আমি ধ্যানবলে জানিছি উপনিষদ
গর্ভিণী হৈবে, গর্ভত বিদ্যা কন্যা, প্রবোধচন্দ্র পুত্র আছে । সমা
কর্ষণ বিদ্যাদ্বারায়ে কন্যাক আনি মনত থবি । পুত্রটিক কীর্তিবর্মা
রাজাক সমর্পি বিবেক সমে মোর থানে আসিবা ।

সূত্র—এচন আজ্ঞা মানি গৰ্ভ এৰি উপনিষদ ভক্তির থানে গৈল, যাতে
প্রবোধ পাইলৈ.....। তদনন্তৰে নিঃদয়াসন ৰাজ্যৰ (আত্মাৰ)
থানে বৈল। ৰাজ্য ধ্যান আৰম্ভিল। তদনন্তৰে যৈচে প্রবোধচন্দ্র
প্ৰৱেশল তা দেখহ।

শ্লোক

বিদ্যাসুকন্যাপ্ৰকৃতেঃ প্রপঞ্চ...বিনোদমূৰ্ত্তি
প্রবোধচন্দ্রপুৰুষঃ সমেতি..... ॥ ১১ ॥
আহে সাধুসৰ, উপনিষদ.....আদি অবস্তু
দেখাই মনভ অন্তৰিত হুয়া বহল। তদনন্তৰে উপনিষদ
হন্তে প্রবোধ জন্মি যৈচে প্ৰৱেশল,

গীত

বাগ বেলোৱাব

আইসৰে আইস প্রবোধচন্দ্র
+ + + +
ধৰল বসন মূৰতি শোভী।
কপে মদনৰ মনক লোভী ॥
কেয়ূব কঙ্কণ বলয়াধাৰী
ভাকি সামাজিকে বোলা হৰি হৰি ॥ (৩৮)

এচন—প্ৰবেশ হুয়া প্রবোধচন্দ্র বোল :

প্রবোধচন্দ্র—আহে সাধুসৰ, ...হামু প্রবোধচন্দ্র আসলু। হামাৰ আগমনে
অদ্বৈত ভাব আৱিৰ্ভাব হোৱয়। এচন কহি ৰাজ্যক নমিল।

সূত্র—তদনন্তৰে আনন্দিত হুয়া ৰাজ্য বোলা।

ৰাজ্য—বাছা প্রবোধ, তোহাৰি উদয়ে অন্ধকাৰ গুচি প্ৰভাত ভেল।
তোহাৰি উদয়ে পৰমাত্মা ঈশ্বৰক চিনিছি। ভগৱতী ভক্তি মাতৃৰ
প্ৰসাদে কৃতার্থ ভৈলু।

সূত্র—আহে সামাজিক, যৈচন পান্টি, যম, নিয়ম, বিবেক একঠাই
প্ৰকাশল, প্রবোধ উদয় ভৈল তা দেখহ শুনহ।

গীত

বাগ ভাটিয়ালি

× × ×
হুয়ো একঠাই,
অজ্ঞপা মন্ত্ৰক পুনু কহিছে বেদ
হুয়ো একে বস্তু নাহি কিছু ভেদ ॥
× × × শোকাভিমন্যু।
কোটি সূৰ্য্য যেন জ্বলন্ত তনু।
মায়ায়ে হুহান সঙ্গ ... ..
জানি নবলোক মায়াৰ কোল,
ছাড়ি হৰি হৰি ঘনে কৰা বোল ॥ (৩৯)

তদনন্তৰে বিষ্ণুভক্তি প্ৰবেশ হুয়া বোল।

বি. ভক্তি—আহ, চিৰকালে হামাৰি মনেৰ বাসনা সাক্ষল ভৈল।
কীৰ্ত্তিবৰ্ম্মাৰাজ্যক আত্মস্থ দেখো।

ৰাজ্য—আহে দেৱী, তোহাৰি চৰণ পৰশ ইথানে পৰল, পবিত্ৰ ভেলু।
—বি. ভক্তি—আহে বাপু, হামু কি উপকাৰ কয়লো? × ×

× × × × × ×

সূত্র—তদনন্তৰে ৰাজ্য বোলা।

ৰাজ্য—ইহাতপৰ কি উপকাৰ আছে, যিহেতু দুৰ্জয় মহামোহাদি শত্ৰুক
জিনি × × × × থান পাইলো তথাপি
এই খানি মাত্ৰ প্ৰাৰ্থো—

শ্লোক

ৰাজ্য প্ৰজাঃ পালয়তু ... ..
কালে যনো বৰ্ষতু তে প্ৰসাদাৎ ... .. ॥ ১

ঐচন প্রকাৰে মঙ্গল বাক্য উচ্চৰি সবে প্রশান্ত ভৈল। তাতে
সাবধানে দেখত, শুনহ, নিবন্তৰে হৰি বোল হৰি।

ভটিমা

পূৰণ ... ... সব মনোবথ,
শোক মোহৰোগ

× × × ×
লভিয়া বাক্তিত পদ তথাপি এমত।
তুয়া কৃপাবলে মহন্তসকলে ॥ (৪০)

শ্লোক

শুধৈবশুধৈবপি মে বচোভিস্তুষ্যন্তধীৰা ...
× × ধ্যাভা মুবাবেশ্চৰণাবিন্দম্ ॥ ১১
× × শাকে প্রবোধবোধোদয়নামনাটকে ..
× × × ×

অন্ত

শব্দসূচী

অকৰ্ত্তা	যি কৰ্ত্তা নহয়, কামৰ যি ফলভোগ নকৰে	৩৬৫
অকাৰণ	কাৰণহীন, স্বয়ম্ভু।	৩১৭
অকিঞ্চন	আকিঞ্চন,	১২৫
অন্ধন	চোতাল, ঘৰৰ সম্মুখৰ মুকলি ঠাই	২৮০
অজভব	ব্রহ্মা বিষ্ণু আৰু শিব ; জন্মহীন,	৩
অজস্ৰৰ শঙ্কৰ	ব্রহ্মাদেৱতা আৰু শিব,	৪
অটুৰাব	আটাই, চিঞৰ	১০১
আটাই-টাই	গৰ্ব্ব, দৰ্প	৩৬১
অটোপে	আটোপে, প্রতাপেৰে,	২৭১
অথানন্তৰে	অথ + অনন্তৰে	৩১২
অদ্বিববমহ	পৰ্বতৰ গুহাৰ মাজত,	২৫৬
অনলতামোচন	জুইৰ তাপৰপৰা বক্ষাকৰণ	২৪৭
অনিৰ্ব্বাৰণ	বাৰণ বা বাধা দিব নোৱাৰা অৱস্থা	৩১৬
অনৌপম্য	অনুপম, উপমাহীন	২৯০, ২৯৯, ৩০২
অন্ধক	যাদৱসকলৰ এটা খেল	২৬৮
অন্ধিআৰি	আন্ধাৰ	৪৬, ৮৯, ৯৯, ২৬৭
অপৰিচ্ছিন্ন	পৰিচ্ছিন্ন বা বিভাগ কৰিব নোৱাৰা	২৫০
অৱভাস	আভাস, পোহৰ	১২
অদ্বৰ্জ	হাতী মাউত	২৩৭
অদ্বক	কাপোৰ, পৰিধেয় বস্ত্ৰ	৫, ৬
অবৰিন্দ	নীলা পদুম	২৬৩
অৰ্জিতাজি	অৰ্জিত চৰণ	৩০৬
অৰ্ণবে কুক্ষি	সাগৰেই উদৰ	২৭৪

অৰ্দ্ধকচান্দক-কলা	অৰ্দ্ধচন্দ্রৰ কলা	১১২
অৰ্ঘ্যমা	পিতৃপুৰুষসকলৰ শ্ৰেষ্ঠজন	২৫৬
অলংকাৰতম্বুহ	কপালৰ আগত পৰি থকা চুলিৰে মুখ	২৬, ২৭০
অৱলোকন	দৃষ্টি, চাৰন	১৬২
অসঞ্জোগ	বিয়োগ, বিভেদ অৱস্থা	৩১৫
অক্ষত	আঠৈ চাউল,	২৮০
আকলি	চাই, দৃষ্টি কৰি	২৮২
আজু	আজি ৭২, ১১৫, ১১৯, ২৫১, ২৬৮, ২৭৯, ৩১১, ৩১২	
আঞ্জোৰ	আজলি, অঞ্জলি	৮৭
আটাস	চিঞৰ, বিকট বাও	৭৬
আনকসূত	কৃষ্ণ, বসুদেৱৰ আন নাম আনকহন্দুভি	২৪৫
আণ্টয়	আটে, জোৰে	১১৬
আবকত	আবক্ত, বঙা,	২৫
আবজি	ভৰিৰ আঠুৰপৰা তলছোৱা	৩০৪
আবক্ষিত	আক্ষালন কৰি ফুৰা	৩৯
আবিম্বৰি	চটফটনি	৩১৩
আলোকন	দৃষ্টি	২৩৭, ২৫৯
আৱত	অহা; আহিছে	২০০, ২০৭
আৱৰ	অপৰ, অগ্ৰ	২৭২
আসন্তে	আহোঁতে	২২৫
আয়তা	আয়তী, সধৰা	২২
ইষ্টদ	শুভফল দিওঁতা	২৬০
ইক্ষুখণ্ড	কুঁহিয়াৰৰ টুকুৰা	২৯১
উচ্ছাদি	উচ্ছেদ কৰি	১৭১
উছাহ	উৎসাহ	৩৬
উজ্জি	ভৰিৰ অঙুলীৰ অলংকাৰ	২৮০
উপালঙ্কয়ে	উপহাস কৰি	২৮৩
উৰগ	সাপ, সৰিসৃপ	৩১১
উৰুফ্রম	বিষ্ণু, বামন অৱতাৰ	৩০৭

উৰে	পিন্ধে	২৮২
উলি	ওৰ, আতিথ্য	১৬৩
উস্‌মিস্‌	হুলস্থূল	১৪৯
একলেশ্বৰ	অকলশৰ	১২০
ঝজু	পোন, সৰল	২৮৮
কঙ্কণ	বলয়, হাতৰ থাক	২৮০, ৩০২
কঞ্জনয়ন	কমললোচন	২৪০
কঞ্জল	কজ্জল, কাজল	২৮১
কঞ্জলোচন	কমললোচন,	২৫৯
কটিপয়	কেইটিমান, অসপ	২০
কটিমহ	ককালত	১৪৬
কন্দকোৰ (কুন্দকোৰ)	ফুলৰ কলি, কুন্দফুলৰ কলি	১২
কণ্ডিয়া-সিকিয়া	কড়িয়া সিকিয়া	২৪১
কতিবেৰি	কিমান পৰ, কিমান পলম	২১, ২৬
কথাহন্তে	ক'বপৰা	৭৪
কমন	কোন,	৭৫, ৭৯
কমলাসনাদিসেৱ্য	ব্ৰহ্মাৰ পূজনীয়,	১৪৫
কম্বু কৰ্ণ	শঙ্খৰ মূৰত থকাৰ দৰে বেখায়ুক্ত ডিঙি	১২৬, ২৮২
কবতাল	বেপনি, বাঁহৰ কাঠিত খোপ কাটি কড়িৰে বজোৱা	
	বাদ্যযন্ত্ৰ	৩১৭
ককণাসদন	ককণাৰ আলায়	২৮৬
কল্মষ	পাপ	৩৫, ১৩৭
করন্ধ	কন্ধ, মূৰ নথকা এবিধ প্ৰেত	১০২
কয়ল	কৰিলে	২০৭
কয়েথিক	কৰিলে; 'থিক' মৈথিলীৰ 'আছে' বা 'হৈছে'-এই	
	অৰ্থত ব্যৱহাৰ হোৱা ক্ৰিয়া।	২৮২
কামচাপ	কামদেৱৰ ধেনু	৩০২
কাকুৰাণী	কাকুতি বাণী	৮, ২৬
কাহেৰ	কাৰ,	১৬১

কিঙ্কিণী	ককালত পিঙ্কা জুঁকা	৭৩, ৩০৯, ৩২৪
কিল্লিম	পাপ	৩০৬
কিৰ্ত্তিবন্দ্য	চেন্দেলাধিপতি ; কৃষ্ণমিশ্রৰ পৃষ্ঠপোষক	৩২৩
কীৰ্ত্তি :	দশ মহাবিদ্যাৰ অন্ততমা	২৭৩
কুদ্ৰাক্ষ	পোহৰ সোমাবৰ কাৰণে বখা ফুটা, থিৰিকি	২৪৮
কুন্ত	মূৰৰ কুম	২৯৮
কুলকীৰ্ত্তিবির্ধন	বংশৰ গোববৃদ্ধিকাবী	২৯৬
কেশী	কংশৰ অনুচৰৰ নাম	২৫১
কেয়ূৰ	বাহুত পিঙ্কা অলংকাৰ	৩০২
কৈছন	কেনেকৈ, কিৰূপে	১৯
কোৰকটা ?	সম্ভৱতঃ 'আৰকত' হ'ব লাগে।	১০১
কোল	ওচৰ, কাষ	২০০
কোষ্ঠ	কোঠা, উদৰ	২৭৯
ক্ৰোড়-কুণ্ডলিত	আধাৰি পকাঠি থকাৰ মধ্যস্থলত	২৭৩
খাস্তখিদ্দ	চিঞৰ-বাখৰ	৭০, ৮২
খেতবিথেত	ক্ষতবিক্ষত	৯৬
খেপল	নিষ্ক্ষেপ কৰিলে	১৬৬
খেমা	ক্ষমা	১৫০
খেৰি	খেলা, ধেমালি	২৭২
খেৰিবঙ্গ	খেল-ধেমালি	২৭১
গজগামিনী	হাতীৰদৰে গন্তীৰ খোজৰ	২৯
গজমতি	গজমুক্তা,	২৩
গণ্ডুগ্ৰাস্মিতশালী মিচিকীয়া হাহিৰ গণ্ডুগল (গাল) যুক্ত		৩২৪
গৰিমা	গুৰুত্ব, গধুৰতা	৩১১
গাৰি	গালি	২৭
গিৰা	দশ মহাবিদ্যাৰ অন্ততমা	২৭৩
গুঞ্জ	বঙা লাটুমণি	১২৫
গেৰি	আটাহ, চিঞৰি মতা ধ্বনি,	২৬২
গোবৎসপদনয়	গৰু পোৱালিৰ খোজৰ দৰে	২৬২

গোষ্ঠ	গৰু চৰোৱা ঠাই	২৪৮, ২৬১
ঘেনি, ঘেনিয়ে	গ্রহণ, লোৱা	৫৮, ৫৯
চক্ক	বিস্ময়, আতঙ্ক	২৪৯
চটক	চৰাই	৯৫
চপকৰে	শীঘ্ৰে, তৎক্ষণাৎ	১৩৯
চৰ্ম্মানুৰ	ছালৰ পৰিধেয়	১৬৯
চৰবি	চৰবি পছৰ ছাল	২২
চাটু-নাটু	তোষামোদ	৯১
চিঙিয়া	ছিঙি	৩৯
চিৰল	দাঁতিত কাককাৰ্যা কৰা পটি, দীঘলীয়া কাপোৰ	৩১৮
চোৰ	অধিক,	১১
চোৰাৰবো	বিসৰ্জন বা পৰিত্যাগ কৰাম	২২১
চোৰাৰল	পৰিত্যাগ কৰালে	৩০৮, ৩১০
চোৰাৰলি	পৰিত্যাগ কৰালে	৩০৪
চৌচালি	চাৰি চলীয়া ঘৰ	২৭৯
চোঙাদঙ	ওখ দঙ বা পতাকা	৩১৮
জগ	জগত	৪৬
জঙ্কাইতে	জোকাবলৈ	১৮৪, ১৯৪
জণ্টাউ	জটায়ু	৯৫, ৬৬
জলদ	মেঘ	১৩৫
জাকৰ	যাব, যিজনৰ	১৩৭
জান্তে	শীঘ্ৰে, বেগতে	৭৯
জাহেৰি	যাব যিজনৰ	১৩৭
জোতি	জ্যোতি, পোহৰ	৩৬
জ্যা	ধনুৰ গুণ	২৯১
টিক	মূৰৰ মাজৰ দীঘল চুলি	২৮
টিকৰ	টিক ধৰি বিবাহিত	৯৫, ১২৯
ডকায়া	বাহিৰ কৰি, বহিষ্কাৰ কৰি	২১৫
ডাকল	মাতিলে	২২৮

তদ্বচনমাকৰ্ণ্য	সেই কথা শুনি	২৭৬
তন্মাক্ষিত	সেই মঞ্চত থকা	৩০১
তবল	ঢোলৰ দৰে বাদ্য	২১৫, ৩১৭, ৩১৮
তল্লমহ	বিচনাৰ মধ্যত	৮
তাৰুণ	তেতিয়া, সেইকালত	১২৩
তুলতে	লগত	৯২
তোহাক	তোমাক	১৯৩
তোহাব	তোমাৰ	১৯২, ১৯৪
তোহো	তুমি	১৯২, ১৯৩
দগন্ধ	দগ্ধ	১৪৩
দণ্ডকা	দণ্ডকাৰণ্য	৬৭
দম	ইন্দ্ৰিয়দমন	৩২৭
দিগ্ধৰ প্ৰকাশক	সূৰ্য্য, পোহৰ দিওঁতা	২৪৪
দিগিৰ	দিগ্ধ, লিপ্ত	১৫৬
দুঃখাৰ্দ্দিত	দুখত কষ্ট পোৱা	২৬৪
দুতৰ	দুস্তৰ, বিপদ	১০০
দুৰ্নিবাৰ	নিবাৰণ কৰিব নোৱাৰা	২৯৫
দুৰ্ম্মিব	অসহ,	২৭০
দুৰ্ব্বাকৃত	দুৰবি আৰু আৰৈ চাউল	১৫২
দুৰ্দদ	অতিশয় মত্ত, দুৰ্দাস্ত,	২৯১
ধৰিষণ	ধৰ্মণ,	৫৪
ধাতু-অন্তৰীক্ষ	ধাতু উৰি যোৱা অৱস্থা	৭০, ১১৭
ধোজ	ধৈৰ্য্য,	১০
ধৃতি	দশ মহাবিদ্যাৰ অন্যতম, ধৈৰ্য্য,	২৭৩
নপ্তাৰ	নাতি	২৫২
নবদ্বাবী পুৰীথান দেহ		৩৩০
নয়নভঙ্গ	চকুৰ ভ্ৰম	৩০৬
নাগাবি	সাপৰ শত্ৰু	১৩৫
নাগেৰী	নগৰৰ নাৰী, বসিকা নাৰী	২৬৮

নাহেৰি	নেদেখো	৩০৬
নিকেতাভ্যন্তৰ	ঘৰৰ ভিতৰ	২৫৮
নিগ্ৰহ	কষ্ট, দণ্ড,	১২৭, ১৩০
নিদিধ্যাসন	যোগৰ নিবিস্তৃত ধ্যানৰ স্তৰ	৩৬৭-৩৬৮
নিবজ	পদুম	২৬৩
নিবনুভাৱ	মানসিক বিকাৰহীনতা, আবেগহীন অৱস্থা	২৬১
নিবয়ান	নাশ, নিৰ্মাণ	৩৪
নিবয়	নৰক	২৭৮
নিবয় নিবাৰক	নৰক নিবাৰক,	৩১৯
নিশান	জাননি, নিঃশ্বন	৩১৭
নিষ্পান	নিৰ্জীৱ, পানবায়ুবিহীন,	১২৯
নিহল	শিকলি,	২৬৫, ৩১০, ৩১৫
নিহালি	চাই, দৃষ্টি কৰি	৪১
নীৰ	পানী	১৪৩
নৃ-কপাল	মানহৰ লাওখোলা	৩৪৪
পঙ্কজলাঙ্ঘিত	পদুম চিহ্নিত	৩২৩
পথতশব্দ	পাঁচ বিধ মাস্তুলিক বাদ্যৰ একেলগে কৰা শব্দ	২৭
পঞ্জাল	ভৰিৰ খোজ	২৫৫
পট্টম্বৰ	পাটৰ কাপোৰ	১৪১
পদনীৰজবজ	চৰণপদ্মৰ ধূলি	২২৭
পদ্মকোষ	পদুমৰ চকা	৩০৬
পৰচাৰ	প্ৰসাৰ, প্ৰচাৰ	৩৪, ১৮২
পবন সঞ্চাবে	বতাহৰ বেগে	২৪০
পম্ব্যসিত	বাহি, আগৰ দিনা বন্ধা	২৪০
পৰকাৰে	প্ৰকাৰে	৭৬
পৰণাম	প্ৰণাম	১৫১
পৰবেশ	প্ৰবেশ	২৪০
প্ৰপন্নজনতাৰণ	শৰণাগতক তাৰণ কৰোঁতা	২৮৬
পৰসাৰ	প্ৰসাৰ	৬৯, ১৪০, ২০৭

প্রলম্পি	উথলি, পার বাগবি	১২৩০
পর্য্যংকব	কোলা	৩১৬
পরিধানি	পরিধান করি	৫
পর্যসাৰ	প্রবেশ	৩২৯
পয়ান	প্রয়ান, গমন	৫৬, ৭৯,
পর্যোসাব	প্রবেশ	১০, ১৭৮, ১৮৮
পাঞ্চনি	এচাৰি, লক	২৪১
পিউ	প্রিয়	১৫, ১৪৩
পিঙ্গটা	পিঙ্গল, বঙা-মুগা	৭৮, ১১০
পিধান	পরিধান	২৮৭
পীন	মাংসেল, সুগোল	২৮৭
পীড়	পিল, হাতী	৩৫
পুলুয়	পুৰুষ	৩৪৪
পৃথসদৃশ	ফুটুকাফুটুকিৰ দৰে	২৮৪
পৈবণ	পরিধান বস্ত্র,	১৮৮, ২২২
পৈবহ	পিঙ্কা, পরিধান করা	২৩১৮
পৈবারে	পিঙ্কায়,	২৮২
পোষ্টাপিতৃ	পালন করা পিতৃ	৩১৮
পৌগণ্ড	কৈশোৰ,	৩১৫
প্রত্যক্ষসিদ্ধ	প্রত্যক্ষ প্রমাণৰ দ্বারা সিদ্ধ	৩৬৫
ফন্দয়	লবিছে, কঁপিছে	১৮০
ফিঙ্কাৰে	জোকাৰে	১৫৬
ফোঁকাৰয়ে	ঘনাই উশাহ লোৱা ক্ৰিয়া	১৯৯
ফোকাৰি	সঘনে শ্বাস-নিশ্বাস ত্যাগ করি	২৬৭
বয়নে	মুখে	১৪৩
বাড়বাগ্নি	সাগৰত থকা বুলি বিশ্বাস করা প্রচণ্ড জুই	৩৬২
বাৰণ	হাতী	২৩৭, ২৯৭
বাৰণ-পালন	মাউত	২৪৬
বিগুতি	বিতণ্ডা, পৰিহাস,	১৬৪

বিছুবি	পরিহার করি, পঁহরি	২২
বিজুবন	গভীর বন	৩৯
বিজুন্তন	হামি	২৬৩
বিভারবীমহ	বাতিৰ ভিতৰত	২৪৪
বিভ্রমমন	বিমূঢ় ভাব,	২৯০
বিমর্দল	দলন করিলে,	৩৩
বিলপতি	বিলাপ করিছে	২৪৩
বৃক্ষিকুলসন্তর	যত্নকুলত জন্ম	৩০১
বেধল	বেড়ি ধরিলে	৭৮
বেস্তবাই	মুখ মেলি	২৪৯
ব্রেথা	বৃথা	১৬৩
ব্যেথে	বৃথাই, অকাৰণে	৩১৬
ভবভয়ভঞ্জন	সংসারৰ ভয়নাশ কৰোঁতা	১৩৬, ২৮৬
ভরভয়বাৰণ	সংসারৰ ভয়নিবারণকাৰী	৩২৩
ভরমোহনাদিদের	শঙ্কৰক মোহন করা আদি দেৱতা	১৪৫
ভাস্তি	প্রকাশ করিছে	১২
ভাৰি	উৎকোচ, ঘূচ	১৮৫
ভুনি	পরিধেয় বস্ত্র, ধুতি	১১৪, ৩০২
ভুমিতদীপ্তিমালা	অলংকৃত দীপ্তিকাৰী মালা	২৮৪
ভূমিকেৰি	পৃথিবীৰ (কেৰ ঘণ্টীৰ চিন)	২০৬
ভূমিমুহ	পৃথিবীৰ মাজত	১৩
ভেটোরল	ভেটালে, লগ লগাই দিলে	২২০
মকবন্দমধুকব	মকবন্দ = মো, মধুকব = ভোমোৰা	১০৩, ১৪৩
মাঞ্জীৰ	ভৰিৰ জুঁকা	৬, ১৫৯, ৩০২, ৩০৯
মনমথ	কামদেৱ,	১৫৯
মহামোহ	পঙ্কামগ্নমতি মহামোহ স্বৰূপ বোকাৰ লিপ্ত নোহোৱা মতি	৩২৫
মর্কটগণ	বান্দৰবিলাক	২৩৮
মাদল	ঢোলৰ দৰে বাজ যন্ত্ৰ	৩২৮
মাকচ	মাৰীচ	৮৫

মুখচল্লিকা	বিয়াত দৰা কন্যাই কৰা প্ৰথম দৃষ্টি	২৭
মুচুকুন্দ	মান্ধাতাৰ পুতেক, এজন বজা। কালযৱনক	২৫২
	এওঁ দৃষ্টিৰে বধ কৰে।	
মুহ	মুখ	২৫৭, ২৮১
মুঞ্জ	এবিধ ঘাঁহ	১১৪
মুঞ্জৰ মেথলা	মুঞ্জ ঘাঁহৰ পৰা বনোৱা ককাঁলত পিন্ধা টঙালি	১২০
মুকুচি	মুচ্ছা প্ৰাপ্ত হৈ	১২৯
মৃগাতৃষ্ণাৰ্ণৱজল	পিয়াহত হৰিণাই মৰীচিকাক জল বুলি ভবাৰ	৩৪৮
	উল্লেখ হৈছে	
মৃগমদচন্দন	কস্তুৰি, মৃগনাভি	২৮৭
মেথলা	ককাঁলত মৰা দীঘলীয়া কাপোৰ, টঙালি	১০৮
মেটু	পুৰুষাঙ্গ, লিঙ্গ	২৭৫
মৌতিম	মুক্তা	১৭, ২২
যম	সংযম	৩২৬
যাকৰ	যাৰ	২০৭
যাস্তু	যাক	৪, ৫৩, ৫৪,
যাহান্তে	যাওঁতে	২১৮
যাহেবি,	যাৰ	৫, ৬,
যৌথহে	যতুগৃহ, লাৰ ঘৰ	২২৭
বজোই	বজা ধূলি	১৬৯
বঙক	শঠ, বিশ্বাসঘাতক	২৮৩
বময়া	প্ৰিয়জন	৮৯
বাজাদ্বেষীধন্ধ	বজাসকলৰ দোহ-আচৰণকাৰী	১৩৬
বাতা	বঙা	১২
বিঙ্গপাবি	আঠু কাঢ়ি, বগুৱাবাই	২৫৫
বিজু	সবল, পোন	৪
কধিবছাদি	তেজ বমি কৰি	
বোলকল্লোলশঙ্কিত	নানা ধৰণৰ শব্দৰে মুখৰিত গাঁও	২৬১

লঘিমা	লঘু গুণ, পাতল হোৱা গুণ	৩১১
লটক	দুফ	১২৪
লহ লহ	লাহে লাহে	২০২
লাই	লৈ	১১২
ৱেদ-উচ্ছাদী	ৱেদধ্বংসকাৰী	৩৪১, ৩৪২
শকটত	গাড়ীত	২৬৬, ২৭১
শম	মনৰ শান্ত অৱস্থা	৩২৭
শৰীৰানুকলিত	শৰীৰৰ লগত মিলি যোৱা বা খাপ খোৱা	২৮৩, ২৮৪
শাল্লাদি	কৃষ্ণবিদ্বেষী বজাৰ নাম	২৫৩
শোভক	ঐ	২৫৩
খাননয়	কুকুৰ সদৃশ	১৫
শ্ৰিয়া	দশ মহাবিদ্যাৰ অন্যতমা	২৭৩
শ্ৰুত	শুনা	১২৮
শ্ৰুতি	জ্ঞান, চুতি	৪৭
শ্ৰুতি	বেদ	২৫৯
শ্ৰোত্ৰিয়	বেদজ্ঞ	৩৩৩
শ্ৰোতে	কাণত	২৮০
শ্ৰোণি	তপিনা, নিতম্ব	২৮৮
সইতাৰী সৈতাৰী	লগৰীয়া	২৫, ৩৪০
সঞ্জিহাতে	নিজ হাতে, স্বয়ংহস্তে	১১৬
সচল্ল বাত্ৰি	জোনাক বাতি	৩২৬
সজলজলদদল শ্যাম	জলভৰা মেঘৰ দৰে শ্যামবৰণীয়া	৩২৩
সজ্জাতাসব সদজ্জাতাসৰ	জ্ঞানীসৰ ২৪০, ২৪৩, ২৫৮, ২৬২, ২৬৫, ২৭৯, ২৮৮	
সন্ধুকি	সকাহপাই, চেতন পাই	৩০৮
সন্ধুক্ষণ	অজ্ঞান অৱস্থাৰ পৰা সচেতন	১৪২
সপৰ্য	মাখন, ঘিঁউ	২৪০
সব্যকৰে	সোঁ হাতে	২৯১
স্বকী স্বকী	নিজ নিজ, স্বকীয়	১২১, ১৮০, ২৮৯, ৩১৪

ক্লবপীড়িত	কামাকুলিত,	১২৮৮
সবি	সদৃশ, নিচিনা	১২৮৬
অক চন্দন	ফুল-চন্দন	১২৮২
সহস্রবয়ন	ইন্দ্র	১২৮৬
স্যান্দন	বথ	১২৮৩, ১২৭৬
সয়ল	সকল	১২৮৮
সাগব মহ	সাগবমধ্যত	১২৮০
সারহিতমনা	একান্তমনে	১২৮২
স্নিগ্ধবয়নী	কোমল, মবমলগা মুখযুক্ত	১২৮৯
স্মিত	মিচিকীয়া হাঁহি	১২৬৯
স্বজাইব	পৰিশোধ কৰিব বা কৰিম	১২৮৮
স্বজান	সুদক্ষ	১২৮৯
স্ববদনীধুনী	সুন্দৰী নাৰী	১২৮২
স্ববঙ্গ	বঙিণ	১২৮৮
স্ববঙ্গম	কল্পতক	১২৫৯
স্ববনববাজাধ্যক্ষ	দেৱনববজাসকল ওপৰত অধিপতি	১২৮৬
স্বববামা	দেৱনাৰী	১২৮৮
স্বববপু মার্জন	দেৱতাৰ শত্ৰুৰ পত্ৰসকলৰ শিৰৰ সিন্দূৰ মচেঁতা	১২৫২
স্বমুগ্না	যোগ শাস্ত্ৰমতে শৰীৰৰ নাড়ী বিশেষ	১২৮৩
স্বমুগ্ধি	গভীৰ নিদ্রা	১২৮৩
স্বৈৰিক্ৰী	স্বতন্ত্ৰবীয়া নাৰী	১২৮৯
হনে	যজ্ঞে, হোম কৰে	১২৮৩
হস্তাক্ৰমি	হাতেৰে আক্ৰমণ কৰি	১২৮৭
হয়শীৰ্ষ	হয়গ্ৰীৱ, ঘোঁৰাৰ দৰে ডিঙিৰে বিদ্যুৰ অৱতাৰ	১২৭৫
হামাক	মোক	১৮৯, ১৯১, ১৯৪, ১৯৩
হামাত	মোত	১৯১
হামু, হামো	মই,	৫, ৯৮, ১৮৯, ১৯০, ১৯১, ১৯৩
হিতলাই	হিতৰ নিমিত্তে	১২৮৭

হিবণ্যগৰ্ভভব	ব্রহ্মাবপৰা উদ্ভব	১৩৭
হৃদিমহ	হৃদয়ৰ মাজত	১৯
হেবত	দেখে, দেখিছে	১৪
হেবণজনব	দেখোঁতাজনব	১৪৮
হৈয়ঙ্গমি	মাখন	১৪০
ক্ষিতি	পৃথিৱী	১০৮